

VILNIAUS UNIVERSITETAS

GERARDAS VIŠINSKIS

BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ UŽ SAVAVALDŽIAVIMĄ

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2015

Disertacija rengta 2010 – 2014 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Armanas Abramavičius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai,
teisė – 01 S)

TURINYS

Disertacijoje vartojamų santrumpų ir paaiškinimų sąrašas.....	5
ĮVADAS.....	6
I. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS UŽ SAVAVALDŽIAVIMĄ RAIDA LIETUVOJE IR REGLAMENTAVIMAS UŽSIENIO ŠALYSE ..	
.....	19
1. Baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą raida Lietuvoje.....	19
1.1. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.....	20
1.2. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą Lietuvoje Rusijos imperijos okupacijos metais.....	26
1.3. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą tarpukario Lietuvoje ..	
.....	31
1.4. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą Lietuvoje Tarybų Sąjungos okupacijos metais ..	34
1.5. Baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą reglamentavimas atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę ..	37
2. Baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą reglamentavimas užsienio šalyse.....	47
II. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO SUDĖČIŲ POŽYMIAI..	62
1. Pagrindinės savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties požymiai ..	63
1.1. Objektas ..	63
1.2. Veika.....	86
1.3. Padariniai ir priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių.....	144
1.4. Subjektas ..	185
1.5. Subjektyvioji pusė.....	197
2. Kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties požymiai ..	206
3. Požymiai, atibojantys baudžiamąją ir administracinę atsakomybę už savavaldžiavimą ..	230

III. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO BAUDŽIAMUMAS .	242
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	275
NAUDOTŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	278
AUTORIAUS MOKSLINĖS PUBLIKACIJOS DISERTACIJOS TEMA	331

Disertacijoje vartojamų santrumpų ir paaiškinimų sąrašas

- ATPK – Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas
- BBND, MGL – bazinis bausmių ir nuobaudų dydis
- BPK – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas
- CK – Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas
- DK – Lietuvos Respublikos darbo kodeksas
- Ir pan. – ir panašiai
- Lietuvos BK, 2000 m. BK, naujasis BK, LR BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741, galiojantis nuo 2003 m. gegužės 1 d.
- LTSR – Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika
- Konstitucija – Lietuvos Respublikos Konstitucija
- Konstitucinis Teismas – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas
- Kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis – Lietuvos BK 294 straipsnio 2 dalyje numatytos nusikalstamos veikos sudėtis
- Kvalifikuotas savavaldžiavimas – Lietuvos BK 294 straipsnio 2 dalyje numatyta nusikalstama veika
- Pagrindinė savavaldžiavimo sudėtis – Lietuvos BK 294 straipsnio 1 dalyje numatytos nusikalstamos veikos sudėtis
- Paprastas savavaldžiavimas – Lietuvos BK 294 straipsnio 1 dalyje numatyta nusikalstama veika
- Savavaldžiavimo administracinis nusižengimas – ATPK 188 straipsnio 1 dalyje numatytas administracinės teisės pažeidimas
- Seimas – Lietuvos Respublikos Seimas
- Senasis BK, 1961 m. BK – 1961 m. birželio 1 d. priimtas Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Žinios*, 1961, Nr. 18-147, galiojęs nuo 1961 m. rugsėjo 1 d. iki 2003 m. balandžio 30 d.
- RTFSR – Rusijos Tarybų Federacinė Socialistinė Respublika
- TSRS – Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga

ĮVADAS

Temos aktualumas. Lietuvių kalboje žodis „savavaldžiavimas“ turi neigiamą reikšmę. Nors Lietuvoje galiojusiuose teisės aktuose šis terminas pradėtas vartoti tik XIX a., tikėtina, kad neigiamą reikšmę jis ėgavo dar tuomet, kai valstybė pradėjo siekti apriboti savateismį. Šiais laikais valstybė taip pat siekia reglamentuoti, kaip asmenys turėtų spręsti tarpusavyje kylančius ginčus. Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsniu, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Asmenų teisių įgyvendinimo tvarkos, kaip ir pareigos, kurių privalo laikytis asmenys, įgyvendindami savo teises, detalizuojamos kituose teisės aktuose. Tokių teisių įgyvendinimo tvarkų ypač svarbu laikytis vykdant ginčijamas arba pripažįstamas, bet nerealizuotas teises, nes jų pažeidimas gali lemti baudžiamąją, numatytą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 ir 2 dalyse, ar administracinę, numatytą Lietuvos Respublikos administracinių teisių pažeidimų kodekso 188 straipsnio 1 dalyje, atsakomybę už savavaldžiavimą.

Nuo 2004 m. sausio 1 d. iki 2013 m. gruodžio 31 d. Lietuvoje užregistruoti 2 095 savavaldžiavimo nusikaltimai¹. Vidutiniškai per vienerius metus užregistruojama apie 210 savavaldžiavimų. Dėl įvairių priežasčių teismus pasiekia tik dalis užregistruotų savavaldžiavimų, pavyzdžiui, 2012 m. pirmosios instancijos teismuose gauta 100 baudžiamųjų bylų dėl savavaldžiavimo (iš viso gauta 20 698 baudžiamųjų bylų), 2013 m. – 79 baudžiamosios bylos (iš viso gauta 20 273 baudžiamųjų bylų)².

Statistika rodo, jog savavaldžiavimas nėra reta nusikalstama veika. Su ja susiduria profesionalūs teisininkai, vykdydami profesinę veiklą, kiti asmenys

¹ Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvoje pagal BK straipsnius. 199-329 straipsniai (Forma 1-G). Užregistruota nusikalstamų veikų. Savavaldžiavimas BK 294 str. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt:8000/asis/>> [žiūrėta 2014 m. kovo 24 d.].

² Nacionalinė teismų administracija. 2012 ir 2013 metų statistikos ataskaitos: Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Bylų procesas (I instancijos teismuose) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>> [žiūrėta 2014 m. kovo 24 d.].

nuo jos nukenčia, o treči ją padaro. Todėl būtina užtikrinti pusiausvyrą tarp nukentėjusių asmenų ir kaltininkų teisių bei teisėtų interesų. Tinkamai suvokiant savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis ir vengiant skirtingo jų interpretavimo, galima išvengti nukentėjusių asmenų teisių ir teisėtų interesų pažeidimo bei apsaugoti valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų. Kartu galima apsaugoti ir įtariamųjų ar kaltinamųjų teises nuo nepagrįsto baudžiamojo persekiojimo, o teisininkams profesionalams palengvinti jų profesinę veiklą. Be to, klausimų, susijusių su savavaldžiavimo baudžiamumu, nenagrinėjimas gali lemti neadekvatų ir neteisingą kaltininkų baudimą už savavaldžiavimą.

Nuo 2010 m. dvi savavaldžiavimo baudžiamosios bylos buvo nagrinėjamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų plenarinėje sesijoje³, o dar dvi išplėstinėje kolegijoje⁴. Tai rodo, kad baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą klausimai yra sudėtingi ir verti didelio teisės praktikų ir mokslininkų dėmesio.

Nagrinėjamos temos sudėtingumą parodo ir tai, jog praėjus beveik dešimčiai metų po naujojo baudžiamojo įstatymo įsigaliojimo, buvo pakeista anksčiau suformuota teismų praktika ir konstatuota, jog kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties būtinas požymis yra ir didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams⁵. Pagal ankstesnę Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką šis požymis nebuvo būtinas kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties požymis. Praktikos pakeitimas lemia būtinybę ištirti tokio pakeitimo pagrįstumą ir patvirtina nagrinėjamo klausimo aktualumą.

Būtina paminėti ir tai, jog paskutiniu metu Lietuvoje didesnio dėmesio sulaukia nusikalstamų veikų ir civilinės bei administracinės teisės pažeidimų atribojimo klausimai. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą šiuo

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-2/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-111/2011.

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.

aspektu nėra išimtis. Dėl savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio nekonkretumo ir savavaldžiavimo blanketiškumo keliamų problemų kasacinis teismas išvelgė ydingą teismų praktiką, kai įvairūs tarpusavyje kylantys nedidelio pavojingumo konfliktai ir teisiniai ginčai dirbtinai kriminalizuojami kaltinant vieną konflikto dalyvių nusikalstamu savavaldžiavimu⁶. Kita vertus, vienareikšmių atribojimo kriterijų kasacinio teismo praktikoje nėra pateikta. Toks atribojimas turi ypač didelę reikšmę, nes savavaldžiavimu dažniausiai kaltinami savo civilines teises ir teisėtus interesus, nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos, gynę asmenys. Visapusiškai išnagrinėjus ir atskleidus savavaldžiavimo sudėčių požymius, galima paprasčiau atriboti baudžiamąją, administracinę ir civilinę atsakomybę už savavaldžiavimą.

Tik per paskutinius kelerius metus baudžiamosios teisės mokslininkai pradėjo kelti klausimus, ar apskritai reikia šios normos, koks jos požymių turinys, ar bausmės už savavaldžiavimą atitinka veikos pavojingumą. Į daugelį iškeltų klausimų vienareikšmių atsakymų nėra, todėl šiuo tyrimu siekiama ne tik pratęsti ir išplėsti aktualias diskusijas dėl savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių, bet ir grįžti prie kitų mokslininkų priėtų išvadų bei jas įvertinti.

Tyrimo objektas. Tyrimo objektą atskleidžia disertacijos pavadinimas – tai baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą, numatyta LR BK 294 straipsnyje, ir jos teisinis reglamentavimas.

Tyrimo dalykas. Šio tyrimo dalykas yra teisės šaltiniai, numatantys baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą, LR BK 294 straipsnio interpretavimo ir taikymo probleminiai aspektai, minėtame straipsnyje numatyti savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių požymiai bei už savavaldžiavimą skiriamos bausmės.

Šiame darbe nebus nagrinėjami atleidimo nuo bausmės ar baudžiamosios atsakomybės, baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio bei priverčiamųjų medicinos priemonių už savavaldžiavimą klausimai, taip pat

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-2/2010.

lengvinančių, sunkinančių ir kitų aplinkybių įtaka paskiriant bausmę, švelnesnės negu įstatyme numatyta bausmės skyrimas, nepilnamečių baudžiamumas už savavaldžiavimą. Autoriaus nuomone, minėtų BK bendrosios dalies institutų keliamos problemos yra būdingos daugeliui nusikalstamų veikų, o baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą atveju jos nekelia specifinių, nuo kitų besiskiriančių problemų, todėl jų nagrinėjimas pernelyg išplėstų tyrimo ribas.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą reglamentavimą Lietuvoje, nustatyti ir atskleisti baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą reglamentavimo ir taikymo trūkumus bei pateikti galimus jų šalinimo sprendimus ir (ar) rekomendacijas.

Tyrimo uždaviniai. Disertacijos tyrimo tikslui pasiekti keliami šie pagrindiniai uždaviniai:

1. išanalizuoti savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių reglamentavimo Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose istorinę raidą;
2. aptarti savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių reglamentavimą užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose;
3. išnagrinėti LR BK 294 straipsnį ir atskleisti savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių požymių turinį;
4. išnagrinėti sankcijas, numatytas LR BK 294 straipsnyje;
5. pateikti pasiūlymų ir rekomendacijų, kaip spręsti nustatytus baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą reglamentavimo ir taikymo trūkumus.

Tyrimo šaltiniai. Pagrindinis tyrimo šaltinis – LR BK. Didelę reikšmę, nagrinėjant savavaldžiavimo nusikaltimo „teisės vykdymo“, „didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams“, „psichinės prievartos“ požymius, turėjo Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas bei ATPK. Darbe taip pat remtasi ir kitais įstatymais bei teisės aktais, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina, užsienio šalių baudžiamaisiais įstatymais. Daug dėmesio skirta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamai teisės taikymo ir aiškinimo praktikai savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose. Rašant

disertaciją naudotasi ir žemesnės instancijos bei administracinių teismų praktika. Remiantis teismų praktika, nustatytos baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą problemos, tirtos už savavaldžiavimą teismų paskirtos bausmės. Teismų praktika pasitelkiama ir atskleidžiant savavaldžiavimo sudėčių požymius.

Tyrimo analizuoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Rusijos imperijos, tarpukario ir tarybinio laikotarpio teisės aktai ir specialioji literatūra. Užsienio šalių baudžiamiesiems įstatymams didžiausias dėmesys skirtas pirmosios disertacijos dalies antrajame skyriuje. Kitose darbo vietose ja remtasi pabrėžiant tyrimui reikšmingų teorinių arba praktinių problemų aktualumą, lyginant Lietuvos ir užsienio šalių teisinį reguliavimą.

Darbe remiamasi ir Lietuvos bei užsienio autorių moksline literatūra. Nagrinėjant savavaldžiavimo nusikaltimo sankcijos konstravimo, proporcingumo ir pagrįstumo klausimus daugiausia remtasi E. Bieliūno⁷, A. Drakšienės, V. Pavilionio, J. Prapiesčio, G. Sakalausko, G. Šulijos ir G. Švedo moksliniais darbais⁸. S. Avizos, A. Brazdeikio, G. Lastauskienės, V. Mikelėno ir V. Mizaro moksliniai darbai buvo reikšmingi nagrinėjant tyrimui aktualius ir su savavaldžiavimo nusikaltimu susijusius teisės teorijos,

⁷ BIELIŪNAS, Egidijus. Sankcijos įtaka nusikalstamų veikų kvalifikavimui. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011.

⁸ DRAKŠIENĖ, Anna. Bausmių skyrimo ribos. *Teisė*, 1995, Nr. 25; DRAKŠIENĖ, Anna. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams. *Teisė*, 2006, Nr. 61; PAVILONIS, Vladas; PRAPIESTIS, Jonas. *Kriminalinių bausmių vykdymo teisiniai pradai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990; SAKALAIUSKAS, Gintautas. Kriminologiniai laisvės atėmimo bausmės aspektai. *Teisė*, 2000, Nr. 35; SAKALAIUSKAS, Gintautas. Įkalinimo tikslų labirintuose. Iš *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų bausmių vykdymo problematikai, rinkinys (vyr. moksl. red. G. Švedas). Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2010; ŠULIJA, Gintautas. Baudos bausmė ir jos paplitimas Europos Sąjungos valstybėse. *Teisė*, 2004, Nr. 52; ŠULIJA, Gintautas. Baudos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Teisės problemos*, 2001, Nr. 3; ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006; ŠVEDAS, Gintaras. Dabartinė baudžiamoji politika Lietuvoje. *Teisės problemos*, 1997, Nr. 4; ŠVEDAS, Gintaras. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003; ŠVEDAS, Gintaras. Lietuvos Respublikos baudžiamosios politikos specialiosios dalies straipsnių sankcijų sudarymo probleminiai aspektai. *Teisė*, 2011, Nr. 79 ir kt.

civilinės atsakomybės ir civilinio proceso klausimus⁹. Nagrinėjant bendruosius baudžiamosios teisės klausimus ar atskirus savavaldžiavimo nusikaltimo požymius remtasi ir A. Abramavičiaus, O. Fedosiuko, D. Prankos, D. Soloveičiko, P. Švedo, P. Veršekio, A. Vosyliūtės darbais¹⁰. Iš užsienio mokslininkų remtasi S. V. Artiuškinos (rus. *С. В. Артюшкина*), A. F. Konio (rus. *А. Ф. Коню*), J. Pradel, I. K. Surkovo (rus. *И. К. Сурков*), I. P. Titenkovo

⁹ AVIŽA, Saulius. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis* (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009; BRAZDEIKIS, Aurimas. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011; LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu. *Teisė*, 2009, Nr. 73; LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisės tikslai – spekuliacijos įrankis ar argumentavimo priemonė? *Teisė*, 2010, Nr. 77; LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005, Nr. 1(47); LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisinio teksto tyrimo metodologija: teisės normų nustatymas. *Teisė*, 2005, Nr. 56; MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmas tomas*. Vilnius: Justitia, 2003; MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999; MIZARAS, Vytautas. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis* (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009; ir kt.

¹⁰ ABRAMAVIČIUS, Armanas; ŠVEDAS, Gintaras. Kai kurios baudžiamosios atsakomybės už nusikaltimus vaikų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui reglamentavimo problemos. *Teisė*, 2008, Nr. 66(1); FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011; FEDOSIUK, Oleg. Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 60(52); FEDOSIUK, Oleg. Patikėtos turtinės teisės pasisavinimo ir iššvaistymo samprata. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 11(113); PRANKA, Darius. *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012; SOLOVEIČIKAS, Deividas. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai)*: monografija. Vilnius: Justitia, 2006; ŠVEDAS, Pranas. *Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011; VERŠEKYS, Paulius. *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013; VERŠEKYS, Paulius. *Nullum crimen sine lege* principo ir vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių koreliacijos problema. *Teisė*, 2012, Nr. 85; VOSYLIŪTĖ, Andželika. *Baudžiamoji atsakomybė už kvalifikuotą vagystę*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009; ir kt.

(rus. *И. П. Титенков*), S. U. Vanejevo (rus. *С. У. Ванеев*) ir kitų mokslininkų darbais¹¹.

Disertacijos tema pasaulyje parengti tyrimai. Nagrinėjama tema daugiausia mokslinių tyrimų atlikta Rusijoje, kurioje S. V. Artiuškina (rus. *С. В. Артюшкина*) apgynė daktaro disertaciją tema „Savavaldžiavimas: teoriniai ir praktiniai aspektai“, I. K. Surkovas (rus. *И. К. Сурков*) – „Savavaldžiavimas (baudžiamieji ir kriminologiniai aspektai)“, S. U. Vanejevas (rus. *С. У. Ванеев*) – „Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą pagal Rusijos Federacijos įstatymus“, I. P. Titenkovas (rus. *И. П. Титенков*) – „Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą“ ir kt. Nagrinėjama tema daktaro disertacija parengta ir Moldovoje¹². Vokietijoje į savavaldžiavimą panaši įkeisto daikto paėmimo sudėtis daugiausia analizuota baudžiamojo įstatymo komentaruose ir specialiojoje literatūroje, nagrinėjant baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies klausimus¹³, o D. Bock plačiau nagrinėjo minėtos veikos požymį „savininko naudai“¹⁴.

¹¹ PRADEL, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001; АРТЮШКИНА, Светлана Викторовна. *Самоуправство: теоретические и правоприменительные аспекты*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Саратов: Саратовский юридический институт МВД России, 2012; КОНИ, Анатолий Федорович. *О правь необходимой обороны*. Москва: Университетская типография, 1866; СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты)*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В. П. Татищева (институт), 2006; ТИТЕНКОВ, Игорь Петрович. *Уголовная ответственность за самоуправство*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Красноярск: Сибирский юридического институт МВД России, 2009; ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2006.

¹² CERNOMOREȚ, Sergiu. *Răspunderea penală pentru samavolnicie*. Drept penal (12.00.08). Chișinău: Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova Academia „Ștefan cel Mare“, 2010.

¹³ Pavyzdžiui, KINDHÄUSER, Urs. *Strafrecht, besonderer Teil II. Straftaten gegen Vermögensrechte*. 6 Auflage. Baden-Baden: Nomos, 2011, p. 126; KÜHL, Kristian; *et al.* *Strafgesetzbuch: StGB*. 28, neu bearbeitete Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014, StGB § 289 Rn. 1–6 [žiūrėta 2014 m. birželio 10 d]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>; SCHÖNKE, Adolf; *et al.* *Strafgesetzbuch: StGB*. 29, neu bearbeitete Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014, StGB § 289 Rn. 1–13 [žiūrėta 2014 m. birželio 11 d]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>.

¹⁴ BOCK, Dennis. Pfandkehr als Gewahrsamsverschiebungsdelikt – Die fremdnützige Wegnahme „zugunsten des Eigentümers“ nach § 289 StGB. *Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft*, 2009, Vol. 121, No. 3, p. 549–571.

Lietuvoje tam tikrus baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą klausimus iš esmės nagrinėjo tik O. Fedosiukas¹⁵ ir D. Pranka¹⁶, kurie didžiausią dėmesį skyrė savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymiui. O. Fedosiukas papildomai nagrinėjo baudžiamųjų teisinių padarinių už savavaldžiavimą proporcingumo ir savavaldžiavimo blanketiškumo problemas. D. Pranka nagrinėjo savavaldžiavimo atribojimo nuo piktnaudžiavimo civilinėmis teisėmis ir civilinių teisių savigynos klausimus.

Savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymį iš dalies nagrinėjo ir P. Veršekys, analizuodamas vertinamuosius nusikalstamų veikų sudėčių požymius¹⁷, o E. Bieliūnas ir G. Švedas nagrinėjo LR BK 294 straipsnio 1 ir 2 dalių santykį remdamiesi straipsnio pavadinimu¹⁸. Dėmesio savavaldžiavimui taip pat skyrė ir baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies komentaro ir baudžiamosios teisės specialiosios dalies vadovėlių autoriai¹⁹.

Darbo mokslinis naujumas. Baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą institutas Lietuvoje nėra naujas. Jo užuomazgų galima aptikti dar Pamedės ir Kazimiero teisyuose. Nepaisant to, šis institutas Lietuvoje išsamiau pradėtas nagrinėti tik 2011 m. Tyrimų baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą tema trūksta ir Europos Sąjungos šalyse, kurių daugumos baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinta baudžiamoji atsakomybė už

¹⁵ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 259–280.

¹⁶ PRANKA, Darius. *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 126–144.

¹⁷ VERŠEKYS, Paulius. *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 100, 137, 194–195, 211, 216–218.

¹⁸ BIELIŪNAS, Egidijus; ŠVEDAS, Gintaras. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnių pavadinimai ir jų reikšmė. *Teisė*, 2013, Nr. 88, p. 49.

¹⁹ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. Specialioji dalis (213–330 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras, 2010; ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2000; BIELIŪNAS, Egidijus; *et al.* *Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989; KLIMKA, Alfonsas; APANAIVIČIUS, Martynas; MISIŪNAS, Jonas. *Tarybinė baudžiamoji teisė. Ypatingoji dalis*. Vilnius: Mintis, 1974.

savavaldžiavimą. Negalima nepaminėti ir to, jog atlikti išsamesni tyrimai iš esmės skirti Rusijos Federacijos baudžiamajai teisei. Šioje disertacijoje į savavaldžiavimą žvelgiama iš Lietuvos baudžiamosios teisės perspektyvos.

Disertacijoje siekiama visapusiškai ir kompleksiškai aptarti savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių reglamentavimo Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose istorinę raidą, savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių reglamentavimą kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose, išnagrinėti LR BK 294 straipsnį ir atskleisti savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių požymius, išanalizuoti sankcijas, numatytas minėtame straipsnyje, nurodyti mokslinius savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių atskyrimo nuo savavaldžiavimo administracinio nusižengimo kriterijus.

Šiame darbe identifikuojamos teorinės ir praktinės problemos, susijusios su savavaldžiavimo nusikaltimo požymių abstraktumu, vertinamojo „didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams“ požymio turiniu, „ginčijamos teisės“ ir „pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės“ požymių santykiu, savavaldžiavimo nusikaltimo subjekto amžiumi, paprasto ir kvalifikuoto savavaldžiavimo baudžiamumu, ir kt. Nustačius konkrečias problemas, pateikiama pasiūlymų, kaip jas spręsti.

Praktinė darbo reikšmė. Disertacijoje pateikti pasiūlymai ir rekomendacijos gali būti panaudoti baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą teisiniam reglamentavimui tobulinti. Šis mokslinis darbas aktualus ne tik įstatymų leidėjui, bet ir teisės praktikams (ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorams, teisėjams, advokatams) kaip metodinė medžiaga. Jis gali būti naudojamas kaip metodinė medžiaga ir mokymo procese dėstant baudžiamosios teisės specialiąją dalį studentams ar rengiant mokymus teisės praktikams. Disertacijoje pateikiamos rekomendacijos, kaip turėtų būti suprantamas *inter alia* savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis, todėl atliktas darbas galėtų būti reikšmingas ir teismų praktikai formuoti. Šis tyrimas gali turėti įtakos sprendžiant ir atskirų nusikalstamų veikų, civilinės ir baudžiamosios bei administracinės atsakomybės atribojimo, taip pat nagrinėjant vertinamųjų požymių vertinimo

klausimus. Kita, ne mažiau svarbi šio darbo reikšmė yra galimybės jo pagrindu tęsti mokslinius tyrimus nagrinėjama tema.

Tyrimo metodai. Tiriant baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą naudoti šie pagrindiniai metodai: loginis-analitinis, istorinis, lyginamasis, lingvistinis, sisteminės analizės.

Daugiausia šiame tyrime naudotas loginis-analitinis metodas – atlikta teisės aktų, mokslinės literatūros ir teismų praktikos analizė. Šis metodas naudotas siekiant suprasti baudžiamajame įstatyme įtvirtintus savavaldžiavimo požymius, darant apibendrinimus, išvadas bei teikiant pasiūlymus.

Istorinis metodas naudotas apžvelgiant teisės šaltinių, reglamentavusių baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą Lietuvoje, raidą, nagrinėjant sankciją už paprastą savavaldžiavimą ir kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties įtvirtinimo baudžiamajame įstatyme pagrįstumą.

Lyginamasis – lyginant Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamuosius įstatymus, reglamentuojančius baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą. Naudojant lyginamąjį metodą Lietuvos baudžiamasis įstatymas lygintas su daugumos Europos Sąjungos, Šengeno erdvės bei Nepriklausomų valstybių sandraugos šalių baudžiamaisiais įstatymais. Toks pasirinkimas padarytas atsižvelgiant į tai, kad LR BK įtvirtintoms savavaldžiavimo sudėtimis didelę reikšmę turėjo TSRS priklausiusių valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintos savavaldžiavimo sudėtys ir Nepriklausomų valstybių sandraugos šalių pavyzdinis baudžiamasis įstatymas, todėl darbe nagrinėjami Azerbaidžano, Baltarusijos, Kazachstano, Rusijos ir kitų Nepriklausomų valstybių sandraugai priklausančių šalių baudžiamieji įstatymai.

Lietuva yra Europos Sąjungos ir Šengeno erdvės narė, todėl nagrinėjami ir įvairių minėtoms erdvėms priklausančių ar jų veikiamų šalių baudžiamieji įstatymai: Šiaurės (Danijos, Švedijos, Norvegijos, Suomijos) ir Vakarų Europos (Ispanijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Vokietijos) valstybių, taip pat Pietryčių Europos (Albanijos, Bulgarijos, Makedonijos, Vengrijos), kaimyninių Baltijos šalių (Estijos, Latvijos) baudžiamieji įstatymai. Didelis nagrinėjamų šalių baudžiamųjų įstatymų kiekis pasirinktas siekiant rasti

galimai pažangesnį baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą reglamentavimą, atskleisti, kaip savavaldžiavimas suvokiamas kitose valstybėse, taip pat palyginti laisvės atėmimo bausmės už savavaldžiavimą dydžius.

Lingvistinis metodas darbe taikytas nagrinėjant savavaldžiavimo sudėties „ginčijamos teisės“ požymį, atskleidžiant „didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams“ požymio turinį ir kt.

Sisteminės analizės metodas naudotas lyginant sankcijas už paprastą ir kvalifikuotą savavaldžiavimą su sankcijomis už kitas nusikalstamas veikas, aptariant kituose LR BK straipsniuose įtvirtintus vertinamuosius požymius, analizuojant baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą atribojimo nuo savavaldžiavimo administracinio nusižengimo klausimus. Šis metodas leido tyrimo objektą pamatyti platesniame kontekste ir daryti atitinkamas tyrimo išvadas.

Disertacijos ginamieji teiginiai:

1. LR BK 294 straipsnyje numatytų sudėčių tiesioginis pagrindinis objektas – įstatymais nustatyta ginčijamų arba pripažįstamų, bet nerealizuotų subjektinių teisių įgyvendinimo tvarka.
2. Savavaldžiavimo didelės turtinio pobūdžio žalos dydis apibrėžtinai konkrečia pinigine išraiška, viršijanti 150 BBND dydžio sumą.
3. LR BK 294 straipsnio 1 dalies sankcija keistina, sumažinant didžiausią laisvės atėmimo bausmę iki vienerių metų ir papildomai numatant alternatyvias viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmes.
4. LR BK 294 straipsnio 2 dalis dekriminalizuotina.

Tyrimo rezultatų aprobavimas. Autorius parengė tris mokslinius straipsnius, susijusius su disertacijoje nagrinėjama tematika. Du iš jų buvo publikuoti Vilniaus universiteto periodiniame mokslo leidinyje „Teisė“²⁰, o vienas Kauno kolegijos tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos

²⁰ VIŠINSKIS, Gerardas. Savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis. *Teisė*, 2014, Nr. 90, p. 211–225; VIŠINSKIS, Gerardas. Savavaldžiavimo nusikaltimo ir civilinių teisių savignyos santykis. *Teisė*, 2014, Nr. 92.

leidinyje²¹. Dviejuose tarptautiniuose moksliniuose renginiuose autorius pristatė pranešimus, susijusius su analizuojama tema.

Darbo struktūra. Disertacijos struktūra atspindi pasirinktą tyrimo objektą ir iškeltus uždavinius. Disertaciją sudaro: 1) įvadas, kuriame nurodomas ir aptariamas tyrimo aktualumas, naujumas, objektas, dalykas, tikslas, uždaviniai, tyrimo šaltiniai, disertacijos tema pasaulyje parengti tyrimai, darbo mokslinis naujumas, praktinė darbo reikšmė, tyrimo metodai, disertacijos ginamieji teiginiai, tyrimo rezultatų aprobavimas ir darbo struktūra; 2) tiriamoji – dėstomoji dalis, kurioje išsamiai analizuojamas pasirinktas tyrimo objektas, siekiant pasiekti tyrimo tikslą; 3) tyrimo rezultatų dalis, kurioje pateikiamos disertacijos išvados ir pasiūlymai; 4) naudotų šaltinių sąrašas ir 5) autoriaus mokslinės publikacijos disertacijos tema. Disertacijos tiriamoji dalis sudaryta iš trijų dalių, iš kurių dvi turi po keletą skyrių.

Pirmojoje tyrimo dalyje „Baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą raida Lietuvoje ir reglamentavimas užsienio šalyse“ siekiama padėti pagrindą tolesniam tyrimui. Aptariama ir atskleidžiama baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą raida Lietuvoje. Nustatoma, jog šis institutas Lietuvoje turi galias tradicijas, o jo ištakos siekia dar XIV a. Atskleidžiama, jog didelę įtaką aktualiai LR BK 294 straipsnio redakcijai turėjo TSRS baudžiamieji įstatymai ir 1996 m. Pavyzdinio Nepriklausomų valstybių sandraugos šalių BK projekto 317 straipsnis. Lyginamuoju aspektu atskleidžiamas baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą reglamentavimas kitose valstybėse. Taikant lyginamąją analizę, randama pavyzdžių, kaip būtų galima patobulinti LR BK 294 straipsnį.

Antrojoje tyrimo dalyje „Savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių požymiai“ tiriami savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių požymiai. Šiame skyriuje siekiama atskleisti savavaldžiavimo nusikaltimo požymių turinį, jų keliamas teorines ir praktines problemas. Didelis dėmesys skiriamas

²¹ VIŠINSKIS, Gerardas. Bausmių už paprastą savavaldžiavimą darnos problemos. Iš *Naujų idėjų beieškant: vadyba, ekonomika ir teisė 2014*: straipsnių rinkinys. Kaunas: Kauno kolegija, 2014, p. 270–274.

savavaldžiavimo nusikaltimo „didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio“ turiniui. Nagrinėjami kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties požymiai, jų pavojingumas ir pagrįstumas. Atsižvelgiant į tai, jog savavaldžiavimo nusikaltimo požymiai yra svarbūs atskiriant savavaldžiavimo nusikaltimą nuo administracinio teisės pažeidimo, nagrinėjami šių teisės pažeidimų skirtumai.

Aktualių teorinių ir praktinių savavaldžiavimo nusikaltimo keliamų problemų analizė užbaigiama trečiajame disertacijos dalyje „Savavaldžiavimo nusikaltimo baudžiamumas“. Šioje dalyje nagrinėjamos LR BK 294 straipsnio 1 dalyje numatytų bausmių keliamos problemos. Vertinama, ar už paprastą savavaldžiavimą numatyta didžiausia laisvės atėmimo bausmė yra pagrįsta. Siekiama iširti, ar būtų tikslinga už paprastą savavaldžiavimą numatyti papildomas alternatyvias bausmes. Disertacija baigiama išvadomis ir pasiūlymais.

I. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS UŽ SAVAVALDŽIAVIMĄ RAIDA LIETUVOJE IR REGLAMENTAVIMAS UŽSIENIO ŠALYSE

1. Baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą raida Lietuvoje

Vienas iš mokslinio pažinimo metodų yra istorinis. Šis metodas leidžia retrospektyviai pažvelgti į tiriamą reiškinį, išsiaiškinti jo atsiradimo ir raidos priežastis bei jį pažinti. Kaip rašė žymus Jungtinių Amerikos Valstijų teisės mokslininkas O. W. Holmes jaunesnysis, tiriamo teisės reiškinio studijos yra neatsiejamos nuo istorijos, nes be jos negalima nustatyti tikslaus teisės normos tikslo. Istoriskai išnagrinėjus tiriamą teisės reiškinį galima įvertinti teisės normos reikalingumą²².

Istorinis metodas taip pat gali padėti suvokti esamo teisinio reguliavimo ir elgesio sudėtingumą²³. Per jį atskleidžiama socialinių reiškinų vystymosi evoliucija²⁴. Tik analizuojant teisinę problemą istoriniu atžvilgiu, įmanoma geriau įsigilinti į reikalo esmę, gyvenimo realijas. Tokiu atveju į teisę žvelgiama ne kaip į fiksuotą ir stabilų, o kaip į dinaminį reiškinį, atitinkantį visuomenės gyvenimo pokyčius²⁵. Tikslinga išsiaiškinti, kaip atsirado baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą, kaip vystėsi ir kokia yra dabar. Tokiu būdu galima geriau įsigilinti į šio instituto esmę, jo dinamiką, kaip savavaldžiavimo supratimas keitėsi skirtingais laikotarpiais.

Negana to, mokslinis praeities pažinimas visada lemia naujų žinių ir idėjų atsiradimą²⁶. Todėl galima aptikti ir naujų idėjų ar žinių, padėsiančių ne tik geriau suvokti baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą, bet ir atrasti metodų, kaip patobulinti šį institutą. Visapusiškas baudžiamosios atsakomybės

²² HOLMES, Oliver Wendell, Jr. The path of law. *Harvard Law Review*, 1997, Vol. 110(5), p. 1001.

²³ BENTON, Lauren. Historical Perspectives on Legal Pluralism. *Hague Journal of the Rule of Law*, 2011, Vol. 3(1), p. 57.

²⁴ TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 409–415.

²⁵ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. *Teismo procesas: Teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 202–205.

²⁶ ВЕРНАДСКИЙ, Владимир Иванович. Мысли о современном значении истории знаний. *Химия и жизнь*, 1983, №. 9, p. 18.

už savavaldžiavimą tyrimas neatsiejamas nuo istorinio metodo taikymo ir retrospektyvios savavaldžiavimo normos raidos analizės.

1.1. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą ištakos Lietuvoje siekia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikus. Jo draudimo užuomazgų galima aptikti dar Pamedės teisyne²⁷. Pamedės teisynas draudė savavališką nukentėjusiojo susidorojimą su skriaudėju. Už tokį savateismį grėsė net mirties bausmė: „jei kas suranda arba nutveria vagį ir pats teisia savo teismu, tas turi išsipirkti savo kaklą, arba vagis turi būti laisvas.“ Tai paaiškinama valstybės monopolinės teisės spręsti ginčus ir taikyti prievartą įgijimu²⁸. Šią nuostatą galima laikyti klasikine savateismo, t. y. savavališko susidorojimo su kaltininku, draudimo norma.

Prūsų teisyne galima aptikti ir kitą savavaldžiavimą draudusią nuostatą: „jei koks žmogus kitam įkaitą ar arklį atiduoda dėl teismo ir savavališkai tą vėl pasiima, nors tai įvyktų ir su šauksmu, tai nereikia priteisti daugiau kaip kad už nusižengimą, vertinamą puse markės“ (33b straipsnis)²⁹. Ši nuostata draudė savavališkai atkurti savo teises į turtą, todėl laikytina subjektinės teisės įgyvendinimu nesilaikant nustatytos tvarkos. Atsakomybei už savavaldžiavimą pagal minėtą normą taikyti nereikėjo nustatyti fizinės ar psichinės prievartos panaudojimo požymio, tačiau buvo būtini padariniai –

²⁷ Kitaip dar vadinamas Prūsų teisynu. Šį teisės šaltinį galima vertinti kaip vokiečių kryžiuočių ordino užkariautos ir išnaikintos prūsų genties paprotinės teisės likučių paminklą [ANDRIULIS, Vytautas; *et al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 42]. Jis galėjo galioti dalyje Lietuvos – Žemaitijoje, kai ji buvo kryžiuočių ordino sudėtyje [PAŠUTA, Vladimiras. *Lietuvos valstybės susidarymas*. Vilnius: Mintis, 1971, p. 128] (Žemaitija kryžiuočių ordinui teisiškai buvo perleista 1398 m. Salyno sutartimi [ČELKIS, Tomas. Nuo teritorinio ruožo prie linijos: sienų sampratos pokyčiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2008, Nr. 22, p. 64]), todėl šis teisės šaltinis, priimtas prūsų susirinkime 1340 m., aktualus ne tik nagrinėjant prūsų krašto teisės istoriją, bet ir Lietuvos, nes prūsų teisės šaltiniai yra ir lietuvių paprotinės teisės dalis [GELUMBAUSKIENĖ, Regina. Paveldėjimo institutas baltų paprotinės teisės šaltiniuose (XII–XIV a.). *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 11(89), p. 78–82].

²⁸ MACHOVENKO, Jevgenij. *Teisės istorija*: Vilniaus universiteto vadovėlis. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2013, p. 98.

²⁹ PAKARKLIS, Povilas. *Senasis prūsų teisynas*. Chicago: Chicagos lietuvių literatūros draugija, 1960.

paimamas arklys ar įkaitas, kuris anksčiau paties savavaldžiautojo buvo perduotas kitam asmeniui dėl kilusio ginčo. Minėtas nuostatas galima laikyti pirmosiomis rašytinės teisės normomis, įtvirtinusiomis atsakomybę už savavaldžiavimą Lietuvos teritorijos dalyje.

1468 m. Kazimiero teisyne, daugiausia reguliavusio baudžiamosios atsakomybės bei teismo proceso klausimus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje³⁰, 20 straipsnis įtvirtino, jog ginčai privalo būti sprendžiami ne savavališkai, o kreipusis į kompetentingas valdžios institucijas: „jeigu kam atsitiks kokia byla su kuo, kai kils ginčas dėl žemės, tada pasikviesti tekūnus; o jeigu dėl kitų reikalų, pasikviesti teisėjus ir tiesos ieškoti teisme, o kirtimų [miško] ir užpuolimų daryti negalima“³¹. Asmuo, nukentėjęs nuo savavališko miško kirtimo arba užpuolimo, pagal 1468 m. Kazimiero teisyne 21 straipsnį turėjo teisę skųstis Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų tarybai³².

1468 m. Kazimiero teisyne draudė savavališką nukentėjusio asmens susidorojimą su kaltininku ir savavališką, nesikreipiant į kompetentingas valstybės institucijas, savo teisių atkūrimą. Ši norma nukreipta prieš feodalinę savivalę, kai kilę turtiniai ginčai buvo sprendžiami jėga, apeinant nustatytą ginčų sprendimo tvarką³³. Tokiu būdu didysis kunigaikštis siekė užsitikrinti ginčų sprendimo monopolį.

Stiprėjant centrinei valdžiai, 1529 m. Lietuvos Statute toliau įtvirtinama, jog bausmių skyrimas priklauso suverenui – didžiajam kunigaikščiui – ir jog bausmės skiriamos didžiojo kunigaikščio įgaliotų

³⁰ MONKEVIČIUS, Eduardas. *Žemės teisė*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 36.

³¹ Kazimiero teisyne (1468 m.) = Судебник Казимира (1468 г.). Spaudai parengė, į lietuvių kalbą išvertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Jurginis, J.; atsakingasis redaktorius Tyla, A. Vilnius: Mintis, 1967, p. 18.

³² Nukentėjusiajam pasiskundus, kaltinamasis turėjo būti pašauktas ir prievarta atvesdintas bei iškvostas, kadangi „peržengė žemės teisę ir kėsinosi į teisę, aukščiau aprašytą“, o paaiškėjęs kaltei – nubaustas [VALIKONYTĖ, Irena. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų tarybos vaidmuo valstybiniame ir politiniame gyvenime XV a. antrojoje pusėje (iki 1492 m.). Vilnius: *Istorija*, 1972, Nr. XIII (2), p. 78–79].

³³ ANDRIULIS, Vytautas; et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 86.

institucijų – teismų (I skyriaus 1 straipsnis). Šis teisės aktas aktyviai skatino kilus ginčui ne savavaldžiauti, bet ginčus spręsti teismuose³⁴.

1529 m. Lietuvos Statuto 12 skyriaus 9 straipsnis reglamentavo, jog miestiečiai ir valdiniai dėl skolų atgavimo turi teisę kreiptis į kaltininkų ponus ar urėdininkus, o jeigu kas apgrobtų neįrodinėdamas teisme, tai turi mokėti valdovui ir nukentėjusiajam po tris rublius grašių, o 8 skyriaus 8 straipsnis įpareigojo ginčus dėl žemės ribų taip pat nagrinėti teismuose, bet ne savavališkai: „<...> jeigu ši riba ar ežia jam atrodytų kaip skriauda, turi ją ginčyti teisme, o ne smurtu.“³⁵ Minėtomis normomis savavališkas, panaudojant prievartą, teisių atkūrimas buvo draudžiamas, o numatytos ginčų sprendimo tvarkos nesilaikantys savavaldžiautojai buvo baudžiami. Kadangi žemės nuosavybė buvo pagrindinis tuometinės Lietuvos valstybės ekonominis pagrindas³⁶, buvo siekiama teisiškai reglamentuoti ginčų dėl žemės sprendimą bei didinti valstybės autoritetą.

Teisinė tradicija drausti savavaldžiavimą buvo įtvirtinta ir vėlesniuose teisės aktuose. 1588 m. Lietuvos Statute numatyta atsakomybė už javų pasėjimą svetimoje žemėje. Kaltininkas buvo baudžiamas pinigine bauda, o javai atitekdavo žemės savininkui. Jei javai pasėti teisėto žemės valdytojo, o nupjauti savininko, tokia veika vertinta kaip ramaus valdymo pažeidimas ir savininkas už savavaldžiavimą turėjęs sumokėti baudą ir teisėtam valdytojui atlyginti nuostolius. Prievartiniu turto atėmimu buvo laikomas įkaito atėmimas pirma laiko³⁷.

Taigi Trečiajame Lietuvos Statute ir toliau nuo savavaldžiavimo labiausiai buvo ginami žemės valdytojai. Vystantis prekybiniam santykiams ir nuosavybės teisių apsaugai, nauja laikytina nuostata dėl įkaito atėmimo pirma

³⁴ Pavyzdžiui: „jeigu kas iš ko atiminėtų, o kitas tai gintų ir laikyti neduotų, dėl to turi būti byla; ir kas bus kaltas dėl žemės, tas turi nuostolius ir smurtą atlyginti“ (8 skyriaus 14 straipsnis); „kas savo girioje kieno nors žmogų užklyptų bei apgrobtų, tai už tą apgrobimą neturės atlyginti, tačiau turi tą žmogų ir grobinį perduoti ponui, kad laiduotų, ir nuvesti į girią prie kelmo, kur grobė, bei savo nuostolius prieš jį įrodinėti (8 skyriaus 5 straipsnis). Anksčiau nurodytos nuostatos draudė savavališką teisių atkūrimą ir savateismį.

³⁵ GUDAVIČIUS, Edvardas; LAZUTKA, Stanislovas; VALIKONYTĖ, Irena. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 215, 224, 246, 212.

³⁶ MONKEVIČIUS, Eduardas. *Žemės teisė*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 36.

³⁷ ANDRIULIS, Vytautas; et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 236.

laiko. Tai paaiškinama siekiu užtikrinti civilinės apyvartos stabilumą ir drausti savavališką teisių atkūrimą. Kaip ir Hamurabio teisyne³⁸, labiausiai nuo savavaldžiavimo buvo saugomi dirbamos žemės valdytojai, o vystantis valstybei kreditoriai nebeteko teisės savavališkai patenkinti savo kreditorinių reikalavimų.

Anksčiau nurodyta teisės šaltinių, galiojusių dabartinėje Lietuvos teritorijoje, analizė patvirtina O. Fedosiuko išvadą, kad savavaldžiavimo normos istorinės ištakos sietinos su valstybės pastangomis pažaboti linčo teismą, įvairias feodalinės savivalės formas, paprotį kerštauti, žemių savavališką užgrobimą³⁹. Pirmykštėse gentinėse bendruomenėse ginčai buvo sprendžiami savavališkai. Tai paaiškinama centralizuotų valdymo institucijų nebuvimu⁴⁰. Esant tokiai situacijai, bendra valstybės užtikrinama teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarka negalėjo egzistuoti⁴¹. Vyravo stipresniojo teisė, o silpnesnis turėjo ją pripažinti arba laukti tinkamo momento, kurio sulaukęs – kerštauti, todėl vyravo savateismis ir keršto principas. Sankcija, kaip reakcija į

³⁸ Dar Hamurabio įstatyme, kuris laikomas vienu seniausių autentiškų teisės paminklų [MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998, p. 23–27], nors ir liko nuostatų, pripažįstančių taliono principą, buvo pasiekta pažanga, kad kraujo kerštas beveik išnyko ir kad teisingumo vykdymas priklauso suverenui – bausmes už nusikaltimus skiria valstybė [KAIRYS, Jonas; TAMOŠAITIS, Antanas. *Hamurabio įstatymas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys, 1938, p. 22]. Šiame savo laikmečiui pažangiame teisyne galima aptikti pirmąją rašytinę savavaldžiavimo draudimo normą, draudusią savininkui savavališkai atsiimti javus ar pinigus iš skolininko. Pirmoji rašytinė savavaldžiavimo norma draudė kreditoriui savavališkai priverstinai, t. y. prieš skolininko valią, vykdyti civilines teises, susijusias su skolos susigrąžinimu. Už tai buvo numatyta atsakomybė – iš skolininko paimto turto netekimas. Atsakomybės įtvirtinimą už tokį savavaldžiavimą galima paaiškinti tuo, jog Senovės Babilonas buvo tipiškas žemdirbystės kraštas, kurio ekonomikos pagrindas buvo intensyvus grūdinių kultūrų auginimas [MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998, p. 28–30]. Savavaldžiavimas buvo suprantamas ne kaip savateismis, bet kaip asmens civilinių teisių įgyvendinimas, kurį bendriausia prasme galėtume vadinti subjektinės teisės atkūrimu, nesilaikant nustatytos tvarkos. Tam tikrais atvejais savavaldžiavimas buvo suprantamas ir kaip teisėta veika, nes Hamurabio teisyne 25 straipsnis skelbė, kad už vagystę iš degančio namo kaltininkas turėjo būti metamas į tą pačią ugnį [MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 34]. Kaip ir Senovės Babilone, Atėnų polyje tam tikrais atvejais taip pat leistas savateismis, pavyzdžiui, vietoje galėjo būti užmuštas naktinis vagis; įžeistas vyras galėjo nužudyti užtikną žmonos meilužį [MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 51–52].

³⁹ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 259–280.

⁴⁰ BOEHM, Christopher. Retaliatory Violence in Human Prehistory. *British Journal of Criminology*, 2011, Vol. 51, Iss. 3, p. 518–534.

⁴¹ КОНИ, Анатолий Федорович. *О правъ необходимой обороны*. Москва: Университетская типография, 1866, p. 194–195.

deliktą, palikta individų, kurių interesus pažeidė deliktas, diskrecijai. Čia vyrauja savigynos principas⁴².

Iki atsirandant centralizuotoms valstybės institucijoms, savavaldžiavimas buvo suprantamas ne kaip teisės pažeidimas, bet kaip asmens teisė atkurti savo pažeistas teises ar įvykdyti teisingumą. Kitoks efektyvus asmens pažeistų teisių atkūrimo ar teisingumo vykdymo instrumentas negalėjo egzistuoti, nes nebuvo bendruomenės, įgalios ginti pažeistas asmenų teises. Vykstant valstybių evoliucijai, reakcija į deliktą vis labiau centralizuojama tuo atžvilgiu, kad delikto identifikavimas ir sankcijos vykdymas paliekamas specialioms organams – teismams ir vykdomosios valdžios institucijoms⁴³.

⁴² KELSEN, Hans. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 68–69.

⁴³ KELSEN, Hans. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 68–69.

Šiuo aspektu Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nebuvo išimtis⁴⁴. Tokiu būdu valstybė siekė apriboti pačių asmenų vykdomą teisingumą ir perimti jo vykdymo monopolį bei kovoti su savavaldžiu. Perimdama teisingumo vykdymo monopolį, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nustatė konkrečias jo vykdymo taisykles.

Apibendrinant galima teigti, kad tam tikros savavaldžiavimo formos buvo draudžiamos dalyje Lietuvos teritorijos dar 1398 m. Pirmasis rašytinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltinis, draudęs savavaldžiavimą,

⁴⁴ Pavyzdžiui, romėnų teisė leido nužudyti nusikaltimo vietoje užklyptą vagį, tačiau tai draudė, jei asmuo turėjo galimybę vagį sulaikyti [WATSON, Alan. *Studies in Roman Private Law*. London: The Hambledon Press, 1991, p. 355–356]. Nesilaikius nustatytos tvarkos, t. y. nužudžius vagį, grėسė atsakomybė už savavališką susidorojimą su įtariamu vagimi. Šiuo aspektu savavaldžiavimą galima suvokti ir kaip draudžiamą savateismį, ir kaip teisėtą veiką (būtinąją gintį). Ginantis nuo plėšimo buvo leidžiama ne tik būtinoji gintis, bet ir savavališkas pavogtų daiktų susigrąžinimas: „teisėtam valdytojui neteisėtai netekto valdymo gynimui leidžiama gintis būtinąjį reikalingumo ribose.“ Taigi asmuo turėjo teisę priverstinai atkurti savo teises atsiimdamas savo turtą iš svetimo neteisėto valdymo, o tokie veiksmai nebuvo laikomi savavaldžiu. Savavaldžiavimas buvo suprantamas ir kaip juridinių pretenzijų realizavimo būdas – leista sulaikyti skolininką ir paimti jo turtą skolai patenkinti. Šiuo atveju savavaldžiavimas buvo išimtis, vienintelė ir paskutinė priemonė teisėtiems interesams ginti. Vystantis romėnų teisei ir valstybei nuo savavališko ginčų sprendimo buvo pereita prie centralizuoto ginčų sprendimo valstybės lygmeniu. Dauguma piliėčių reikalų turėjo būti sprendžiami įgaliotų institucijų. Perejimas nuo savateismo prie asmens teisių apsaugos valstybiniais organais, kaip organizuotais valdžios institucijų, privedė prie to, kad nukentėjusysis arba asmuo, laikantis save nukentėjusiuoju, privalėjo kreiptis pagalbos į valdžios institucijas, bet nesiimti savavališkų veiksmų, prieštaraujančių leidžiamai savignynei. Romoje 389 m. savavališki skolos susigrąžinimo veiksmai buvo uždrausti, o kreditorius, kuris savavališkai siekė atgauti skolą, netekdavo savo kreditorinių reikalavimų [ПЕРЕТЕРСКИЙ, Иван Сергеевич; НОВИЦКИЙ, Иван Борисович. *Римское частное право*. Москва: Волтерс Клувер, 2010, 56–58]. Tokia taisyklė buvo įtvirtinta terminu „*vi clam precario*“ (prievarta, slaptai, nepagrįstai), reiškusiu draudžiamo savavaldžiavimo pasireiškimo formas valdymo pažeidimo ar netekimo atvejais [ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт междунар. права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2006, p. 14–15]. Savavaldžiavimas taip pat buvo išreiškiamas terminu „*vindicatio*“, reiškusiu savavališką kerštą už įžeidimą arba savignyną nuo užpuolimo, taip pat bet kokio teisės pažeidimo persekiojimą [БАРТОШЕК, Милан. *Римское право. Понятия, термины, определения*. Москва: Юридическая литература, 1989, p. 327]. Taigi romėnų teisės laikais vystantis Romos valstybei nuo leidžiamo savavaldžiavimo (savignynos) buvo pereita prie savavaldžiavimo draudimo ir siekio ginčus spręsti centralizuotai. Žlugus Romos imperijai, frankai siekė užtikrinti karaliaus valdžią ir įstatymų laikymąsi. Šiuo tikslu buvo siekiama įtvirtinti, jog teisės pažeidimai persekiojami valstybės institucijų. Tačiau, įgyvendinama ši tikslą, karaliaus valdžia turėjo išlaikyti pusiausvyrą tarp kaltininkų ir nukentėjusių asmenų. Todėl savateismis nebuvo visiškai uždraustas, o asmuo nuo bausmės už savateismį galėjo atsipirkti bauda [MAIER, Gideon. *Amtsträger und Herrscher in der Romania Gothica: vergleichende Untersuchungen zu den Institutionen der ostgermanischen Völkerwanderungsreiche*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2005, p. 120]. Taigi savavaldžiavimas buvo suprantamas kaip savateismis ir, nors nebuvo skatinamas, tačiau nebuvo ir griežtai baudžiamas (tačiau tik tuo atveju, jei asmuo turėjo galimybių „išsipirkti“ atsakomybę už įvykdytą savateismį). Tokiu būdu procedūrinis teisingumas nebuvo užtikrinamas. Šv. Romos imperijos statutai reikalavo, kad nukentėjusieji nesigriebtų savateismo; neteisėtas kerštas, savavališkas turto skolai padengti užgrobimas galėjo užtraukti kaltojo pasmerkimą už įstatymo ribų [MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 177–178]. Minėtu laikotarpiu savavaldžiavimas buvo neteisėta teisingumo vykdymo forma.

buvo 1468 m. Kazimiero teisynas. Nuo 1468 m. iki 1795 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, numačius teisinę atsakomybę už savavaldžiavimą, siekta pažaboti savateismį, paprotį kerštauti, žemių savavališką užgrobimą, savavališką civilinių teisių įgyvendinimą bei perduoti ginčų sprendimo monopolį kompetentingoms valstybės institucijoms.

1.2. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą Lietuvoje Rusijos imperijos okupacijos metais

Po 1795 m. įvykusio Abiejų Tautų Respublikos padalijimo didžiojoje Lietuvos teritorijos dalyje baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą reglamentavo Trečiasis Lietuvos Statutas. Nuo 1840 m., panaikinus Lietuvos Statutų galiojimą, Lietuvos teritorijos didžiojoje dalyje įsigaliojo Rusijos imperijos įstatymų sąvadas, priimtas 1832 m., kurio XV tome buvo susisteminti baudžiamieji įstatymai⁴⁵.

Vienas iš tokių baudžiamųjų įstatymų buvo 1649 m. Soboro teisynas, numatęs vienos savaitės laisvės atėmimo bausmę už savavališką sklypų ribų arba riboženklių sugadinimą arba duobių išlyginimą, arba žemės perkasimą, esant ginčui (231 straipsnis). Šio teisyno 233 straipsnyje buvo numatyta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis – atsakomybė už savavališką žemės atsiėmimą ar ribų arba riboženklių sugadinimą panaudojus prievartą. Už kvalifikuotą savavaldžiavimą grėsė net mirties bausmė⁴⁶.

1649 m. Soboro teisynas, kaip ir 1529 m. Lietuvos Statutas, skatino ginčus dėl žemės ribų nagrinėti teismuose. Vienas iš būtinųjų savavaldžiavimo sudėties požymių buvo ginčo egzistavimas, t. y. kaltininką ir nukentėjusį asmenį turėjo sieti teisinis santykis. Nesant ginčo, veika turėjo būti

⁴⁵ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 m.* Vilnius: Justitia, 2001, p. 51; MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m. Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 403–418.

⁴⁶ СОФРОНЕНКО, Ксениа Александровна. *Памятники русского права. Вып. 6. Соборное уложение царя Алексея Михайловича 1649 года.* Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1957, p. 131–132.

kvalifikuojama pagal kitus baudžiamojo įstatymo straipsnius. Tokiu būdu asmuo neturėjo teisės priverstinai įgyvendinti savo teisių į ginčo dalyką.

Nuo 1846 m. Lietuvoje įsigaliojo Rusijos imperijos baudžiamasis kodeksas – 1845 m. Kriminalinių ir teisiamųjų bausmių statutas (rus. *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных*)⁴⁷. Būtent šiame teisės akte pirmą kartą pavartotas terminas „savavaldžiavimas“ (rus. *самоуправство*)⁴⁸.

Savavaldžiavimo sudėtis buvo įtvirtinta statuto 300 straipsnyje⁴⁹: „kas dėl patirtos skriaudos arba nepatenkinus jo teisėtų reikalavimų, užuot patenkinęs savo reikalavimus laikydamasis nustatytos tvarkos, pats savavaldžiaus.“⁵⁰ Jei savavaldžiaujant kilo padarinių nukentėjusiojo sveikatai, veika kvalifikuota kaip savavaldžiavimo ir atitinkamos nusikalstamos veikos asmens sveikatai ar gyvybei sutaptis. Minėta norma įpareigojo ginčus spręsti laikantis įstatymų nustatytos tvarkos ir buvo suprantama kaip savavališkas asmens teisių atkūrimas. Savavaldžiavimas buvo suprantamas ir kaip savateismis (patirta skriauda), ir kaip savavališkas teisių atkūrimas (nepatenkinus jo teisėtų reikalavimų).

O. Fedosiukas pažymi, jog būtent minėtame straipsnyje buvo suformuluota daugiau ar mažiau koncepcinė savavaldžiavimo samprata⁵¹. Su tuo galima visiškai sutikti ir išskirti tokius pagrindinius suformuluotos

⁴⁷ ANDRIULIS, Vytautas; et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 274–278.

⁴⁸ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 261; ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт междунар. права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2006, p. 24.

⁴⁹ Šis straipsnis buvo statuto IV skyriaus „Nusikaltimai ir nusizengimai valdymo tvarkai“ pirmame skirsnyje „Paspriešinimas valdžios įgaliojimams ir nustatyta tvarkai“.

⁵⁰ Pažymėtina, kad už savavaldžiavimą asmuo buvo baudžiamas arba laisvės atėmimu nuo šešių mėnesių iki vienerių metų, arba areštu nuo trijų savaičių iki trijų mėnesių, arba bauda nuo penkių iki penkiasdešimties rublių, arba griežtu įspėjimu teisme, atsižvelgiant į kaltę sunkinančias ar lengvinančias aplinkybes. Jei tokia veika kam nors sutrikdyta sveikata, padaryti kūno sužalojimai, traumos ar kankinimai, ar net mirtis, tai bausmė skiriama pagal taisykles, numatytas 156 straipsnyje kartu su kitais padarytais nusikaltimais [ЧИСТЯКОВ, Олег Иванович. *Российское законодательство X-XX веков. Законодательство первой половины XIX века. Том 6*. Москва: Юридическая литература, 1988, p. 244–245].

⁵¹ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 261.

savavaldžiavimo koncepcijos požymius, išlikusius iki šių dienų: 1) kaltininko vykdoma tam tikra teisė; 2) tokia teisė vykdoma nesilaikant nustatytos tvarkos, t. y. savavališkai; 3) savavaldžiavimas priskiriamas nusikaltimams valdymo tvarkai.

Savavaldžiavimo normai artima ir 1845 m. Kriminalinių ir teisiamųjų bausmių statuto 1601 straipsnio 1 dalyje numatyta nusikaltimo sudėtis: „už svetimos žemės, namų ar kito nekilnojamojo turto užpuolimus panaudojus smurtą, siekiant užvaldyti tokį turtą, turint prisiskirtą ar net ir tikrą, bet dar nepatvirtintą galutiniu sprendimu teisę, ar bet koku kitu pagrindu, ypač jei per šiuos užpuolimus pats savininkas, valdytojas, tokio nekilnojamojo turto gyventojas, baudžiauninkas ar tarnas iš tokio turto išvytas, tai kaltininkai, ypač organizatoriai, jei jie nebuvo ginkluoti ir nepadarytas ta pačia veika kitas nusikaltimas, baudžiami.“ Pažymėtina, kad teisės turėtojas buvo baudžiamas griežčiau nei jo bendrininkai⁵². Manytina, kad griežtesnė atsakomybė teisės turėtojui buvo numatyta todėl, kad jis dažniausiai būdavo savavaldžiavimo iniciatorius. Kita vertus, toks griežtesnis baudimas kritikuotinas: nusikalstamą veiką galėjo inicijuoti ir kitas asmuo, todėl į teisės turėtojo ir kitų kaltininkų vaidmenį pagrįsčiau būtų buvę atsižvelgti individualizuojant bausmę.

Antroje minėto straipsnio dalyje buvo numatyti veiką kvalifikuojantys požymiai: ginklo panaudojimas, sunkūs sužalojimai, taip pat sužalojimai, pavojingi gyvybei, jei jie padaryti nekilnojamajame turte buvusiems ar nuo užpuolimo saugojusiems asmenims⁵³. Šią normą galima laikyti kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtimi. Ši nuostata draudė ne savateismį, bet subjektinės teisės įgyvendinimą nesilaikant nustatytos tvarkos.

1857 m. įsigaliojus Kriminalinių ir teisiamųjų bausmių statuto pakeitimams, savavaldžiavimo sudėtis buvo įtvirtinta panašiai kaip ir 1845 m. redakcijoje, tačiau savavaldžiavimas, padarytas nepanaudojus prievartos,

⁵² Kaltininkai, įgyvendinę tam tikrą savo teisę, baudžiami laisvės atėmimu nuo vienerių metų keturių mėnesių iki dvejų metų, o kiti asmenys, dalyvavę darant nusikalstamą veiką, baudžiami laisvės atėmimu nuo aštuonių mėnesių iki vienerių metų ir keturių mėnesių.

⁵³ ТАГАНЦЕВ, Николай Степанович. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года. 13-е изд., пересмотр. и доп. Санкт-Петербург: Государственная типография, 1908, р. 794–796.

nebuvo kriminalizuotas, todėl prievartos panaudojimas buvo būtinas savavaldžiavimo požymis⁵⁴.

1864 m. iš Kriminalinių ir teisiamųjų bausmių statuto kaip naujas įstatymas – Bausmių įstatai – buvo išskirti lengvesni nusikaltimai, o likusioji dalis, perredaguota ir sutrumpinta, 1866 m. virto Bausmių statutu⁵⁵. 1864 m. Bausmių įstatuose savavaldžiavimo sudėtis buvo įtvirtinta 142 straipsnyje⁵⁶: „už savavaldžiavimą, taip pat prievartos panaudojimą, nesukėlusį sunkių sužalojimų, žaizdų ar traumų, baudžiama areštu iki trijų mėnesių.“ Pastebėtina, kad savavaldžiavimo sudėtis buvo abstrakti. Savavaldžiavimas buvo suprantamas kaip nusikaltimas ne valdymo tvarkai, bet asmeniui. Baudžiamajai atsakomybei už savavaldžiavimą taikyti kaltinamojo veikoje buvo būtina nustatyti savavališką tikros ar tariamos teisės atkūrimą, pažeidžiant kito asmens teises ir panaudojant prievartą⁵⁷.

Savavaldžiavimo normos priskyrimas nusikaltimams asmeniui kritikuotinas. Savavaldžiaujant pažeidžiama valstybės nustatyta valdymo tvarka, numatanti, kaip asmenys turi įgyvendinti savo teises. Pažeidus tokią tvarką, galima žala ir atskiram asmeniui. Asmens teisių įgyvendinimo tvarką nustato valstybė, todėl tokia veika daroma žala jos nustatytai valdymo tvarkai ir autoritetui, o kitam asmeniui daroma žala yra tik papildoma.

Dažniausiai Rusijos imperijoje savavaldžiauta įgyvendinant teises, susijusias su pinigais, kilnojamuoju turtu ar grūdais – siekiant juos užvaldyti. Savavaldžiavimas nuo kitų nusikaltimų, įskaitant vagystes, buvo atskiriamas būtent per tikros ar tariamos teisės įgyvendinimo požymį, t. y. kaltininkas privalėjo turėti ar suvokti turįs teisę elgtis tam tikru būdu. Savavaldžiavimo kriminalizavimas reiškė pripažinimą, jog asmenys turi skirtingą suvokimą apie

⁵⁴ 312 straipsnis: „kas dėl patirtos skriaudos arba nepatenkinus jo teisėtų reikalavimų, užuot laikęsis nustatytos tvarkos, pats savavališkai atliks kokius nors prievartinius veiksmus“ [ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт междунар. права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2006, p. 24].

⁵⁵ ANDRIULIS, Vytautas; *et al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 274–278.

⁵⁶ Šis straipsnis buvo skyriaus „Apie nusikaltimus garbei, grasinimus ir smurtą“ skirsnyje „Apie grasinimus ir smurtą“.

⁵⁷ ВИЛЕНСКИЙ, Борис Вениаминович. *Российское законодательство X-XX веков. Судебная реформа. Том 8*. Москва: Юридическая литература, 1991, p. 411–412, 457.

savo teises, todėl tik teisinė valdžia gali užtikrinti tinkamą ginčijamų teisių įgyvendinimą laikantis nustatytos tvarkos⁵⁸. Tačiau, kaip matyti iš anksčiau pateiktų teisės šaltinių analizės, savavaldžiavimo draudimu pirmiausia buvo siekiama reglamentuoti ir apsaugoti valstybės ekonomikai svarbius teisinius santykius, ypač susijusius su žemės ūkiu, ir tik vėliau buvo siekiama plačiau reglamentuoti ir kitų ginčų sprendimo tvarką bei drausti savavališką jų sprendimą.

Apibendrinant galima teigti, kad 1840 m. didžiojoje Lietuvos teritorijos dalyje įsigaliojusiam Rusijos imperijos įstatymų sąvade, kaip ir 1529 m. Lietuvos Statute, savavaldžiavimo nusikaltimo veika pasireiškė savavališku ginčų dėl žemės ribų sprendimu. Tačiau 1840 m. savavaldžiavimu laikytas savavališkas ginčo dėl žemės ribų sprendimas ne tik panaudojant prievartą, bet ir jos nepanaudojant. Abejuose teisės aktuose vienas iš būtinųjų savavaldžiavimo požymių buvo ginčas tarp kaltininko ir nukentėjusiojo.

1846 m. įsigaliojusiam Rusijos imperijos baudžiamajame kodekse savavaldžiavimu laikytas bet koks ginčo, kylančio iš teisėtų kaltininko reikalavimų, sprendimas nesilaikant nustatytos tvarkos. Šis teisės aktas reikšmingas tuo, kad jame pirmą kartą pavartotas savavaldžiavimo terminas. Be to, šiame teisės akte atsirado „vykdomos tikros teisės“, „nesilaikymo nustatytos tvarkos“ savavaldžiavimo požymiai. Savavaldžiavimas priskirtas nusikaltimams valdymo tvarkai.

1857 m. Kriminalinių ir teisiamųjų bausmių statutas ir 1866 m. Bausmių statutas didesnės įtakos savavaldžiavimo raidai neturėjo, išskyrus tai, kad pastarajame teisės akte savavaldžiavimą mėginta priskirti nusikaltimams asmeniui. Nagrinėti teisės aktai parodo, kad, numačius baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą, buvo siekiama kovoti su savavališku žemių ir kito nekilnojamojo turto užgrobimu bei savavališku ginčų sprendimu.

⁵⁸ BURBANK, Jane. *Russian Peasants Go to Court: Legal Culture in the Countryside, 1905-1917*. Indiana: Indiana University Press, 2004, p. 144–147.

1.3. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą tarpukario Lietuvoje

1918 m. vasario 16 d. atkūrus nepriklausomą valstybę, Lietuvoje savavaldžiavimo norma buvo įtvirtinta 1903 m. Baudžiamojo statuto 507 straipsnyje ir suformuluota kaip nusikalstamo vertimo, kriminalizavusio prievartinį kito asmens vertimą atlikti ar leisti ką nors tokio, kas pažeistų nukentėjusiojo teises ar pareigas, atsisakyti vykdyti teisę ar atlikti pareigą, sudėtis⁵⁹. Savavaldžiavimo sudėtis buvo įtvirtinta 507 straipsnio 2 dalyje, numačiusioje švelnesnę bausmę (areštą iki trijų mėnesių arba baudą iki 300 rublių) tam, kas anksčiau nurodytus veiksmus padarė turėdamas pakankamą pagrindą manyti, kad vykdo savo teisę. Ši veika literatūroje buvo vadinama savavališku vertimu ir traktuojama kaip prievartinis kėsینimasis į asmens laisvę, todėl savavaldžiavimas be prievartos panaudojimo ar grasinimo ją panaudoti negalėjo užtraukti baudžiamosios atsakomybės pagal šį straipsnį⁶⁰.

Prievartinis veikimas, kai asmuo veikė neturėdamas jokios teisės, buvo vadinamas materialiu, o kai asmuo manė, jog turi tam tikrą teisę – formaliu, nes tokiu atveju asmuo, siekdamas realizuoti savo teises, privalėjo kreiptis

⁵⁹ Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę buvo nuspręsta išlaikyti sąsajas su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, teisinę medžiagą derinant su išlikusia Lietuvos Statutuose. Galiojęs Lietuvos Statutas, teisiškai įtvirtinęs feodalinę žemėvaldą bei kitus realiai jau neegzistuojančius institutus, naujam gyvenimui nebebuvo tinkamas, todėl konstituciniu lygmeniu Lietuvoje buvo įtvirtintas laikinas perimamumas ir tęstinumas iki Pirmojo pasaulinio karo Lietuvoje veikusių užsienio valstybių įstatymų. Lietuvos Taryba, spręsdama Lietuvoje taikytino baudžiamojo kodekso klausimą, nebeatkūrė visų prieškarinių baudžiamųjų įstatymų ir 1918 m. paliko vokiečių okupacinės administracijos Pirmojo pasaulinio karo metais jų okupuotoje Lietuvos teritorijoje įvestą 1903 m. Rusijos baudžiamąjį statutą, kuris liko galioti iki 1940 m. [MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 m.* Vilnius: Justitia, 2001, p. 50–57; MAKSIMAITIS, Mindaugas. Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 403–418]. Šis teisės aktas, rengtas Rusijos baudžiamosios teisės specialistų I. Foinickio, N. Taganciovo ir kt., išsiskyrė racionali sistema, aiškia kalba ir tiksli terminija [ANDRIULIS, Vytautas; *et al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 274–278; MAKSIMAITIS, Mindaugas. Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 403–418].

⁶⁰ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 261–262; СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты)*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В.П. Татищева (институт), 2006, p. 21–22.

pagalbos į valdžios institucijas. Teismas, kvalifikuodamas veiką kaip savavaldžiavimą, turėjo konstatuoti tik tai, kad turtas buvo faktiškai valdomas nukentėjusiojo, o kaltininkas, galimai teisėtas turto valdytojas ar savininkas, siekė jį atgauti panaudodamas prievartą. Nuo savavaldžiavimo, naudodamasis valdžios institucijų teikiama pagalba, gintis galėjo ne tik teisėtas, bet ir neteisėtas turto valdytojas. Tačiau baudžiamojoje byloje teismas neturėjo spręsti valdymo teisėtumo klausimo, minėti klausimai galėjo būti sprendžiami kaltininkui kreipusis civilinio proceso tvarka⁶¹.

Turima teisė tam veiksmui, kurį vertė daryti kaltininkas, privertusio jį padaryti asmens neatleido nuo bausmės, jei jis, pagal jam priklausančios teisės ypatumus, tą teisę vykdyti norėdamas turėjo prašyti teismo ar administracinės valdžios pagalbos. Tarpukario Lietuvos teismų praktikoje⁶² buvo išlaikytas Rusijos imperijos literatūroje vartotas savavaldžiavimo terminas „savavališka prievarta“ ir laikytasi nuostatos, jog būtinieji savavaldžiavimo požymiai yra fizinis ar moralinis smurtas⁶³.

O. Fedosiukas nurodo, jog toks požiūris dera su baudžiamosios teisės paskutinės gynimo linijos (lot. *ultima ratio*) principu ir suteikia logikos pačiam kriminalizavimui, nes uždraudžiami prievartiniai būdai įgyvendinant kokią nors teisę, reaguojant į neteisę, šalinant sudarytas kliūtis ir pan. ir veikai

⁶¹ ТАГАНЦЕВ, Николай Степанович. *Уголовное уложение 22 марта 1903 г.* Санкт-Петербург, 1904, p. 683–689.

⁶² Tarpukario teismų praktikoje galima rasti tokių savavaldžiavimo pavyzdžių: pusninkas galėjo reikalauti tik to, kas jam priklauso pagal sutartį (už lauko apdirbimą ir derliaus pjovimą), bet neturėjo teisės imti pats jėga, savininkui prieštaraujant; visumai reikalinga, kad būtų pavartotas koks smurtas, fizinis ar nors psichinis, arba baustinas grasymas – kad mažą gabalėlį pievos pjovė keturi vyrai, tai ši aplinkybė smurto nesudaro; turint rankose pagalius ir kitus įrankius mušti ir grasinant skundikei mušti, jei ji nesiliausianti kasusi griovio jos valdomame darže – yra padarytas savavališkumas (*aut. past.* – savavaldžiavimas) [KAVOLIS, Martynas; BIELIACKINAS, Simonas. *Baudžiamasis Statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų.* Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934, p. 435–439].

1903 m. Rusijos baudžiamajame statute galima rasti ir kitų savavaldžiavimo požymių turinčių normų: savavališkas naudojimas svetimomis literatūros, muzikos ar meno teisėmis; savavališkas, neišsikraustymas iš svetimo gyvenamojo būsto, neatsižvelgiant į savininko ar įgalioto asmens valią, jei kaltininkas į būstą pateko slapta ar savavališkai (511 straipsnio 1 dalis) [ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08).* Москва: Институт междунар. права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2006, p. 30].

⁶³ KAVOLIS, Martynas; BIELIACKINAS, Simonas. *Baudžiamasis Statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų.* Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934, p. 438.

suteikiama tam tikra privilegija palyginti su prievarta, nepagrįsta teisės įgyvendinimo tikslais⁶⁴.

Iš dalies sutiktina su O. Fedosiuko nuomone, nes 1903 m. Baudžiamajame statute savavaldžiavimas laikytas nusikaltimu asmeniui, todėl jis galėjo būti privilegijuota kito nusikaltimo asmeniui – nusikalstamo vertimo – sudėtis. Kita vertus, savavaldžiaujant pirmiausia pažeidžiama valstybės nustatyta teisių įgyvendinimo tvarka, o konkrečios asmens teisės (laisvė, sveikata ar kitos su asmeniu susijusios vertybės) yra papildomi objektai. Tam tikrais atvejais paties nukentėjusiojo veiksmai (pavyzdžiui, piktybiškas skolos negražinimas) gali lemti kaltininko pasirinktą savo teisių įgyvendinimą nesilaikant nustatytos tvarkos, tačiau kitais atvejais nukentėjusiojo elgesys gali neturėti jokios įtakos kaltininko sumanymui padaryti nusikalstamą veiką (pavyzdžiui, kaltininkui prireikia pinigų ir jis savavaldžiaudamas atsiima skolą anksčiau laiko). Todėl tai, kad savavaldžiaujant prievarta grindžiama teisės įgyvendinimo tikslais, nedaro veikos mažiau pavojingos už paprastą prievartinį vertimą. Atvirkščiai, tokia veika pažeidžiama ir valstybės nustatyta teisių įgyvendinimo tvarka, padaroma žala valstybės autoritetui ir valdymo tvarkai, kas gali lemti teisinio nihilizmo paplitimą visuomenėje, o tai veika gali būti net pavojingesnė.

Apibendrinant galima teigti, kad 1918–1940 m. laikotarpiu savavaldžiavimas buvo suprantamas ne kaip savateismis, bet kaip savavališkas subjektinės teisės įgyvendinimas, nesikreipiant į kompetentingas valstybės institucijas. Savavaldžiavimas buvo ne savarankiška nusikalstama veika, o kitos nusikalstamos veikos – prievartinio veikimo – privilegijuota sudėtis. Toks teisinis reglamentavimas kritikuotinas. Savavaldžiavimu pirmiausia pažeidžiama konkreti valstybės nustatyta asmens teisių įgyvendinimo tvarka, o konkrečios asmens teisės ar teisėti interesai yra tik papildomas savavaldžiavimo objektas. Be to, tai, kad prievarta grindžiama teisės

⁶⁴ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 259–280.

įgyvendinimo tikslais, nedaro veikos mažiau pavojingos už paprastą prievartinį vertimą.

1.4. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą Lietuvoje Tarybų Sąjungos okupacijos metais

Tolesnis savavaldžiavimo normos vystymasis vyko pagal tarybinę baudžiamąją teisę, kartu iš esmės reformuota savavaldžiavimo nusikaltimo koncepcija, savavaldžiavimui grąžinta nusikaltimo valdymo tvarkai reikšmė⁶⁵. 1922 m. RTFSR BK 103 straipsnyje įtvirtinta, jog „savavaldžiavimas, t. y. savavališkas vykdymas tikros ar tariamos teisės, padarytas pažeidus kito asmens teises, baudžiamas viešaisiais darbais iki šešių mėnesių arba bauda iki 500 rublių“. Nors ši baudžiamojo įstatymo redakcija Lietuvoje negaliojo, tačiau yra svarbi, nes pagal ją toliau vystėsi savavaldžiavimo norma.

Pakeitus baudžiamąjį įstatymą, savavaldžiavimas prarado nusikaltimo asmeniui pobūdį, neteko būtinojo prievartos panaudojimo požymio ir vėl buvo pripažintas nusikaltimu valdymo tvarkai. Nusikaltimais valdymo tvarkai buvo laikomi nusikaltimai, nukreipti prieš teisėtą įgaliotų valstybės institucijų funkcionavimą ar ekonomikos tvarką ir pasireiškiantys pasipriešinimu ar nepaklusimu tarybų valdžios įstatymams, trukdant jos organams, ar kitais veiksmais, silpninančiais valdžią ar menkinančiais jos autoritetą⁶⁶. Sutiktina su O. Fedosiuko nuomone, jog savavaldžiavimui pagrįstai grąžinta nusikaltimo valdymo tvarkai reikšmė, nes savavaldžiaujant pirmiausia žala daroma valstybės autoritetui ir jos nustatytai teisių įgyvendinimo tvarkai, o padaryta žala asmeniui laikytina papildomai galinčia kilti žala.

Kita vertus, 1922 m. RTFSR BK įtvirtinta savavaldžiavimo sudėtis buvo formali ir abstrakti. Bet koks savavališkas tikros ar tariamos teisės vykdymas, pažeidęs kito asmens teises, galėjo užtraukti baudžiamąją

⁶⁵ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 262–263.

⁶⁶ Уголовный кодекс РСФСР редакции 1922 года [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru>> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 13 d.].

atsakomybę. Tokiu būdu kriminalizuota daug visuomeninių teisinių santykių, nepaliekant vietos asmenims spręsti ginčus civilinio proceso tvarka. Akivaizdu, jog tokia norma buvo nepagrįstai plati ir abstrakti bei reikalaujanti pakeitimų.

Iš esmės analogiškai savavaldžiavimas reglamentuotas ir 1926 m. RTFSR BK 90 straipsnyje, tačiau atsirado naujas požymis – įgyvendinama teisė turėjo būti ginčijama kito asmens⁶⁷. Tuo atveju, jei kaltininko įgyvendinama teisė nebuvo ginčijama kito asmens, veika negalėjo būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas⁶⁸. Galima teigti, kad ir 1922 m., ir 1926 m. RTFSR BK savavaldžiavimo sudėtis buvo formali, o baudžiamoji atsakomybė grėsė vien už savavališką teisių įgyvendinimą nesilaikant valstybės nustatytos teisių įgyvendinimo tvarkos. 1926 m. RTSFR BK įtvirtintas būtinas požymis – įgyvendinamos teisės ginčijimas kito asmens – leido susiaurinti nepagrįstą civilinių ginčų kriminalizavimą, kai nukentėjęs asmuo neturėjo kaltininkui jokių pretenzijų nei darant veiką, nei po jos. Tačiau ir tokia norma buvo pernelyg plati.

1961 m. rugsėjo 1 d. savavaldžiavimo nusikalstamos veikos sudėtis buvo įtvirtinta LTSR BK 214 straipsnio 1 dalyje: „savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, vykdymas savo tikros ar tariamos teisės, ginčijamos kito asmens, padaręs esminę žalą piliečių teisėms ar teisėtiems interesams arba valstybinėms įstaigoms, įmonėms arba organizacijoms, – baudžiamas pataisos darbais iki vienerių metų arba bauda iki penkiasdešimt rublių, arba viešuoju papeikimu, arba užtraukia visuomeninio poveikio priemonių taikymą.“⁶⁹

Nuo 1983 m. sausio 1 d. įsigaliojusi savavaldžiavimo sudėtis buvo papildyta, numatant, jog vietoj valstybinių įstaigų žala gali būti padaryta valstybinėms ar visuomeninėms įmonėms, įstaigoms arba organizacijoms, be

⁶⁷ Уголовный кодекс РСФСР редакции 1926 года [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru>> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 13 d.].

⁶⁸ ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт междунар. права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2006, p. 29.

⁶⁹ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas. Su pakeitimais, padarytais Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1961 m. liepos 5 d. ir 1961 m. rugsėjo 7 d. įsakais. *Žinios*, 1961, Nr. 18-147.

to, bauda padidinta iki vieno šimto rublių. Reikėtų pastebėti, kad fizinės ar psichinės prievartos panaudojimas nebuvo numatytas kaip kvalifikuojantis savavaldžiavimą požymis, be to, minėti požymiai nebuvo ir būtinieji savavaldžiavimo požymiai.

Tikra laikyta piliečio teisė, kuri numatyta įstatymo ar kito teisės akto. Tariama laikyta tokia teisė, kurią asmuo, sąžiningai klysdamas, laiko priklausančia jam ar kitam asmeniui, kurio interesais jis veikia. Tai reiškia, jog, nors baudžiamajame įstatyme ir nebuvo tiesiogiai numatyta, kaltininkas galėjo įgyvendinti ne tik savo, bet ir kito asmens tikrą ar tariamą teisę.

Skirtingai nei 1922 m. ir 1926 m. RTFSR BK, savavaldžiavimo sudėtis buvo materialinė. Esmine žala laikyti materialiniai nuostoliai, didelė moralinė skriauda nukentėjusiajam, pažeistų interesų svarba, piliečių teisių ir teisėtų interesų pažeidimas. Manytina, jog tokio požymio įtvirtinimas buvo būtinas, nes ankstesnė savavaldžiavimo sudėtis buvo pernelyg abstrakti. Kad savavaldžiavimas užtrauktų baudžiamąją atsakomybę, be kitų požymių, reikėjo nustatyti, jog piliečių teisėms ar teisėtiems interesams arba valstybinėms įstaigoms, įmonėms arba organizacijoms padaryta esminė žala. Šis požymis buvo vertinamasis, baudžiamajame įstatyme nekonkretizuotas, todėl kiekvienu konkrečiu atveju nustatinėjamas atskirai.

Savavaldžiavimas laikytas tyčiniu nusikaltimu, kurį darydamas kaltininkas supranta, kad savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, įgyvendina tikras ar tariamas teises, numato visuomenei pavojingus padarinius, jų nori arba sąmoningai leidžia jiems atsirasti. Pareigūnai, savavaldžiavę pasinaudodami savo tarnybiniais įgaliojimais, atsakė už tarnybinių įgaliojimų viršijimą (LTSR BK 178 straipsnis)⁷⁰. Pažymėtina tai,

⁷⁰ BIELIŪNAS, Egidijus; *et al.* Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989, p. 354; KLIMKA, Alfonsas; APANAVIČIUS, Martynas; MISIŪNAS, Jonas. Tarybinė baudžiamoji teisė. Ypatingoji dalis. Vilnius: Mintis, 1974, p. 275.

jog TSRS privati nuosavybė buvo panaikinta, todėl galimybių savavaldžiavimui, kylančiam dėl turtinių ginčų, buvo nedaug⁷¹.

Apibendrinant galima teigti, jog 1922 m. RTFSR BK ir 1926 m. RTFSR BK įtvirtintos savavaldžiavimo sudėtys buvo formalios ir pernelyg plačios. Kita vertus, teigiamai vertintina tai, jog 1922 m. RTFSR BK savavaldžiavimas vėl buvo pripažintas nusikaltimu valdymo tvarkai. 1922 m. savavaldžiavimo sudėtis papildyta tikros ar tariamos teisės požymiu, 1926 m. – įgyvendinamos teisės kito asmens ginčijimo požymiu. Teigiamai vertintina ir tai, kad 1961 m. rugsėjo 1 d. LTSR BK įtvirtintas būtinas savavaldžiavimo padarinių – esminės žalos – požymis. Tokiu būdu savavaldžiavimo sudėtis tapo materiali, dekriminalizuojant didelę veikų, nepagrįstai pripažintų nusikalstamomis, grupę ir paliekant galimybę asmenims kilusius ginčus spręsti ne baudžiamosios teisės priemonėmis. 1940–1990 m. laikotarpiu savavaldžiavimas Lietuvoje buvo suprantamas ne kaip savateismis, bet kaip savavališkas teisių atkūrimas ar subjektinės teisės įgyvendinimas. Nagrinėtu laikotarpiu už savavaldžiavimą nebuvo numatyta laisvės atėmimo bausmė.

1.5. Baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą reglamentavimas atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę

1990 m. kovo 11 d. atkūrus nepriklausomybę, Lietuvoje toliau galiojo LTSR BK įtvirtinta savavaldžiavimo norma, tačiau ji įgavo ir politinę reikšmę. Lietuvoje pasitaikė atvejų, kai savavališkai užimami įstaigų ir organizacijų pastatai, raginama nevykdyti Lietuvos Respublikos įstatymų, valstybinių organų sprendimų, bandoma sutrikdyti normalų valstybinių ir visuomeninių įmonių, įstaigų bei organizacijų darbą, drumsti rimtį, sukelti konfliktus ir išprovokuoti riaušes. Šiuos bei kitus neteisėtus veiksmus vykdė ir TSRS

⁷¹ СКОБЛИКОВ, П. А. Самоуправство при решении имущественных споров: Вопросы уголовно-правового противодействия [interaktyvus]. Санкт-Петербург: *Правоведение*, 2000, № 3, p. 173–182 [žiūrėta 2013 m. spalio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lawportal.ru/article/article.asp?articleID=157718>>.

ginkluotosios pajėgos, pažeisdamos Lietuvos Respublikos valstybinį suverenitetą, keldamos grėsmę žmonių gyvybei ir sveikatai.

Remiantis minėtais argumentais, buvo priimti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimai⁷², išaiškinantys baudžiamojo įstatymo 214 straipsnį „Savavaldžiavimas“. Minėtais nutarimais išaiškinta, jog už savavaldžiavimą atsako ne tik vykdytojai, bet ir asmenys, kurstę ir organizavę neteisėtą pastatų ir kitų objektų užgrobimą, turto pasisavinimą ir kitokius panašius veiksmus. Taip buvo pripažinta, jog TSRS ir jos pareigūnai, padarę nusikalstamas veikas Lietuvos Respublikai ir jos piliečiams, turi atsakyti ne kaip už nusikaltimus Lietuvos Respublikos valstybei, bet kaip už savavaldžiavimą, nes, įstatymų leidėjo nuomone, įgyvendina tariamas teises Lietuvos teritorijoje.

Minėtuose nutarimuose buvo kalbama apie savavaldžiavimo ir kenkimo nusikaltimus. Tai reiškia, jog Lietuvos politikai manė, kad savavaldžiavimo ir kenkimo normos yra būtinos siekiant apginti Lietuvos Respublikos suverenitetą ir teritorinį nepriklausomumą. Su tuo iš dalies galima sutikti, kadangi TSRS toliau neteisėtai ir nepagrįstai laikė Lietuvą savo teritorijos dalimi ir nepripažino jos nepriklausomybės. Svetima valstybė manė turinti teisę veikti Lietuvoje ir joje taikyti savo valdžią bei įstatymus.

Tačiau Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, nutraukus TSRS įstatymų galiojimą Lietuvos Respublikos teritorijoje, simboliškai atnaujinus (su tam tikromis išimtimis) 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos veikimą ir priėmus Lietuvos Respublikos laikinąjį pagrindinį įstatymą, kurio 1 straipsnis skelbė, jog Lietuvos Respublika yra suvereni demokratinė Valstybė⁷³, Lietuvoje nustojo galioti ir negalėjo veikti jokių kitų valstybių teisės aktai,

⁷² Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. kovo 25 d. nutarimas Nr. I-80 „Dėl priemonių užtikrinti valstybinių ir visuomeninių įmonių, įstaigų ir organizacijų normalų darbą“. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 11-358; Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 25 d. nutarimas Nr. I-82 „Dėl priemonių užtikrinant valstybinių ir visuomeninių įmonių, įstaigų ir organizacijų normalų darbą“. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 10-316; Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Dvidešimt trečias posėdis: stenograma. *Stenogramos*, 1991, Nr. 4.

⁷³ Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. aktas Nr. I-12 „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 9-222; Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-13 „Dėl 1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijos galiojimo atstatymo“. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 9-223; Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-14 „Dėl Lietuvos Respublikos laikinojo pagrindinio įstatymo“. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 9-224.

todėl tokia TSRS teisė galėjo būti tik tariama. Kita vertus, pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus tokiai tariamai teisei TSRS neturėjo jokio objektyvaus pagrindo, todėl TSRS pareigūnai turėjo atsakyti ne už savavaldžiavimą, bet už nusikalstamas veikas Lietuvos Respublikai.

Priėmus anksčiau nurodytus nutarimus, TSRS ir jos pareigūnai toliau veikė Lietuvoje. Todėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas nurodė, jog įsigaliojus Lietuvos Respublikos įmonių bei kitiems ekonominiams įstatymams ir Lietuvos Respublikos teritorijoje esančioms įmonėms pradėjus pagal juos dirbti, TSRS Ministrų Taryba bando trukdyti priimdama neteisėtus nutarimus, kurie prieštarauja ne tik tarptautinės teisės normoms, bet ir abiejų valstybių įstatymams, pavyzdžiui, vienas iš jų – 1990 m. spalio 23 d. nutarimas „Apie valstybinės sąjunginės įmonės vadovo samdos ir atleidimo tvarką“⁷⁴.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas pareiškė, kad tokie ekonominių žinybų nutarimai ir įsakymai dėl Lietuvos Respublikos įmonių vadovų atleidimo ar paskyrimo, taip pat dėl įmonių reorganizavimo, akcijų išleidimo bei pardavimo ir kitų ūkinių finansinių klausimų yra neteisėti ir neturi būti vykdomi, o skirti ir atleisti įmonių vadovus gali tik Lietuvos Respublikos Vyriausybė bei įmonių valdymo organai, vadovaudamiesi Lietuvos Respublikos valstybinių įmonių ir kitais įstatymais. Tokius neteisėtus veiksmus padarę asmenys laikomi nusikaltę savavaldžiavimu⁷⁵. TSRS ir jos pareigūnai savavališkai, neturėdami tam teisės, manė turį teisę, kuri laikytina tariama, reikalauti, jog Lietuvos Respublikos piliečiai su ja sudarytų darbo sutartis dėl darbo Lietuvos teritorijoje, skirti ir atleisti darbuotojus.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas taip pat pareiškė, jog Lietuvoje dislokuotų TSRS karinių dalinių vadovybė, remdamasi aukščiausiųjų TSRS karinių vadovų nurodymais, negaliojančiais Lietuvos Respublikoje, sąmoningai didina įtampą, kariai ir kariškių šeimos bei eiliniai

⁷⁴ Remdamosi minėtu neteisėtu nutarimu, kai kurios TSRS ministerijos reikalavo, kad buvusių sąjunginių įmonių vadovai sudarytų su jomis samdos sutartį dėl darbo įmonėje ir taip taptų Lietuvos piliečių politinio bei ekonominio spaudimo įrankiu.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. gruodžio 19 d. pareiškimas.

piliečiai bauginami, tai gali būti vertinama kaip atviro okupacinio valdymo pradžia ir naujas tarptautinis nusikaltimas⁷⁶. Tarybų Sąjungos karių neteisėti veiksmai Lietuvos Respublikoje, kai buvo tikrinami bei suiminėjami Lietuvos Respublikos piliečiai, vertinti kaip savavaldžiavimas⁷⁷. Dėl neteisėtai ir melagingu pretekstu įvesto kariškių patruliavimo Klaipėdoje Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas kreipėsi į Tarybų Sąjungos prezidentą M. Gorbačiovą prašydamas atšaukti tarybinės kariuomenės pareigūnų nurodymus ir nubausti už savavaldžiavimą⁷⁸. Taigi Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas iš esmės tapatino tarptautinius nusikaltimus ir savavaldžiavimą.

Minėti dokumentai patvirtina, kad savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis buvo svarbi atkuriant Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, įtvirtinant konstitucinę santvarką ir ją saugant. Svetimos valstybės pareigūnų veiksmai, nukreipti prieš Lietuvos Respubliką, buvo vertinti kaip kenkimas Lietuvos Respublikai ar savavaldžiavimas. Tai iš esmės reiškia, jog Tarybų Sąjungos pareigūnai manė turį teisę duoti privalomus nurodymus Lietuvoje ir nesutiko su nepriklausomybės atkūrimu. Lietuvos politikai su tokiais veiksmais kovojo teisinėmis ir politinėmis priemonėmis – išaiškindami, jog už savavaldžiavimą atsako ne tik vykdytojai, bet ir asmenys, kurstę ir organizavę neteisėtą pastatų ir kitų objektų užgrobimą, turto pasisavinimą ir kitokius panašius veiksmus, kreipdamiesi su viešais pareiškimais į Lietuvos Respublikos piliečius, smerkdami savavaldžiavimą ir ragindami nepaklusti neteisėtiems svetimos valstybės pareigūnų nurodymams, kurių šie neturėjo teisės duoti, taip pat kreipdamiesi į kitos valstybės vadovą, kad jis organizuotų

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. gruodžio 20 d. pareiškimas.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Šimtas devintasis posėdis: stenograma. *Stenogramos*, 1995, Nr. 54.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. gruodžio 20 d. kreipimasis į Tarybų Sąjungos prezidentą M. Gorbačiovą.

tokius neteisėtus nurodymus davusių asmenų patraukimą baudžiamojon atsakomybėn už savavaldžiavimą⁷⁹.

Nuo 1995 m. sausio 1 d. iki 2003 m. balandžio 30 d. galiojusiojoje baudžiamojo įstatymo redakcijoje buvo pakeista savavaldžiavimo sudėtis ir savavaldžiavimas apibrėžtas kaip „savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės, kuri yra ginčijama arba pripažįstama, bet nerealizuojama, vykdymas, padaręs didelę žalą asmens, įmonės, įstaigos ar organizacijos teisėms ar teisėtiems interesams, arba grasinant pavartoti fizinį smurtą prieš nukentėjusįjį ar jo artimuosius arba sunaikinti ar sugadinti jų turtą (savavaldžiavimas), – baudžiamas laisvės atėmimu iki trejų metų ir bauda arba tik bauda“ (1961 m. BK 214 straipsnio 1 dalis).

Baudžiamojo įstatymo 214 straipsnio 2 dalyje buvo numatyta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis: „savavaldžiavimas, padarytas grupės iš anksto susitarusių asmenų arba asmens, turinčio teistumą už savavaldžiavimą, – baudžiamas laisvės atėmimu iki penkerių metų ir bauda.“⁸⁰ Pažymėtina, kad teistumas už savavaldžiavimą vienu metu buvo laikytas kvalifikuotos turto prievartavimo sudėties požymiu (1961 m. LR BK 273 straipsnio 2 dalis)⁸¹.

Taigi 1961 m. LR BK redakcijoje buvo įtvirtinta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis, o pagrindinėje savavaldžiavimo sudėtyje įvesti

⁷⁹ Kita vertus, TSRS ir jos pareigūnų kaltinimas savavaldžiuoju labiau turėjo politinę, o ne teisinę reikšmę – laikui bėgant politikų priimti nutarimai buvo pamiršti, o asmenys traukti baudžiamojon atsakomybėn ne už savavaldžiavimą, bet už nusikaltimus Lietuvos Respublikai ar tarptautinius nusikaltimus. Kaip minėta, tokia tariama teisė pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus neturėjo jokio objektyvaus pagrindo, todėl atsakingi asmenys turėjo atsakyti ne už savavaldžiavimą, bet už nusikaltimus Lietuvos Respublikos valstybei ar tarptautinius nusikaltimus, todėl teisėsaugos institucijos pagrįstai neatsižvelgė į minėtus nutarimus kvalifikuodamos veikas. Tačiau kaltinamieji minėtomis veikomis Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimus galėtų naudoti kaip gynybinę poziciją ir teigti, jog jie turi atsakyti už savavaldžiavimą.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Su pakeitimais ir papildymais nuo 1995 m. sausio 1 d. iki 2003 m. balandžio 30 d. *Žinios*, 1961, Nr. 18-147. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 60-1182.

⁸¹ Kasacinis teismas, atribodamas turto prievartavimą nuo savavaldžiavimo, buvo išaiškinęs, jog turto prievartavimo atveju kaltininko reikalavimas yra visada neteisėtas, o savavaldžiavimo atveju kaltininko reikalavimai yra susiję su tam tikru teisiniu santykiu, siejančiu kaltininką ir nukentėjusįjį, pavyzdžiui, su paskolos davimu, investicijomis į bendrą verslą, materialinės žalos padarymu ar kitomis aplinkybėmis, kurios, suinteresuoto asmens manymu, suteikia jam tokią teisę [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“. *Teismų praktika*, 1996, Nr. 3]. Taigi, kad kaltininko veika būtų kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas, kaltininką ir nukentėjusįjį turėjo sieti tam tikras teisinis santykis, kurį įgyvendindamas kaltininkas nesilaikė įstatymų nustatytos tvarkos.

papildomi alternatyvūs požymiai: 1) vykdymas ir kito asmens tikros ar tariamos teisės; 2) arba vykdymas ne tik ginčijamos, bet ir pripažįstamos, bet dar nerealizuotos teisės; 3) arba grasinimas panaudoti fizinį smurtą ar grasinimas sunaikinti ar sugadinti turtą. Fizinės prievartos panaudojimas nebuvo numatytas nei kaip pagrindinės, nei kaip kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties požymis.

Įsigaliojus naujajam BK (2003 m. gegužės 1 d.), pagrindinė savavaldžiavimo sudėtis buvo išskirta į dvi dalis: pagrindinę ir kvalifikuotą sudėtį, o savavaldžiavimą kvalifikuojančių požymių – grupės iš anksto susitarusių asmenų arba asmens, turinčio teistumą už savavaldžiavimą, – buvo atsisakyta.

A. Vosyliūtė ekonominiu požiūriu kritikuoja tų pačių požymių, būdingų daugeliui nusikalstamų veikų, tiražavimą LR BK specialiojoje dalyje⁸². E. Bieliūnas siūlė kvalifikuojančius požymius, būdingus daugeliui nusikaltimų, apibrėžti LR BK bendrojoje dalyje. Šis baudžiamosios teisės mokslininkas kėlė klausimus, kodėl pakartotinumai ar buvimas itin pavojingu recidyvistu daro įtakos vagystės ar dar kokio nusikaltimo kvalifikavimui, tačiau neturi kvalifikacinės reikšmės chuliganizmo ir daugelio kitų nusikaltimų bylose. Kodėl teistumas nurodomas konstruojant vieno nusikalstamų veikų sudėtis, bet ignoruojamas kituose straipsniuose?⁸³. Su minėtais autoriais iš esmės sutiktina, nes tam tikri požymiai turi reikšmę baudžiamosios atsakomybės už visas nusikalstamas veikas individualizavimui.

Nusikalstamos veikos padarymas bendrininkų ar organizuotoje grupėje naujajame baudžiamajame įstatyme numatyta kaip baudžiamąją atsakomybę sunkinančios aplinkybės (LR BK 60 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktai), todėl į jas atsižvelgiama individualizuojant atsakomybę. Nusikaltimų recidyvas⁸⁴ ir jo

⁸² VOSYLIŪTĖ, Andželika. Vagystės kvalifikuotų sudėčių konstravimo Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ypatumai. *Teisė*, 2013, Nr. 88, p. 139; VOSYLIŪTĖ, Andželika. *Baudžiamoji atsakomybė už kvalifikuotą vagystę*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 107.

⁸³ BIELIŪNAS, Egidijus. Kvalifikuota nusikaltimo sudėtis. *Teisės apžvalga*, Nr. 3, 1990, p. 4–5.

⁸⁴ Nusikaltimų recidyvas – kai asmuo, jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ar daugiau tyčinio nusikaltimų (LR BK 27 straipsnio 1 dalis).

įtaka kaltininko baudžiamajai atsakomybei reglamentuoti LR BK bendrojoje dalyje.

LR BK bendrojoje dalyje numačius nusikaltimų recidyvo įtaką baudžiamajai atsakomybei, o nusikalstamos veikos padarymui bendrininkų ar organizuotoje grupėje esant atsakomybę sunkinančiai aplinkybei, minėtų požymių, kaip kvalifikuojančių savavaldžiavimą, numatymas būtų nepagrįstas. Vadinasi, minėti savavaldžiavimą kvalifikuojantys požymiai pagrįstai dekriminalizuoti, nes į juos atsižvelgiama sprendžiant kaltininko baudžiamosios atsakomybės klausimus ir (ar) individualizuojant bausmę remiantis LR BK bendrosios dalies nuostatomis.

Pašalinus grupės iš anksto susitarusių asmenų arba asmens, turinčio teistumą už savavaldžiavimą, požymius iš kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties, įtvirtinta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis, numatanti kvalifikuojančius fizinės ar psichinės prievartos panaudojimo požymius. Tokiais pakeitimais iš esmės pasirinkta Nepriklausomų valstybių sandraugos šalyse⁸⁵ įtvirtinta savavaldžiavimo nusikaltimo koncepcija.

Pavyzdinio Nepriklausomų valstybių sandraugos šalių BK projekto 317 straipsnio 1 ir 2 dalyse buvo pateiktos rekomendacinės savavaldžiavimo sudėty⁸⁶. Pagrindinę savavaldžiavimo sudėtį buvo siūlyta apibrėžti kaip savo tikros ar tariamos teisės savavališką įgyvendinimą, padariusį didelių nuostolių arba didelės žalos piliečių teisėms ar įstatymo saugomiems valstybės arba visuomeniniams interesams; kvalifikuotą – ta pati veika, padaryta panaudojus prievartą ar grasinant ją panaudoti. Panašią savavaldžiavimo normas

⁸⁵ Iširus TSRS, dalis nepriklausomybę paskelbusių valstybių įkūrė Nepriklausomų valstybių sandraugą (rus. *Содружество Независимых Государств, СНГ*), kuriai priklauso Azerbaidžano Respublika, Armėnijos Respublika, Baltarusijos Respublika, Kazachstano Respublika, Kirgizijos Respublika, Moldovos Respublika, Rusijos Federacija, Tadžikistano Respublika, Uzbekistano Respublika [Межгосударственный статистический комитет Содружества Независимых Государств [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.cisstat.com/>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 4 d.]. Pažymėtina, kad Nepriklausomų valstybių sandrauga teikė jai priklausančių valstybių teisės aktų projektus, kurių vienas buvo Pavyzdinis Nepriklausomų valstybių sandraugos šalių baudžiamasis įstatymas. Šiame teisės akte buvo siūloma visų Nepriklausomų valstybių sandraugos valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose numatyti baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą.

⁸⁶ Модельный Уголовный кодекс: Рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств. Принят на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств. Постановление № 7-5, 1996 [interaktyvus]. Prieiga per internetą <<http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241285>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].

formuluotę su tam tikrais pakeitimais perėmė dauguma Nepriklausomų valstybių sandraugai priklausančių valstybių.

Galima teigti, jog anksčiau nurodytas pasiūlymas projektas ir jo pagrindu Nepriklausomų valstybių sandraugos šalyse atlikti pakeitimai iš dalies turėjo įtakos ir priimant naują LR BK, kuriame įtvirtinta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis, numatanti baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą, padarytą panaudojus fizinę ar psichinę prievartą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui. Tačiau, skirtingai nei minėtame Pavyzdiniame Nepriklausomų valstybių sandraugos šalių BK, LR BK kvalifikuotoje savavaldžiavimo sudėtyje buvo pavartota ne sąvoka „ta pati veika“, bet „tas, kas savavaldžiavo“.

Galiojančioje LR BK redakcijoje numatyta tokia pagrindinė savavaldžiavimo sudėtis: „tas, kas nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę ir padarė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams, baudžiamas bausme arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų“, kvalifikuota: „tas, kas savavaldžiavo panaudodamas psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui, baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki penkerių metų.“ LR BK 294 straipsnio 3 dalyje taip pat įtvirtinta, jog už paprastą savavaldžiavimą asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas⁸⁷.

Apibendrinant galima teigti, jog savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis buvo svarbi atkuriant ir įtvirtinant Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, 1990 m. politiškai savavaldžiavimas, padarytas TSRS institucijų ir pareigūnų, įgyvendinusių tariamas TSRS teises, buvo prilygintas nusikaltimams Lietuvos Respublikos valstybei. Toks politinis sprendimas kritikuotinas, nes, atkūrus nepriklausomybę, Lietuvoje nustojo galioti ir negalėjo veikti jokių kitų

⁸⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Su pakeitimais ir papildymais. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

valstybių teisės aktai, todėl TSRS institucijos ir pareigūnai neturėjo nei tikros, nei tariamos teisės veikti Lietuvos Respublikos teritorijoje.

Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, 1995 m. psichinės prievartos panaudojimo požymis (grasinimas panaudoti fizinį smurtą ar grasinimas sunaikinti ar sugadinti turtą) įtvirtintas kaip būtinas savavaldžiavimo požymis. Fizinės prievartos panaudojimo požymis, kaip būtinas savavaldžiavimo požymis, įtvirtintas kvalifikuotoje savavaldžiavimo sudėtyje 2003 m.

Teigiamai vertintina tai, jog 2003 m. atsisakyta grupės iš anksto susitarusių asmenų ir asmens, turinčio teistumą už savavaldžiavimą, kaip kvalifikuoto savavaldžiavimo požymių, nes šie požymiai numatyti LR BK bendrojoje dalyje ir turi įtakos individualizuojant bausmę. Aktualioje LR BK redakcijoje įtvirtintai savavaldžiavimo sudėčiai įtakos galėjo turėti Pavyzdinio Nepriklausomų valstybių sandraugos šalių BK projekto 317 straipsnio 1 ir 2 dalyse pateiktos rekomendacinės savavaldžiavimo sudėty, kadangi minėtos sudėty iš esmės sutampa.

Išanalizavus anksčiau pateiktus teisės šaltinius, apimančius savavaldžiavimo baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą Lietuvoje nuo XIV amžiaus iki 2014 m., galima padaryti tam tikrus šio skyriaus apibendrinimus, aktualius baudžiamajai atsakomybei už savavaldžiavimą suvokti.

Savavaldžiavimo nusikaltimo samprata Lietuvoje vystėsi nuo XIV amžiaus. Kai kurios savavaldžiavimo formos buvo draudžiamos dalyje Lietuvos teritorijos dar 1398 m. Pirmasis rašytinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltinis, draudęs savavaldžiavimą, buvo 1468 m. Kazimiero teisynas. Ankstyvosiomis savavaldžiavimo normomis, galiojusiomis XIV–XIX amžiais, buvo siekiama pažaboti savateisiją, paprotį kerštauti, žemių savavališką užgrobimą, savavališką civilinių teisių įgyvendinimą.

XIX amžiaus viduryje Lietuva koncepcinę savavaldžiavimo sampratą perėmė iš Rusijos imperijos. Savavaldžiavimas buvo suprantamas kaip

prievartinis nusikaltimas, padaromas nesilaikant teisės aktų nustatytos tvarkos, priverstinai įgyvendinant tam tikrą kaltininko teisę. Nuo XIX amžiaus vidurio savavaldžiu buvo laikomas ne savateismis, bet savavališkas subjektinių teisių įgyvendinimas ar atkūrimas, nesilaikant nustatytos tvarkos. Taigi savavaldžiavimo normos tikslas yra kovoti su savavališku, „apeinant“ kompetentingas institucijas, asmenų ginčų sprendimu. Tai, kad savavaldžiavimas Lietuvos teritorijoje buvo draudžiamas beveik nepertraukiamai nuo 1398 m., patvirtina, jog savavaldžiavimo nusikaltimas ir kova su juo Lietuvoje turi galias istorines tradicijas.

XIX amžiuje pirmą kartą pavartotas savavaldžiavimo terminas ir atsirado šie savavaldžiavimo sudėties požymiai, išlikę iki šių dienų: 1) savavaldžiavimas buvo priskirtas nusikaltimams valdymo tvarkai; 2) savavališkas tikrų ar tariamų teisių įgyvendinimas nesilaikant valstybės nustatytos teisių įgyvendinimo tvarkos; 3) prievartos panaudojimas kaip vienas iš savavaldžiavimo požymių.

Tarpukario laikotarpiu savavaldžiavimas buvo nepagrįstai įtvirtintas kaip privilegijuota nusikalstamo prievartinio vertimo sudėtis. Tai, kad savavaldžiaujant prievarta grindžiama teisės įgyvendinimo tikslais, nedarė veikos mažiau pavojinga už paprastą prievartinį vertimą, atvirkščiai, tokia veika pažeidžiama ir valstybės nustatyta teisių įgyvendinimo tvarka, padaroma žala valstybės autoritetui ir valdymo tvarkai, o tai gali lemti teisinio nihilizmo paplitimą visuomenėje.

Lietuvą okupavus TSRS savavaldžiavimo sudėtis buvo papildyta tikros ar tariamos ginčijamos teisės požymiais, o savavaldžiavimui vėl grąžinta nusikaltimo valdymo tvarkai reikšmė. Ginčijamos teisės požymio užuomazgų galima rasti dar 1529 m. Lietuvos Statute, įpareigojusiame ginčus dėl žemės spręsti teisme, o ne smurtu. 1922 m. RTFSR BK ir 1926 m. RTFSR BK įtvirtintos savavaldžiavimo sudėtytys buvo formalios ir pernelyg abstrakčios, atsižvelgiant į tai, 1961 m. LTSR BK atsirado vertinamasis padarinių – esminės žalos – požymis, turėjęs susiaurinti veikas, kriminalizuotinas kaip savavaldžiavimas. Toks teisinis žingsnis vertintinas teigiamai, nes asmenims

palikta daugiau erdvės teisinius ginčus spręsti ne baudžiamosios teisės priemonėmis, o daugelis abejotino pavojingumo veikų pripažintos nenusikalstamomis.

Atkūrus nepriklausomybę, pagrindinėje savavaldžiavimo sudėtyje įvesti papildomi alternatyvūs požymiai: 1) vykdymas ir kito asmens tikros ar tariamos teisės; 2) vykdymas ne tik ginčijamos, bet ir pripažįstamos, bet dar nerealizuotos teisės, 3) grasinimas panaudoti fizinį smurtą ir grasinimas sunaikinti ar sugadinti turtą. Tik nuo 1995 m. sausio 1 d. psichinės prievartos panaudojimo požymis vėl atsirado pagrindinėje savavaldžiavimo sudėtyje. Atkūrus nepriklausomybę, fizinės prievartos panaudojimo požymis, kaip būtinas savavaldžiavimo požymis, įtvirtintas kvalifikuotoje savavaldžiavimo sudėtyje tik 2003 m. Teigiamai vertintina, jog 2003 m. atsisakyta grupės iš anksto susitarusių asmenų ir asmens, turinčio teistumą už savavaldžiavimą, kaip kvalifikuoto savavaldžiavimo požymių, kadangi šie požymiai numatyti LR BK bendrojoje dalyje ir turi įtakos individualizuojant bausmę.

Darytina išvada, kad baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą Lietuvoje turi galias istorines tradicijas. Savavaldžiavimas Lietuvoje ar dalyje jos teritorijos buvo baudžiamas beveik nepertraukiamai nuo 1398 m. Vystantis savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtims, joms didelę įtaką turėjo svetimų okupacinių valstybių baudžiamieji įstatymai.

2. Baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą reglamentavimas užsienio šalyse

Nagrinėti kitų valstybių įtaką LR BK įtvirtintai savavaldžiavimo normai bei atskleisti, kaip kitose valstybėse suvokiamas savavaldžiavimas, galima naudojant lyginamąjį metodą, kurio naudojimui pritaria dauguma teisės mokslininkų.

K. Zweigert ir H. Kotz atkreipia dėmesį, jog mokslas negali pagrįstai remtis duomenimis, gautais tik savo šalyje. Pasaulyje funkcionuojančiose teisės sistemose atsirado daugiau ir kur kas tobulesnių problemų sprendimo

modelių, nei jų gali prasimanyti nacionalinės teisės sistemoje užsisklendęs net pačios lakiausios fantazijos teisininkas. Lyginamoji teisė išplečia ir praturtina „sprendimų bagažą“ ir kartu suteikia galimybių rasti „labiau situaciją atitinkantį sprendimą“⁸⁸.

D. Mikelėnienė ir V. Mikelėnas teigia, jog panašius ar net identiškus kelių valstybių teisės institutus ar įstatymus galima ir privalu aiškinti atsižvelgiant į kitų valstybių patirtį, kadangi teisė, kaip ir žmonija, evoliucionuoja ir teisės sistemos viena iš kitos kažką perima. Lyginant, kaip panaši teisės norma suvokiama ir taikoma svetur ir ar ją galima analogiškai aiškinti ir taikyti savo valstybėje, savo nacionalinės teisės aiškinimo problemą galima išspręsti remiantis užsienio valstybėse taikomais argumentais ir tokios pačios problemos sprendimo būdais⁸⁹.

Pritartina E. Bieliūnui, skatinančiam teisiniuose tyrimuose analizuoti užsienio šalių patirtį, kuria remiantis galima pateikti nacionalinės teisės taikymo rekomendacijų. Pažintis su užsienio valstybių įstatymais, jų taikymo praktika ir teorija, gali suteikti naujų idėjų Lietuvos teisininkams⁹⁰.

Savavaldžiavimas baudžiamas ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse, o jį draudžiančių normų galima aptikti dar Senovės Babilone ir Romėnų teisėje⁹¹. LR BK įtvirtintos savavaldžiavimo normos raidą didele dalimi lėmė Rusijos imperijoje ir TSRS galiojusios savavaldžiavimo normos. Vadinas, galima tvirtinti, jog LR BK įtvirtinta savavaldžiavimo sudėtis buvo veikiamą kitų valstybių, todėl tiriant baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų analizė gali būti naudinga.

Nagrinėdami kitų valstybių patirtį kovoje su savavaldžiavimu galime rasti pavyzdžių, kaip patobulinti LR BK įtvirtintą savavaldžiavimo normą, arba priėti išvadą, jog Lietuvos baudžiamajame įstatyme įtvirtinta savavaldžiavimo

⁸⁸ ZWEIGERT, Konrad; KOTZ, Hein. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 28.

⁸⁹ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. *Teismo procesas: Teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 222–225.

⁹⁰ BIELIŪNAS, Egidijus. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo lyginamųjų tyrimų perspektyva. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 497–511.

⁹¹ KAIRYS, Jonas; TAMOŠAITIS, Antanas. *Hamurabio įstatymas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys, 1938, p. 22; WATSON, Alan. *Studies in Roman Private Law*. London: The Hambledon Press, 1991, p. 355–356.

norma yra pažangesnė nei užsienio šalių. Todėl, išnagrinėjus savavaldžiavimo raidą Lietuvoje, tikslinga palyginti, kaip savavaldžiavimas yra suprantamas kitose šalyse.

Prieš pradedant nagrinėti, kaip reglamentuojama baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą užsienio šalyse, tikslinga apžvelgti, ar savavaldžiavimo draudimo nuostatų galima aptikti tarptautiniuose teisės aktuose. Tai atlikus galima įvertinti, ar savavaldžiavimas yra draudžiamas tik nacionalinių nuostatų, ar ir tarptautinės teisės.

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsnis postuluoja, jog „visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Jiems yra suteiktas protas ir sąžinė, ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai“. Nuostatą „jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai“ galima aiškinti kaip įpareigojančią gerbti kito asmens teises ir laisves bei nedaryti kitam asmeniui žalos. Detaliau asmens laisvių įgyvendinimo ribas apibrėžia Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 29 straipsnio 1 ir 2 dalys⁹². Nors minėtame straipsnyje tiesiogiai kalbama apie asmens teisių ribų nustatymą įstatymu, tačiau iš jo taip pat netiesiogiai galima suvokti, kad kiekvienas asmuo, naudodamasis savo teisėmis ir laisvėmis, negali pažeisti kito asmens teisių. Taigi minėtos nuostatos netiesiogiai įtvirtina ir asmenų teisių įgyvendinimo ribas.

Tokios nuomonės laikosi ir kiti autoriai, teigiantys, kad šiame straipsnyje kalbama apie pareigas ir teisių įgyvendinimo ribas, moralę ir viešąją tvarką⁹³. Tai reiškia asmens pareigą savo teisėmis naudotis atsakingai. Įtvirtindami šį straipsnį deklaracijos autoriai manė, jog labai svarbu atskirti laisvę nuo anarchijos ir tironijos, bei aiškiai parodė, kad būtina išlaikyti

⁹² Šiose nuostatose įtvirtinta, kad „kiekvienas turi pareigas bendruomenei, kurioje vienintelėje yra galimas laisvas ir visokeriopas jo asmenybės vystymasis, ir kad kiekvienam, kuris naudojasi savo teisėmis ir laisvėmis, gali būti taikomi tik tokie apribojimai, kokie yra nustatyti įstatymo, tik tam, kad būtų užtikrintas kitų teisių ir laisvių pripažinimas ir pagarba joms ir kad demokratinėje visuomenėje būtų laikomasi teisėtų moralės, viešosios tvarkos ir visuotinės gerovės reikalavimų“ [Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497].

⁹³ GLENDON, Marry Ann. The Rule of Law in the Universal Declaration of Human Rights. *Northwestern Journal of International Human Rights*, 2004, Vol. 2, Iss. 1.

pusiausvyrą tarp vieno asmens laisvės ir kitų asmenų teisių, taip pat teisėtų visuomenės ir valstybės lūkesčių⁹⁴.

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 29 straipsnio 2 dalis suponuoja, kad kiekviena teisė yra ir pareiga įgyvendinti teisę taip, kad nebūtų pažeistos kito asmens teisės ir laisvės⁹⁵. Sistemiskai vertinant šį straipsnį, galima daryti išvadą, kad asmens teisės ir laisvės nėra absoliučios ir naudojimasis savo teisėmis ir laisvėmis gali būti apribotas įstatymu *inter alia* turint tikslą užtikrinti pagarbą ir pripažinimą kitų asmenų teisėms⁹⁶.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija⁹⁷ taip pat numato asmens teisių įgyvendinimo ribas, pavyzdžiui, 8 straipsnyje įtvirtinta, jog kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas, tačiau to paties straipsnio 2 dalyje reglamentuota, kad valstybė turi teisę kištis į naudojimąsi minėtomis teisėmis, kai tai numatyta įstatyme ir kai tai būtina

⁹⁴ *Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law: A Commentary* [interaktyvus]. Versio: International Council on Human Rights Policy, 1999 [žiūrėta 2014 m. gegužės 28 d.]. Prieiga per internetą: <www.ichrp.org/files/reports/10/103_report_en.pdf>.

⁹⁵ Pažymėtina, kad Amerikos žmogaus teisių deklaracijos, kuri buvo priimta devintojoje Amerikos šalių konferencijoje Bogotoje 1948 m., preambulėje asmens teisių ir pareigų ryšys nurodomas dar aiškiau: „kiekvieno asmens pareigos vykdymas yra prielaida kitų asmenų teisėms. Teisės ir pareigos tarpusavyje yra neatsiejamai susijusios kiekvienoje socialinėje ir politinėje asmens veikloje. Teisės išaukština asmens laisvę, o pareigos išreiškia tokios laisvės orumą“ [American Declaration of the Rights and Duties of Man [interaktyvus]. Bogotá, 1948 [žiūrėta 2013 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic2.american%20Declaration.htm>>].

⁹⁶ Kitoks Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 29 straipsnio aiškinimas prieštarautų deklaracijos 30 straipsniui, skelbiančiam, kad „jokia šios Deklaracijos nuostata negali būti aiškinama kaip kuriai nors valstybei, grupei ar asmeniui suteikianti kokią nors teisę vykdyti veiklą arba atlikti veiksmus, kuriais siekiama panaikinti šioje Deklaracijoje paskelbtas teises ir laisves“. Tai reiškia, kad joks asmuo negali aiškinti deklaracijos taip, kad jo teisės ir laisvės yra visiškai absoliučios ir niekas negali jų riboti, net ir tais atvejais, kai jis, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, varžo kitų asmenų teises ar laisves. Deklaracija turi būti aiškinama sistemiskai, neatsiejant vienu jos nuostatų nuo kitų. Todėl deklaracija aiškintina ne tik kaip suteikianti asmenims teises ir garantuojanti jų laisves, bet ir kaip suteikianti pareigas.

⁹⁷ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

inter alia kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti⁹⁸. Todėl ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija įtvirtina ne tik asmenų teises, bet ir pareigas – *inter alia* naudojantis savo laisvėmis ir įgyvendinant suteiktas teises nepažeisti kitų asmenų teisių ir laisvių.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos preambulėje įtvirtinta, kad naudojimasis chartijoje pripažintomis teisėmis suponuoja atsakomybę ir pareigas kitų asmenų, žmonių bendruomenės ir ateities kartų atžvilgiu. Atitinkamai chartijos 47 straipsnio 1 dalis užtikrina, kad kiekvienas asmuo, kurio teisės ir laisvės, garantuojamos Sąjungos teisės, yra pažeistos, turi teisę į veiksmingą jų gynybą teisme šiame straipsnyje nustatytais sąlygomis⁹⁹.

Tai suponuoja valstybių pareigą užtikrinti, viena vertus, galimybę asmenims naudotis jiems suteiktomis teisėmis ir laisvėmis, kita vertus, apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves nuo jų varžymo. Tokiu būdu turi būti užtikrinta skirtingų asmenų teisių ir laisvių pusiausvyra. Taigi Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija įtvirtina, kad teisių ir laisvių be pareigų nėra, o kiekvienas asmuo įgyvendinti teises ir naudotis laisvėmis privalo atsakingai.

Apibendrinant teigtina, kad visuotinai pripažinta, jog žmogaus teisės ir laisvės gali būti ribojamos esant būtinybei ir tik įstatymu nustačius tvarką bei ribas, tačiau taip pat pripažįstama, kad kiekvienas asmuo, įgyvendindamas savo teises ir laisves, negali pažeisti kitų asmenų teisių ir laisvių. Taip savavaldžiavimas yra draudžiamas kai kurių tarptautinės teisės nuostatų.

⁹⁸ Kiti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos straipsniai taip pat numato tam tikrus asmens teisių ribojimus, kai tai būtina kitų asmenų teisėms ar laisvėms apsaugoti: laisvė skelbti savo religiją ar tikėjimą gali būti tik tiek apribojama, kiek yra nustatęs įstatymas ir kiek būtina reikia *inter alia* kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti (9 straipsnio 2 dalis); naudojimasis teise laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, nes tai susiję su pareigomis bei atsakomybe, gali būti ribojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos *inter alia* kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti (10 straipsnio 2 dalis) ir kt. Pažymėtina, kad konvencijos 10 straipsnio 2 dalis tiesiogiai įtvirtina su minėtomis teisėmis neatsiejamai susijusias pareigas ir atsakomybę. Tai taip pat patvirtina, kad teisės neatsiejamos nuo pareigų.

⁹⁹ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, 2010, Nr. 2010/C 83/401.

Nepriklausomų valstybių sandraugos šalyse (Armėnijoje¹⁰⁰, Azerbaidžane¹⁰¹, Baltarusijoje¹⁰², Kazachstane¹⁰³, Rusijoje¹⁰⁴, Uzbekistane¹⁰⁵)

¹⁰⁰ Armėnijos Respublikos BK 322 straipsnyje įtvirtinta pagrindinė ir kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtys. Paprastu savavaldžiavimu laikomas savavališkas tikros ar tariamos teisės vykdymas, pažeidęs įstatymų nustatytą tvarką ir padaręs esminės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams arba didelės žalos valstybės ar visuomenės interesams. Kvalifikuojantys savavaldžiavimą požymiai – prievartos panaudojimas ar grasinimas ją panaudoti. Už paprastą savavaldžiavimą numatyta bauda, pataisos darbai arba areštas nuo vieno iki trijų mėnesių, už kvalifikuotą – pataisos darbai, areštas nuo dviejų iki trijų mėnesių arba laisvės atėmimas iki penkerių metų [Criminal Code of the Republic of Armenia. Law No. ZR-528, 2003. Amendments up to 02.05.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=eng>> [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.]

¹⁰¹ Iš esmės analogiškai, kaip ir Armėnijos BK, baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą numatyta Azerbaidžano Respublikos BK 322 straipsnyje, įtvirtinančiame pagrindinę ir kvalifikuotą savavaldžiavimo sudėtis. Už paprastą savavaldžiavimą numatyta griežčiausia bausmė – laisvės atėmimas iki šešių mėnesių, o už kvalifikuotą – laisvės atėmimas iki dviejų metų. Už paprastą savavaldžiavimą taip pat numatytos ir kitos alternatyvios bausmės – bauda, viešieji ar pataisos darbai, už kvalifikuotą – laisvės apribojimas iki trejų metų [Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. Law No. AZE-1999-L-64893, 1999. Amendments up to 31.01.2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.]

¹⁰² Pagal Baltarusijos Respublikos BK 383 straipsnį savavaldžiavimas yra savavališkas tikros ar tariamos teisės vykdymas, pažeidžiant teisės aktų nustatytą tvarką, padaręs didelės turinės ar didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams ar valstybės arba visuomenės interesams. Savavaldžiavimas baudžiamas viešaisiais darbais, bauda, pataisos darbais arba areštu iki šešių mėnesių [Criminal Code of the Republic of Belarus. Amendments up to 27.12.2010 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/oeur/lxweb.ru.htm>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.]

¹⁰³ Pagal Kazachstano BK 327 straipsnio 1 dalį savavaldžiavimas – savavališkas, nesilaikant teisės aktų nustatytos tvarkos, tikros ar tariamos teisės, ginčijamos kito asmens ar organizacijos, vykdymas, padaręs esminės žalos asmens ar organizacijos arba valstybės teisėms ar teisėtiems interesams. To paties straipsnio 2 dalyje įtvirtinti kvalifikuojantys savavaldžiavimą požymiai – prievartos panaudojimas ar grasinimas ją panaudoti, o 3 dalyje itin kvalifikuojantys požymiai – savavaldžiavimas organizuotoje grupėje ar padaręs sunkių padarinių. Paprastas savavaldžiavimas užtraukia baudą, viešuosius ar pataisos darbus arba areštą nuo trijų iki šešių mėnesių. Už kvalifikuotą savavaldžiavimą gresia iki penkerių metų laisvės atėmimo bausmė. Kaltininkas, padaręs itin kvalifikuotą savavaldžiavimą, baudžiamas laisvės atėmimo bausme nuo dviejų iki septynerių metų [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Law No. 167, 1997. Amendments up to 09.12.2004 [interaktyvus]. Prieiga per internetą <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-code>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.]

¹⁰⁴ Pagal Rusijos BK 330 straipsnio 1 dalį savavaldžiavimas – savavališkas, nesilaikant įstatymų ar kitų norminių teisės aktų nustatytos tvarkos, veikimas, kurio teisėtumas ginčijamas organizacijų ar asmenų, jei tokia veika padaryta esminė žala. To paties straipsnio 2 dalyje įtvirtinti kvalifikuojantys savavaldžiavimą požymiai – prievartos panaudojimas ar grasinimas ją panaudoti. Paprastas savavaldžiavimas baudžiamas bauda arba viešaisiais arba pataisos darbais, arba areštu iki šešių mėnesių. Kvalifikuotas – viešaisiais darbais arba areštu iki šešių mėnesių, arba laisvės atėmimu iki penkerių metų [Уголовный кодекс Российской Федерации. От 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 02.11.2013) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ug-kodeks.ru/>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.]

¹⁰⁵ Uzbekistano Respublikos BK 229 straipsnyje įtvirtinta tik pagrindinė savavaldžiavimo sudėtis, iš esmės analogiška nagrinėtų šalių pagrindinėms savavaldžiavimo sudėtims. Už savavaldžiavimą Uzbekistane gresia bauda, pataisos darbai iki dviejų metų arba areštas iki trijų mėnesių. Taigi Uzbekistane nėra numatyta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis, kurios požymiai būtų psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas. Psichinė ar fizinės prievartos panaudojimas taip pat nėra pagrindinės savavaldžiavimo sudėties būtinas požymis. Kaip specialiosios savavaldžiavimo sudėtys įtvirtintos neteisėto žemės užgrobimo (Uzbekistano BK 229¹ straipsnis) ir neteisėto religijos mokymo (Uzbekistano BK 229² straipsnis) sudėtys [Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. Amendments up to 29.08.2001 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 10 d.]

ir Ukrainoje¹⁰⁶ baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą reglamentuota panašiai kaip ir Lietuvoje ir iš esmės atitinka savavaldžiavimo sudėtį, rekomenduotą Pavyzdinio Nepriklausomų valstybių sandraugos baudžiamojo įstatymo projekte.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad anksčiau nurodytose šalyse savavaldžiavimas suprantamas kaip, nesilaikant teisės aktų nustatytos tvarkos, ginčijamos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės vykdymas, turėjęs esminės žalos kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Tačiau kai kuriose iš minėtų šalių savavaldžiavimo normos turi tam tikrų ypatumų.

Baltarusijoje išaiškintas didelės turtinės žalos požymis. Didelė turtinė žala yra šimtą ir daugiau kartų viršijanti bazinį dydį pinigų suma. Baltarusijoje asmeniui kyla baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą, kai padaroma ir didelė neturtinė žala. Kazachstane yra numatyta ir itin kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis – itin kvalifikuojančiais savavaldžiavimą požymiais laikomi požymiai, kai savavaldžiavimas padarytas organizuotoje grupėje ar padaręs sunkių padarinių. Baltarusijoje, Ukrainoje ir Uzbekistane numatytos tik pagrindinės savavaldžiavimo sudėtys, kuriose nėra įtvirtintas psichinės ar fizinės prievartos panaudojimo požymis.

Baltarusijos¹⁰⁷ ir Ukrainos¹⁰⁸ BK įtvirtintos ir specialiosios savavaldžiavimo sudėtys, susijusios su savavaldžiavimu, padarytu siekiant

Manytina, jog atsakomybė už savavališką religijos mokymą yra numatyta todėl, kad Uzbekistane vyraujanti religija yra islamas, turinti griežtas religines normas, kurios yra glaudžiai susipynusios su teisės normomis. Be to, Uzbekistane veikia įvairios sukarintos religinės grupuotės, kurios kenkia šalies ir regiono saugumui [KHALID, A. Secular Islam: Nation, State, and Religion in Uzbekistan. *International Journal of Middle East Studies*, 2003, p. 575], todėl valstybė turėjo imtis priemonių kriminalizuoti tokias veikas.

¹⁰⁶ Pagal Ukrainos Respublikos BK 356 straipsnį savavaldžiavimas – savavališkas, prieštaraujantis įstatymų nustatytai tvarkai, padarymas bet kokių veiksmų, kurių vykdymas ginčijamas atskirų piliečių ar institucijų arba organizacijų, jei tokia veika padaryta esminė žala piliečių, valstybės, viešiesiems ar teisės turėtojo interesams, baudžiamas bauda, viešaisiais darbais ar areštu iki trijų mėnesių [Уголовный кодекс Украины. С изменениями от 18.09.2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.]].

¹⁰⁷ Pagal Baltarusijos Respublikos BK 384 straipsnio 1 dalį baudžiamoji atsakomybė kyla už privertimą įvykdyti sutartinę prievolę, atlyginti padarytą žalą, grąžinti skolą, baudą ar delspinigius, ar grasinant panaudoti prievartą, sunaikinus ar sugadinus turtą arba paskleidus informaciją, galinčią padaryti didelę žalą nukentėjusio ar jo artimo asmens teisėms ar teisėtiems interesams, jei nėra turto prievartavimo požymių. Šis nusikaltimas užtraukia baudą arba areštą iki šešių mėnesių, arba laisvės apribojimą ar atėmimą iki trejų metų. To paties straipsnio 2 dalyje numatyta kvalifikuota privertimo įvykdyti prievolę sudėtis – ta pati veika, kaip ir BR BK 383 straipsnio 1 dalyje, padaryta panaudojant fizinę prievartą arba pakartotinai, arba organizuotoje grupėje, užtraukianti atsakomybę nuo trejų iki

patenkinti kreditoriaus kreditorinius reikalavimus skolininkui. Šios sudėtys yra susijusios su tam tikros prievartos panaudojimu. Tokias sudėtis iš dalies galima laikyti perteklinėmis, nes Lietuvos ir kitų šalių patirtis rodo, jog už tokias veikas baudžiamoji atsakomybė kiltų ir pagal bendrąją savavaldžiavimo normą.

Visose minėtose šalyse už paprastą savavaldžiavimą numatyta gerokai švelnesnė griežčiausia bausmė nei Lietuvoje – iki trijų (Uzbekistanas, Armėnija, Ukraina, Kazachstanas) arba šešių (Rusija, Azerbaidžanas, Baltarusija) mėnesių laisvės atėmimo ar arešto. Tai rodo, kad Lietuvoje numatyta laisvės atėmimo bausmė už paprastą savavaldžiavimą galimai yra per griežta. Už kvalifikuotą savavaldžiavimą daugumoje nagrinėtų šalių numatyta tokia pati griežčiausia bausmė kaip ir Lietuvoje – laisvės atėmimas iki penkerių metų (Rusija, Armėnija, Kazachstanas), tačiau Azerbaidžane – laisvės atėmimas iki dvejų metų. Baltarusijoje, Ukrainoje ir Uzbekistane apskritai nėra numatytos kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėtys.

Kaimyninėse Estijoje¹⁰⁹ ir Latvijoje¹¹⁰ savavaldžiavimo sudėtys iš esmės panašios į LR BK 294 straipsnyje įtvirtintas savavaldžiavimo sudėtis.

dešimties metų laisvės atėmimo [Criminal Code of the Republic of Belarus. Amendments up to 27.12.2010 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/oeur/lxwebu.htm>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].

¹⁰⁸ Specialioji savavaldžiavimo norma – privertimas įvykdyti ar nevykdyti civilines pareigas – įtvirtinta Ukrainos BK 355 straipsnyje. Privertimas įvykdyti ar neįvykdyti civilines pareigas yra reikalavimas įvykdyti ar neįvykdyti susitarimą, sutartį ar kitą civilinę pareigą grasinant smurtu, sunaikinant turtą, nesant turto prievartavimo požymių, už kurį griežčiausia atsakomybė – laisvės atėmimas iki dvejų metų (Ukrainos BK 355 straipsnio 1 dalis). Jei tokia veika pakartotinė ar padaroma iš anksto susitarusių asmenų, ar grasinant nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą, ar panaudojant prievartą, nepavojingą asmens gyvybei ar sveikatai, arba sunaikinus ar sugadinus turtą, tai atsakomybė už tokią veiką – nuo trejų iki penkerių metų laisvės atėmimo (Ukrainos BK 355 straipsnio 2 dalis). Jei tokia veika padaroma organizuotoje grupėje ar panaudojant prievartą, pavojingą gyvybei ar sveikatai arba sukėlusią didelę žalą ar kitų sunkių pasekmių – nuo ketverių iki aštuonerių metų (Ukrainos BK 355 straipsnio 3 dalis) [Уголовный кодекс Украины. С изменениями от 18.09.2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].

¹⁰⁹ Savavaldžiavimo norma įtvirtinta Estijos Respublikos BK 257 straipsnyje. Pagal Estijos BK savavaldžiavimu laikomas neteisėtas tikros ar tariamos teisės vykdymas panaudojus prievartą, sunaikinus ar sugadinus turtą ar grasinant tai padaryti, apribojus asmens laisvę ar grasinant tai padaryti, arba padaręs didelės žalos. Savavaldžiavimas baudžiamas bauda arba laisvės atėmimu iki penkerių metų [Criminal Code of the Republic of Estonia. Law No. RT I 2001, 13, 69. Amendments up to 15.07.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.].

¹¹⁰ Pagal Latvijos BK 279 straipsnio 1 dalį už savavaldžiavimą baudžiamoji atsakomybė kyla asmeniui, kuris savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, įgyvendino valstybės ar savivaldybės institucijų arba kitų asmenų ginčijamą teisę ir padarė esminės žalos. Kaltininkas

Tačiau Estijoje Lietuvos BK įtvirtintos pagrindinė ir kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtys sujungtos į vieną, nediferencijuojant atsakomybės už alternatyvias veikas, o didelė žala nėra būtinasis savavaldžiavimo, padaryto bendrininkaujant ar panaudojus fizinę ar psichinę prievartą, požymis. Estijoje už paprastą savavaldžiavimą, net ir nesusijusį su fizinės ar psichinės prievartos panaudojimu, griežčiausia bausmė yra laisvės atėmimas iki penkerių metų.

Latvijoje paprasto savavaldžiavimo būtinasis požymis yra grupė iš anksto susitarusių asmenų, o žalos nustatymas nėra būtinas. Kai savavaldžiavimu padaryta tik esminė žala – jis laikomas baudžiamuoju nusižengimu. Itin kvalifikuotas savavaldžiavimas Latvijoje yra tada, kai panaudojama prievarta ar padaroma didelių nuostolių. Esminės žalos ir didelių nuostolių požymiai Latvijoje yra apibrėžti baudžiamojo įstatymo įsigaliojimą ir taikymą numatančiuose teisės aktuose¹¹¹.

Albanijoje¹¹², Bulgarijoje¹¹³ ir Makedonijoje¹¹⁴ numatytos pagrindinės savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtys yra formalios, neapimančios jokių

baudžiamas areštu arba viešaisiais darbais, arba bauda, todėl paprastas savavaldžiavimas laikomas baudžiamuoju nusižengimu (Latvijos BK 7 straipsnio 2 dalis). To paties straipsnio 2 dalyje numatyta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis – ta pati veika, padaryta grupės iš anksto susitarusių asmenų. Kvalifikuotas savavaldžiavimas užtraukia laisvės atėmimą iki trejų metų arba areštą, arba baudą, arba viešuosius darbus. Minėto straipsnio 3 dalyje taip pat numatyta itin kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis – savavaldžiaujant panaudojama prievarta ar padaroma didelių nuostolių. Tokią veiką padaręs asmuo baudžiamas laisvės atėmimu iki penkerių metų arba areštu, arba bauda, arba viešaisiais darbais [Criminal Code of the Republic of Latvia. Amendments up to 14.03.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2014 m. sausio 15 d.].

¹¹¹ On the Procedures for the Coming into Force and Application of the Criminal Law. Amendments up to 16.05.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/Coming_into_force_of_the_criminal_law.doc> [žiūrėta 2014 m. rugpjūčio 15 d.].

¹¹² Pagal Albanijos Respublikos BK 277 straipsnį savavaldžiavimu laikomas vykdymas tikros ar tariamos teisės, nepripažįstamos kito asmens, kai dėl teisės įgyvendinimo nesikreipiama į kompetentingas valdžios institucijas, t. y. ji vykdoma savavališkai. Savavaldžiavimas laikomas baudžiamuoju nusižengimu [Criminal Code of the Republic of Albania. Law No. 7895, 1995. Amendments up to 13.10.2009 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2013 m. sausio 15 d.].

¹¹³ Pagal Bulgarijos Respublikos BK 323 straipsnio 1 dalį savavaldžiavimas – savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, tikros ar tariamos savo ar kito asmens teisės, ginčijamos kito asmens, vykdymas, išskyrus kai veika mažareikšmė, baudžiamas laisvės atėmimu iki penkerių metų ir bauda. Šia prasme pagrindinė savavaldžiavimo sudėtis yra iš esmės panaši į visų anksčiau nurodytų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintas savavaldžiavimo sudėtis. Kvalifikuojantys požymiai – prievartos ar grasinimų panaudojimas – užtraukia atsakomybę iki šešerių metų (Bulgarijos BK 323 straipsnio 6 dalis). Bulgarijos BK 323 straipsnio 2 dalyje numatyta bauda ir laisvės atėmimas iki trejų metų už savavališką nekilnojamojo turto užvaldymą, kai valdymo teisė iš kaltininko buvo atimta pagal nustatytą tvarką, t. y. privilegijuota savavaldžiavimo sudėtis, tačiau kaltininkas atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jei įgaliotai valstybės institucijai įspėjus nedelsdamas pašalina padarinius

padarinių. Baudžiamajai atsakomybei už savavaldžiavimą kilti pakanka, jog asmuo savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, įgyvendintų savo tikrą ar tariamą teisę. Bulgarijoje ir Makedonijoje, skirtingai nei Albanijoje, psichinės ar fizinės prievartos panaudojimo požymis yra numatytas kvalifikuotoje savavaldžiavimo sudėtyje. Albanijoje yra paaiškintas savavališkumo požymis – kai dėl teisės įgyvendinimo nesikreipiama į kompetentingas valdžios institucijas.

Bulgarijoje numatyta privilegijuota savavaldžiavimo sudėtis – savavališkas nekilnojamojo turto užvaldymas, kai valdymo teisė iš kaltininko buvo atimta pagal nustatytą tvarką, tačiau kaltininkas atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jei įgaliotai valstybės institucijai įspėjus nedelsdamas pašalina padarinius. Kitokia savavaldžiavimo sudėtis yra Vengrijoje¹¹⁵, kurioje savavaldžiavimo sudėtis taikoma tik turtinių ginčų atvejais ir turint konkretų tikslą – realizuoti turtinį reikalavimą. Šios savavaldžiavimo sudėties būtinas požymis – psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas.

Visose minėtose šalyse už paprastą savavaldžiavimą numatytos skirtingos bausmės: Albanijoje griežčiausia bausmė – trys mėnesiai laisvės atėmimo, Bulgarijoje ir Vengrijoje – laisvės atėmimas iki penkerių metų, o Makedonijoje – laisvės atėmimas iki šešių mėnesių. Albanija iš minėtų šalių išsiskiria tuo, jog joje savavaldžiavimas laikomas baudžiamuoju nusižengimu.

(Bulgarijos BK 323 straipsnio 3 dalis). Tačiau pagal to paties straipsnio 4 dalį Bulgarijos Respublikos BK 323 straipsnio 3 dalyje numatytas įspėjimas nebetaikomas, jei asmuo nekilnojamąjį turtą užvaldo pakartotinai [Criminal Code of the Republic of Bulgaria. Amendments up to 28.05.2010 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2012 m. kovo 15 d.].

¹¹⁴ Pagal Makedonijos Respublikos baudžiamojo kodekso 392 straipsnio 1 dalį savavaldžiavimas – savavališkas savo tikros ar tariamos teisės vykdymas, baudžiamas bauda arba laisvės atėmimu iki šešių mėnesių. Kvalifikuota sudėtis – panaudojama prievarta arba grasinama panaudoti prievartą, pavojingą asmens gyvybei ar sveikatai (Makedonijos BK 392 straipsnio 2 dalis), kaltininkas baudžiamas bauda arba laisvės atėmimu iki trejų metų [Criminal Code of the Former Yugoslav Republic of Macedonia. Amendments up to 09.2009 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2012 m. vasario 20 d.].

¹¹⁵ Pagal Vengrijos Respublikos BK 273 straipsnio 1 dalį savavaldžiavimas – panaudojus prievartą ar grasinant ją panaudoti, turint tikslą realizuoti savo tikrą ar tariamą turtinį reikalavimą, privertimas kitą asmenį atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo jų susilaikyti, baudžiamas laisvės atėmimu nuo vienerių iki penkerių metų [Criminal Code of the Republic of Hungary. Amendments up to 18.08.2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2012 m. vasario 22 d.].

Danijoje¹¹⁶, Suomijoje¹¹⁷ ir Švedijoje¹¹⁸ įtvirtintos formalios savavaldžiavimo sudėtys, kurių būtinieji požymiai nėra psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas. Palyginus su Baltijos ir Nepriklausomų valstybių sandraugos šalių įstatymuose įtvirtintomis savavaldžiavimo sudėtimis, minėtų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintos savavaldžiavimo sudėtys yra abstrakčiausios ir plačiausios. Tik Norvegijoje¹¹⁹ yra įtvirtintos konkretesnės savavaldžiavimo sudėtys, išimtinai susijusios su neteisėtu nekilnojamojo ar kilnojamojo turto užvaldymu. Kita vertus, baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą minėtose šalyse nėra griežta: griežčiausia atsakomybė Švedijoje ir Suomijoje – iki šešių mėnesių laisvės atėmimo, Danijoje, kaip ir Norvegijoje, už paprastą savavaldžiavimą – bauda.

Iš visų nagrinėtų valstybių tik Norvegijoje savavaldžiavimas laikomas nusikaltimu asmens nuosavybei. Taigi Norvegijoje savavaldžiavimo pagrindinis objektas – ne valstybės nustatyta teisių įgyvendinimo tvarka, o nuosavybė.

Panašiai baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą reglamentuota Ispanijoje¹²⁰, kurioje nusikalstamos veikos sudėtis yra abstrakti, tačiau jos

¹¹⁶ Savavaldžiavimo sudėtis įtvirtinta Danijos Karalystės baudžiamojame kodekse 294 straipsnyje: „bet kuris asmuo, pats vykdamas įstatymą, baudžiamas bauda“ [Уголовный кодекс Дании. С изменениями от 17 марта 1999 г. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 10 d.].

¹¹⁷ Pagal Suomijos baudžiamojame kodekse 17 skyriaus 9 straipsnį savavaldžiavimu laikomas savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, teisės gynimas ar vykdymas, nesikreipus į kompetentingas valdžios institucijas. Suomijoje savavaldžiavimas baudžiamas bauda arba laisvės atėmimu iki šešių mėnesių, nebent griežtesnė sankcija už šią veiką įtvirtinta kituose teisės aktuose [Criminal Code of the Republic of Finland [interaktyvus]. Amendments up to 927/2012. Prieiga per internetą: <<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>> [žiūrėta 2014 m. sausio 21 d.].

¹¹⁸ Savavaldžiavimo sudėtis įtvirtinta Švedijos Karalystės BK 8 skyriaus „Vagystė, plėšimas ir kiti su vagystėmis susiję nusikaltimai“ 9 straipsnyje – savavališkas, neteisėtas kito asmens teisės pažeidimas, siekiant atkurti savo teisę, baudžiamas bauda arba laisvės atėmimu iki šešių mėnesių [The Swedish Penal Code. Amendments up to 01.05.1999 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.government.se/sb/d/3926/a/27777/dictionary/true>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].

¹¹⁹ Kaltininkui atsakomybė už savavaldžiavimą kyla pagal Norvegijos Karalystės BK 392 straipsnio 2 dalį. Savavaldžiavimu laikomas įgyvendinant tikrą ar tariamą teisę kito asmens kilnojamojo turto užvaldymas, baudžiamas bauda. Pagal Norvegijos BK 395 straipsnį savavaldžiavimu laikomas neteisėtas nekilnojamojo turto užvaldymas, baudžiamas laisvės atėmimu iki trijų mėnesių [The General Civil Penal Code. Amendments up to 21.12.2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].

¹²⁰ Pagal Ispanijos Karalystės BK 455 straipsnio 1 dalį savavaldžiavimas – įgyvendinant savo teisę veikimas nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos panaudojus prievartą prieš asmenį ar daiktą, baudžiamas bauda. To paties straipsnio 2 dalyje numatyta, kad, jei savavaldžiaujant, siekiant įbauginti nukentėjusįjį, panaudojamas ginklas ar kiti pavojingi daiktai, tai bausmė už savavaldžiavimą turi būti

būtinasis požymis yra fizinės prievartos panaudojimas tiek prieš asmenį, tiek prieš turtą¹²¹. Nepaisant didesnio veikos pavojingumo dėl prievartos panaudojimo, Ispanijoje už savavaldžiavimą numatyta tik bauda. Kita vertus, savavaldžiavimas priskiriamas nusikaltimams teisingumui.

Vokietijoje¹²² įtvirtinta tik specialioji savavaldžiavimo sudėtis už savavališką įkeisto kilnojamojo daikto paėmimą. Tačiau Vokietijos baudžiamosios teisės literatūroje nurodoma, kad straipsnio pavadinimas neapima visos nusikaltimo sudėties, nes galima paimti ne tik įkeistą daiktą¹²³, bet ir bet kokį kilnojamąjį daiktą, į kurį kaltininkas turi tam tikrų civilinių uzufrukto, įkeitimo, naudojimo ar turto sulaikymo teisių¹²⁴. Savavaldžiavimo negalint kvalifikuoti pagal įkeisto kilnojamojo daikto paėmimo sudėtį, asmeniui Vokietijoje gali grėsti baudžiamoji atsakomybė už prievartinį kito asmens vertimą atlikti tam tikrus veiksmus.

Panašiai kaip prievartinis kito asmens vertimas atlikti tam tikrus veiksmus, savavaldžiavimas gali būti kvalifikuojamas ir Šveicarijoje¹²⁵. Šioje šalyje galima aptikti ir į savavaldžiavimą panašią normą, numatančią baudžiamąją atsakomybę už svetimo nekilnojamojo turto nepalikimą teiseto

artimesnė maksimaliai sankcijai [The Spanish Criminal Code. Act No. 10/1995. Prieiga per internetą: <<http://www.scribd.com/doc/139300039/Criminal-Code-Spain>> [žiūrėta 2014 m. sausio 22 d.].

¹²¹ FABER, Wolfgang; LURGER, Brigitta. *National Reports on the Transfer of Movable in Europe: Volume 5: Sweden, Norway and Denmark, Finland, Spain*. Munich: Sellier, 2011, p. 564–565.

¹²² Baudžiamoji atsakomybė kyla asmeniui, kuris neteisėtai savo ar kito asmens kilnojamąjį daiktą paima savininko naudai iš daikto valdytojo, įkaito gavėjo arba kito asmens, turinčio teisę naudoti ar sulaikyti daiktą (Vokietijos BK 289 straipsnis) [Das deutsche Strafgesetzbuch. Zuletzt geändert 10.10.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 1 d.].

¹²³ KINDHÄUSER, Urs. *Strafrecht, besonderer Teil II. Straftaten gegen Vermögensrechte*. 6 Auflage. Baden-Baden: Nomos, 2011, p. 126.

¹²⁴ BOCK, Dennis. Pfandkehr als Gewahrsamsverschiebungsdelikt – Die fremdnützige Wegnahme „zugunsten des Eigentümers“ nach § 289 StGB. *Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft*, 2009, Vol. 121, N°. 3, p. 549.

¹²⁵ Šveicarijos Konfederacijos baudžiamojo įstatymo 186 straipsnio 1 dalyje reglamentuota, jog tas, kas prieš suinteresuoto asmens valią neteisėtai pateks į namą, butą, uždara patalpą arba namui priklausantį atskirtą kiemą ar sodą, arba neatsižvelgdamas į teisėtą reikalavimą dels palikti minėtą turtą, esant nukentėjusio asmens skundai, baudžiamas laisvės atėmimu iki dvejų metų arba bauda [Schweizerisches Strafgesetzbuch. Stand am 1. Januar 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/index.html#a186>> [žiūrėta 2014 m. sausio 21 d.].

valdytojo reikalavimu. Tačiau išimtinai savavaldžiavimą draudžiančių normų nėra nei Prancūzijos¹²⁶, nei Lenkijos¹²⁷ baudžiamuosiuose įstatymuose.

Apibendrinant galima teigti, jog baudžiamoji atsakomybė už paprastą savavaldžiavimą, kaip ir Lietuvoje, panašiausiai reglamentuota Armėnijoje, Azerbaidžane, Baltarusijoje, Estijoje, Kazachstane, Latvijoje, Rusijoje, Ukrainoje ir Uzbekistane. Skirtingai nei kitose šalyse, Baltarusijoje ir Latvijoje yra išaiškintas ir konkrečiai apibrėžtas didelės turtinės žalos požymis.

Albanijoje, Bulgarijoje, Danijoje, Makedonijoje ir Suomijoje paprasto savavaldžiavimo sudėtys yra formalios, todėl žalos padarymas nėra būtinasis jų požymis. Tačiau minėtos savavaldžiavimo sudėtys, nors ir platesnės, yra panašios į kitų anksčiau aptartų šalių ir Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintas savavaldžiavimo sudėtis, o šiose šalyse savavaldžiavimas bendriausia prasme pasireiškia teisės vykdymu nesilaikant nustatytos tvarkos.

Siauriau savavaldžiavimas suvokiamas Ispanijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Vengrijoje ir Vokietijoje. Švedijoje savavaldžiavimas gali būti padarytas tik siekiant atkurti savo teises. Šveicarijoje – neišsikraustant iš svetimo nekilnojamojo turto teisėto valdytojo reikalavimu. Vokietijoje – tik savavališkai paimant bet koki kilnojamąjį daiktą, į kurį kaltininkas turi tam tikrų civilinių uzufukto, įkeitimo, naudojimo ar turto sulaikymo teisių. Vengrijoje būtinieji savavaldžiavimo požymiai yra psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas bei tikslas – realizuoti turtinį reikalavimą. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą Ispanijoje taip pat kyla tik tais atvejais, kai savavališkai įgyvendinant teisę panaudojama psichinė ar fizinė prievarta. Kita vertus, Albanijoje, Baltarusijoje, Danijoje, Suomijoje, Švedijoje, Ukrainoje ir Uzbekistane, psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas nėra būtinieji savavaldžiavimo požymiai. Šiose šalyse taip pat nėra įtvirtintos kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėtys.

¹²⁶ Criminal Code of the French Republic. Amendments up to 06.08.2004 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2012 m. kovo 15 d.].

¹²⁷ Уголовный кодекс Республики Польша. Закон от 6 июня 1997 г. Вести. Зак. 2 августа 1997 г. № 88, ст.553 с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 мая 2001 г. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.

Tik Albanijos ir Suomijos savavaldžiavimo sudėtyse įtvirtinta, jog savavališkumas pasireiškia įgyvendinant savo teisę nesikreipus į kompetentingas institucijas. Norvegijoje baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą taikoma, kai nesilaikant nustatytos tvarkos užvaldomas nekilnojamasis ar kilnojamasis turtas. Akcentuotina, kad nė vienos kitos valstybės savavaldžiavimo sudėtyje nėra numatytas pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės požymis.

Sankcijos aspektu apibendrintina, jog Lietuvoje baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą yra viena griežčiausių. Daugumoje valstybių, kurių savavaldžiavimo sudėtys panašiausios į Lietuvą įtvirtintas, griežčiausia bausmė už paprastą savavaldžiavimą yra trys ar šeši mėnesiai laisvės atėmimo ar arešto. Albanijoje savavaldžiavimas apskritai laikomas baudžiamuoju nusižengimu. Tik Bulgarijoje ir Estijoje griežčiausia bausmė už paprastą savavaldžiavimą yra didesnė nei Lietuvoje – iki penkerių metų laisvės atėmimo. Kita vertus, Latvijoje už savavaldžiavimą, kai padaryta didesnė nei 50 minimalių mėnesių atlyginimų žala, taip pat numatyta iki penkerių metų laisvės atėmimo bausmė.

Savavaldžiavimas, padarytas panaudojus fizinę ar psichinę prievartą, Armėnijoje, Azerbaidžane, Bulgarijoje, Kazachstane, Latvijoje, Makedonijoje, didina veikos pavojingumą ir kvalifikuojamas kaip kvalifikuotas savavaldžiavimas. Albanijoje, Baltarusijoje, Danijoje, Kazachstane, Norvegijoje, Suomijoje, Švedijoje, Šveicarijoje ir Ukrainoje savavaldžiavimas, padarytas panaudojus fizinę ar psichinę prievartą, kvalifikuojamas kaip savavaldžiavimo ir atitinkamo nusikaltimo asmens sveikatai ar laisvei sutaptis. Tačiau Estijoje fizinės ar psichinės prievartos panaudojimas ir didelė žala yra alternatyvūs paprasto savavaldžiavimo požymiai.

Darytina išvada, jog savavaldžiavimas baudžiamas daugumoje nagrinėtų šalių pagal konkrečią savavaldžiavimo sudėtį. Savavaldžiavimo požymiai, rodantys veikos pavojingumą baudžiamąjo įstatymo prasme, skirtingose valstybėse nėra vienodi. Visose valstybėse, kuriose yra įtvirtintos

konkrečios savavaldžiavimo sudėtys, savavaldžiavimas bendriausia prasme suprantamas kaip teisės aktų reikalavimų neatitinkantis teisės vykdymas.

Reziumuojant kitų valstybių patirtį kovoje su savavaldžiavimu, galima išskirti tokius pagrindinius aspektus, į kuriuos tikslinga atsižvelgti analizuojant LR BK 294 straipsnyje įtvirtintus savavaldžiavimo požymius ir nagrinėjant jų tobulinimo klausimus: 1) laisvės atėmimo bausmės už paprastą savavaldžiavimą vidurkis užsienio šalyse sudaro vienerius metus¹²⁸; 2) nė vienoje užsienio šalyje nėra įtvirtintas savavaldžiavimo „pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės“ požymis; 3) kai kuriose šalyse konkrečiai apibrėžtas savavaldžiavimo „didelės turtinės žalos“ požymis, taip aiškiau apibrėžiant baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą ribas.

¹²⁸ Išnagrinėjus kitose valstybėse įtvirtintas paprasto savavaldžiavimo sudėtis, nevertinant specialiųjų savavaldžiavimo sudėčių, maksimalios laisvės atėmimo bausmės už paprastą savavaldžiavimą vidurkis sudaro apie vienerius metus ir du mėnesius laisvės atėmimo. Atsižvelgiant į tai, kad LR BK už nesunkius nusikaltimus numatytos vienerių, dvejų ir trejų metų griežčiausios laisvės atėmimo bausmės, vienerių metų ir dvejų mėnesių bausmė artimiausia vienerių metų laisvės atėmimo bausmei.

II. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO SUDĖČIŲ POŽYMIAI

Kontinentinėje teisės sistemoje baudžiamoji teisė yra itin formalizuota teisės šaka, kurioje svarbią reikšmę turi teisėtumo ir jį konkretinantis *nullum crimen sine lege* (negali būti nusikaltimo be įstatymo) principai¹²⁹. Iš jų kyla viena esminių baudžiamosios atsakomybės nuostatų – padaryta veika privalo atitikti baudžiamajame įstatyme aprašytą nusikalstamos veikos sudėtį¹³⁰ (lot. *corpus delicti*)¹³¹. Jos funkcija – apimti visus požymius, apibūdinančius tipišką draudžiamo elgesio netiesos turinį ir tuos požymius, kurie specialioms baudžiamosios teisės pažeidimų rūšims suteikia tam tikrą formą ir pavidalą¹³².

Nusikalstamos veikos sudėtis neegzistuoja objektyvioje tikrovėje¹³³. Todėl vertinant, ar asmuo padarė nusikalstamą veiką, turi būti lyginami du reiškiniai: padaryta veika (objektyvioje tikrovėje atsispindėjęs reiškinys) ir nusikalstamos veikos sudėtis (objektyvioje tikrovėje neegzistuojantis reiškinys). Kai šių reiškinių požymiai sutampa, veika atitinka nusikalstamos veikos sudėtį ir asmeniui gresia baudžiamoji atsakomybė, tačiau kai veikoje nėra nusikalstamos veikos sudėties, tokia veika negali būti laikoma nusikalstama. Todėl nusikalstamos veikos sudėties reikšmė baudžiamojoje teisėje yra labai didelė¹³⁴. Vadinasi, jos reikšmė yra labai svarbi ir analizuojant

¹²⁹ VERŠEKYS, Paulius. *Nullum crimen sine lege* principo ir vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių koreliacijos problema. *Teisė*, 2012, Nr. 85, p. 196.

¹³⁰ Lietuvos mokslinėje literatūroje vyrauja požiūris, jog nusikalstamos veikos sudėtis yra baudžiamajame įstatyme numatytų objektyvių ir subjektyvių požymių visuma, lemianti vienos ar kitos pavojingos veikos pripažinimą nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu. Nusikaltimo sudėčiai priklauso objektyvieji ir subjektyvieji požymiai, kurie yra būtini, kad pavojinga veika būtų pripažinta nusikaltimu, o kaltas asmuo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Kitaip tariant, jei nėra bent vieno iš šių požymių, nėra ir nusikaltimo sudėties. Antra, nusikaltimo sudėčiai priklauso objektyvieji (apibūdina išorinius nusikaltimo požymius) ir subjektyvieji (liečia nusikaltimo vidinę pusę) požymiai, kurie yra pakankami, kad pavojingą veiką būtų galima pripažinti nusikaltimu, o kaltą asmenį – patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Kiti požymiai, neįeinantys į nusikaltimo sudėtį, gali turėti reikšmės individualizuojant bausmę ar sprendžiant kitus su padarytu nusikaltimu susijusius klausimus, tačiau nusikaltimų kvalifikavimui jie reikšmės neturi [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 144–149].

¹³¹ VERŠEKYS, Paulius. *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 23.

¹³² WESSELS, Johannes. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra*. Vilnius, 2003, p. 57.

¹³³ LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu. *Teisė*, 2009, Nr. 73, p. 42–43.

¹³⁴ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 144–149.

baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą. Tik nustačius kaltininko veikos ir savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių¹³⁵ tapatumą, asmeniui gali būti inkriminuojamas savavaldžiavimo nusikaltimas, todėl baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą tyrimas neatsiejamas nuo šių požymių analizės.

1. Pagrindinės savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties požymiai

1.1. Objektas

LR BK paskirtis – baudžiamosios teisės priemonėmis ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų (LR BK 1 straipsnio 1 dalis). Baudžiamąja teise turėtų būti siekiama apsaugoti visuomenę tik nuo tų veikų, kurios kelia didžiausią pavojų valstybės ir visuomenės interesams ar atskirų asmenų teisėms bei laisvėms. Iš kitų teisės pažeidimų baudžiamojo įstatymo uždraustos veikos turi išsiskirti savo pavojingumu¹³⁶. Svarbiausias veiksnys, nulemiantis žmogaus poelgio

¹³⁵ Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje yra keletas skirtingų nuomonių, kurie nusikalstamos veikos sudėties požymiai yra subjektyvieji, o kurie objektyvieji. V. Piesliakas prie objektyviųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių priskiria šiuos: baudžiamojo įstatymo saugomas vertybes, pavojingą veiką, nusikalstamos veikos dalyką, nusikalstamos veikos padarymo būdą, jos padarymo laiką, vietą ir priemones, nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, nusikalstamos veikos pavojingus padarinius, priežastinį ryšį tarp padarytos veikos ir kilusių pavojingų padarinių, asmens, trauktino baudžiamojon atsakomybėn, amžių, specialaus subjekto požymius. Prie subjektyviųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių – pakaltinamumą, kaltę, nusikalstamos veikos padarymo motyvą, nusikalstamos veikos padarymo tikslą [PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 180–181]. Baudžiamojo įstatymo komentaro autoriai prie subjektyviųjų požymių priskiria požymius, apibūdinančius subjektyviąją pusę ir subjektą, todėl baudžiamojon atsakomybėn trauktino asmens amžių, specialaus subjekto požymius priskiria prie subjektyviosios pusės požymių [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 26]. Tokios pozicijos laikosi ir A. Vosyliūtė [VOSYLIŪTĖ, Andželika. *Baudžiamoji atsakomybė už kvalifikuotą vagystę: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S)*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 28]. Šiame darbe savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis autorius analizuos naudodamas klasikinį nusikalstamos veikos požymių skirstymą į objektą, objektyviąją pusę, subjektą ir subjektyviąją pusę.

¹³⁶ ŠVEDAS, Pranas. *Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S)*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 117.

pavojingumą ir baudžiamąjį teisinį jo vertinimą, yra vertybės arba gėriai, kuriems šis poelgis daro žalą ar kelia pavojų¹³⁷.

Teisiniai gėriai, į kuriuos kėsinama nusikalstama veika ir kurie yra saugomi baudžiamojo įstatymo, apibūdinami kaip nusikalstamos veikos objektas¹³⁸. Teisingas nusikalstamos veikos objekto nustatymas padeda išsamiau suvokti pačios veikos teisinę prigimtį, jos turinį ir formą, atskirti šias veikas nuo panašių nusikalstamų veikų bei kitų teisės pažeidimų¹³⁹.

Rūšinis objektas. Baudžiamosios teisės teorijoje teigiama, kad baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės paprastai matyti iš skyriaus, kuriame yra tam tikras LR BK straipsnis, pavadinimo¹⁴⁰. Savavaldžiavimo norma įtvirtinta LR BK XLII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai“¹⁴¹. Iš LR BK specialiosios dalies skirstymo, galima spręsti, jog visai minėtame skyriuje esančiai nusikalstamų veikų grupei turėtų būti būdingas tas pats rūšinis objektas, t. y. valdymo tvarka.

Lietuvos baudžiamosios teisės literatūroje nusikalstamos veikos valdymo tvarkai apibrėžiamos kaip pavojingos veikos, kuriomis kėsinama į

¹³⁷ PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 210.

¹³⁸ Baudžiamosios teisės teorijoje nusikalstamos veikos objektas skirstomas į bendrąjį, rūšinį ir tiesioginį. Bendroju objektu yra laikoma visų teisinių gėrių, kurie yra saugomi mūsų valstybės baudžiamųjų įstatymų, visuma, t. y. bendras objektas yra vienodas visiems nusikaltimams. Rūšinis objektas – tai atitinkama vienerūšių ar tapačių teisinių gėrių dalis, saugoma baudžiamojo įstatymo, t. y. rūšinis objektas yra būdingas atitinkamai vienerūšių nusikalstamų veikų grupei, pagal ją sisteminamos baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies normos. Tiesioginiu nusikaltimo objektu pripažįstamas tas teisinis gėris, į kurį kėsinama konkrečiu nusikaltimu, todėl tiesioginis objektas yra būtinas kiekvienos konkrečios nusikaltimo sudėties elementas [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 162–166; APANAČIUS, Martynas; PAVILONIS, Vladas. *Nusikaltimų kvalifikavimo procesas ir jų atribojimas*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1983, p. 68].

¹³⁹ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 158–162.

¹⁴⁰ PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. 2-ras papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 213; VOSYLIŪTĖ, Andželika. *Baudžiamoji atsakomybė už kvalifikuotą vagystę*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 28.

¹⁴¹ Savavaldžiavimo norma įtvirtinta greta tokių nusikalstamų veikų kaip neteisėtas valstybės sienos perėjimas (LR BK 291 straipsnis), neteisėtas žmonių gabenimas per valstybės sieną (LR BK 292 straipsnis), Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbas (LR BK 292¹ straipsnis), Lietuvos Respublikos piliečių kelionių į užsienį nelegaliai ten jiems pasilikti arba palikti be pagalbos organizavimas (LR BK 293 straipsnis), neteisėtas specialios technikos įrengimas ar panaudojimas informacijai rinkti (LR BK 295 straipsnis), tarnybos paslapties pagrobimas ar kitoks neteisėtas įgijimas (LR BK 296 straipsnis), tarnybos paslapties atskleidimas (LR BK 297 straipsnis), neteisėtas žemėnaudos riboženklis pakeitimas (LR BK 298 straipsnis) ir pagalbos nesuteikimas susidūrus laivams (LR BK 299 straipsnis). Nusikalstamos veikos, susijusios su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu, įtvirtintos LR BK XLIII skyriuje.

įstatymais ir kitais teisės aktais nustatytą valdymo tvarką, normalų valstybės ar savivaldos institucijų funkcionavimą, valdžios autoritetą bei asmens teises ir teisėtus interesus¹⁴².

Sąvoka valdymas reiškia įvairaus pobūdžio veiklą. Valdyti galima valstybę, įmonę, tam tikrus procesus ir kt. Teisinėje literatūroje išskiriamas socialinis valdymas, apimantis specifinę sistemą – žmonių bendruomenę. Atitinkamai valdomos žmonių grupės. Socialinis valdymas apibrėžiamas kaip poveikis visuomenei, turint tikslą ją tvarkyti, tobulinti, laikant tai būtina kiekvienos visuomenės gyvavimo sąlyga. Remiantis šiuo požiūriu, valdomasis subjektas turi paklusti valdančiojo subjekto teisėtam reikalavimui, nes taip yra siekiama bendro tikslo – nukreipti žmonių elgesį tokia linkme, kad valdymo sistemoje būtų sukurta bei palaikoma socialinių santykių harmonija¹⁴³.

A. Bakaveckas taip pat nurodo, jog valdymu daromas poveikis žmogaus arba žmonių grupės valiai. Jis skatina motyvuoti apsisprendimą elgtis pagal oficialų reikalavimą. Bendrąja prasme valdymas yra valdančiojo poveikis valdomajam siekiant užsibrėžto bendro valdymo sistemos tikslo¹⁴⁴. Todėl valdymo tikslas yra paveikti adresatą, kad jis elgtųsi tam tikru būdu.

Vadybinėje literatūroje nurodoma, jog valdymas – visuma priemonių, skirtų valdymo tikslams pasiekti: valdymo sprendimų parengimas, priėmimas ir bendravimas. Valdymas suprantamas kaip valdančiosios ir valdomosios sistemų santykis, kai valdančioji sistema organizuotai, planingai ir sistemingai veikia valdomąją sistemą, siekdama ją sutvarkyti, reguliuoti ir koreguoti. Valdymas labiau suprantamas kaip procesas. Jis apibrėžia žmonių valdymą ir yra ta organizuojanti visų procesų pradžia, kai darbas tvarkomas ne stichiškai,

¹⁴² ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga.* Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 8; KLIMKA, Alfonsas; APANAVIČIUS, Martynas; MISIŪNAS, Jonas. *Tarybinė baudžiamoji teisė. Ypatingoji dalis.* Vilnius: Mintis, 1974, p. 258.

¹⁴³ ANDRUŠKEVIČIUS, Arvydas. *Administracinės teisės principai ir normų ribos.* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 40–41.

¹⁴⁴ BAKAVECKAS, Audrius; *et al.* *Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 222.

o siekiant atitinkamo tikslo ir veikiant pagal parengtą planą¹⁴⁵. Taigi valdymą galima suvokti ir kaip procesą, kuriuo siekiama palaikyti tvarką.

LR BK XLII skyriuje numatytos veikos yra susijusios su tam tikrų tvarkų, kaip turi būti elgiamasi vienoje ar kitoje situacijoje, pažeidimu. Minėtame skyriuje reglamentuojamos tvarkos yra labai skirtingos¹⁴⁶. Tačiau bendra tarp jų yra tai, kad minėtos tvarkos yra nustatomos kompetentingo subjekto, įgyvendinančio valdžią Lietuvos Respublikoje.

Valdantysis subjektas laikomas valdžia. Valdžią galima apibrėžti kaip galią priimti sprendimus, kurie daro įtaką kitų veiksams. Viršesnysis formuluoja ir perduoda sprendimus tikėdamasis, kad pavaldinys juos priims¹⁴⁷. Valdžią galima apibrėžti ir kaip subjektą, kuris turi teisę ir galią valdyti socialinės grupės narius, t. y. primesti savo valią socialinės grupės nariams, ar kaip visumą teisių ir galios, kuriomis disponuojantis subjektas geba valdyti socialinės grupės narius¹⁴⁸.

Lietuvos Respublikoje valstybės valdžia turi viršenybę – tik valstybės valdžia gali nustatyti visai visuomenei privalomas taisykles ir sprendimus¹⁴⁹. Remiantis Konstitucijos 5 straipsniu, valstybės valdžią Lietuvoje vykdo „Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė ir Teismas“. E. Šileikis nurodo, jog valdymas – tai ne tik įstatymų detalizavimas, bet ir gana politiškai ir teisiškai savarankiška teisėkūra, susijusi su „krašto reikalų tvarkymu“ ar „vadovavimu pavestoms valdymo sritimis“. Tačiau platesniu požiūriu valdymą, kaip daugiabriaunę – teisėkūros, paslaugų teikimo, kontrolės ar teisėsaugos – funkciją, tam tikra apimtimi atlieka ir Lietuvos Respublikos

¹⁴⁵ ČIARNIENĖ, Ramunė; *et al.* *Organizacijų vadybos pagrindai*. Kaunas: Technologija, 2011, p. 9–10.

¹⁴⁶ Pavyzdžiui, valstybės sienos kirtimo tvarką reglamentuoja *inter alia* Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas, užsieniečių darbo Lietuvos Respublikoje tvarką – Lietuvos Respublikos dėl užsieniečių teisinės padėties, Lietuvos Respublikos darbo kodeksas ir kt., specialios technikos įrengimą ar panaudojimą informacijai rinkti – Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas ir kt., disponavimo tarnybos paslaptį sudarančia informacija – Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos ir paslaptį įstatymas, pagalbos suteikimą susidūrus laivams – *inter alia* Lietuvos Respublikos saugios laivybos įstatymas.

¹⁴⁷ SIMON, Herbert A. *Administracinė elgsena: sprendimų priėmimo procesų administracinėse organizacijose tyrimas*. Vilnius: Knygiai, 2003, p. 207.

¹⁴⁸ ASTRAUSKAS, Algirdas. Vietos savivaldos, savivaldybės ir savivaldybės valdžios samprata. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2002, p. 20.

¹⁴⁹ BIRMONTIENĖ, Toma; *et al.* *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 492.

Seimas (išleisdamas nutarimą dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų), Lietuvos Respublikos Prezidentas (dekretu suteikdamas pilietybę), teismai (nustatydami savo darbo tvarką), Lietuvos bankas, Valstybės kontrolė, policija ar savivaldybių institucijos¹⁵⁰.

Pagal negatyvų valstybės valdymo apibrėžimą valstybinis valdymas apibrėžiamas kaip tokia valstybinė veikla, kuri nėra laikoma nei teisingumo vykdymu, nei įstatymų leidyba. Valstybinis valdymas (administravimas) dažnai apibūdinamas kaip visuomeninių procesų visuomenėje vykdomoji veikla. Taip jis traktuojamas todėl, kad nukreiptas į įstatymų ir kitų teisės aktų vykdymą¹⁵¹.

Kai kurie autoriai nurodo, kad viešasis valdymas, kaip viena iš pagrindinių valstybės veikos rūšių, – tai vykdomoji veikla, apimanti visas svarbiausias visuomeninio gyvenimo sritis, nuolatinis ir tiesioginis vadovavimas tautos ūkio, socialinėms kultūrinėms ir kitoms reikmėms, piliečiams priklausančių teisių, laisvių ir pareigų valdymo sferoje realizavimo užtikrinimas¹⁵². Dar kiti autoriai nurodo, kad tai viešosios politikos nustatymo, formavimo ir (arba) dalyvavimo ją formuojant ir įgyvendinimo procesų, kuriuose dalyvaujant viešojo valdymo institucijoms ir visuomenei priimami ir įgyvendinami valdymo sprendimai ir teikiamos administracinės ir viešosios paslaugos, visuma¹⁵³.

Iš minėtų prasmų galima susidaryti nuomonę, kad savavaldžiajimu kėsiniama į valstybės valdžią Lietuvos Respublikoje įgyvendinančių subjektų nustatytą valdymo tvarką, kuria siekiama užtikrinti piliečių ir kitų asmenų teisių, laisvių ir pareigų valdymo sferoje realizavimą. Tai galima suvokti kaip tam tikrą reguliacinę veiklą, kuria siekiama reguliuoti, kaip asmenys turi įgyvendinti savo subjektines teises.

¹⁵⁰ ŠILEIKIS, Egidijus. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 368–370.

¹⁵¹ BAKAVECKAS, Audrius. *Lietuvos vykdomoji valdžia*. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 108–109.

¹⁵² ČIOČYS, Petras Algirdas. *Teisės pagrindai*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, p. 106–107.

¹⁵³ BILEIŠIS, Mantas. Viešasis valdymas ar valdysena? Lietuviškasis kontekstas. *Viešoji politika ir administravimas*, 2012, t. 11, Nr. 2, p. 318.

Iš to, kas išdėstyta, galima teigti, jog viena valstybinį valdymą vykdanči šalis būtinai turi būti valstybinė institucija arba valstybės vardu veikiantis atstovas¹⁵⁴. Teisinėje literatūroje vartojama taip pat viešosios valdžios sąvoka, kuria apibūdinamas tiek visos visuomenės, tiek jos dalių valdymas. Viešąją valdžią išreiškia ne tik valstybinių, bet ir vietos savivaldos institucijų administracinė veikla¹⁵⁵. Todėl teisinėje literatūroje valdymas dažnai tapatinamas su administravimu, o administracinė teisė dar vadinama valdymo teise¹⁵⁶. LR BK skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai“ nėra nurodyta, kad turima omenyje išimtinai valstybinis valdymas, todėl galėtų būti apimamas ir savivaldos valdymas.

Valstybės valdymo srityje formuojasi vertikalūs teisiniai santykiai (valdantysis subjektas – valdomasis subjektas), grindžiami piliečių ir kitų teisės subjektų administraciniu pavaldumu valstybės valdžios institucijoms, jų pareigūnams, veikiantiems valstybės vardu¹⁵⁷. Vykdam valstybinį valdymą iš vienos pusės dalyvauja valstybės institucijos, o iš kitos – piliečiai ir kiti asmenys, kurie privalo paklusti pirmiesiems. Privatūs asmenys turi pareigą paklusti valstybės ar savivaldybės institucijų reglamentuojamoms tvarkoms. Savavaldžiaujantis asmuo tarsi pats imasi vykdyti valdančiajam subjektui priklausančias funkcijas, nepaisydamas nustatyto administracinio pavaldumo.

Remiantis Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymu, viešasis administravimas – įstatymų ir kitų teisės aktų reglamentuojama viešojo administravimo subjektų veikla, skirta įstatymams ir kitiems teisės aktams įgyvendinti: administracinių sprendimų priėmimas, įstatymų ir administracinių sprendimų įgyvendinimo kontrolė, įstatymų nustatytų administracinių paslaugų teikimas, viešųjų paslaugų teikimo administravimas

¹⁵⁴ BAKAVECKAS, Audrius; *et al.* *Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 193–195.

¹⁵⁵ ANDRUŠKEVIČIUS, Arvydas. *Administracinės teisės principai ir normų ribos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 50; JARAŠIŪNAS, Egidijus. Lietuvos valstybė kaip konstitucinės teisės institutas. Iš BIRMONTIENĖ, Toma; *et al.* *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 296–297.

¹⁵⁶ BAKAVECKAS, Audrius; *et al.* *Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 193–195.

¹⁵⁷ ANDRUŠKEVIČIUS, Arvydas. *Administracinės teisės principai ir normų ribos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 45.

ir viešojo administravimo subjekto vidaus administravimas (2 straipsnio 1 dalis). Vidaus administravimas – veikla, kuria užtikrinamas viešojo administravimo subjekto savarankiškas funkcionavimas (struktūros tvarkymas, dokumentų, personalo, turimų materialinių ir finansinių išteklių valdymas), kad jis galėtų atlikti viešąjį administravimą (Viešojo administravimo įstatymo 2 straipsnio 3 dalis).

Iš minėtų sąvokų galima daryti išvadą, kad galimas ir išorinis (valdant kitus adresatus), ir vidinis valdymas (siekiama užtikrinti pačios organizacijos galimybes funkcionuoti). Šia prasme savavaldžiavimo atveju kėsiniama į valstybės nustatytą procesą, kaip asmenys turi įgyvendinti savo subjektines teises. Todėl savavaldžiaujant kėsiniama ne į vidinį valdymą, skirtą užtikrinti tinkamą institucijų organizacinį funkcionavimą, bet į išorinį – reguliuoti asmenų elgesį. Kita vertus, kėsinant į išorinį valdymą gali būti pažeidžiamas ir vidinis valdymas, nes gali būti pažeista kompetentingų institucijų normali veikla.

Valdymo aktais apibrėžiamos teisės subjektų elgesio ribos; valdomose sferose palaikoma atitinkama tvarka; šalinamos viešojo valdymo santykių pažeidimo pasekmės¹⁵⁸. Todėl valstybinis reguliavimas yra viena iš valstybinio valdymo funkcijų, jis apibūdinamas ir užtikrinamas valstybės nustatomomis bendrosiomis taisyklėmis, kurių turi laikytis visuomeniniais santykiais susiję subjektai¹⁵⁹.

Kaip matyti, valdymas literatūroje apibrėžiamas įvairiai, o teisinėje literatūroje jis pirmiausia suvokiamas kaip viešasis valdymas, kurį galima skirstyti į valstybinį (centralizuotą) ir vietos savivaldos institucijų vykdomą valdymą. Valdymą galima suvokti kaip valstybės ar savivaldos institucijų veiklą, kuria siekiama paveikti asmenų elgesį taip, kad jie elgtųsi pagal valstybės ar savivaldos institucijų nustatytas taisykles, o asmenys privalo paklusti nustatytai tvarkai. Taigi valdymas gali būti suprantamas ir kaip tam

¹⁵⁸ ANDRUŠKEVIČIUS, Arvydas. *Administracinės teisės principai ir normų ribos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 45.

¹⁵⁹ BAKAVECKAS, Audrius; *et al.* *Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 195.

tikra valstybės ar savivaldos institucijų reguliacinė veikla, skirta teisės aktams įgyvendinti ir asmenų tarpusavio santykiams reguliuoti, o savavaldžiaudamas asmuo kėsina į minėtą reguliacinę veiklą ir siekia pats sureguliuoti teisinį ginčą, kai teisinis ginčas gali būti sureguliuotas tik su kompetentingų institucijų pagalba.

Kaip matyti iš negatyvaus valstybės valdymo apibrėžimo, įstatymų leidyba ir teisingumo vykdymas nepatenka į viešojo valdymo sritį. Tačiau įstatymų leidybos ir teisingumo vykdymo srityje visgi galimas vidinis valdymas, t. y. organizacinio pobūdžio, pavyzdžiui, kaip nurodo E. Šileikis, nustatant tam tikras darbo taisykles, tačiau tokiu būdu nėra reguliuojama piliečių ir kitų asmenų, nedalyvaujančių vidiniuose institucijų santykiuose, veikla, todėl savavaldžiaujant į tokią veiklą nėra kėsinama.

Vykdamat viešąjį valdymą *inter alia* siekiama užtikrinti tinkamą asmenų teisių ir laisvių įgyvendinimą bei pareigų laikymąsi. Viešąjį valdymą atlieka valstybės ar savivaldybės institucijos, o kiti asmenys jį gali atlikti tik tiek, kiek joms yra deleguota, todėl tai yra išimtinė valstybės funkcija, kurią asmuo savinasi savavaldžiaudamas. Be to, taip veikiantis asmuo nesivadovuoja teise ir nepaiso jos reikalavimų, t. y. įgyvendina savo valdžią. Tai pagrindžia ir žodžio

„savavaldžiavimas“ lingvistinė konstrukcija: žodis „savavaldžiavimas“ sudarytas iš žodžių „savo“ ir „valdžia“¹⁶⁰.

Galima manyti, kad savavaldžiaujant pažeidžiamas ir atsakingo valdymo principas, kylantis iš Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių tai, kad valdžios galias riboja Konstitucija ir kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms. Tai suponuoja požiūrį, jog valstybės pareigūnai, vykdančys funkcijas įgyvendinti valstybės valdžią, visi asmenys, priimančys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, turi veikti vadovaudamiesi Konstitucija, teise, tautos

¹⁶⁰ Pažymėtina, kad „Lietuvių kalbos žodynas“ nepateikia žodžio „savavaldžiavimas“ reikšmės, o nukreipia į žodį savavaldžiauti, kuris toliau nukreipia į žodį „savavaliauti“. Lietuvių kalbos žodyne pateikiamos dvi žodžio „savavaliauti“ reikšmės: 1) savavališkai, neteisėtai, neleistinai elgtis (pavyzdžiui, jis savavaliauja, nesilaiko įstatymų; tiek prieš sutarties sudarymą, tiek ir po jos švedų kariuomenė Lietuvoje elgėsi kaip užkariautame krašte, plėšikavo ir savavaliavo; išsiskirstę po pasaulį, vėliau ėmė savavaliauti ir žmonėms daug bloga pridarė); 2) būti pasileidusiam, nesuvaldomam, akiplėšiška elgtis, šėlti [Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008) [žiūrėta 2014 m. gegužės 31 d.]. Prieiga per internetą: <www.lkz.lt>]. Antrąja prasme žodis „savavaliauti“ apibūdina asmens būdo savybes, pirmąja – asmens elgesio atitikimą tam tikroms socialinėms tvarkoms. Šia prasme „savavaliavimas“ gali būti vertinamas tikrinant asmens elgesio atitiktį moralinėms, organizacinėms ar socialinėms tvarkoms. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ pateikiama tik viena žodžio savavaliauti reikšmė: savavališkai elgtis (pavyzdžiui, nesilaiko įstatymų) [Lietuvių kalbos institutas. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, internetinė versija, 2011 [žiūrėta 2014 m. gegužės 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt>]. Taigi lingvistiškai žodis „savavaliauti“ gali būti suprantamas keliomis prasmėmis. Iš žodžio „savavaliauti“ sudaryti vyriškos kilmės daiktavardžiai „savavaliavimas“, „savavaliavimas“ ir „savavaldžiavimas“. Iš šių terminų Lietuvos Respublikos teisės aktuose, kaip vyriškosios giminės daiktavardžiai, vartojami tik „savavaliavimo“ ir „savavaldžiavimo“ terminai. Terminas „savavaliavimas“ vartojamas Lietuvos Respublikos darbo kodekso 235 straipsnio 2 dalies 4 punkte: „šiurkščiu darbo pareigų pažeidimu laikoma pasinaudojimas pareigomis siekiant gauti neteisėtų pajamų sau ar kitiems asmenims arba dėl kitokių asmeninių paskatų, taip pat savavaliavimas ar biurokratizmas“ [Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 64-2569]. Darbo teisės literatūroje savavaliavimas aiškinamas kaip akivaizdus nepaisymas teisės aktuose nustatytos pareigų vykdymo arba teisių įgyvendinimo tvarkos [TIAŽKIJUS, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 466]. Atsižvelgiant į disertacinio darbo pavadinimą, šiam tyrimui aktualus tik terminas „savavaldžiavimas“. Daiktavardis „savavaldžiavimas“ vartojamas kaip LR BK 294 straipsnio ir ATPK 188 straipsnio¹⁶⁰ pavadinimas. Galima teigti, kad lingvistiškai terminą „savavaldžiavimas“ galima suprasti keliomis prasmėmis: 1) kaip asmens elgesį, neatitinkantį socialinių tvarkų nuostatų keliamų reikalavimų (pavyzdžiui: moralės, religijos ir pan.); 2) kaip asmens elgesį, reiškiantį bet kokią teisės pažeidimą; 3) kaip ATPK 188 straipsnyje įtvirtintą administracinio teisės pažeidimo sudėtį ar atitinkamą padarytą administracinės teisės pažeidimą; 4) kaip LR BK 294 straipsnyje įtvirtintą bet kurią nusikaltimo sudėtį ar atitinkamą padarytą nusikaltimą. Pirmąja ir antrąja prasmėmis vartojamas terminas „savavaldžiavimas“ yra abstraktus, nes, bet kokią teisės ar kitų socialinių normų pažeidimą apibūdinant kaip savavaldžiavimą, negalima suvokti, kokia norma yra pažeista. Kalbant apie konkretų teisės pažeidimą, turėtų būti vartojamas jį apibūdinantis terminas, pavyzdžiui: nužudymas, vagystė, turto pasisavinimas ir pan. Terminas „savavaldžiavimas“ teisinėje kalboje turėtų būti vartojamas apibūdinant administracinės teisės pažeidimą, numatytą ATPK 188 straipsnyje, arba nusikalstamą veiklą, numatytą LR BK 294 straipsnio 1 ar 2 dalyje.

ir Lietuvos valstybės interesais¹⁶¹. Savavaldžiaudamas asmuo taip neveikia, nes nepaiso teisės aktų reikalavimų.

Bendriausia prasme nusikaltimais valdymo tvarkai yra pažeidžiami valstybinės valdžios interesai valstybės valdymo srityje, t. y. valdymo sferoje išskylantys teisiniai santykiai tarp pareigūnų ar tarnautojų ir šalies gyventojų¹⁶². Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkai nurodo, kad nusikaltimų valdymo tvarkai objektas yra normali valstybės ir savivaldos organų veikla, suprantama kaip visuomeniniai teisiniai santykiai, susiformuojantys tarp valdymo organų ir piliečių¹⁶³.

Kaip minėta, valstybės valdymo srityje įvairius teisinius santykius galima skirti į dvi grupes: vidiniai valstybės valdymo subjektų santykiai ir santykiai, kylantys tarp valstybės valdymo subjektų ir piliečių. Visos nusikalstamos veikos, kuriomis kėsinama į minėtus teisinius santykius, yra pavojingos valstybės aparatui, tačiau pirmu atveju – tai nusikalstamos veikos valstybės tarnybai, antru – valdymo tvarkai, todėl Rusijos teisinėje literatūroje nurodoma, kad nusikalstamos veikos valdymo tvarkai – tai kaltai padaromos ir baudžiamos pavojingos veikos, kuriomis kėsinama į visuomeninius teisinius santykius, reguliuojančius teisės aktais nustatytą ir valdžios reglamentuojamą tvarką vykdant valstybės valdymą¹⁶⁴.

Valstybės valdžia ir jos nustatyta valdymo tvarka turi būti ginamos teisės normomis, nes valstybės ir visuomenės gynimas pagaliau lemia ir kiekvieno asmens gynimo garantijas¹⁶⁵. Valstybė, gindama valstybėje nustatytą valdymo tvarką nuo tiesioginio kėsینimosi, kartu saugo ir tos tvarkos palaikymo subjektų teisėtus interesus. Kėsینimasis į valstybinės valdžios ar

¹⁶¹ RAULIČKYTĖ, Aušra. Atsakingo valdymo principas ir jo įgyvendinimas. *Politologija*, 2006, 1(40), p. 126.

¹⁶² ABRAMAVIČIUS, Armanas; et al. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 7–9.

¹⁶³ ГОЛОДНЮК, Марина Николаевна; et al. *Курс уголовного права. Том 5*. Москва: Зерцало, 2002, p. 208.

¹⁶⁴ СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты)*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В. П. Татищева (институт), 2006, p. 49.

¹⁶⁵ ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2006, p. 65–69.

savivaldos institucijų organizacinę ir reguliacinę veiklą žemina šių institucijų autoritetą, konkreitiems asmenims trukdo tinkamai atlikti tarnybines ar visuomenines pareigas ir dėl to galiausiai pažeidžiamos piliečių teisės bei teisėti interesai¹⁶⁶.

Siekdama išlaikyti pusiausvyrą tarp skirtingų asmenų teisių ir teisėtų interesų, valstybė nustato tam tikras tvarkas (procedūras), kaip asmenys turi elgtis vienoje ar kitose situacijose. Tokios procedūros gali numatyti, kad asmuo privalo savarankiškai imtis tam tikrų veiksmų ar kad asmuo neturi teisės veikti savarankiškai, bet privalo kreiptis į kompetentingas valstybines institucijas. Tvarkos (procedūrų) laikymosi kontrolė ypač svarbi tais atvejais, kai vienas asmuo ginčija kito teises – tokiais atvejais reikalingas trečiojo asmens (valstybės) įsikišimas norint sureguliuoti ginčą¹⁶⁷. Kai asmuo tokio įsikišimo siekia neteisėtai išvengti, asmeniui gali kilti baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą. Neteisėtai vengdamas privalomo valstybės ar jos įgalioto subjekto, kaip nešališko arbitro, įsikišimo, asmuo pažeidžia nustatytą valstybės valdymo tvarką.

Valstybė, drausdama savavaldžiavimą, o prieš padariusį savavaldžiavimą asmenį naudodama prievartą, siekia priversti asmenį veikti pagal valdančiojo subjekto valią valstybės interesais. Valstybės prievarta riboja žmogaus laisvę ir jis patenka į padėtį, kai nėra pasirinkimo, o tik valdžios siūlomas privalomas elgesys. Prievarta stabdomi, silpninami antisocialinio elgesio interesai ir motyvai ir skatinamas visuomenei naudingas elgesys¹⁶⁸. Todėl baudžiamosios teisės priemonėmis gindama nustatytą valdymo tvarką, valstybė gina ne tik normalų valstybės ar savivaldos institucijų funkcionavimą, valdžios autoritetą bei asmens teises ir teisėtus interesus, bet ir viešąjį (kolektyvinį) saugumą, pačią valstybę ir teisinę taiką bei siekia priversti asmenis laikytis nustatytos teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarkos.

¹⁶⁶ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga.* Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 8.

¹⁶⁷ СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты): диссертация.* Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В. П. Татищева (институт), 2006, p. 48–50.

¹⁶⁸ VANSEVIČIUS, Stasys. *Valstybės ir teisės teorija.* Vilnius: Justitia, 2000, p. 63.

Neginant valdymo tvarkos, asmenys pradėtų ignoruoti valdžios institucijas ir teismus bei nepaisyti kitų asmenų teisių. Kiltų valstybės reikalingumo klausimas, o prievarta galėtų tapti masiniu ir nekontroliuojamu reiškiniu, todėl valstybės nustatyta valdymo tvarka nustotų egzistuoti arba iš esmės taptų nefunkcionuojančia tvarka.

Nors daugelyje užsienio valstybių savavaldžiavimas priskiriamas nusikalstamoms veikoms valdymo tvarkai (Rusija, Azerbaidžanas, Armėnija, Uzbekistanas, Kazachstanas ir kt.), pagrįstas yra ir kitose valstybėse įtvirtintas savavaldžiavimo priskyrimas nusikalstamoms veikoms valstybės, savivaldos autoritetui ir piliečių vienybei (Ukraina), nusikaltimai valstybei ir valdžios bei valdymo tvarkos įgyvendinimui (Baltarusija), nusikaltimams viešajam saugumui (Estija), nusikaltimams viešajai tvarkai ir saugumui (Albanija), nusikaltimams viešajai tvarkai ir taikai (Bulgarija), nusikaltimams viešajai taikai (Vengrija) ar nusikaltimams viešajai tvarkai (Makedonija, Suomija). Minėti teisiniai gėriai ir valdymo tvarka savo esme yra panašūs ir jų apsauga siekiama tų pačių tikslų – užtikrinti normalų valstybės funkcionavimą, teisinę taiką ir asmenų saugumą. Pažymėtina, kad Švedijoje savavaldžiavimas įtvirtintas skyriuje „Vagystė, plėšimas ir kiti su vagystėmis susiję nusikaltimai“, nes savavaldžiavimu laikomas savavališkas, neteisėtas kito asmens teisės pažeidimas, siekiant atkurti savo teisę. Todėl Švedijoje savavaldžiavimas laikomas nusikalstama veika nuosavybei¹⁶⁹.

Tiesioginis objektas. Jei asmuo ginčija kito asmens teisę, tai pastarasis turi teisę kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas ar teismą ir reikalauti apginti pažeistas jo teises, o savarankiškai veikti turi teisę tik pagal

¹⁶⁹ Pažymėtina, kad savavaldžiavimas Švedijoje nėra paplitusi nusikalstama veika – 2011 m. už savavaldžiavimą taikyta bausmė buvo tik pinigine bausme ir ja buvo nubausti tik du asmenys [The Swedish National Council for Crime Prevention. Tabell 420: Total number of conviction decisions 1, 2, by principal offence and principal sanction, year 2011 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.bra.se/bra/bra-in-english/home/crime-and-statistics/crime-statistics/statistical-tables.html>> [žiūrėta 2012 m. gruodžio 20 d.], 2012 m. – 3 asmenys [The Swedish National Council for Crime Prevention. Tabell 420: Total number of conviction decisions 1, 2, by principal offence and principal sanction, year 2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.bra.se/bra/bra-in-english/home/crime-and-statistics/crime-statistics/statistical-tables.html>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.]. Ši statistika iš esmės parodo, jog Švedijoje civiliniai ginčai retai sprendžiami nepasitelkus valstybinių institucijų, t. y. nesilaikant nustatytos tvarkos, nepaisant to, jog nusikalstamos veikos sudėtis yra formali.

įstatymą. Savavališkas asmens teisių įgyvendinimas prieštarauja Konstitucijos 28 straipsnio 1 daliai, kurioje nustatyta, kad, „įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“, nes savavališkai įgyvendindamas savo teises asmuo pažeidžia kito asmens teises ir laisves. Šio straipsnio prasmė išsamiai atskleista Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog, pirma, tarp asmens teisių ir laisvių ir, antra, visuomenės interesų neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo ribojimas¹⁷⁰, todėl Konstitucijos 28 straipsnyje yra nustatytas vienas esminių principų, kuris reiškia, kad žmogaus teisėtas elgesys nėra neribotas ir visiškai laisvas¹⁷¹.

Žmogus, būdamas socialinė būtybė, gyvena visuomenėje tarp į save panašių ir lygių savo orumu ir teisėmis žmonių. Kiekvienas žmogus turi pareigas visuomenei, kurioje tik ir gali laisvai ir visiškai vystytis jo asmenybė, o pagrindinė iš tų pareigų – nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių¹⁷². Todėl galima teigti, kad Konstitucijos 28 straipsnis įpareigoja valstybę sukurti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, jog nebūtų varžomos kitų asmenų teisės ir laisvės, kita vertus, jis taip pat įpareigoja asmenis, įgyvendinant savo teises ir

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 15-314.

¹⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo (2003 m. lapkričio 11 d. redakcija) 25 straipsnio 5 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 22 d. nutarimu Nr. 309 patvirtintų Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų 103.5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo (2003 m. lapkričio 11 d. redakcija) 27 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 128-6529.

¹⁷² Pažymėtina, kad konstitucinę pareigą laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių bei laisvių turi ir juridiniai asmenys [Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 36-915].

naudojantis savo laisvėmis, gerbti kitų asmenų teises ir laisves bei jų nevaržyti¹⁷³. Šiuo aspektu Konstitucijos 28 straipsnyje nustatytos ne valdžios institucijų, bet žmogaus elgesio ribos¹⁷⁴.

Reglamentavimo, dėl kurio yra varžomos asmens laisvės, pagrindinis tikslas yra siekis užtikrinti teisėtą visuomenės interesą prieš vieno individo asmeninį interesą¹⁷⁵. Taigi Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės sudaro vieningą ir darnią sistemą, o Konstitucijoje įtvirtinta tokia žmogaus teisių ir laisvių samprata, kad vienu asmenų teisės ir laisvės sugyvena su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis¹⁷⁶. Konstitucinio Teismo doktrina, aiškinant Konstitucijos 28 straipsnį, atitinka tarptautinių teisės aktų nuostatas dėl asmens laisvių ribų ir būtinybės išlaikyti pusiausvyrą tarp skirtingų asmenų interesų. Taip patvirtinama, kad teisės yra neatsiejamos nuo pareigų.

Apibendrinant galima teigti, jog Konstitucijos 28 straipsnyje įtvirtinta Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 29 straipsnio 2 dalies idėja, kad kiekvienas asmuo, įgyvendindamas savo teises, negali varžyti kito asmens teisių. Ši idėja yra įtvirtinta ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje.

¹⁷³ Šiuo aspektu galima sutikti su autoriais, teigiančiais, jog šiuolaikinė žmogaus teisių doktrina vis dažniau į konstitucines žmogaus teises žvelgia ne tik kaip į teises vertikaliuoju lygmeniu, t. y. žmogus – valstybė, bet ir horizontaliuoju (ar trečiosios šalies atžvilgiu) – kaip valstybės pareigą užtikrinti, kad žmogaus teisės būtų saugomos ir nebūtų pažeidžiamos tarp lygiaverčių subjektų. Asmens teisės įstatymų leidėjo atžvilgiu apima ir tai, kad jo teisės būtų saugomos ir nuo neteisėto kitų asmenų kėsinosi į jas ir jų pažeidimo [BIRMONTIENĖ, Toma; *et al. Lietuvos konstitucinė teisė*: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 351]. Tačiau manytina, kad Konstitucijos 28 straipsnis gali būti aiškinamas ir vertikaliuoju, ir horizontaliuoju lygmenimis. Pirmuoju atveju jis užtikrina valstybės pareigą imtis priemonių apsaugoti asmenų teises ir laisves nuo jų varžymo, antruoju – kitų asmenų pareigą įgyvendinant teises ir naudojantis laisvėmis nevaržyti kitų asmenų teisių ir laisvių.

¹⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.

¹⁷⁵ *Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law: A Commentary* [inveraktyvus]. Versoix: International Council on Human Rights Policy, 1999 [žiūrėta 2014 m. gegužės 28 d.]. Prieiga per internetą: <www.ichrp.org/files/reports/10/103_report_en.pdf>.

¹⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-7.

Konstitucijos 28 straipsnis gali būti aiškinamas kaip reglamentuojantis fizinių ir juridinių asmenų teisių įgyvendinimo ribas, taip pat kiekvieno žmogaus pareigas visuomenei, kurių pagrindinė – nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Tarptautiniams dokumentams ir Konstitucijai garantuojant žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, valstybė turi pareigą ją užtikrinti *inter alia* nustatydamą privačių asmenų teisių įgyvendinimo ribas bei teisinę atsakomybę už jų pažeidimą. Tokį įpareigojimą atitinka LR BK 294 straipsnis, numatantis baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą. LR BK 294 straipsniu įstatymų leidėjas siekia riboti asmens laisvę tiek, kad asmuo, įgyvendindamas savo teises, nedarytų žalos kito asmens teisėms.

Asmuo, įgyvendindamas savo teises nesilaikydamas nustatytos tvarkos ir pažeisdamas kito asmens teises ar teisėtus interesus, iš esmės savo teises įgyvendina prievarta, t. y. prieš kito asmens valią. Tokiu būdu asmuo neturi teisės veikti, nes prieš kito asmens valią, pažeisdamas jo teises ir teisėtus interesus, asmuo turi teisę veikti tik tuomet, kai tai leidžia įstatymas, tačiau bendroji taisyklė yra tokia, kad taip veikti turi teisę tik valstybės institucijos ir jų įgalioti subjektai, esant pagrindui.

Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkai ir kasacinis teismas tiesioginiu pagrindiniu savavaldžiavimo objektu laiko įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyta asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarką¹⁷⁷. Anksčiau vyravo požiūris, jog tiesioginis pagrindinis savavaldžiavimo objektas yra tik įstatymais nustatyta piliečių teisių įgyvendinimo tvarka¹⁷⁸.

Didesnė nuomonių įvairovė, apibūdinant tiesioginį pagrindinį savavaldžiavimo objektą, yra Rusijoje. Vieni Rusijos autoriai nurodo, jog tiesioginis savavaldžiavimo objektas – visuomeniniai teisiniai santykiai, nustatantys ginčijamų teisių sprendimo tvarką, taip pat fizinių ir juridinių

¹⁷⁷ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga.* Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 95; ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. Specialioji dalis (213–330 straipsniai).* Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 492; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-137/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-279/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-520/2006.

¹⁷⁸ KLIMKA, Alfonsas; APANAIVIČIUS, Martynas; MISIŪNAS, Jonas. *Tarybinė baudžiamoji teisė. Ypatingoji dalis.* Vilnius: Mintis, 1974, p. 275.

asmenų teisės ir teisėti interesai¹⁷⁹, antri – teisių įgyvendinimo tvarka, taip pat fizinį ar juridinių asmenų interesai, kuriems padaroma žala¹⁸⁰, tretii – ginčijamų teisių įgyvendinimo tvarka¹⁸¹, ketvirtii – normali valstybės institucijų veikla, taip pat įstatymų saugomos asmenų teisės ir interesai¹⁸².

V. I. Kapkanovas (rus. *В. И. Капканов*) nurodo, jog tiksliausiai savavaldžiavimo tiesioginis objektas apibūdinamas kaip nustatyta ginčijamų teisių įgyvendinimo tvarka, nes šiuo apibrėžimu įtvirtintas svarbiausias savavaldžiavimo objektyvusis požymis – įgyvendinamos asmens teisės ginčijimas¹⁸³. Vokietijoje įkeisto daikto paėmimo objektas yra daiktinės ir prievolinės teisės, turinčios jų turėtojui turtinę vertę, todėl Vokietijos literatūroje ši veika klasifikuojama kaip nusikaltimas nuosavybei¹⁸⁴. Bendriausia prasme Vokietijoje saugomos įkeitimo, nuosavybės ar panašios kreditoriaus civilinės teisės nuo neteisėto jų pažeidimo¹⁸⁵. Kaip matyti, baudžiamosios teisės literatūroje tiesioginis savavaldžiavimo objektas suprantamas ir aiškinamas skirtingai.

Diskutuotinas baudžiamosios teisės mokslininkų pateikiamas tiesioginio savavaldžiavimo objekto apibūdinimas – įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyta asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarka. Kaip reglamentuota LR BK 294 straipsnio 1 dalyje, asmuo už savavaldžiavimą atsako tik tuo atveju, jei savavališkai, nesilaikydamas *įstatymų* nustatytos tvarkos, vykdo ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito

¹⁷⁹ *Уголовное право России. Особенная часть*. 2-е изд. (под редакцией В.П. Ревина). Москва: Юстицинформ, 2010, p. 346.

¹⁸⁰ БАТЫЧКО, Владимир Тихонович. *Уголовное право. Общая и Особенная части*: курс лекций. Таганрог: Таганрогский государственный радиотехнический университет, 2006, p. 305.

¹⁸¹ КОЧОЙ, Самвел Мамадович. *Уголовное право. Общая и особенная части*: учебник. Москва: Контракт, 2009, p. 411.

¹⁸² ЖУРАВЛЕВ, Михаил Петрович; *et al.* *Уголовное право России. Части Общая и Особенная*: учебник. Москва: Проспект, 2005, p. 663.

¹⁸³ КАПКАНОВ, Владислав Игоревич. *Уголовная ответственность за самоуправство: проблемы законодательной регламентации и квалификации*: диссертация. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2006, p. 54.

¹⁸⁴ BECKEMPER, Katharina. *Beck'scher Online-Kommentar StGB* [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2012, Ed.: 23, StGB § 289 Rn. 1, Rn. 3-8.1 [žiūrėta 2014 m. birželio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>.

¹⁸⁵ KÜHL, Kristian; *et al.* *Strafgesetzbuch: StGB*. 28, neu bearbeitete Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014, StGB § 289 Rn. 1–6 [žiūrėta 2014 m. birželio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>.

asmens tikrą ar tariamą *teisę* ir padaro didelės žalos kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Lingvistiškai tai reiškia, kad konkreči teisėjų įgyvendinimo tvarka, kuri pažeidžiama savavaldžiaujant, turi būti nustatyta ne bet kokių teisės aktu, bet tik įstatymu. Asmuo, nesilaikantis ne įstatymais nustatytos subjektinių teisėjų įgyvendinimo tvarkos, vykdydamas kito asmens ginčijamą ar pripažįstamą, bet nerealizuotą teisę, neturėtų atsakyti už savavaldžiavimą. Todėl pritartina autoriams, teigiantiems, kad savavaldžiavimo tiesioginis objektas yra tik įstatymais nustatyta asmens teisėjų įgyvendinimo tvarka.

V. I. Kapkanovas (rus. *В. И. Капканов*) nurodo, jog teisėjų ir pareigū įgyvendinimo tvarka yra per platus apibrėžimas, nes į apibrėžimą patenka visos įgyvendinamos asmenų teisės – ir ginčijamos, ir neginčijamos. LR BK 294 straipsnio 1 dalyje reglamentuota, kad savavaldžiaujant gali būti vykdomos ne tik ginčijamos, tačiau ir pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės. Tai reiškia, jog už savavališką neginčijamų arba pripažįstamų ir realizuotų teisėjų įgyvendinimą asmeniui neturėtų kilti baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą. Todėl į savavaldžiavimo objekto apibrėžimą neturėtų patekti neginčijamos ar pripažįstamos, tačiau realizuotos asmenų teisės, ir priešingai – į apibrėžimą turėtų patekti tik ginčijamos ir pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės.

Taip pat diskutuotinas požiūris, tiesioginiam savavaldžiavimo objektui priskiriantis ir pareigū įgyvendinimo tvarką. Sutiktina, kad įgyvendinant konkrečią teisę būtina laikytis tam tikrų pareigū, o tokių pareigū pažeidimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę. Tačiau pastebėtina, kad įstatymų leidėjas įtvirtina įvairias pareigas (nežudyti, nevogti, neplėšti ir pan.), už kurių pažeidimą asmeniui kyla baudžiamoji atsakomybė. Tai reiškia, jog asmeniui atsakomybė kyla už pareigos, numatytos baudžiamajame įstatyme, pažeidimą, t. y. už draudimą savavaldžiauti – įgyvendinti teises taip, kaip draudžia baudžiamasis įstatymas, bet ne už tai, jog pažeista pareigū įgyvendinimo tvarka kaip vertybė (pareiga nepadaryti LR BK 294 straipsnio 1 ar 2 dalyje numatytų nusikaltimų). LR BK 294 straipsnyje taip pat nėra nurodyta, kad asmeniui

baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą kyla už kokios nors pareigos nevykdymą, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos.

Dėl minėtų priežasčių tiesioginį pagrindinį savavaldžiavimo objektą siūlytina apibrėžti kaip įstatymais nustatytą ginčijamų arba pripažįstamų, bet nerealizuotų subjektinių teisių įgyvendinimo tvarką. Asmeniui, nesilaikiusiam kitais teisės aktais (ne įstatymais) nustatytos teisių įgyvendinimo tvarkos ar įstatymais ir kitais teisės aktais nustatytos pareigų įgyvendinimo tvarkos, ar neginčijamų arba pripažįstamų ir realizuotų teisių įgyvendinimo tvarkos, neturėtų kilti baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą, todėl minėti elementai neturėtų atsispindėti tiesioginio pagrindinio savavaldžiavimo objekto apibrėžime.

Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą gali kilti tik tuomet, kai padaroma didelė žala kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Tai reiškia, kad savavaldžiavimas turi ne tik anksčiau nurodytą objektą, kuris laikytinas tiesioginiu pagrindiniu savavaldžiavimo objektu, tačiau privalo turėti ir kitą objektą, kuris paveikiamas savavaldžiaujant. Todėl teismų praktikoje vyrauja požiūris, kad papildomas savavaldžiavimo nusikaltimo objektas – konkrečios asmenų teisės ir teisėti interesai (nuosavybė, sveikata ir pan.)¹⁸⁶. Baudžiamosios teisės mokslininkai taip pat nurodo, kad papildomi šio nusikaltimo objektai yra įvairūs teisiniai gėriai – žmogaus sveikata, laisvė, nuosavybė ir kitos turtinės teisės bei interesai, kt.¹⁸⁷

Įstatymų leidėjas nedetalizuoja, kokios konkrečios asmenų teisės ar teisėti interesai gali būti paveiktos savavaldžiaujant. Taigi sutiktina, kad savavaldžiaujant gali būti paveikiami įvairūs teisiniai gėriai (nuosavybė, sveikata, orumas, laisvė ar net gyvybė ir kt.), t. y. konkrečios asmens teisės ar teisėti interesai. Savavaldžiaujant padaroma žala konkrečioms asmens teisėms ar teisėtiems interesams, nes didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems

¹⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-137/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-279/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-520/2006.

¹⁸⁷ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. *Specialioji dalis (213–330 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 492.

interesams yra būtinas savavaldžiavimo požymis. Padarius žalą konkrečioms asmenims teisėms ar teisėtiems interesams, atitinkamai pažeidžiama konkrečių asmenų teisė ar teisėtas interesas kaip saugomas teisinis gėris. Tai reiškia, kad savavaldžiavimo veika visada turi būti paveiktas mažiausiai vienas iš anksčiau nurodytų konkrečių teisinių gėrių. Tokia konkrečių pažeista vertybė laikytina papildomu savavaldžiavimo objektu. Todėl savavaldžiavimas visuomet turi bent vieną papildomą objektą.

Kita vertus, manytina, kad visos konkrečios asmenų teisės ar teisėti interesai yra alternatyvūs savavaldžiavimo objektai. Vadinasi, savavaldžiavimu gali būti pažeistas bet kuris iš jų, o kiti gali likti nepažeisti. Todėl papildomu savavaldžiavimo objektu turėtų būti laikomas tik tas ar tie iš alternatyvių savavaldžiavimo objektų, kurių pažeidė konkretus savavaldžiavimas. Taigi anksčiau nurodyti teisiniai gėriai, kaip papildomas savavaldžiavimo objektas, visuomet yra dinamiški ir priklauso nuo to, kokia konkrečių asmenų teisė ar teisėti interesai pažeisti.

Teisingumą suprantant ne tik kaip teismų sistemą, bet ir kaip teismų veiklai padėti, užtikrinti specialiai sukurtas kitas valstybines institucijas, be kurių teismų veikla, vadinasi, ir teisingumo vykdymas būtų neįmanomas, t. y. teisingumą suprantant plačiau nei reglamentuota Konstitucijos 109 straipsnyje¹⁸⁸, fakultatyvus savavaldžiavimo objektas gali būti ir

¹⁸⁸ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga.* Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 309.

teisingumas¹⁸⁹. Tai paaiškintina tuo, kad asmuo, siekdamas patenkinti savo reikalavimą, nesikreipia į kompetentingas institucijas ir taip paveikia ne tik konkrečias kito asmens teises ar teisėtus interesus kaip teisinį gėrį, bet ir teisingumą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamosiose bylose dėl savavaldžiavimo taip pat yra konstatavęs, kad savavaldžiaudamas asmuo, būtinu atveju nesikreipdamas į teismą, tarsi imasi pats vykdyti teisingumą¹⁹⁰. Tokios nuomonės laikosi ir kai kurie baudžiamosios teisės mokslininkai¹⁹¹.

Autoriaus nuomone, savavaldžiavimo nusikaltimas visuomet turi ir statišką papildomą objektą – valstybės autoritetą. Asmuo, savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, įgyvendinantis ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą teisę, sąmoningai ignoruoja valstybės nustatytą valdymo tvarką, t. y. kaip turi būti įgyvendinamos anksčiau minėtos teisės. Taip iškraipoma valdymo tvarkos esmė, turinys, menkinamas konkrečios institucijos ir visos valstybės autoritetas, kadangi susidaro įspūdis, jog nustatytą valdymo tvarką galima ignoruoti, o kiti asmenys nėra apsaugoti nuo savavaliavimo. Manytina, kad kiekvienas savavaldžiavimas daro žalą valstybės

¹⁸⁹ Pažymėtina, jog bene labiausiai paplitęs teisinės minties požiūrių į teisingumą teisėje grupavimas – visuotinai skiriamas materialinis ir procedūrinis teisingumo aspektai. Nors praktiniu taikomuoju požiūriu šias kategorijas labai sunku atskirti, jos visada sąveikauja kaip potenciali (materialinis teisingumas) ir aktas (procedūrinis teisingumas) [LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisės tikslai – spekuliacijos įrankis ar argumentavimo priemonė? *Teisė*, 2010, Nr. 77, p. 28–30]. Dažniausiai procedūriniam teisingumui tenka atsakyti į klausimą „kaip?“, t. y. nešališkai, objektyviai, proporcingai, laikantis įstatymų. O materialusis teisingumas susiduria su klausimu „kas?“, t. y. kas apskritai atitiktų teisingumo sąvoką [DEREŠKEVIČIŪTĖ, Miglė. Procedūrinio teisingumo elementai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 2013, Nr. 87, p. 113]. Procedūrinis teisingumas yra daug aiškesnė ir konkretesnė sąvoka nei materialinis teisingumas. Nustatant konkrečias taisykles, kaip turi būti sprendžiamas ginčas (kreipusis į teismą, nešališkai, objektyviai, nepriklausomai, tinkamai motyvuojant teismo sprendimą, garantuojant teisminę gynybą ir kt.), kurios yra bendros visiems asmenims, galime pasiekti, jog teisingumas, proceso prasme, bus lygus visiems asmenims. Net jei ir asmuo manys, kad procedūros yra neteisingos, tačiau jos bus tokios pačios ir kitiems asmenims. Šiuo aspektu galime kalbėti apie tam tikrą teisingumą. Todėl, autoriaus nuomone, teisingumu galėtume laikyti taisykles, o ne jų rezultata, kurio vertinimas yra labai subjektyvus. Jei rezultatas pasiekiamas laikantis nustatytų taisyklių, teisine prasme galime jį laikyti teisingu. Toks teisingumo suvokimas atitinka ir LR BK 294 straipsnio turinį – asmuo atsako už savavaldžiavimą tik tuo atveju, jei savo subjektinę teisę įgyvendinama savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos. Formuliuotės „savavališkai“ ir „įstatymų nustatyta tvarka“ taip pat suponuoja tam tikras procedūrinės taisykles, kurių turi laikytis asmuo. Taigi LR BK 294 straipsnio kontekste turėtume kalbėti apie procedūrinį teisingumą

¹⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-111/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-604/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-127/2014.

¹⁹¹ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. *Specialioji dalis (213–330 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 493.

autoritetui, o papildomas savavaldžiavimo objektas visuomet yra valstybės autoritetas.

Dalykas. Nusikaltimo objektas paprastai paveikiamas per nusikaltimo dalyką¹⁹². Todėl nusikaltimo dalykas glaudžiai siejamas su nusikaltimo objektu – nusikaltimo dalykas laikomas nusikaltimo objekto projekcija materialiam pasaulyje¹⁹³.

Iš LR BK 294 straipsnio analizės galima spręsti, jog įstatymų leidėjas nesieja baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą su kokiais nors materialaus pasaulio daiktais, kuriuos veikiant būtų daroma žala savavaldžiavimo objektui. Lietuvos baudžiamosios teisės literatūroje taip pat nėra nurodyta, koks yra savavaldžiavimo dalykas. Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkai nurodo, kad savavaldžiavimas priskiriamas prie nusikalstamų veikų, neturinčių dalyko¹⁹⁴.

Kai kurie teisės mokslininkai laikėsi pozicijos, kad nusikaltimų be nusikaltimo dalyko nėra, nes kėsinantis į visuomeninį santykį negalima jo pažeisti nepaveikiant kurio nors jo elemento¹⁹⁵. Kiti autoriai nurodo, kad yra teisinių gėrių, kurie realiame pasaulyje gali ir neturėti savo materialios išraiškos. Tai dažniausiai yra teisiniai gėriai, turintys idealų pobūdį¹⁹⁶.

LR BK 294 straipsnyje įstatymų leidėjas neįtvirtino savavaldžiavimo dalyko, todėl galima daryti išvadą, jog dalykas nėra būtinas savavaldžiavimo požymis. Tai nereiškia, jog savavaldžiavimas visais atvejais neturi dalyko.

¹⁹² Teisinėje literatūroje vyrauja požiūris, kad nusikaltimo dalykas – materialaus pasaulio daiktai, kuriuos veikiant daroma žala teisiniams gėriams ar keliami tokios žalos grėsmė [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 166–169]. V. Piesliakas nurodo, kad nusikaltimo dalykas gali būti ne tik daiktas, bet ir turtinė teisė ar turtinė pareiga arba net turtinio pobūdžio veiksmai [PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. 2-ras papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 296–297].

¹⁹³ ŠVEDAS, Pranas. *Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 126.

¹⁹⁴ СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты)*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В. П. Татищева (институт), 2006, p. 55.

¹⁹⁵ APANA VIČIUS, Martynas; PAVILONIS, Vladas. *Nusikaltimų kvalifikavimo procesas ir jų atribojimas*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1983, p. 72.

¹⁹⁶ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 166–169.

Remiantis Lietuvos teismų praktikos analize¹⁹⁷, galima daryti išvadą, jog savavaldžiavimo dalykas gali būti ir kaltininkui priklausantis, ir svetimas turtas¹⁹⁸. Rusijos savavaldžiavimo sudėties dalykas taip pat gali būti tiek savas, tiek svetimas turtas¹⁹⁹. Vokietijos įkeisto turto paėmimo sudėties dalykas gali būti savas ar svetimas kilnojamasis daiktas²⁰⁰.

Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkė S. V. Artiuškina (rus. *C. B. Артюшкина*) nurodo, kad savavaldžiavimo dalykas yra turtas ar turtinės teisės²⁰¹. Tačiau, kaip nurodo O. Fedosiuk, Lietuvos teisinėje literatūroje nusikalstamos veikos dalykas tapatinamas su materialaus pasaulio daiktais²⁰². Toks požiūris vyrauja todėl, kad LR BK net ir akivaizdžiai daiktinių vagystės ir plėšimo nusikalstamų veikų dalyką apibrėžia požymiu „turtas“, todėl turto sąvoką tenka aiškinti siauriau, t. y. kaip ekonominę vertę turintį materialų kilnojamąjį daiktą, o toks supratimas iš vagystės ir plėšimo sudėčių

¹⁹⁷ Pavyzdžiui, vienoje byloje V. J. buvo kaltinama pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį tuo, kad ji nesilaikydama įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė pripažįstamą, bet nerealiuotą savo tikrą teisę ir padarė didelės žalos asmens teisėms, o būtent: V. J. atėjusi į UAB „(duomenys neskelbtini)“ patalpose esantį kabinetą, reikalaujama, kad būtų pakeistas kompiuteris „HP“, kurį ji pirko iš bendrovės direktoriaus V. M., arba už jį būtų grąžinti pinigai, savavališkai nuo darbo stalo paėmė 2 000 Lt (apie 579,24 Eur) vertės nešiojamąjį kompiuterį „Sony“, priklausantį bendrovės klientui D. Ž. ir pasiūlymo [Klaipėdos apygardos teismo 2013 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-124-174/2013]. Kitoje byloje kaltinamieji A. B., D. B., G. P., nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdydami ginčijamą A. B. teisę, reikalavo grąžinti neteisėtai užvaldytą A. B. priklausantį mobiliojo ryšio telefoną „Huawei“ ir kartu visi trys, panaudodami fizinę ir psichinę prievartą, atsiėmė A. B. priklausantį telefoną „Huawei“ [Kėdainių rajono apylinkės teismo 2014 m. balandžio 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-44-336/2014]. Tiek pirmu, tiek antru atveju kaltininkai įgyvendino savo tikrą teisę, tačiau vienu atveju pasiėmė savo, t. y. ne svetimą, turtą, o kitu – kitam asmeniui priklausantį, t. y. svetimą, turtą.

¹⁹⁸ Pavyzdžiui, vagystės (LR BK 178) dalykas gali būti tik svetimas turtas [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. II tomas. Specialioji dalis (99–212 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 280–281].

¹⁹⁹ АРТИУШКИНА, Светлана Викторовна. *Самоуправство: теоретические и правоприменительные аспекты*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Саратов: Саратовский юридический институт МВД России, 2012, p. 17.

²⁰⁰ KINDHÄUSER, Urs. *Strafrecht, besonderer Teil II. Straftaten gegen Vermögensrechte*. 6 Auflage. Baden-Baden: Nomos, 2011, p. 126; KÜHL, Kristian; *et al. Strafgesetzbuch: StGB*. 28, neu bearbeitete Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014, StGB § 289 Rn. 1–6 [žiūrėta 2014 m. birželio 10 d]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>; SCHÖNKE, Adolf; *et al. Strafgesetzbuch: StGB*. 29, neu bearbeitete Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014, StGB § 289 Rn. 1–13 [žiūrėta 2014 m. birželio 11 d]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>.

²⁰¹ АРТИУШКИНА, Светлана Викторовна. *Самоуправство: теоретические и правоприменительные аспекты*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Саратов: Саратовский юридический институт МВД России, 2012, p. 17.

²⁰² FEDOSIUK, Oleg. Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 60(52), p. 83.

perkeliamas ir į kitas normas, kuriose vartojama turto sąvoka²⁰³. Todėl turinės teisės, nesančios materialaus pasaulio objektas, Lietuvoje nėra pripažįstamos savavaldžiavimo dalyku.

Taigi savavaldžiavimo dalykas gali būti ir savas, ir svetimas turtas. Tačiau manytina, jog per nusikaltimo dalyką yra paveikiamas ne pagrindinis, bet papildomas savavaldžiavimo objektas, nes valdymo tvarka yra paveikiama ne per konkretų turtą, bet per tai, kad asmuo nesilaiko nustatytos subjektinių teisių įgyvendinimo tvarkos.

Apibendrinant teigtina, kad LR BK XLII skyriuje įtvirtintų nusikalstamų veikų grupei būdingą rūšinį objektą – valdymo tvarką – vienareikšmiškai apibūdinti būtų labai sudėtinga, nes tai yra įvairialypė teisinė kategorija, reglamentuojanti įvairius visuomeninius teisinius santykius, susiformuojančius viešojo valdymo institucijoms vykdamas valdingus įgalinimus, realizuojamus išorinėje valstybės valdymo veikloje, kuriais siekiama paveikti asmenų elgesį taip, kad jie elgtųsi viešojo valdymo institucijų nurodytu būdu, ir įstatymais bei kitais teisės aktais užtikrinančius valstybės valdžios įgyvendinimą. Savavaldžiavimo priskyrimas nusikalstamoms veikoms valdymo tvarkai yra pagrįstas, nes tiek lingvistiškai, tiek logiškai savavaldžiaudamas asmuo ignoruoja valstybės valdžią ir įgyvendina „savo“ valdžią, t. y. nesikreipia į kompetentingas institucijas, kai konkrečios teisės įgyvendinimas galimas tik kreipusis į kompetentingą instituciją.

Tiesioginį pagrindinį savavaldžiavimo objektą galima apibrėžti kaip įstatymais nustatytą ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą subjektinių teisių įgyvendinimo tvarką. Toks savavaldžiavimo pagrindinio objekto apibrėžimas kyla iš pagrindinės savavaldžiavimo sudėties, numatančios, kad baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą kyla įgyvendinant tik įstatymuose nustatytas ir tik ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą subjektinių teisių įgyvendinimo tvarkas.

²⁰³ FEDOSIUK, Oleg. Patikėtos turinės teisės pasisavinimo ir iššvaistymo samprata. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 11(113), p. 72.

Papildomas savavaldžiavimo objektas visuomet yra konkreti asmens teisė ar teisėtus interesus kaip saugoma vertybė, nes savavaldžiaujant visada padaroma žala konkrečiai asmens teisei ar teisėtam interesui, taip paveikiant saugomą konkrečią vertybę. Papildomas savavaldžiavimo objektas visuomet yra ir valstybės autoritetas, kadangi asmuo savavaldžiaudamas ignoruoja valstybės nustatytą valdymo tvarką. Papildomas savavaldžiavimo objektas gali būti ir teisingumas, jei jis suprantamas plačiau nei įtvirtinta Konstitucijos 109 straipsnyje.

Dalykas nėra būtinas savavaldžiavimo nusikaltimo požymis. Savavaldžiavimas gali turėti dalyką, kuriuo gali būti tiek savas, tiek svetimas turtas. Per savavaldžiavimo dalyką paveikiamas ne pagrindinis, bet papildomas savavaldžiavimo objektas.

1.2. Veika

Baudžiamosios atsakomybės pagrindas gali būti tik toks nusikalstamas elgesys, kuris pasireiškia konkrečia žmogaus veika, o ne antivalstybinėmis žmogaus savybėmis, jo mintimis, įsitikinimais ar ketinimais, už kuriuos, kad ir kokie būtų pavojingi, nėra baudžiama tol, kol jie nerealizuojami išorine žmogaus veikla²⁰⁴. Nusikalstama veika laikomas priešingas teisei, pavojingas, sąmoningas ir valingas žmogaus elgesys arba juridinio asmens aktas išoriniame (fiziniame) pasaulyje, apimantis dvi galimas elgesio pasireiškimo formas – veikimą (aktyvioji forma) ir neveikimą (pasyvioji forma)²⁰⁵.

Paprasto savavaldžiavimo veika pasireiškia savavališku, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, vykdymu ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuotos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės. Kvalifikuotas

²⁰⁴ ALIUKONIENĖ, Rita. Veika kaip vienas iš sunkaus sveikatos sutrikdymo objektyviųjų požymių. *Teisė*, 2013, Nr. 87, p. 22.

²⁰⁵ ŠVEDAS, Pranas. *Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtą kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 195.

savavaldžiavimas padaromas tais pačiais veiksmais ir panaudojant fizinę ar psichinę prievartą²⁰⁶.

Teisė ir jos vykdymas. Tamsus stiklas, per kurį mes žvelgiame ir suvokiame, yra kalba, todėl pažinimas be kalbos yra neįmanomas. Būtent kalba yra tikrasis proto organas²⁰⁷. Teisininkas, žinoma, neprivalo būti filologas, bet, jei mąstai, kaip rašė I. Kantas, reiškia kalbiesi su pačiu savimi. Negalėdami tiksliai išreikšti savo minčių, negalėsime susikalbėti nei su savimi, nei su kitais – akivaizdu, kad teisinės terminijos klausimas tampa reikšmingas. Neatsakę į šį klausimą, negalime žengti nė vieno svarbaus žingsnio. Jei galvojame žodžiais, turime parinkti tinkamus žodžius²⁰⁸. Todėl teisės teorijoje pripažįstama, kad teisinio teksto interpretavimas turėtų prasidėti nuo lingvistinės teksto analizės²⁰⁹. Tik tinkamai suprasdami vartojamų žodžių reikšmes galime ne tik patys suvokti teisinį tekstą, bet ir paaiškinti jį kitiems.

LR BK 294 straipsnio 1 dalyje numatyta baudžiamoji atsakomybė tam, kas nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai *vykdė* ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą *teisę* ir padarė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Ši teisės norma suponuoja, kad savavaldžiavimas yra neatsiejamas nuo teisės ir jos vykdymo.

Dėl teisės ir jos vykdymo sąvokų prasmų yra plačiai diskutuojama teisės teorijoje, todėl siekdami atskleisti savavaldžiavimo veikos požymį

²⁰⁶ Manytina, kad savavaldžiavimas gali pasireikšti: a) savavališku, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, vykdymu: 1) ginčijamos savo tikros teisės; 2) arba (ir) ginčijamos kito asmens tikros teisės; 3) arba (ir) ginčijamos savo tariamos teisės; 4) arba (ir) ginčijamos kito asmens tariamos teisės; 5) arba (ir) pripažįstamos, bet nerealizuotos savo tariamos teisės; 6) arba (ir) pripažįstamos, bet nerealizuotos kito asmens tariamos teisės; 7) arba (ir) pripažįstamos, bet nerealizuotos savo tikros teisės; 8) arba (ir) pripažįstamos, bet nerealizuotos kito asmens tikros teisės; b) panaudojimu 1) psichinės arba (ir) 2) fizinės prievartos, darant (a) punkte nurodytą veiką ar veikas. Visi (a) punkte nurodyti požymiai yra savarankiški, alternatyvūs (vienodo pavojingumo), todėl tam, kad būtų galima spręsti, ar asmens nusikalstama veika atitinka LR BK 294 straipsnio 1 dalyje numatytą veikos požymį, pakanka, jog būtų nustatytas vienas iš nurodytų požymių. Kvalifikuoto savavaldžiavimo atveju savavališkai, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, vykdant ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę, panaudojama fizinė arba psichinė prievarta, todėl veika pasireiškia bet kurio iš (a) punkte nurodytų veiksmų sąveika su bet kuriuo iš (b) punkte nurodytu veiksmu.

²⁰⁷ MÜLLER, Friedrich Max. *The Science of Thought*. London: Longmans, Green, and Co, 1887, p. 549–550.

²⁰⁸ КАТКОВ, Василий Данилович. *К анализу основных понятий юриспруденции*. Харьков: Печатня С.П. Яковлева, 1903, p. 72.

²⁰⁹ LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005, Nr. 1(47), p. 22; MACCORMICK, Neil. *Argumentation and Interpretation in Law*. *Argumentation*, 1995, Vol. 9(3), p. 472–473.

turime pasitelkti ne tik baudžiamosios teisės žinias, bet ir teisės teoriją. Priešingu atveju, nepažvelgus į nagrinėjamą klausimą plačiau, atliekamas tyrimas gali turėti spragų, galinčių lemti klaidingas galutines tyrimo išvadas.

Teisės teorijoje teisė apibrėžiama subjektyviaja ir objektyviaja prasmėmis. Objektyvioji teisė dažniausiai apibrėžiama kaip teisės normų sistema²¹⁰ ar kaip tam tikrų taisyklių sistema, nustatanti ir užtikrinanti bendrą socialinę norminę tvarką²¹¹. Objektyvioji teisė nepriklauso konkrečiam asmeniui, t. y. nėra personifikuota, bet yra teisės normų visuma. Todėl, remiantis loginiu metodu, galima teigti, jog LR BK 294 straipsnio 1 dalyje turimas omeny ne objektinės teisės vykdymas.

Kontinentinės teisės tradicijos valstybėse nėra vienintelio visiems priimtino subjektinės teisės apibrėžimo, o su anglosaksų teise šis apibrėžimas turi apskritai mažai ką bendra²¹². Prancūzijoje subjektinė teisė apibūdinama kaip asmens asmeninė prerogatyva teisės klausimais ar galia, kurią asmuo gali panaudoti prieš kitą asmenį ar daiktą²¹³. Kaip nurodo Rusijos teisės mokslininkai, teisė subjektyviają prasme visuomet personifikuota, t. y. susijusi su konkrečiu teisinių santykių dalyviu²¹⁴.

Minėti apibrėžimai suponuoja, kad subjektinė teisė priklauso konkrečiam asmeniui ir kad asmuo gali pasirinkti – įgyvendinti subjektinę teisę ar ne (asmeninė prerogatyva). Be to, savo subjektinę teisę asmuo gali įgyvendinti prieš kito asmens valią (galia). Kadangi LR BK 294 straipsnio 1 dalyje kalbama apie „savo ar kito asmens“ teisės vykdymą, todėl šiame straipsnyje turima omenyje personifikuota, t. y. subjektinė teisė.

Lietuvos teisės teorijoje subjektinė teisė apibrėžiama įvairiai. S. Aviža ir P. Vitkevičius subjektinę teisę apibūdina kaip konkretaus asmens galimybę

²¹⁰ KELSEN, Hans. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 128–129.

²¹¹ BAUBLYS, Linas; et al. *Teisės teorijos įvadas*: vadovėlis. Vilnius: Leidykla MES, 2010, p. 17.

²¹² SAMUEL, Geoffrey. „Le droit subjectif“ and english law“. *Cambridge Law Journal*, 1987, No. 46(2), p. 286.

²¹³ GOUBEAUX, Gilles; GHESTIN, Jacques. *Traité de droit civil. Introduction générale*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1977, p. 124–141; WEILL, Alex; TERRÉ, François. *Droit civil: Introduction générale*. Paris: Dalloz, 1979, p. 82–87. Iš SAMUEL, Geoffrey. „Le droit subjectif“ and english law“. *Cambridge Law Journal*, 1987, No. 46(2), p. 286.

²¹⁴ КАЦИЯ, Тимур Вахтангович. Злоупотребление субъективным гражданским правом. *Закон*, 2009, № 3, p. 202.

elgtis atitinkamu būdu arba reikalauti atitinkamo elgesio iš įpareigotų asmenų²¹⁵. L. Baublio teigimu, subjekcinė teisė išreiškia asmens galimybę elgtis tam tikru būdu²¹⁶. Pasak R. Petkuvienės, subjekcinė teisė – leidžiamas elgesys, kurio įgyvendinimas visiškai priklauso nuo teisės turėtojo intereso, galimybių ir asmens gebėjimo²¹⁷. A. Vaišvila nurodo, kad subjekcinė teisė – tai konkrečiam asmeniui įstatymo leisto ar neuždrausto elgesio, ginamo valstybės prievarta, rūšis ir mastas²¹⁸. S. Vansevičius teigia, jog tai teisės normos nustatytas teisinio santykio dalyvio galimo elgesio matas, o svarbiausias jos bruožas yra tai, kad asmuo ja gali pasinaudoti savo nuožiūra²¹⁹. A. Brazdeikis nurodo, jog subjekcinė teisė – tai asmens išorinės laisvės veikti arba neveikti sfera, kurią apibrėžia objektyvioji teisė²²⁰.

Iš dalies kritikuotinas A. Vaišvilos apibrėžimas, kad subjekcinė teisė visuomet ginama valstybės prievarta. Pavyzdžiui, praleidęs civilinio ieškinio senaties terminą ieškovas nepraranda savo subjekcinės teisės, tačiau praranda teisę į priverstinį jos įgyvendinimą. Tokios praktikos laikosi ir kasacinis teismas²²¹. Tačiau visuose nurodytuose apibrėžimuose galima rasti tam tikrų sąlyčio taškų, apibūdinančių subjekcinę teisę: 1) subjekcinė teisė priklauso konkrečiam asmeniui; 2) asmuo gali pasirinkti – įgyvendinti subjekcinę teisę ar ne; 3) subjekcinė teisė turi ribas; 4) subjekcinės teisės ribas nustato objektyvioji teisė.

Plačiau subjekcinę teisę apibūdina Rusijos mokslininkas A. A. Malinovskis (rus. *A. A. Малиновский*) – tai asmens galimo elgesio ribos, įgaliotam asmeniui nustatytos objektyviosios teisės savo poreikiams (interesams) patenkinti. Jo nuomone, šis apibrėžimas atspindi pagrindinius

²¹⁵ AVIŽA, Saulius. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis* (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, p. 39; MIKELĖNAS, Valentinas; *et al. Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas: Vija, 1997, p. 50–51.

²¹⁶ BAUBLYS, Linas; *et al. Teisės teorijos įvadas: vadovėlis*. Vilnius: Leidykla MES, 2010, p. 17.

²¹⁷ PETKUVIENĖ, Rūta. Žmogaus teisių samprata teismo ir subjekcinės teisės požiūriu. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 6(84), p. 86.

²¹⁸ VAIŠVILA, Alfonsas. *Teisės teorija*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2004, p. 420.

²¹⁹ VANSEVIČIUS, Stasys. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 214.

²²⁰ BRAZDEIKIS, Aurimas. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 30.

²²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-384/2001.

subjektinės teisės požymius. Pirma, subjektinė teisė nustato elgesio matą, o tai reiškia, kad subjektinė teisė turi ribas, kuriose ji gali būti įgyvendinama. Antra, subjektinė teisė – galimo elgesio matas, t. y. vykdyti ar nevykdyti savo teisę visiškai priklauso nuo įgalioto asmens valios, jo subjektyvios nuožiūros. Trečia, subjektinę teisę įgaliotam asmeniui suteikia objektyvioji teisė, kitaip tariant, įgalioto asmens įgalinimai, tiksliai nurodyti teisės aktais arba nustatomi paties subjekto, remiantis principu, „leistina viskas, kas nėra draudžiama“. Ketvirta, subjektinė teisė įgalina asmenį elgtis tam tikru būdu, t. y. užpildo konkrečiu turiniu subjekto turimus įgalinimus, suteikiamus jam kaip teisiam asmeniui. Penkta, sąvoka įtvirtina, kad subjektinė teisė skirta įgalioto asmens interesams patenkinti, tai parodo teisės įgyvendinimą kaip tikslingą procesą²²².

Kituose anksčiau nurodytuose subjektinės teisės apibrėžimuose nebuvo asmens poreikių (interesų) patenkinimo požymio. S. Aviža taip pat nurodo, kad subjektinė teisė yra skirta teisę turinčio asmens teisėto intereso patenkinimui užtikrinti²²³. Minėtas požymis kyla iš teisės moksle dominuojančios intereso (poreikio) teorijos, pagal kurią asmuo turi tokią subjektinę teisę, kuri užtikrina jo interesus (poreikius). Būtent dėl šio subjektinės teisės elemento formuojasi teisiniai santykiai²²⁴. Objektyvioji teisė suteikia asmeniui subjektines teises, siekdama užtikrinti jo interesų (poreikių) patenkinimą. Siekdamas patenkinti savo interesus (poreikius), asmuo naudojami subjektinėmis teisėmis. Todėl ši požymį galima taip pat laikyti subjektinės teisės požymiu.

Apibendrinant galima teigti, jog LR BK 294 straipsnio 1 dalies kontekste teisė gali būti suprantama kaip asmens galimo išorinio elgesio ribos (laisvės matas), asmeniui suteiktos ir ribojamos objektyviosios teisės, nustatytos asmens poreikiams (interesams) patenkinti. Šios ribos yra nustatytos asmens išoriniam elgesiui, nes teisė objektyviai negali kontroliuoti asmens

²²² МАЛИНОВСКИЙ, Алексей Александрович. *Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование)*: монография [interaktyvus]. Москва: Юрлитинформ, 2007, p. 114–115 [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <www.mgimo.ru/files/33503/33503.pdf>.

²²³ AVIŽA, Saulius. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis* (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, p. 39.

²²⁴ SPRUOGIS, Ernestas. Dar kartą apie subjektines teises: subjektinių teisių sampratos, jų santykio su objektine teise bei prigimties problemos. *Jurisprudencija*, 2011, Nr. 18 (2), p. 569–571.

jausmų ir minčių, todėl vidinių ribų nustatymas būtų niekinis. Taigi objektyvioji teisė garantuoja asmeniui subjektinę teisę, kuria jis gali laisvai naudotis tiek, kiek to neriboja objektyvioji teisė.

Kaip matyti iš LR BK 294 straipsnio 1 dalies dispozicijos, įstatymų leidėjas baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą sieja su subjektinės teisės vykdymu. Teisės teorijoje skiriamos tokios teisės įgyvendinimo formos: 1) naudojimasis teise; 2) teisės laikymasis; 3) teisės vykdymas; 4) teisės taikymas²²⁵. Naudojimasis teise suprantamas kaip naudojimasis teisės suteikiamomis galimybėmis. Naudotis teisės suteikiamomis galimybės asmuo gali ir atlikdamas aktyvius veiksmus, ir elgdamasis pasyviai. Kitaip nei naudojimasis teise yra suprantamas teisės laikymasis ir vykdymas. Teisės laikymasis suprantamas kaip teisės aktuose numatytų pareigų vykdymas (pasyvi veika). Tai reiškia, kad asmuo nepažeidžia teisės aktuose įtvirtintų draudimų. Teisės vykdymas yra teisės numatytų pareigų aktyvus atlikimas.

Nei vykdydamas teisę, nei jos laikydamasis asmuo nesinaudoja savo laisve elgtis tam tikru būdu, o turi pareigą atitinkamai neveikti (nepažeisti numatytų draudimų) arba veikti (vykdyti numatytus įpareigojimus). Todėl sutiktina su A. Brazdeikiu, kad subjektinės teisės nurodoma bendro pobūdžio galimybė veikti transformuojasi į konkretų ir realų asmens elgesį tik per vieną iš teisės realizavimo formų – naudojimąsi teise (subjektinės teisės įgyvendinimą)²²⁶. Taigi, nors lingvistiškai formuluotės „vykdyti subjektinę teisę“ ir „teisės vykdymas“, kaip teisės įgyvendinimo forma, atrodo panašios (atsižvelgiant į žodį „vykdyti“), tačiau teisės teorijoje subjektinės teisės vykdymas (įgyvendinimas) suprantamas kaip naudojimasis teise.

A. Vaišvila nurodo, kad subjektinių teisių įgyvendinimas – tai naudojimasis įgyta teise į susikurtą konkretų gėrį, legalizuojant šį naudojimąsi

²²⁵ BAUBLYS, Linas; *et al. Teisės teorijos įvadas*: vadovėlis. Vilnius: Leidykla MES, 2010, p. 306; VANSEVIČIUS, Stasys. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 202–204; КАЦИЯ, Тимур Вахтангович. Злоупотребление субъективным гражданским правом. *Закон*, 2009, № 3, p. 203.

²²⁶ BRAZDEIKIS, Aurimas. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 30.

atitinkamu pozityvių ir negatyvių pareigų vykdymu²²⁷. Kritikuotinas A. Vaišvilos vartojamas terminas „susikurtą konkretų gėrį“. Manytina, kad gėrį asmuo gali ne tik susikurti pats, bet ir įgyti kitu būdu (pavyzdžiui, paveldėdamas ir pan.). Be to, toks gėris yra suteikiamas objektyviosios teisės ir būtent jo interesams (poreikiams) patenkinti. Todėl priimtinesnis V. Mizaro pateikiamas civilinių teisių įgyvendinimo apibūdinimas. V. Mizaras civilinių teisių įgyvendinimą apibūdina kaip tam tikrus veiksmus (tiek aktyvius, tiek pasyvius), kuriuos atliekant teisės subjektas, įgyvendindamas turimos subjektinės teisės galimybes, tenkina savo turtinius ir neturtinius interesus²²⁸.

Subjekcinė teisė negali egzistuoti be teisinio santykio. Jeigu vienas asmuo turi teisę, kitas būtinai privalo turėti šią teisę atitinkančią pareigą²²⁹. Tai reiškia, jog vieno asmens A teisę visuomet atitinka kito asmens B pareiga²³⁰. Tačiau, kaip minėta, subjekcinė teisė taip pat yra ribojama objektyviosios teisės, todėl asmuo A, įgyvendindamas savo subjekcinę teisę, taip pat turi pareigą nepažeisti asmens B teisių.

Apibendrinant galima teigti, jog, nors LR BK 294 straipsnio 1 dalyje vartojamas terminas *vykdė teisę*, tačiau sistemiškai aiškinant subjektinės teisės ir subjektinės teisės vykdymo (įgyvendinimo) sąvokas, asmens subjekcinė teisė įgyvendinama tik naudojantis konkrečia teise. Tik šioje dalyje asmuo yra laisvas pasirinkti, ar įgyvendinti savo subjekcinę teisę, ar ne. Todėl LR BK 294 straipsnio 1 dalies kontekste *teisės vykdymas* galėtų būti suprantamas kaip, siekiant patenkinti asmens poreikius (interesus), naudojimasis asmens galimo išorinio elgesio ribomis (laisvėmis), asmeniui suteiktomis ir ribojamomis objektyviosios teisės.

Veikimas. Savavaldžiavimas gali būti padaromas tik aktyviais veiksmais – savavališku, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, vykdymu

²²⁷ VAIŠVILA, Alfonsas. *Teisės teorija*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2004, p. 380.

²²⁸ MIZARAS, Vytautas. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis* (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, p. 539.

²²⁹ MIKELĖNAS, Valentinas; *et al.* *Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas: Vijusta, 1997, p. 52; KIRŠIENĖ, Julija; *et al.* *Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas*. Antrasis leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 117.

²³⁰ SPRUOGIS, Ernestas. Dar kartą apie subjektnes teises: subjektnių teisių sampratos, jų santykio su objektine teise bei prigimties problemos. *Jurisprudencija*, 2011, Nr. 18 (2), p. 572.

ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuotos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės²³¹. Tokios praktikos laikosi ir kasacinis teismas²³². Toks aiškinimas kyla iš įstatymų leidėjo vartojamos formuluotės „vykdymas“, kildinamos iš žodžio „vykti“ ir apibrėžiamos kaip būti daromam, eiti veiksmui²³³. Teisės vykdymas yra antipodas teisės laikymuisi (pasyviam teisės vykdymui): teisė įgyvendinama atliekant tik aktyvias veikas²³⁴.

Rusijos teisinėje literatūroje taip pat beveik vieningai sutariama, jog savavaldžiavimas gali būti padaromas tik veikimu²³⁵. Kai kurie autoriai nurodo, jog Rusijos BK 330 straipsnis turėtų būti pakeistas, numatant, jog savavaldžiavimas gali būti padaromas ir neveikimu, t. y. kai asmuo neįvykdo pareigų²³⁶. Tokia pozicija diskutuotina. Pirmą, istorinė savavaldžiavimo analizė parodo, kad savavaldžiavimas visuomet buvo siejamas tik su aktyviais veiksmais. Antra, kaip minėta, lingvistiškai teisės vykdymas siejamas tik su aktyviais veiksmais. Trečia, asmuo, nevykdantis tam tikros pareigos, iš esmės reaguoja pasyviai, todėl tokių veiksmų nebūtų galima vadinti savavališku kilusio teisinio ginčo sureguliuvimu. Todėl manytina, jog savavaldžiavimas gali būti padaromas tik aktyviais veiksmais, t. y. veikimu.

Teisės pagrindas. Kaltininkas, darydamas savavaldžiavimą ir veikdamas aktyviai, vykdo subjektinę teisę. Tokia subjektinė teisė, kurią

²³¹ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 96.

²³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-665/2006.

²³³ Lietuvių kalbos institutas. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, internetinė versija, 2011 [žiūrėta 2013 m. gruodžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dz.lki.lt>>.

²³⁴ BAUBLYS, Linas; *et al.* *Teisės teorijos įvadas*: vadovėlis. Vilnius: Leidykla MES, 2010, p. 306.

²³⁵ ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2006, p. 82; АРТЮШКИНА, Светлана Викторовна. *Самоуправство: теоретические и правоприменительные аспекты*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Саратов: Саратовский юридический институт МВД России, 2012, p. 20; СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты)*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В. П. Татищева (институт), 2006, p. 57.

²³⁶ ТИТЕНКОВ, Игорь Петрович. *Уголовная ответственность за самоуправство*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Красноярск: Сибирский юридического института МВД России, 2009, p. 8.

kaltininkas įgyvendina savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, gali ir turi turėti tam tikrą objektyvų pagrindą. Tai reiškia, kad tokia subjektinė teisė gali priklausyti konkrečiam asmeniui. Jei tokia subjektinė teisė apskritai nėra suteikta, tai ji neturi objektyvaus pagrindo ir asmuo už savavaldžiavimą neturėtų atsakyti.

Pavyzdžiui, vienoje byloje kaltininkas buvo nuteistas už savavaldžiavimą, nes reikalavo kitą asmenį prisipažinti padarius vagystę, tačiau kasacinis teismas konstatavo, jog tai nebuvo to kito asmens subjektinė teisė, kurią būtų galima įgyvendinti įstatymų nustatyta tvarka ar savavališkai²³⁷. Tokiai teismų praktikai pritaria, kadangi priešingas aiškinimas reikštų, jog bet kokia teisei priešinga veika iš esmės galėtų būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas. Svarbu, kad teisės objektyvus pagrindas kyla iš pačios savavaldžiavimo sudėties, numatančios, jog turi būti vykdoma būtent teisė. Tai reiškia, kad tokia teisė apskritai turi egzistuoti²³⁸.

Subjektinių teisių atsiradimo pagrindus aiškiai reglamentuoja teisės aktai. Subjektinių teisių atsiradimo pagrindus *inter alia* reglamentuoja CK 1.136 straipsnio 1 dalis ir DK 34 straipsnio 1 dalis²³⁹. Anksčiau nurodytas teisių atsiradimo pagrindų sąrašas nėra baigtinis, nes įvairūs teisės aktai gali nustatyti įvairius subjektinių teisių atsiradimo pagrindus. Taigi asmenų teisės gali atsirasti įvairiais pagrindais, o asmuo savavaldžiaudamas gali įgyvendinti

²³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-260/2012.

²³⁸ Tačiau pažymėtina, kad tokia teisė nebūtinai privalo priklausyti kaltininkui, nes jis gali įgyvendinti ir tariamą teisę.

²³⁹ CK 1.136 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog civilinės teisės ir pareigos atsiranda šio kodekso ir kitų įstatymų numatytais pagrindais, taip pat iš fizinių asmenų ir organizacijų veiksmų, kurie nors ir nėra įstatymų numatyti, bet pagal civilinių įstatymų bendruosius pradmenis bei prasmę sukuria civilines teises ir pareigas. Vadovaujantis šio straipsnio 1 dalimi, civilinės teisės ir pareigos atsiranda: 1) iš CK ir kitų įstatymų numatytų sutarčių ir kitokių sandorių, taip pat, nors įstatymų ir nenumatyti, bet jiems neprieštarujančių sandorių; 2) iš teismų sprendimų; 3) iš administracinių aktų, turinčių civilines teises pasekmes; 4) kaip intelektinės veiklos rezultatai; 5) dėl žalos padarymo, taip pat dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo; 6) dėl įvykių ar veiksmų (veikimo, neveikimo), su kuriais įstatymai sieja civilines teises pasekmes. DK 34 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad darbo teisės ir pareigos gali atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti: 1) pagal DK ir kitus įstatymus, darbo sutartis, kolektyvines sutartis bei kitus susitarimus, nors įstatymų ir nenustatytus, bet jiems neprieštarujančius; 2) pagal teismų sprendimus; 3) pagal administracinius aktus, sukeliančius darbo teises pasekmes; 4) dėl žalos padarymo; 5) dėl juridinių faktų.

ne tik civilines, bet ir darbo ar kitas subjektines teises, kurių egzistavimą pripažįsta teisės aktai.

Subjektinė teisė, kurią asmuo vykdo savavaldžiaudamas, gali kilti iš teisės akto (Konstitucijos, įstatymo, poįstatyminio ar kito teisės akto), sandorio (pirkimo-pardavimo, rangos, nuomos, lizingo, testamentu), teismo sprendimo ar bet kokio kito teisinio pagrindo. Svarbiausia, kad konkreti subjektinė teisė turėtų objektyvų pagrindą²⁴⁰. Tačiau teismų praktikoje iš esmės apsiribojama konstatavimu, jog egzistuoja tik civilinės subjektinės teisės. Manytina, kad tokia praktika nėra visiškai pagrįsta, nes, kaip nurodyta anksčiau, egzistuoja, pavyzdžiui, ir darbo subjektinės teisės²⁴¹.

Kai kaltininkas vykdo savo tikrą ar tariamą teisę, tai teisinis santykis sieja jį ir nukentėjusį asmenį. Tačiau, kaltininkui vykdant kito asmens tikrą ar tariamą teisę, paprastai kaltininko ir nukentėjusio asmens joks teisinis santykis nesieja. Tokiu atveju teisinis santykis sieja nukentėjusį ir trečiąjį, kuriam atstovauja ir kurio naudai turi veikti kaltininkas, asmenis. Šiuo atveju atstovavimas suprantamas plačiąja prasme – kaltininkas ir tikros ar tariamos teisės turėtojas dėl atstovavimo gali susitarti raštu (paprasta ar notarine forma), žodžiu (atstovaujамasis paprašo kaltininko) ar konkludentiniais veiksmais

²⁴⁰ Pavyzdžiui, vienoje byloje apeliacinės instancijos teismas pagal pirmosios instancijos teismo nuosprendžiu nustatytas ir papildomai iširtas aplinkybes nusprendė, kad E. G. nusikalstamos veikos nepadarė, o G. U. nusikalstamus veiksmus kvalifikavo pagal kilusius padarinius, nes jis sunaikino nedidelės vertės svetimą turtą ir mušdamas bei kitaip smurtaudamas sukėlė nukentėjusiajam Ž. B. fizinį skausmą bei nežymiai jį sužalojo, tai padarė sureagavęs į SMS pranešimą, jog suveikė jo brolio įmonės patalpų apsaugos signalizacija. Teismas nurodė, kad šie veiksmai negali būti vertinami kaip tikros ar tariamos teisės (šiuo atveju G. U. ginčijamos teisės į nuosavybės neliečiamumą) įgyvendinimas, nes nebuvo objektyvaus pagrindo tokiai teisei (ginti nuosavybės neliečiamumą) atsirasti nukentėjusiųjų asmenų atžvilgiu, nes nei Ž. B., nei K. J. G. U. brolio teisės į nuosavybės neliečiamumą neginčijo, be to, nėra ir nustatyta, kad ta teisė būtų kieno nors ginčijama. Taigi nėra ir CK 1.136 ir 1.137 straipsniuose aptartų civilinių teisių ir pareigų atsiradimo bei jų įgyvendinimo ir vykdymo sąlygų [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-520/2006].

²⁴¹ Skirtingai nei Lietuvoje, Vokietijoje kaltininkas pagal įkeisto daikto paėmimo sudėtį atsako tik tuo atveju, kai įgyvendina ne bet kokią teisę, o tik uzufrukto, įkeitimo, naudojimo ar turto sulaikymo teisę į kilnojamąjį daiktą [BOCK, Dennis. Pfandkehr als Gewahrsamsverschiebungsdelikt – Die fremdnützige Wegnahme „zugunsten des Eigentümers“ nach § 289 StGB. *Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft*, 2009, Vol. 121, N°. 3, p. 549]. Norvegijoje nekonkretizuota, kokią teisę kaltininkas turi įgyvendinti, tačiau ji turi būti susijusi išimtinai su kilnojamuoju ar nekilnojamuoju turtu [The General Civil Penal Code. Amendments up to 21.12.2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].

(atstovaujamas linktelėjimu leidžia suprasti kaltininkui, kad pastarasis jam atstovautų). Kokių būdu buvo susitarta, veikai kvalifikuoti reikšmės neturi.

Kita vertus, baudžiamajame įstatyme neįtvirtinta, kad teisės turėtojas ir kaltininkas būtinai būtų susitarę dėl atstovavimo teisės turėtojui. Tai reiškia, kad tarp kaltininko ir atstovaujamojo gali nebūti jokio susitarimo. Baudžiamajame įstatyme taip pat aiškiai nėra įtvirtinta, ar kaltininkas turėtų veikti atstovaujamojo naudai.

Vokietijoje įtvirtintoje įkeisto daikto sudėtyje reglamentuota, kad kaltininkas, neturintis teisinių santykių su nukentėjusiu asmeniu, privalo veikti atstovaujamojo asmens naudai²⁴². Tuo atveju, jei kaltininkas neveikia teisės turėtojo naudai ir pats pasisavina turtą, tai atsako už vagystę²⁴³. Manytina, kad toks aiškinimas galėtų būti taikomas ir Lietuvoje.

Iš teismų praktikos²⁴⁴ galima daryti išvadą, kad, atibojant savavaldžiavimą nuo kitų nusikalstamų veikų, svarbu atsižvelgti į tai, ar teisės turėtojas pageidavo, kad kaltininkas įgyvendintų jo tikrą ar tariamą teisę, ir į tai, ar kaltininkas veikia teisės turėtojo naudai. Visgi manytina, kad net ir tais atvejais, kai teisės turėtojas nepageidauja, jog kaltininkas jam atstovautų, tačiau kaltininkui vis tiek savavaldžiaujant teisės turėtojo naudai, veika turėtų būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas, nes baudžiamasis įstatymas nenumato, jog kaltininkas ir teisės turėtojas būtų susitarę. Minėta aplinkybė

²⁴² KINDHÄUSER, Urs. *Strafrecht, besonderer Teil II. Straftaten gegen Vermögensrechte*. 6 Auflage. Baden-Baden: Nomos, 2011, p. 128; KÜHL, Kristian; et al. *Strafgesetzbuch: StGB*. 28, neu bearbeitete Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014, StGB § 289 Rn. 1–6 [žiūrėta 2014 m. birželio 10 d]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>; SCHÖNKE, Adolf; et al. *Strafgesetzbuch: StGB*. 29, neu bearbeitete Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014, StGB § 289 Rn. 1–13 [žiūrėta 2014 m. birželio 11 d]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>.

²⁴³ HEFERMEHL, Roland; et al. *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch: StGB. Band 5: §§ 263–358*. 2. Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014, StGB § 289 Rn. 1–27 [žiūrėta 2014 m. birželio 11 d]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>.

²⁴⁴ Vienoje byloje kasatorius, nuteistas pagal LR BK 180 straipsnio 2 dalį, ginčijo veikos kvalifikavimą, teigdamas, kad turėjo būti nuteistas už savavaldžiavimą. Tačiau kasacinis teismas konstatavo, jog kasatoriaus versija, kad pinigų iš nukentėjusiojo buvo reikalaujama neva už eismo įvykio metu patirtą žalą, buvo tiriama, tačiau nepasitvirtino. Nebuvo duomenų, bylojančių apie avarinės situacijos, kurios metu būtų buvęs apgadintas automobilis – sulankstytas ratlankis, buvimą. Nustatęs, kad kasatoriui su kitais nuteistais nuėjus aiškintis dėl sudarytos avarinės situacijos bei sulankstyto ratlankio, liudytojas E. L., vežęs nuteistuosius savo tėvo automobiliu, iš automobilio nebuvo išlipęs, nebuvo tikras dėl sulankstyto ratlankio, nuteistųjų neprašė reikalauti iš nukentėjusiojo pinigų už sugadinimą, išreikalauti iš nukentėjusiojo pinigai jam nebuvo perduoti (nuteistieji už juos nusipirko alaus), todėl veika pagrįstai nekvalifikuota kaip savavaldžiavimas [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-643/2004].

turėtų būti svarbi vertinant kaltininko kaltę ir veikimo tikslą, t. y. ar jis ketina veikti teisės turėtojo naudai ir ar ketina įgyvendinti teisės turėtojo subjekcinę teisę.

Jei kaltininkas neveikia teisės turėtojo naudai, tai jam baudžiamoji atsakomybė turėtų kilti pagal kitą baudžiamojo įstatymo normą, jei jo veika atitinka joje įtvirtintą nusikalstamos veikos sudėtį. Taigi atstovaujamojo prašymas ar sutikimas, kad kaltininkas jam atstovautų, nėra būtinas savavaldžiavimo požymis. Kita vertus, į šias aplinkybes turi būti atsižvelgiama vertinant, ar padarytas savavaldžiavimas ar kitas teisės pažeidimas.

Pagal savavaldžiavimo dispozicijos prasmę konflikto dalyviai turi būti tikro ar tariamo teisinio santykio subjektai²⁴⁵. Ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuotos tikros ar tariamos teisės buvimas reiškia, kad teisinio santykio subjektai turi aiškiai apibrėžtų tarpusavio teisių ir pareigų. Kitaip sakant, jų buvimas reiškia dviejų ar daugiau asmenų (nukentėjusio asmens ir kaltininko ar teisės turėtojo, jam atstovaujančio kaltininko ir nukentėjusio asmens) teisinį ryšį. Tam, kad atsirastų toks konkrečių asmenų ryšys, būtinos tam tikros prielaidos.

Pirma, turi būti teisės normos, kurios reglamentuotų tam tikrus teisinius santykius. Antra, būtina sąlyga teisiniams santykiams atsirasti yra jų subjektų subjektiškumas. Konkrečių teisinių santykių atveju asmuo gali įgyti teisių ir pareigų, jeigu jis gali būti to santykio subjektas. Trečia, teisinių santykių atsiradimo prielaida – tai įstatymuose numatytų teisinių faktų (juridinių faktų) buvimas. Net jeigu yra pirmos dvi prielaidos – dar nereiškia, kad yra teisinis santykis. Tam, kad asmenys taptų teisinio santykio subjektais, turi įvykti tam tikras teisinis faktas, t. y. toks realios tikrovės reiškinys, su kuriuo teisės normos sieja teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ar

²⁴⁵ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 96; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-167/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-285/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-65/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93/2012 ir kt.

pabaigą²⁴⁶. Todėl juridinis faktas yra tam tikras materialaus pasaulio reiškiny, o asmens valia, neįgijusi išorinės išraiškos jo veiksmis ar poelgiais, teisinės reikšmės neturi²⁴⁷.

Asmens teisė gali atsirasti iš bet kokio teisinio santykio, siejančio jį su nukentėjusiu asmeniu. Tai reiškia, kad turi būti teisės normos, kurios numatyta galimybę reglamentuoti tam tikrus teisinius santykius. Asmenys civilines teises sukurti, pakeisti ar panaikinti gali ir sandoriais, todėl asmens teisės gali kilti ir iš jų. Tam tikras teisinis faktas sukuria teisinio santykio dalyvių teisinį ryšį, suteikiantį jo dalyviams konkrečių teisių ir pareigų. Tokio ryšio nustatymas yra būtinas siekiant patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn už savavaldžiavimą²⁴⁸. Nenustačius teisinio santykio, kaltininko pavojingi veiksmai nekvalifikuotini kaip savavaldžiavimas²⁴⁹. Tai paaiškintina tuo, jog

²⁴⁶ AVIŽA, Saulius. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis* (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, 41–43.

²⁴⁷ MIKELĖNAS, Valentinas; et al. *Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas: Vija, 1997, p. 59.

²⁴⁸ ABRAMAVIČIUS, Armanas; et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. Specialioji dalis (213–330 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 492–493; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-509/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-167/2008.

²⁴⁹ Pažymėtina, kad tokios praktikos laikosi ir kasacinis teismas. Pavyzdžiui, vienoje byloje L. L. buvo nuteista už tai, kad, veikdama bendrininkų grupe kartu su D. L., nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė tariamą teisę, panaudodami prieš S. L. ir G. P. psichinę ir fizinę prievartą: žvyro karjere D. L. ir L. L. reikalavo, kad G. P. nustotų skambinėti L. L., D. L. grasino panaudoti motorinį pjūklą, taip prieš nukentėjusiuosius naudojo psichinę prievartą ir padarė nesunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymus. L. L., siekdama sutrukdyti nukentėjusiesiems kreiptis pagalbos į policiją, paėmė jų asmens dokumentus bei mobiliojo ryšio telefonus. Tačiau kasacinis teismas konstatavo, kad nukentėjusieji nuteistiesiems yra nepažįstami, jokių įsipareigojimų jiems neturi ir negali turėti, nes tarp jų nėra tikrų ar tariamų teisinių santykių, o D. L. neteisėtų veiksmų motyvas buvo asmeninės paskatos (pyktis, kerštas), todėl baudžiamąją bylą nutraukė [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-167/2008]. Kitoje byloje G. M. buvo nuteistas už tai, kad įvykdė savavaldžiavimą, panaudodamas psichinę prievartą. Nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė ginčijamą tikrą kito asmens – O. K. – teisę toliau dirbti kasininke parduotuvėje, t. y. savavališkai, spręsdamas darbo ginčą tarp kasininkės O. K. ir tos pačios parduotuvės apsaugos darbuotojo I. B. Kasacinis teismas konstatavo, kad šioje byloje nėra duomenų, iš kurių būtų galima spręsti, kad kasatorius G. M. ir nukentėjusysis I. B. būtų teisinio santykio subjektai ir kad kilęs konfliktas būtų susijęs su bandymu spręsti kokį nors teisinį ginčą. Pagal bylos medžiagą nukentėjusysis ir nuteistasis yra pažįstami tik tiek, kad nuteistasis, būdamas uniformuotas, atvažiuodavo į parduotuvę, kurioje apsaugos darbuotoju dirbo nukentėjusysis, ir išveždavo iš parduotuvės apsivogusius pirkėjus. Jokių įsipareigojimų nukentėjusysis nuteistajam neturėjo. Byloje nėra jokių duomenų ir apie tai, kad nukentėjusysis turėtų kokių nors prievolių O. K. atžvilgiu. Vykdytos teisės turinys (teisė toliau dirbti kasininke parduotuvėje) suformuluotas dirbtinai, todėl kasacinis teismas baudžiamąją bylą nutraukė [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-389/2010]. Todėl tinkamas teisinio santykio identifikavimas yra svarbus kvalifikuojant veiką kaip savavaldžiavimą, o tokio identifikavimo klaidos gali sudaryti sąlygas priimti nepagrįstus apkaltinamuosius nuosprendžius. Kaip matyti iš teismų praktikos, žemesnės instancijos teismai ir prokuratūra dažnai daro teisinio santykio identifikavimo klaidų.

savavaldžiuviu kėsinamasi į valstybės nustatytą asmenų teisinių ginčų reguliavimo sferą, o, nesant teisinio santykio, galima teigti nesant ir teisinio ginčo.

Ginčijama arba pripažįstama, bet nerealizuota teisė. Asmuo už savavaldžiavimą gali atsakyti tik tuomet, kai vykdo kito asmens ginčijamą arba pripažįstamą, bet neįgyvendintą teisę. Lietuvos teisinėje literatūroje ir kasacinio teismo praktikoje nurodoma, jog ginčijamos teisės vykdymas būna tuomet, kai, kaltininko nuomone, adekvačią jo teisei prievolę turintis asmuo šios prievolės nepripažįsta arba pripažįsta tik iš dalies. Pripažįstamos, bet neįgyvendintos teisės vykdymas būna tuomet, kai kaltininko teisei adekvačią prievolę turintis asmuo neneigia prievolės egzistavimo fakto, tačiau atsisako ar delsia ją įvykdyti²⁵⁰.

Vienu atveju nukentėjęs asmuo nepripažįsta kaltininko teisės ir atsisako vykdyti jo reikalavimą, kitu atveju, nors ir pripažįsta kaltininko teisę, tačiau irgi atsisako ar delsia ją įvykdyti. Taigi ir ginčijamos, ir pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės atveju tarp kaltininko ir nukentėjusio asmens kyla ginčas dėl kaltininko tikros ar tariamos teisės patenkinimo, t. y. nukentėjęs asmuo nesutinka patenkinti kaltininko ar jo atstovaujamo asmens teisės.

Kai kurie Rusijos, kurioje įtvirtintas tik ginčijamos teisės požymis, autoriai nurodo, jog nukentėjęs asmuo gali ginčyti tiek kaltininko reikalavimų pagrindą (nukentėjęs asmuo nepripažįsta skolos, kuriai patenkinti iš jo buvo paimtas turtas), tiek reikalavimo patenkinimo tvarką (nukentėjęs asmuo pripažįsta skolą, tačiau nesutinka geruoju ją grąžinti)²⁵¹. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje taip pat yra konstatavęs, kad teisės nerealizuojamos dėl to, kad nukentėjusysis jas ginčija (nepripažįsta skolos, teisės į paveldėtą turtą ir pan.) arba, pripažindamas tas teises, atsisako vykdyti

²⁵⁰ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. Specialioji dalis (213–330 straipsniai). Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 492–493; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-150/2010.

²⁵¹ БАТЫЧКО, Владимир Тихонович. Уголовное право. Общая и Особенная части: курс лекций. Таганрог: Таганрогский государственный радиотехнический университет, 2006, p. 305.

savo pareigą patenkinti reikalavimus²⁵². Todėl galima daryti išvadą, jog Rusijoje savavaldžiavimo ginčijamos teisės požymis apima Lietuvoje įtvirtintą pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės požymį.

Formuluotė „nepripažįsta arba pripažįsta tik iš dalies“ reiškia, kad ginčijamos teisės dalis taip pat gali būti pripažįstama ir kad kaltininkas nesutinka (ginčija) dėl pačios teisės ar jos įgyvendinimo tvarkos (pavyzdžiui, pripažįsta skolą, tačiau nesutinka ją sumokėti tuoj pat). Manytina, jog pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės įtvirtinimas pagrindinėje savavaldžiavimo sudėtyje yra perteklinis, nes ginčijamos teisės požymis jį ir taip apimtų.

Kita vertus, „pripažįstama, bet nerealizuota teisė“ gali būti aiškinama ir platesne prasme. Pavyzdžiui, nukentėjęs asmuo pripažįsta kaltininko teisę ir sutinka ją tuoj pat įvykdyti, tačiau kaltininkas vis tiek savavališkai įgyvendina subjektinę teisę. Tokiu atveju jokio ginčo tarp kaltininko ir nukentėjusio asmens nėra, nes nukentėjęs asmuo siekia patenkinti kaltininko reikalavimą. Autoriaus nuomone, tokia veika neatitinka savavaldžiavimo esmės – jei tarp nukentėjusio asmens ir kaltininko nėra jokio ginčo dėl teisės įgyvendinimo ir nukentėjęs asmuo nevengia įvykdyti kaltininko reikalavimų, tai kaltininkas, savavališkai įgyvendinantis tokią teisę, parodo nepagarbą įstatymams ir padaro žalą konkrečioms asmens teisėms, bet nepaveikia valdymo tvarkos kaip teisės saugomo gėrio. Todėl tokia kaltininko veika neturėtų būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas, bet, jei atitinka kitos nusikalstamos veikos sudėtį, kvalifikuojama pagal kitą LR BK straipsnį.

Pirmiau nurodyta situacija parodo, kad savavaldžiavimo pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės požymis gali būti aiškinamas ir kitaip – tai gali lemti neteisingą ar pernelyg platų veikos kvalifikavimą. Todėl minėtas požymis turėtų būti pašalintas iš LR BK 294 straipsnio 1 dalies. Tai patvirtina ir aplinkybė, kad nė vienos užsienio valstybės savavaldžiavimo sudėtyje nėra

²⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93/2012.

numatyta, jog asmuo atsako ne tik už ginčijamos, bet ir pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės vykdymą.

Kai kurie Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkai teigia, jog kitas asmuo turi ginčyti būtent tikrą ar tariamą teisę²⁵³. Dalis Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkų taip pat nurodo, jog nukentėjusio asmens turi būti ginčijama ne pati kaltininko veika, bet tai, dėl ko padaroma kaltininko neteisėta veika, t. y. konkreti kaltininko teisė²⁵⁴.

V. I. Kapkanovo (rus. *В. И. Капканов*) nuomone, Rusijos ВК įtvirtintoje pagrindinėje savavaldžiavimo sudėtyje ginčijamos teisės požymio įtvirtinimas yra nepagrįstas, nes kaltininkų negalima patraukti baudžiamojon atsakomybėn už paprastą savavaldžiavimą, jei nukentėjęs asmuo nesikreipia į ikiteisminio tyrimo įstaigas ar prokuratūrą, kitaip sakant, jei neginčijama veika. Jo teigimu, bet kokie nusikaltimai valdymo tvarkai yra pavojingi valstybei dėl jų padarymo, bet ne dėl tokių veikų ginčijimo²⁵⁵. Iš dalies galima sutikti su V. I. Kapkanovu (rus. *В. И. Капканов*), kadangi, drausdama savavaldžiavimą, valstybė visų pirma siekia apsaugoti įstatymais nustatytą ginčijamų teisių įgyvendinimo tvarką, t. y. valstybės nustatytą fizinių ir juridinių asmenų tarpusavio ginčų ir santykių aiškinimosi tvarką per kompetentingas institucijas.

Kita vertus, iš baudžiamajame įstatyme įtvirtintos formuluotės „ginčijamą <...> teisę“ sintaksinės analizės galima spręsti, kad nukentėjęs asmuo ginčija ne kaltininko pasirinktą savavališką tikros ar tariamos teisės įgyvendinimo būdą, bet konkrečią kaltininko teisę. Taigi ginčas kyla ne dėl

²⁵³ KLIMKA, Alfonsas; APANAVIČIUS, Martynas; MISIŪNAS, Jonas. *Tarybinė baudžiamoji teisė. Ypatingoji dalis*. Vilnius: Mintis, 1974, p. 275.

²⁵⁴ ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2006, p. 94; САРУХАНИЯН, Артур Рафаэлович. *Преступления против порядка управления: Общая характеристика, вопросы квалификации*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08) [interaktyvus]. Ставрополь, 2002 [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1173914>>; СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты)*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В. П. Татищева (институт), 2006, p. 67.

²⁵⁵ КАПКАНОВ, Владислав Игоревич. *Уголовная ответственность за самоуправство: проблемы законодательной регламентации и квалификации*: диссертация. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2006, p. 59.

padarytos veikos, kaip nurodo V. I. Kapkanovas (rus. *В. И. Капканов*), bet dėl pačios kaltininko teisės. Šiuo atveju teisė suprantama ne tik kaip konkreti teisė (pavyzdžiui, teisė į turtą), bet ir kaip teisė patenkinti savo reikalavimą konkrečiu būdu (pavyzdžiui, tuoj pat atgauti skolą).

Nesutikimas su kaltininko tikra ar tariama teise gali būti išreikštas tiek žodžiu, tiek raštu, tiek konkludentiniais veiksmais²⁵⁶. Iš dalies sutiktina su S. V. Artiuškina (rus. *С. В. Артюшкина*), kad nesutikimas negali būti pareiškiamas padarius veika²⁵⁷. Jei nukentėjęs asmuo išreikštą nesutikimą iki padarant veiką pakeičia sutikimu, tai tokia veika neturėtų būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas. Taigi nesutikimas turėtų būti išreikštas iki padarant veiką arba ją darant. Tai paaiškinama tuo, jog, jei kaltininkas objektyviai mano, jog nukentėjęs asmuo neginčija jo tikros ar tariamos teisės, tai jo veikoje nėra savavaldžiavimo sudėties.

Kita vertus, nesutikimą reikia suprasti plačiąja prasme, t. y. jei kaltininkas veikia pažeisdamas nukentėjusio asmens teises ir teisėtus interesus, prieš tai neišsiaiškinęs nukentėjusio asmens valios (sutikimo ar nesutikimo), tai tokiu atveju galima teigti esant nukentėjusio asmens nesutikimą. Pavyzdžiui, kaltininkas, kai nukentėjusio asmens nėra namuose, ateina į nukentėjusio asmens namo kiemą ir pasiima jo turtą, siekdamas patenkinti savo kreditorinį reikalavimą. Nors veikos darymo metu nukentėjęs asmuo nežinojo apie tokius kaltininko ketinimus ir nedalyvavo darant veiką, tačiau apie tai sužinojęs turi teisę kreiptis dėl savavaldžiavimo ir tokiu būdu pareikšti savo nesutikimą.

Tikra ar tariama teisė. Kaltininkas savavaldžiaudamas gali vykdyti tiek tikrą, tiek tariamą teisę. Jei kaltininko vykdoma subjektinė teisė yra pagrįsta konkrečiu teisiniu pagrindu, suteikiančiu asmeniui konkrečias teises, tai tokia teisė yra tikra. Tikra teisė tikrai priklauso asmeniui ir gali būti

²⁵⁶ ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2006, p. 93.

²⁵⁷ АРТЮШКИНА, Светлана Викторовна. *Самоуправство: теоретические и правоприменительные аспекты*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Саратов: Саратовский юридический институт МВД России, 2012, p. 18.

įvykdyta padedant valstybiniais organams²⁵⁸. Tikra gali būti pripažinta tik realiai egzistuojanti, teisės normų pagrįsta subjektinė teisė. Teisė, kuri egzistuoja tik asmens sąmonėje ir pagrįsta tik jo įsitikinimu, nevadintina tikra²⁵⁹. Tikra teisė tokia išlieka nepriklausomai nuo to, ar nukentėjęs asmuo ją pripažįsta ar ginčija.

Tariama laikoma tokia teisė, kurią asmuo, sąžiningai klysdamas, mano priklausančią jam ar kitam asmeniui, kurio interesams jis atstovauja, nors faktiškai jis tokios teisės neturi²⁶⁰. Todėl tariama teisė – tai objektyvaus pagrindo neturinti ir tik asmens sąmonėje egzistuojanti teisė, siejama su pateisinama (sąžininga) asmens klaida²⁶¹. Pateisinama klaida, kai asmuo klaidingai mano, kad vykdo savo ar kito asmens teisę, nors iš tikrųjų jokios teisės nevykdo, nepaneigia savavaldžiavimo²⁶². Taigi tariama teisė yra siejama tik su pateisinama klaida.

Pripažįstant tariamos teisės įgyvendinimo faktą, negalima vertinti vien tik kaltininko subjektyvaus gyvenimo taisyklių ir teisingumo suvokimo, bet būtina nustatyti, kad jis negalėjo arba neturėjo suprasti, jog jokios realiai egzistuojančios teisės nėra. Tais atvejais, kai savavaldžiavimui būdingos kaltės dėl tariamos teisės vykdymo nėra, veika gali būti kvalifikuojama pagal kitus

²⁵⁸ KLIMKA, Alfonsas; APANAVIČIUS, Martynas; MISIŪNAS, Jonas. *Tarybinė baudžiamoji teisė. Ypatingoji dalis*. Vilnius: Mintis, 1974, p. 275.

²⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-111/2008.

²⁶⁰ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 96.

²⁶¹ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. Specialioji dalis (213–330 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 492–493.

²⁶² Pavyzdžiui, pirmosios instancijos teismas padarė išvadą, kad nuteistieji iš nukentėjusiojo reikalavo perduoti turtą, kaip padarytą turtinę žalą dėl išžaginimo, ne išgalvotais motyvais, o turėdami pagrindą, nes, jų žiniomis, nukentėjusysis A. B. išžagino nepilnametę E. J. O apeliacinės instancijos teismas nurodė, kad turto buvo reikalaujama neturint teisėto pagrindo, esant tariamam išžaginimui ir kiekvienam nuteistajam siekiant naudoti sau. Tačiau kasacinis teismas pagrįstai panaikino apeliacinės ir paliko galioti pirmosios instancijos teismo nuosprendį konstatuodamas, kad nuteistieji vykdė tariamą teisę, nes nežinojo, kad nukentėjusysis A. B. nežagino nepilnametės E. J., dėl nukentėjusiojo neteisėtų veiksmų buvo įsitikinusi ir pati E. J., taigi jie visi sąžiningai klydo dėl nuteistosios teisės į žalą atlyginimą tikrumo ir, reikalaudami iš nukentėjusiojo atsiskaityti už išžaginimą, vykdė tariamą asmens teisę. Ši nuteistųjų klaida laikytina pateisinama, nes, pagal bylos duomenis, jie negalėjo ir neturėjo galimybės jos išvengti [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-432/2009].

LR BK straipsnius²⁶³. Taigi klaida laikytina pateisinama, jei pagal bylos duomenis kaltininkas negalėjo ir neturėjo galimybės jos išvengti²⁶⁴. Tariama teisė gali egzistuoti ne tik kaltininko, bet ir nukentėjusio asmens sąmonėje. Nukentėjęs asmuo gali pripažinti tariamą nerealizuotą kaltininko teisę, tačiau, jei tokia teisė neturi teisinio pagrindo, ji vis tiek yra tik tariama teisė.

Objektyvus pagrindas kyla iš tam tikro kaltininką ir nukentėjusį asmenį siejančio teisinio santykio²⁶⁵, todėl kaltininkas turi manyti, jog jį ir nukentėjusį asmenį sieja tam tikras teisinis santykis (kylantis iš sutarties, delikto ar panašiai). Tai reiškia, kad pateisinama klaida gali būti tik dėl teisinio santykio. Nepateisinama klaida yra tada, kai nėra teisės normos, reglamentuojančios kaltininko įsivaizduojamą teisę²⁶⁶. Tokiu atveju veika negali būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas.

Taigi kaltininkas gali klysti dėl jį ir nukentėjusį asmenį siejančio teisinio santykio ir tokia klaida turi būti pateisinama nustatytomis bylos aplinkybėmis. Asmuo gali klysti ne tik dėl pačios teisės turėjimo, bet ir dėl to, kas turi patenkinti jo teisę²⁶⁷ ar dėl teisės apimties²⁶⁸ ir pan. Teismų praktikos

²⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-509/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-65/2009.

²⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-509/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-432/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-389/2010.

²⁶⁵ ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2006, p. 87.

²⁶⁶ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-389/2010 panaikino žemesnės instancijos teismų apkaltinamuosius nuosprendžius ir nutraukė baudžiamąją bylą konstatavęs, jog jokių įsipareigojimų nukentėjusysis nuteistajam neturėjo. Byloje nėra jokių duomenų ir apie tai, kad nukentėjusysis turėtų kokių nors prievolių O. K., kuriai atstovavo nuteistasis, atžvilgiu. Tai, kad jis, vykdydamas savo pareigas, užfiksavo kasininke dirbusios O. K. padarytą pažeidimą ir privertė ją rašyti pasiaiškinimą, nesuteikia pagrindo išvadai apie jos darbinių teisių pažeidimą. Nei kaltinamajame akte, nei teismo nuosprendyje nėra išdėstyta jokių faktų ir motyvų, pagrindžiančių išvadą, kad G. M. vykdė O. K. priklausančią teisę. Vykdytos teisės turinys (teisė toliau dirbti kasininke parduotuvėje) suformuluotas dirbtinai. Autoriaus nuomone, kasacinis teismas pagrįstai nutraukė baudžiamąją bylą dėl savavaldžiavimo, kadangi nuteistojo atstovaujamosios ir nukentėjusio asmens joks teisinis santykis nesiejo. Nukentėjęs asmuo neturėjo jokių įgaliojimų spręsti darbuotojų įdarbinimo klausimus ir juo labiau jokio teisinio ginčo dėl nuteistosios darbo nebuvo.

²⁶⁷ Pavyzdžiui, vienoje byloje A. J. norėjo įgyvendinti savo, kaip pavogto skustuvo savininko, teisę išreikalauti savo daiktą iš svetimo neteisėto valdymo. A. J. tą teisę gynė (vykdė) pats, veikdamas kartu su dviem nenustatytais asmenimis. Tačiau teismas pagrįstai konstatavo, kad teisė buvo tariama, nes pavogtą daiktą (ar jo vertės atlyginimą pinigais) buvo mėginama išreikalauti ne iš to asmens: ir atlikus

analizė rodo, jog savavaldžiaujant dažniausiai vykdomos tariamos teisės. Jei nustatoma, kad kaltininkas neturėjo nei tikros, nei tariamos teisės, tai veika nekvalifikuojama kaip savavaldžiavimas, o tinkamas vykdytos teisės identifikavimas yra svarbus savavaldžiavimui kvalifikuoti.

Teismų praktikos analizė parodo, kad pasitaiko atvejų, kai teismai klaidingai nustato, jog kaltininkas įgyvendino tikrą ar tariamą teisę²⁶⁹. Iš teismų praktikos taip pat matyti, kad pasitaiko atvejų, kai ir kaltininkas, ir pats teisės turėtojas klysta dėl turimos tikros ar tariamos teisės²⁷⁰. Todėl, vertinant,

atitinkamą tyrimą liko neįrodyta, kad A. J. skustuvą pavogė R. Č. [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-634/2007].

²⁶⁸ Pavyzdžiui, vienoje byloje teismas konstatavo, kad nuteistasis negalėjo suvokti, jog reikalauja perduoti didesnės vertės turtą nei jo investicija į verslą, t. y. jo klaida buvo pateisinama, o iš to išplaukė kita išvada – jis įgyvendino ne tikrą, bet tariamą teisę [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-111/2008].

²⁶⁹ Pavyzdžiui, L. S. pagal BK 294 straipsnio 1 dalį buvo nuteistas už tai, kad, gavęs iš nukentėjusiojo I. S. 400 Lt (apie 115,85 Eur) už Z. V. palaikų laidojimo ir kremavimo paslaugas, savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, vykdydamas savo tariamas teises, nesuderinęs bei neinformavęs I. S., kad Z. V. palaikai iš karsto, kuriame šis buvo pašarvotas, bus perkelti į karsto formos medinę dėžę, darbuotojui nurodė karstą, kuriame pašarvoti Z. V. palaikai, pakeisti į karsto formos medinę dėžę. Tačiau kasacinis teismas konstatavo, jog byloje nėra duomenų, kurie leistų manyti, jog L. S., atlikdamas minėtus veiksmus, taip veikė paveiktas klaidos, t. y. klaidingai manydamas, jog vykdo savo teisę, nors iš tikrųjų tokios teisės neturėjo. Byloje nėra nustatytų faktų, kurie leistų manyti, kad L. S. galėjo pagrįstai susiformuoti įsitikinimas apie tokios subjektinės teisės turėjimą, todėl klaidingai teigiama, kad L. S. veika atitinka savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtį. L. S. neturėjo nei tikros, nei tariamos teisės brangesnį karstą pakeisti pigesniu, nesuderinęs susitarimo su užsakovu pakeitimo sąlygų ir netgi neinformavęs jo apie savo ketinimus. L. S. klaidingas manymas yra nepateisinamas (jis turėjo, galėjo ir bylos duomenys rodo, kad suprato, jog iš tikrųjų neturėjo teisės sukeisti karstus) [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-509/2008]. Kitoje byloje A. B. buvo nuteistas už tai, kad savavaldžiavo, panaudodamas fizinę prievartą prieš V. J., būtent: nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė savo ginčijamą, bet nerealizuotą tariamą teisę atgauti iš V. J. 30 Lt (apie 8,69 Eur). Kasacinis teismas konstatavo, jog byloje nepakanka duomenų išvadoms, kad kasatorius A. B. ir nukentėjusysis būtų tikro ar tariamo santykio subjektai, taip pat tokių duomenų, kurie leistų manyti, kad nuteistajam A. B. galėjo pagrįstai susiformuoti įsitikinimas apie tariamos teisės turėjimą. Pagal teisiamejame posėdyje duotus nukentėjusiojo V. J. parodymus skolos santykiai dėl atsiskaitymo už radinį pasibaigė prieš daug laiko, jokių įsipareigojimų jis neturėjo. Šio nukentėjusiojo teiginio įvykio veiksmų seka nepaneigia – viešojo vietoje kaltinamajam pareikalavus 30 Lt (apie 8,69 Eur) tuoj sekė fizinė prievarta ir grumtynės. Taigi 30 Lt (apie 8,69 Eur) reikalavimas nagrinėjamu atveju nėra pakankamas požymis, kad veika galėtų būti kvalifikuota pagal BK 294 straipsnio 2 dalį [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-65/2009].

²⁷⁰ Vienoje byloje kilo klausimas, koku pagrindu nuteistieji reikalavo perduoti iš nukentėjusiojo turtą – nuteistieji teigė, kad nukentėjusysis A. B. išžagino nepilnametę E. J., tačiau byloje nustatyta, kad A. B. nepilnametės E. J. neišžagino. E. J. apie jos išžaginimą, prašydama padėti, pasisakė savo draugui D. A. I., o vėliau apie tai sužinojo kiti jų pažįstami – R. K. ir V. B. Šiems asmenims pagal E. J. pasakojimą buvo žinoma, kad ją išžagino nukentėjusysis A. B. E. J., pasakodama apie įvykį kitiems nuteistiesiems, manė, kad vis dėlto buvo išžaginta, o kiti nuteistieji neturėjo jokio pagrindo netikėti tokiais E. J. teiginiais. Nuteistieji pasiūlė E. J. nuvykti pas A. B. ir viską išsiaiškinti. Nuvykę pas nukentėjusįjį, visi nuteistieji pareikalavo iš A. B. atsiskaityti su E. J. už jos išprievartavimą, t. y. reikalavo perduoti jos naudai 20 000 Lt (apie 5 792,40 Eur) už patirtą žalą, tuo tarpu nuteistoji E. J. pritarė tokiam išdėstytam reikalavimui galvos linktelėjimu, o dar vėliau ir pati tiesiogiai reikalavo tokios sumos. Kaip pagrįstai konstatavo kasacinis teismas, nuteistųjų reikalavimas A. B. atsiskaityti už

ar kaltininkas įgyvendino tikrą ar tariamą teisę, būtina atsižvelgti į visas bylos aplinkybes, negalima pasikliauti vien kaltininko ir nukentėjusio asmens parodymais. Toks reikalavimas kyla iš BPK 20 straipsnio 5 dalies.

Jei asmuo suvokia, kad neturi nei tikros, nei tariamos teisės, tai jo veika negali būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas, nes tokiu atveju nėra būtinų savavaldžiavimo nusikaltimo požymių. Jei asmuo suvokia, kad įgyvendina teisę, tai tokiu atveju toks jo suvokimas turi būti pagrįstas ir patvirtintas bylos duomenimis. Nesant pateisinamos klaidos, veika nekvalifikuojama kaip savavaldžiavimas. Kita vertus, kito asmens tariamą teisę vykdę kaltininkai pateisinamai gali manyti, kad kitas asmuo turi tikrą ar tariamą teisę, nors šis pats suvoktų, jog tokios teisės neturi. Tokiais atvejais kito asmens teisę savavališkai vykdę asmenys turėtų atsakyti už savavaldžiavimą.

Nesilaikydamos įstatymų nustatytos tvarkos. Kaltininko veika užtraukia baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą tik tuo atveju, jei ji padaryta nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos. Jei asmuo vykdo savo teisę laikydamasis įstatymų nustatytos tvarkos arba jei asmuo vykdo savo teisę, nesant konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo tvarkos, tai baudžiamoji

išžaginimą buvo pareikštas su nuteistosios E. J. žinia, jai pritariant ir pačiai tiesiogiai dalyvaujant pokalbiuose su nukentėjusiuoju bei reikalaujant. Nukentėjusiajam išdėstytas reikalavimas atsiskaityti su nuteistąja E. J. dėl jos išžaginimo reiškia, kad buvo siekiama gauti nuteistosios (tariamai) patirtos neturtinės žalos atlyginimą. Nuteistieji R. K., V. B. ir V. A. I. nežinojo, kad nukentėjusysis A. B. nežagino nepilnametės E. J., dėl nukentėjusiojo neteisėtų veikslių buvo įsitikinusi ir pati E. J., taigi jie visi sąžiningai klydo dėl nuteistosios teisės į žalos atlyginimą tikrumo ir, reikalaudami iš nukentėjusiojo atsiskaityti už išžaginimą, vykdė tariamą asmens teisę. Ši nuteistųjų klaida laikytina pateisinama, nes, pagal bylos duomenis, jie negalėjo ir neturėjo galimybės jos išvengti [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-432/2009].

atsakomybė už savavaldžiavimą jam nekyla²⁷¹. Todėl formuluotės „nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos“ aiškinimas turi didelę reikšmę nustatant, ar asmens veika atitinka savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtį.

Teisės teorijoje nurodoma, kad aiškinant baudžiamąjį įstatymą objektyviajam (lingvistiniam, pažodiniam) teisės aiškinimo metodui turi būti teikiama pirmenybė²⁷². Tai patvirtina ir Konstitucinio Teismo doktrina: lingvistinio teisės aiškinimo metodo taikymas, kaip ir apskritai griežtas

²⁷¹ Pavyzdžiui, M. K. ir A. K. buvo kaltinami ir nuteisti, kad, veikdami kartu ir nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos, žinodami, jog Kauno miesto apylinkės teisme nagrinėjama civilinė byla dėl sandorio (J. K. testamentu) pripažinimo negaliojančiu, M. K. neturint paveldėjimo teisės liudijimo, paprašė D. R. ir V. L. iškrausti į kiemą testatoriui J. K. priklausiusius daiktus. Taip M. K. savavališkai vykdė ginčijamą savo tikrą, o A. K. motinos tikrą teisę ir padarė didelės 7 300 Lt (apie 2 114,23 Eur) turtinės ir 100 000 Lt (apie 28 962 Eur) neturtinės žalos I. L. teisėtiems interesams. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 22 d. nutartimi nuteistųjų M. K. ir A. K. kasaciniai skundai. Tačiau, išnagrinėjęs baudžiamąją bylą pagal nuteistosios M. K. prašymą atnaujinti baudžiamąją bylą, kasacinis teismas konstatavo, kad vien tik atskirų CK normų, reguliuojančių paveldėjimo teisinius santykius, perrašymas, nurodant, jog išvados daromos remiantis išdėstytų CK normų visuma, nėra tinkamas būdas pagrįsti sprendimą, kad patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenys savavaldžiavo. M. K. ir A. K. nagrinėjamoje byloje pripažinti kaltais apeliacinės instancijos teismui nepadarius aiškios išvados apie tai, kokias CK ar kituose įstatymuose numatytas pareigas ar draudimus M. K. ir A. K. pažeidė iš buto išnešdami daiktus bei M. K. sudarydama buto panaudos sutartį. Savavaldžiavimas BK 294 straipsnio prasme, esant ginčui dėl turto paveldėjimo, galėtų būti konstatuotas tik nustačius, kad patrauktų baudžiamojon atsakomybėn asmenų elgesys neatitiko įstatymuose numatytų konkrečių taisyklių. Daiktų išnešimas iš buto apeliacinės instancijos teismo nuosprendyje iš viso nesusijęs su kokiais nors M. K. ir A. K. padarytais civilinės teisės normų pažeidimais. Apeliacinės instancijos teismas niekaip neargumentuoja, kodėl dar nepasibaigus civilinio proceso tvarka sprendžiamam ginčui dėl J. K. turto paveldėjimo I. L. yra laikoma žala dėl daiktų išnešimo patyrusiu asmeniu. Neatlygintinis laikinas nesunaudojamo daikto (buto) perdavimas naudotis ir valdyti nėra laikytinas savavaldžiavimu, už kurį turi būti traukiama baudžiamojon atsakomybėn, nes tokios sutarties sudarymu dar niekaip nėra padaroma žala asmeniui, siekiančiam pripažinti testamentą negaliojančiu bei paveldėti butą. Kasacinis teismas konstatavo, jog nagrinėjamoje byloje nėra nustatyta būtinojo savavaldžiavimo nusikaltimo požymio – veiksmų, pažeidžiančių įstatymais nustatytą tvarką. Remdamasis išdėstytais argumentais, kasacinis teismas baudžiamąją bylą nutraukė nesant nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-2/2010]. Taigi tik konstatavus konkrečios tvarkos pažeidimą, asmeniui gali grėsti baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą.

²⁷² Baudžiamosios teisės doktrina numato tokius pagrindinius baudžiamojo įstatymo (teisės) aiškinimo būdus: lingvistinį (gramatinį), sisteminį, istorinį, loginį [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 106]. Lingvistinis teisės aiškinimo metodas visuotinai pripažįstamas vienu iš pagrindinių teisės aiškinimo metodų [VAIŠVILA, Alfonsas. *Teisės teorija*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2004, p. 368]. Teisinio teksto interpretavimas turėtų prasidėti nuo loginės-lingvistinės teksto analizės [LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005, Nr. 1(47), p. 22]. Tik siekiant sustiprinti ar paneigti taikant lingvistinį metodą gautą teisės aiškinimo rezultatą, turėtų būti įtraukiami ir kiti teisės aiškinimo metodai [MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 170–171]. Loginis-lingvistinis teisinio teksto aiškinimas – tai „vidinis“ teisės normos turinio nustatymo procesas remiantis pačiais interpretuojamais tekstais. Taigi lingvistinėmis ir loginėmis operacijomis siekiama atskleisti įstatymų leidėjo valią [LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisinio teksto tyrimo metodologija: teisės normų nustatymas. *Teisė*, 2005, Nr. 56, p. 36].

įstatymo raidės laikymasis taikant teisę, dažniausiai yra pagrįstas; o šio teisės aiškinimo metodo svarbos negalima paneigti; taikant lingvistinį teisės aiškinimo metodą (kartu su kitais) yra užtikrinamas formalių teisės reikalavimų paisymas ir atitinkamo teisinio reguliavimo turinio vienodas supratimas²⁷³. Taigi, nors pažodiniam teisės aiškinimo metodui turėtų būti teikiama pirmenybė, jis turi būti derinamas ir su kitais aiškinimo metodais. Tokios praktikos laikosi ir kasacinis teismas²⁷⁴.

Lietuvos Respublikos terminų banke pateikiamos kelios termino „įstatymas“ reikšmės: valstybės aukščiausiojo atstovaujamojo organo (Lietuvoje – Seimo) arba tautos referendumu priimtas aukščiausiąją teisinę galią turintis norminis aktas, reguliuojantis svarbiausius visuomeninius (tarp jų ir karinius) santykius; tam tikra tvarka priimtas aukščiausias valstybės valdžios teisės normų aktas; nustatyta tvarka aukščiausiųjų valstybinės valdžios organų priimtas normatyvinis teisinis aktas, turintis kitų normatyvinių aktų atžvilgiu aukščiausiąją galią²⁷⁵.

Baudžiamojo įstatymo tekste „įstatymo“ sąvokos turinys nėra atskleistas. Be to, LR BK specialiojoje dalyje teisės aktai vartojami įvairiomis prasmėmis. Dažniausiai LR BK vartojamas „teisės aktų“ terminas (pavyzdžiui, LR BK 132 straipsnio 3 dalyje, LR BK 137 straipsnio 3 dalyje). LR BK taip pat vartojami „vidaus teisės aktų“ (LR BK 106 straipsnio 1 dalis), „Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktų arba įsiteisėjusių Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimų“ (LR BK 1702 straipsnio 1 dalis) ir kt. terminai. Pagal LR BK 176 straipsnio 1 dalį atsako darbdavys ar jo įgaliotas asmuo, pažeidęs darbų saugos įstatymuose ar kituose teisės aktuose nustatytus darbų saugos ar sveikatos apsaugos darbe reikalavimus. LR BK

²⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 36-1292.

²⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-210/2008.

²⁷⁵ Lietuvos Respublikos terminų bankas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://terminai.vlkk.lt>> [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 4 d.].

223 straipsnio 1 dalyje vartojami „teisės aktų“ ir „įstatymų“ terminai. Taigi įstatymų leidėjas vartoja įvairius terminus, apimančius skirtingus teisės aktus.

Kaip matyti iš sisteminės baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies analizės, įstatymų leidėjas terminų „teisės aktai“ ir „įstatymai“ netapatina, kadangi kai kuriose baudžiamojo įstatymo normose jie yra išskiriami naudojant disjunkciją. Todėl LR BK 294 straipsnio 1 dalies kontekste darytina išvada, jog „įstatymo“ terminas nėra tapatus „teisės akto“ terminui.

Naudojantis sisteminiu teisės aiškinimo metodu būtina atkreipti dėmesį ir į platesnį teisinį kontekstą nei vien teisės aktą, kuriame vartojama aiškintina sąvoka²⁷⁶. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog teisiniai valdžios aktai skirstomi į įstatymus (Konstitucija, konstituciniai įstatymai, įstatymai), poįstatyminius aktus (kiti Seimo aktai, valdymo reglamentiniai aktai, valdymo individualūs aktai) ir teismo sprendimus²⁷⁷. Konstitucinis Teismas tam tikra prasme įstatymais laikė ir Konstituciją, ir konstitucinius įstatymus, ir paprastuosius įstatymus.

Kita vertus, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymas yra Konstitucijos ir Seimo statuto nustatyta tvarka išleistas pirminis teisinis aktas, išreiškiantis įstatymo leidėjo valią ir turintis aukščiausiąją teisinę galią²⁷⁸, o Konstitucinis Teismas pagal savo kompetenciją užtikrina Konstitucijoje įtvirtintą teisės aktų hierarchiją, visų konstitucinio įstatymo galią turinčių teisės aktų atitiktį Konstitucijai, visų įstatymo galią turinčių teisės aktų atitiktį Konstitucijai ir konstitucinio įstatymo galią turintiems teisės aktams, taip pat visų Seimo poįstatyminių teisės aktų, Lietuvos Respublikos Prezidento ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės aktų atitiktį Konstitucijai, konstitucinio įstatymo galią turintiems teisės aktams, taip pat įstatymo galią turintiems teisės

²⁷⁶ VERŠEKYS, Paulius. *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 81.

²⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. birželio 17 d. Seimo nutarimo „Dėl žemės reformos pagrindinių kryptei“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 7-116.

²⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. birželio 17 d. Seimo nutarimo „Dėl žemės reformos pagrindinių kryptei“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 7-116.

aktams²⁷⁹. Konstitucinio Teismo doktrina parodo, jog įstatymai aukščiausiąją teisinę galią turi tik žemesnės teisinės galios teisės aktams, o įstatymams aukštesnę teisinę galią turi konstituciniai įstatymai, aukščiausiąją – Konstitucija. Taigi Konstitucija, konstituciniai įstatymai ir paprastieji įstatymai nėra tapatūs teisės aktai.

E. Jarašiūnas pateikia tokius Konstitucijos ir įstatymo skirtumus: Konstitucija konstituciocentrinės teisės sistemos svarbiausia sritis, vienintelė pirminė teisė, priimta steigiamosios valdžios, nustatanti teisinio reguliavimo pagrindus. Tai vienintelis aktas, kurio teisėtumas teisės sistemoje negali būti ginčijamas. Įstatymas – tik nustatyta tvarka priimtas įstatymų leidybos aktas, reguliuojantis išties svarbius santykius, tačiau įstatyminis reguliavimas privalo atitikti Konstitucijos normas ir principus, todėl įstatymo negalima laikyti pirminiu teisės aktu²⁸⁰. P. Ragauskas nurodo, kad įstatymą galima apibrėžti kaip Seimo arba tautos specialia Konstitucijoje arba įstatymuose nustatyta tvarka išleistą, Konstituciją atitinkantį oficialų rašytinį dokumentą, išreiškiantį jų valią nustatyti pirmines specifinę teisinę galią turinčias bendro pobūdžio elgesio taisykles, sankcionuotas valstybės prievarta²⁸¹. Konstitucinis Teismas nurodo, jog pirminiu teisės aktu derėtų laikyti Konstituciją, kuri turi

²⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, ar Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsniui, 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsniui, 5 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, nutraukimo“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 88-3475.

²⁸⁰ JARAŠIŪNAS, Egidijus. Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos. Iš *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002, p. 10.

²⁸¹ RAGAUSKAS, Petras. Piliečių dalyvavimas leidžiant įstatymus. *Politologija*, 2005, Nr. 1(37), p. 168

aukščiausią teisinę galią įstatymų hierarchinėje sistemoje²⁸². Remiantis tuo, kas išdėstyta, būtų galima teigti, kad Konstituciją vadinti įstatymu galima tik sąlyginai.

Kita vertus, Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad teisės aktų registro objektai yra šie: 1) Konstitucija; 2) konstituciniai įstatymai; 3) kiti įstatymai <...>. Šio įstatymo pirminiame projekte buvo siūloma reglamentuoti, kad Lietuvos Respublikos įstatymai yra Lietuvos Respublikos Konstitucija, konstituciniai įstatymai, kiti įstatymai (3 straipsnio 4 dalies projektas)²⁸³. Minėtas reglamentavimas ir teleologinis metodas parodo, jog įstatymų leidėjas įstatymais laiko Konstituciją, konstitucinius ir paprastuosius įstatymus. Taigi minėtus teisės aktus galima laikyti įstatymais LR BK 294 straipsnio kontekste.

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį tarptautinės sutartys²⁸⁴, kurias ratifikavo Seimas²⁸⁵, yra sudedamoji Lietuvos

²⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 5 d. nutarimo „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos narių paskyrimo“ pripažinimo netekusiu galios ir Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos sudarymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 49-1173, atitaisymas – 1997, Nr. 50.

²⁸³ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. 2007 m. rugsėjo 10 d. Lietuvos Respublikos teisėkūros proceso pagrindų įstatymo projektas, Nr. XP-2498.

²⁸⁴ Pagal Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 1 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis – tarptautinės teisės principų ir normų reglamentuotas susitarimas, kurį raštu sudaro Lietuvos Respublika su tarptautinės teisės subjektais, nesvarbu, koks sutarties pavadinimas ir ar sutartį sudaro vienas, du ar keli tarpusavyje susiję dokumentai.

Respublikos teisinės sistemos dalis. Lietuvos Respublikoje pasirinkta tarptautinės ir vidaus teisės derinimo sistema yra grindžiama taisykle, kad tarptautinės sutartys transformuojamos šalies teisinėje sistemoje (inkorporuojamos į ją). Lietuvos Respublikoje kuriamas teisinis mechanizmas, kuriuo Lietuvos Respublikos vidaus teisėje įgyvendinami jos tarptautiniai įsipareigojimai. Pagal Konstituciją tik įstatymų leidėjas ratifikavimo būdu gali spręsti, kuris tarptautinės teisės aktas yra Lietuvos Respublikos teisinės sistemos sudedamoji dalis, turinti įstatymo galią²⁸⁵. Toks aiškinimas *inter alia* kyla iš Vienos konvencijos „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“ 27 straipsnio, įtvirtinančio tarptautinės teisės viršenybės tarptautiniuose santykiuose principą („šalis negali pasitelkti savo vidaus teisės nuostatų, kad pasiteisintų dėl

²⁸⁵ Remiantis Konstitucijos 138 straipsnio 1 dalimi, Seimas ratifikuoja ar denonsuoja šias Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis: 1) dėl Lietuvos Respublikos valstybės sienų pakeitimo; 2) dėl politinio bendradarbiavimo su užsienio valstybėmis, tarpusavio pagalbos, taip pat su valstybės gynyba susijusias gynybinio pobūdžio sutartis; 3) dėl atsisakymo naudoti jėgą ar grasinti jėga, taip pat taikos sutartis; 4) dėl Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų buvimo ir jų statuso užsienio valstybių teritorijose; 5) dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo universaliose tarptautinėse organizacijose bei regioninėse tarptautinėse organizacijose; 6) daugiašales arba ilgalaikes ekonomines sutartis. Tarptautinių sutarčių įstatymo 7 straipsnio 1 dalis detalizuoja minėtą Konstitucijos nuostatą ir reglamentuoja, kad turi būti ratifikuojamos šios Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys: 1) dėl Lietuvos Respublikos valstybės sienų nustatymo ir pakeitimo, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo delimitavimo; 2) dėl politinio bendradarbiavimo su užsienio valstybėmis, tarpusavio pagalbos, taip pat su valstybės gynyba susijusias gynybinio pobūdžio sutartis; 3) dėl atsisakymo naudoti jėgą ar grasinti jėga, taip pat taikos sutartis; 4) dėl Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų buvimo ir jų statuso užsienio valstybių teritorijose; 5) dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo universaliose tarptautinėse organizacijose bei regioninėse tarptautinėse organizacijose; 6) daugiašalės sutartys; 7) dėl užsienio valstybių kariuomenės vienetų buvimo ir jų statuso Lietuvos Respublikos teritorijoje; 8) nustatančios kitokias teisės normas negu galiojantys Lietuvos Respublikos įstatymai; 9) ilgalaikės ekonominės sutartys, sudaromos ilgesniam negu 5 metų laikotarpiui, jeigu jose nėra numatyta vienašalio nutraukimo galimybė arba jeigu minimalus įspėjimo dėl tokio nutraukimo laikotarpis yra ilgesnis negu vieni metai; 10) tarptautinės mišriosios sutartys; 11) Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo pakeitimai, priimti Europos Sąjungos sutarties 48 straipsnio 6 dalyje nustatyta tvarka. Pagal to paties straipsnio 2 dalį taip pat ratifikuojamos tarptautinės sutartys, kuriose numatytas jų ratifikavimas.

²⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtąjo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 9-199; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 7 straipsnio ketvirtosios dalies ir 12 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 86-1949.

sutarties nesilaikymo“)²⁸⁷. Tai reiškia, kad ratifikuotos tarptautinės sutartys Lietuvoje turi įstatymo galią²⁸⁸. Be to, įstatymo galią turi ir Seimo statutas²⁸⁹.

Kita vertus, pagal Tarptautinių sutarčių įstatymo 9 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, kurioms Lietuvos Respublikos Konstitucija, šis įstatymas arba pati sutartis nenumato ratifikavimo procedūros, tvirtina Lietuvos Respublikos Vyriausybė²⁹⁰. Tai suponuoja, kad Lietuvoje gali būti taikomos teisės aktų nustatyta tvarka sudarytos tiek ratifikuotos, tiek neratifikuotos tarptautinės sutartys.

Remiantis Konstitucinio Teismo doktrina, Seimas turi įstatymų leidybos teisę, jokiai kitai valstybės valdžios institucijai įstatymų leidyba nėra deleguojama. Pripažinus, kad ir neratifikuotos tarptautinės sutartys turi įstatymo galią, būtų paneigiama Seimo prerogatyva leisti įstatymus. Svarbu ir tai, kad sutartys, kurios turi būti ratifikuotos, turi esminę reikšmę tolesnei teisinei sistemai kurti. Todėl nuostata, jog įstatymo galią turi ir Seimo neratifikuotos tarptautinės sutartys, nepagrįstai išplečia jų juridinę galią Lietuvos Respublikos teisės šaltinių sistemoje. Įsigaliojus Konstitucijai, sudarytų ir įsigaliojusių, bet neratifikuotų Lietuvos Respublikos tarptautinių

²⁸⁷ Vienos konvencija „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 13-480.

²⁸⁸ Pažymėtina tai, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, doktrinos nuostata, jog Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią, negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą Lietuvos Respublika gali nesilaikyti savo tarptautinių sutarčių, jeigu jos įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose yra nustatytas kitoks teisinis reguliavimas negu nustatytasis tarptautinėmis sutartimis. Konstitucijoje taip pat yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinės teisės aktas (aišku, išskyrus pačią Konstituciją) nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytu tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis [Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 105-5330].

²⁸⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 36-1292.

²⁹⁰ Pažymėtina, jog įgaliojimus sudaryti Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, kurios įsigalioja nuo pasirašymo ar pasikeitimo laiškais dienos arba yra laikinai taikomos, jeigu joms Lietuvos Respublikos Konstitucija, Tarptautinių sutarčių įstatymas arba pati tarptautinė sutartis nenumato ratifikavimo procedūros, suteikia Lietuvos Respublikos Vyriausybė ministerijos ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstaigos, kuri pagal kompetenciją rengia sutartį, teikimu, pritarus Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijai. Sudaryti Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis pasikeičiant diplomatinėmis notomis, jeigu jos įsigalioja nuo pasikeitimo diplomatinėmis notomis dienos, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu pavedama Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijai. Anksčiau nurodytoms tarptautinėms sutartims netaikomas Tarptautinių sutarčių įstatymo 9 straipsnio 1 dalies reikalavimas.

sutarčių teisinė galia nelieka neapibrėžta. Jos turi kiekvienam teisės aktui būdingą teisinių santykių subjektams privalomąją galią. Tačiau jų juridinė galia nuo ratifikuotų sutarčių skiriasi tuo, kad jos neturi prieštarauti ne tik Konstitucijai, bet ir įstatymams²⁹¹. Tai reiškia, kad tik ratifikuotoms tarptautinės sutartimis pripažįstama įstatymo galia, o neratifikuotos tarptautinės sutartys turi žemesnę nei įstatymo galią.

Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva yra Europos Sąjungos narė, todėl Europos Sąjungos teisinis reglamentavimas taip pat yra aktualus LR BK 294 straipsnio 1 dalyje įtvirtintai „įstatymų“ sąvokai aiškinti. Pagal Konstitucijos 150 straipsnio 1 dalies 4 punktą 2004 m. liepos 13 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ yra Konstitucijos sudedamoji dalis. Pagal šio Konstitucinio akto 2 dalį Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus. Minėtose nuostatose yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytu Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją²⁹².

Remiantis Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 288 straipsniu, vykdydamos Europos Sąjungos kompetenciją, institucijos priima reglamentus,

²⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 7 straipsnio ketvirtosios dalies ir 12 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 86-1949.

²⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 141-5430.

direktyvas, sprendimus, rekomendacijas ir nuomones²⁹³. Remiantis Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 289 straipsnio 3 dalimi, pagal teisėkūros procedūrą priimti teisės aktai yra įstatymo galią turintys teisės aktai. To paties straipsnio 1 dalyje numatyta, kad įprasta teisėkūros procedūra – procedūra, kai reglamentą, direktyvą ar sprendimą bendrai priima Europos Parlamentas ir Taryba, remdamiesi Komisijos pasiūlymu, o to paties straipsnio 2 dalyje numatyta, kad konkrečiais Sutartyse numatytais atvejais procedūra, kai reglamentą, direktyvą ar sprendimą priima Europos Parlamentas, dalyvaujant Tarybai, arba Taryba, dalyvaujant Europos Parlamentui, yra speciali teisėkūros procedūra.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, teigtina, kad Europos Sąjungoje įstatymo galią turi pagal teisėkūros procedūrą priimti reglamentai, direktyvos ir sprendimai. Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Tai reiškia, kad Lietuvoje įstatymo terminu gali būti apibrėžiami Europos Sąjungos priimti reglamentai, direktyvos ir sprendimai. Tačiau, remiantis Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika, direktyva pati savaime negali įpareigoti asmens, dėl to ja iš esmės negalima remtis prieš asmenį²⁹⁴. Tai kyla iš to, kad nacionalinės valdžios institucijos pasirenka direktyvos įgyvendinimo formą ir būdus. Todėl direktyva prieš asmenį tiesiogiai taikoma gali būti tik tuo atveju, kai ji perkelta į nacionalinę teisę. Perkėlus direktyvą į nacionalinę teisę, atitinkamai taikomas tas teisės aktas, kuriuo įformintas jos perkėlimas. Todėl direktyva, neperkelta į nacionalinę teisę, negali būti laikoma patenkančia į LR BK 294 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą „įstatymo“ sąvoką.

Baudžiamoji atsakomybė asmeniui, nesilaikiusiam sprendime, priimtame laikantis teisėkūros procedūros, numatytos teisės įgyvendinimo

²⁹³ Reglamentas yra taikomas visuotinai. Jis privalomas visas ir tiesiogiai taikomas visose valstybėse narėse. Direktyva yra privaloma kiekvienai valstybei narei, kuriai ji skirta, rezultato, kurį reikia pasiekti, atžvilgiu, bet nacionalinės valdžios institucijos pasirenka jos įgyvendinimo formą ir būdus. Sprendimas yra privalomas visas. Sprendimas, kuriame nurodomi jo adresatai, yra privalomas tik tiems adresatams. Rekomendacijos ir nuomonės neturi privalomosios galios (Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 288 straipsnis).

²⁹⁴ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2004 m. spalio 5 d. sprendimas sujungtose bylose NUO C-397/01 IKI C-403/01.

tvarkos, galėtų kilti tik tuo atveju, jei jis ar asmuo, kurio teisę kaltininkas įgyvendina, yra to sprendimo adresatas, kadangi sprendimai ir iš jų kylančios pareigos yra privalomi tik asmenims, kuriems jie skirti.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje konstatuota, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 7 straipsnio 1 dalis numato, kad tik įstatymu galima apibrėžti, kas laikoma nusikalstama veika, ir numatyti bausmes, bei draudžia plečiamąjį baudžiamojo įstatymo aiškinimą, sunkinantį kaltinamojo padėtį. Tai suponuoja, jog nusikalstama veika turi būti aiškiai apibrėžta baudžiamojo įstatymo, tačiau, kai to reikia, baudžiamojo įstatymo nuostatos gali būti išaiškintos ir teismų praktikoje²⁹⁵. Konstitucinis Teismas taip pat laikosi praktikos, kad įstatymų leidėjo neišspręsti teisės taikymo klausimai yra teismų praktikos dalykas²⁹⁶. Taigi teismų praktika gali konkretizuoti kai kuriuos baudžiamajame įstatyme įtvirtintus nusikalstamų veikų požymius. Tai reiškia, kad ir teismų sprendimai minėta prasme gali būti prilyginami įstatymams. Pagal CK 6.189 straipsnio 1 dalį įstatymo galia priskiriama ir teisėtai sudarytoms ir galiojančioms sutartims jų šalių atžvilgiu. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio 2 dalyje įtvirtina, kad ir Konstitucinio Teismo priimti nutarimai turi įstatymo galią. Taigi ir šiuos teisės aktus tam tikra prasme galima būtų laikyti įstatymais. Tačiau toks aiškinimas galėtų būti per platus.

Kai kurie autoriai nurodo, kad baudžiamosios justicijos prigimtis ir esmė orientuoja į vienintelę išvadą – baudžiamuosius įstatymus būtina formuluoti taip ir tokia kalba, kad juose esamus draudimus suvoktų kiekvienas, net ir neturintis specialiojo teisinio pasirengimo žmogus. Dėl šios priežasties baudžiamoji teisė aiškintina remiantis objektyviuoju teisės aiškinimo metodu. Priešingu atveju galėtų būti nepagrįstai išplėstos baudžiamosios teisės taikymo

²⁹⁵ European Court of Human Rights 25 May 1993 judgement in the case of Kokkinakis v. Greece (Application no. 14307/88); European Court of Human Rights 22 November 1995 judgement in the case S. W. v. the United Kingdom (Application no. 20166/92).

²⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 12 d. sprendimas „Dėl pareiškėjo – Kauno miesto apylinkės teismo prašymo (Nr. 1B-31) ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 192 straipsnio 1 dalis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 42 straipsnio 3 daliai. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 98-3984; PRAPIESTIS, Jonas; GIRDAUSKAS, Mindaugas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamojoje teisėkūroje. *Teisė*, 2013, Nr. 88.

ribos ir pažeistas principas *nullum crimen, nulla poena sine lege*²⁹⁷. Jeigu suvokiant įstatymą kyla neaiškumų ar svyravimų, pirmenybė turi būti atiduota tam, kas lengviau teisiamajam – *in dubio mitius*; plečiamasis aiškinimas paprastai turėtų būti taikomas tik tais atvejais, kai reikia siaurinti atsakomybę ar kitaip palengvinti kaltininko padėtį; plečiamuoju aiškinimu neturėtų būti išplečiamos baudžiamosios atsakomybės ribos ar kitaip apsunkinama kaltininko padėtis²⁹⁸. Aiškinant baudžiamąjį įstatymą plečiamai, gali būti pažeidžiamas ir teisėtumo principas – sudaromos prielaidos taikyti baudžiamąjį atsakomybę už tokius pažeidimus, kurie tiesiogiai nenumatyti baudžiamajame įstatyme²⁹⁹.

Anksčiau nurodyti teisės aktai (Konstitucija, konstituciniai įstatymai, kiti įstatymai) priimami valstybės aukščiausiojo atstovaujamojo organo – Seimo ar tautos referendumu. Minėtas požymis atitinka lingvistinės žodžio „įstatymas“ reikšmės požymį – priimtas valstybės aukščiausiojo atstovaujamojo organo. Konstitucijos 69 straipsnyje taip pat įtvirtinta, kad įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros ir kad įstatymų nuostatos gali būti priimamos ir referendumu. Jiems taip pat yra numatyta speciali teisėkūros procedūra. Remiantis Teisėkūros pagrindų įstatymo 2 straipsnio 5 dalimi, teisėkūra – procesas, apimantis teisėkūros iniciatyvų pareiškimą, teisės aktų projektų rengimą, teisės aktų priėmimą, pasirašymą ir skelbimą. Be to, pagal Konstitucijos 67 straipsnio 1 dalies 2 punktą įstatymus leidžia Seimas. Remiantis loginiu metodu, įstatymus leidžia įstatymų leidėjas, t. y. Seimas arba tauta.

Atitinkamai Lietuvos Respublikos ratifikuotos tarptautinės sutartys ratifikuojamos aukščiausiojo atstovaujamojo organo – Seimo, priimant įstatymą dėl konkrečios tarptautinės sutarties ratifikavimo. Europos Sąjungos įstatymo galią turintys teisės aktai tokiais pripažįstami Europos Sąjungos steigimo ir jas

²⁹⁷ MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999, p. 193.

²⁹⁸ ABRAMAVIČIUS, Armanas; et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 106.

²⁹⁹ ŠVEDAS, Pranas. Prieštaringi Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 192 straipsnio interpretavimo aspektai. Teisė, 2009, Nr. 73, p. 144.

keičiančiųjų sutarčių, kurias yra ratifikavęs Seimas, pagrindu. Remiantis loginiu metodu, minėti teisės aktai Lietuvos įstatymų leidėjo, t. y. Seimo, yra pripažinti turinčiais aukštesnę nei įstatymo galią.

Kiti nurodyti teisės aktai (Konstitucinio Teismo ir teismų sprendimai, sudarytos civilinės sutartys) nėra priimami aukščiausią galią turinčių atstovaujamojų tautos organų ir teisės aktuose nėra įtvirtinta, jog minėti subjektai leidžia įstatymus – jų priimamų aktų galia prilyginama ar gali būti prilyginta įstatymams, tačiau tai nėra įstatymų leidybos procesas³⁰⁰.

Apibendrinant teigtina, kad, remiantis lingvistiniu, loginiu ir sisteminiu metodais, LR BK 294 straipsnio 1 dalyje nurodytą sąvoką „įstatymų“ reikėtų suprasti ne plačiąja, bet siaurąja prasme, t. y. kaip Konstituciją, Lietuvos Respublikos ratifikuotas tarptautines sutartis, Europos Sąjungos reglamentus ir sprendimus, konstitucinius ir kitus įstatymus, taip pat Seimo statutą. Toks aiškinimas atitinka bendrinę kalbą ir principą *in dubio mitius*.

Teisinėje literatūroje iš esmės vieningai sutariama, jog poįstatyminis teisės aktas nepatenka į įstatymo apibrėžimą. Poįstatyminis teisės aktas yra įstatymo nustatytais pagrindais ir tvarka kompetentingos valstybės institucijos priimtas teisės aktas, kuriuo realizuojamos įstatymo normos. Poįstatyminiame teisės akte įtvirtintos teisės normos negali pakeisti paties įstatymo ir sukurti naujų bendrųjų teisės normų, kurios savo galia konkuruotų su įstatymo

³⁰⁰ Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas, vertindamas teisėkūros subjektų veiklos rezultatų – jau priimtų teisės aktų – konstitucingumą ir teisėtumą, gali juos pripažinti negaliojančiais nuo Konstitucinio Teismo akto oficialaus paskelbimo dienos, tačiau negali sukurti naujos teisės normos, turinčios pakeisti tą, kuri neteko galios. Tad Konstitucinis Teismas tiesiogiai nesiekia įsiterpti į prerogatyvinę teisėkūros institucijų funkciją – teisės aktų leidybą. Konstitucinio Teismo galią lemia tik netiesioginis jo dalyvavimas valstybės valdžios institucijų veikloje, nustatytais formomis vykdant priimtų aktų teisėtumo ir konstitucingumo kontrolę ir pašalinant Konstitucijai prieštaraujančias teisės normas iš valstybės teisės sistemos [Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Konstitucinis teisingumas: funkcijos ir santykiai su kitomis valdžios institucijomis: Europos Konstitucinių Teismų Konferencijos XV kongresui parengtas nacionalinis pranešimas. Vilnius: *Europos Konstitucinių Teismų Konferencija*, 2010, p. 2–3].

normomis³⁰¹. Todėl poįstatyminis teisės aktas yra žemesnės galios nei įstatymai.

Tai reiškia, kad į LR BK 294 straipsnio 1 dalyje vartojama sąvoka „įstatymuose“ neapima poįstatyminių teisės aktų. Darytina išvada, jog baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą negalima, jei asmuo nesilaikė poįstatyminiuose teisės aktuose įtvirtintos teisių įgyvendinimo tvarkos. Šiuo aspektu pažymėtina, kad pasitaiko atvejų, kai asmenys nepagrįstai kaltinami savavaldžiavimu pažeidus poįstatyminių teisės aktų reikalavimus³⁰².

Viena žodžio laikytis reikšmių lietuvių kalboje yra elgtis. Tačiau LR BK 294 straipsnio 1 dalyje žodis laikytis vartojamas su neiginiu. Tvarka lietuvių kalboje aiškinama kaip darnos, sistemos buvimas, sutikimas su norma³⁰³, nusistovėjęs veikimo, elgesio būdas, paprotys, atlikimo būdas, taisyklės³⁰⁴. Taigi formuluotė „nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos“

³⁰¹ LIEKYTĖ, Živilė. Norminio teisės akto koncepcijos samprata. *Teisė*, 2002, Nr. 43, p. 99; SINKEVIČIUS, Vytautas. Poįstatyminis teisės aktas Konstitucinio Teismo nutarimuose. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 46(38), p. 64; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. Nr. 118-5564.

³⁰² Pavyzdžiui, E. L. pirmosios instancijos teismo buvo nuteista pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį už tai, kad tvarkydama Rokantiškių kapų sklype palaidotą savo tėvo M. L. kapą, suderinusi kapavietės pertvarkymo projektą, tačiau neturėdama nei Rokantiškių kapinių grupės administratoriaus, nei R. O., L. N. ir A. O. leidimo, pažeisdama Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnį, kapinių tvarkymo taisyklių, patvirtintų Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 1207, 25 punktą, savavališkai perstatė R. O., L. N. ir A. O. tėvo B. O., paminklą, nugabendama į kitą vietą, bei ant naujo paminklo, kuris buvo pastatytas pagal suderintą projektą, neužrašė toje kapavietėje palaidoto B. O. duomenų, kad jo palaikai palaidoti Rokantiškių kapų kapavietėje, tokiu būdu panaikino Rokantiškių kapinėse buvusį B. O. kapą ir taip padarė didelės žalos R. O., L. N. ir A. O. teisėtiems interesams [Vilniaus apygardos teismo 2012 m. rugsėjo 28 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje Nr. 1A-850-92/2012]. Manytina, jog baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą neturėtų kilti pažeidus poįstatyminio teisės akto, konkrečiu atveju Vyriausybės nutarimo, nuostatas. Nors nuteistoji vėliau buvo išteisinta, tačiau ne anksčiau nurodytu pagrindu. Kitoje byloje S. P. buvo kaltinamas, jog, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, t. y. pažeisdamas Lietuvos Respublikos stovybos įstatymo 3 straipsnio 2 dalies 1 punkto ir stovybos techninio reglamento 1.01.07:2002 „Nesudėtingi (tarp jų laikini) statiniai“, patvirtinto aplinkos ministro 2002 m. balandžio 16 d. įsakymu Nr. 184, 21.1 ir 21.2 punktų reikalavimus, savavališkai užtvėrė kelią [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-485/2007]. Autoriaus nuomone, kaltinamasis neturėjo būti kaltinamas pažeidęs poįstatyminio teisės akto reikalavimus, nes poįstatyminiai teisės aktai nepatenka į įstatymo sąvoką, todėl kaltinimas galėjo būti grindžiamas tik įstatymo nuostatų pažeidimu.

³⁰³ Lietuvių kalbos institutas. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, internetinė versija, 2011 [žiūrėta 2013 m. gruodžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dz.lki.lt>>.

³⁰⁴ Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008) [žiūrėta 2013 m. gruodžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <www.lkz.lt>.

gali būti aiškinama kaip asmens elgesio neatitikimas veikos padarymo metu galiojančiame teisės akte (Konstitucijoje, Lietuvos Respublikos ratifikuotoje tarptautinėje sutartyje, Europos Sąjungos reglamente ar sprendime, konstituciniuose ar kituose įstatymuose, ar Seimo statute) numatytais teisės normoms, reglamentuojančioms ginčijamų arba pripažįstamų, bet nerealizuotų teisių vykdymo taisykles, sankcionuotas valstybės prievarta³⁰⁵.

Tvarka, kurios nesilaikymas gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą, baudžiamajame įstatyme nėra paašškinta – jame tik nurodoma, kad tokia tvarka turi būti numatyta įstatyme. Konkretus įstatymas baudžiamojo įstatymo tekste nenurodytas. O. Fedosiukas nurodo, kad taip suformuluotos dispozicijos paprastai vadinamos blanketinėmis, t. y. nukreipiančiomis į kitą teisės aktą³⁰⁶. Kad savavaldžiavimo dispozicija³⁰⁷ yra

³⁰⁵ Pažymėtina, kad tokie teisės aktai nuo 2014 m. sausio 1 d. turi būti priimami laikantis Teisėkūros pagrindų įstatyme numatytų reikalavimų.

³⁰⁶ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 266.

³⁰⁷ P. Švedo nuomone, LR BK straipsnio dispozicija turėtų būti suprantama ne kaip vienas iš baudžiamosios teisės normos elementų, kuriame formuojama elgesio taisyklė, o kaip straipsnio teksto išdėstymas LR BK, atitinkamai straipsnio „blanketiškumas“ yra ne baudžiamosios teisės normos, o baudžiamosios teisės šaltinio požymis [ŠVEDAS, Pranas. Blanketinės dispozicijos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, 2010, Nr. 77, p. 181–193]. Kad blanketinė yra LR BK straipsnio dispozicija, pritaria ir V. Piesliakas, teigiantis, kad dispozicija blanketinė tada, kai viename LR BK straipsnyje numatoma atsakomybė už daugelį vienaarūšių veikų, kurių vardijimas pažeistų įstatymo lakoniškumo principą, dėl to jos tiksliai įvardijamos specialiaame įstatyme [PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. 2-ras papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 23]. Kai kurie Rusijos Federacijos autoriai teigia, kad blanketinė yra būtent baudžiamosios teisės norma, kurią jie apibrėžia kaip baudžiamajame įstatyme esančią privalomą elgesio taisyklę, tiesiogiai arba netiesiogiai nukreipianti į kitus teisės aktus, be kurių analizės neįmanoma tinkamai ir efektyviai jos įgyvendinti [БОРОВИКОВ, Никита Сергеевич. *Blanketные нормы в уголовном праве: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право* (12.00.08). Москва: 2009. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1353003>> [žiūrėta 2011 m. kovo 17 d.]. Sutiktina su E. Bieliūnu, kad įvairių autorių pozicijos, apibūdinant blanketines dispozicijas, nelabai skiriasi ir nekonfrontuoja, nes keistos ar net pavojingos atrodytų pastangos išrankioti ir sureikšminti kraštutinumus: susieti dispozicijos terminą vien su įsivaizduojama baudžiamosios teisės norma, kuri neturėtų net minimalios rašytinės išraiškos įstatyme, arba vien su tokiu tekstu, kuriame nėra nieko normatyvaus [BIELIŪNAS, Egidijus. Baudžiamojo įstatymo blanketinės dispozicijos ir jų taikymas kvalifikuojant nusikalstamas veikas. In ŠVEDAS, Gintaras (vyr. moksl. red.). *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 120].

blanketinė, sutinka ir E. Bieliūnas bei P. Švedas³⁰⁸. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų praktikoje dispozicija laikoma blanketine, kai konkrečiame LR BK straipsnyje nustatytos nusikaltimo sudėties negalima išaiškinti vien remiantis baudžiamojo įstatymo tekstu, bet reikia remtis ir kitais teisės šaltiniais³⁰⁹. Atskleidžiant savavaldžiavimo požymį „nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos“, būtina remtis ir kitais teisės aktais, todėl sutiktina, kad savavaldžiavimo dispozicija yra blanketinė.

G. Švedas nurodo, jog blanketinės baudžiamosios teisės dispozicijos pažeidžia konstitucines asmenų teises ir laisves, kadangi baudžiamojo įstatymo dispozicija nustato nusikalstamų veikų požymius, todėl ji turi būti maksimaliai tiksli, aiški ir išsami. Esant blanketinei dispozicijai, kaltininkas gali ir nežinoti, kokia konkreti veika yra uždrausta baudžiamojo įstatymo. Jeigu veiką galima padaryti tik tyčia, tada asmens, kuris nežino, kad konkreti veika yra baudžiamojo įstatymo uždrausta, psichinis santykis su daroma veika nėra adekvatus tyčios turiniui baudžiamosios teisės atžvilgiu³¹⁰.

J. Pradel taip pat kritikuoja blanketinių dispozicijų vartojimą baudžiamuosiuose įstatymuose. Dėl baudžiamųjų įstatymų blanketinės konstrukcijos keliamų problemų kaltę jis priskiria įstatymų leidėjui: visi įstatymų leidėjai į baudžiamąjį kodeksą sudeda tik daugumą ar didžiąją daugumą klausimų, tačiau niekuomet nesudeda jų visų – arba iš baimės padaryti pernelyg storą tomą, arba dėl paprasčiausio nesugebėjimo, žinant norminių teisės aktų įvairovę³¹¹.

Dalis Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkų iš dalies „pateisina“ blanketinių teisės dispozicijų vartojimą baudžiamajame įstatyme, teigdami, kad

³⁰⁸ BIELIŪNAS, Egidijus. Baudžiamojo įstatymo blanketinės dispozicijos ir jų taikymas kvalifikuojant nusikalstamas veikas. In ŠVEDAS, Gintaras (vyr. moksl. red.). *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 125; ŠVEDAS, Pranas. Blanketinės dispozicijos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, 2010, Nr. 77, p. 186.

³⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-411/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-106/2009.

³¹⁰ ŠVEDAS, Gintaras. Kai kurios baudžiamųjų įstatymų dispozicijų konstravimo problemos. *Teisė*, 1991, Nr. 25, p. 19–23.

³¹¹ PRADEL, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 89.

visų vienaarūšių nusikalstamų veikų vardijimas pažeistų baudžiamojo įstatymo lakoniškumo principą³¹². Viena vertus, baudžiamasis įstatymas neturėtų būti pernelyg lakoniškas ar dinamiškas, jis turėtų būti stabilus, kad kiekvienas asmuo žinotų, koks jo veikimas yra draudžiamas. Tačiau, kita vertus, baudžiamasis įstatymas turi būti ir dinamiškas, atsižvelgiantis į visuomenės ir valstybės raidą, socialinių vertybių kaitą, vienu socialinių reiškinių išnykimą ir naujų atsiradimą³¹³.

P. Švedas nurodo, jog blanketinių dispozicijų reikalingumą lemia tai, kad tiesioginis nusikaltimų, susijusių su įvairių techninių ar bet kokių kitokių taisyklių pažeidimu, aprašymas būtų labai sudėtingas, o kartais ir apskritai neįmanomas. Dėl santykių sudėtingumo ir atitinkamai reglamentavimo įvairovės bei gausos sudėti išsamius draudžiamų veikų aprašymus į baudžiamąjį įstatymą, neapsunkinant kuriamų straipsnių bei baudžiamojo įstatymo stabilumo, praktiškai neįmanoma³¹⁴. E. Bieliūnas, sutikdamas su abejonėmis ir kritika dėl blanketinių dispozicijų vartojimo, kelia hipotezę, kad tokioje teisės sistemoje, kurioje vieninteliu teisės šaltiniu siekiama padaryti BK, blanketinių dispozicijų gyvybingumo tendencija neišvengiama³¹⁵.

Baudžiamojoje teisėje reikia ypač atidžiai vertinti kriminalizavimo ir dekriminalizavimo padarinius. Kai baudžiamosios teisės normos yra aiškiai išdėstytos ir jų požymiai aprašyti tik baudžiamajame įstatyme, tai pasiekti yra gerokai paprasčiau. Tačiau kai baudžiamosios teisės normų požymių aprašymo reikia ieškoti kituose teisės aktuose, kriminalizavimo ir dekriminalizavimo įvertinimas yra gerokai sudėtingesnis ar galimai net fiziškai neįmanomas, nes normos, į kurią nukreipia blanketinė baudžiamosios teisės dispozicija,

³¹² PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. 2-ras papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 23.

³¹³ ABRAMAVIČIUS, Armanas; et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 17.

³¹⁴ ŠVEDAS, Pranas. Blanketinės dispozicijos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, 2010, Nr. 77, p. 181–193.

³¹⁵ BIELIŪNAS, Egidijus. Baudžiamojo įstatymo blanketinės dispozicijos ir jų taikymas kvalifikuojant nusikalstamas veikas. In ŠVEDAS, Gintaras (vyr. moksl. red.). *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 122.

pakeitimas gali reikšti sąmoningą ar nesąmoningą nusikalstamos veikos kriminalizavimą ar dekriminalizavimą.

Teisės norma privalo pasižymėti tokia vidaus struktūra, kurioje būtų pateikta pakankama informacija, sugeneruojama elgesio modeliui apibrėžti³¹⁶. Taip pat potencialaus kaltininko galimybei bent jau numatyti tai, kad už vienokį ar kitokį elgesį jis gali būti traukiamas atsakomybėn³¹⁷. Savavaldžiavimo požymis „nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos“ yra labai platus, nes apima visus teisės aktus, teisėkūros proceso metu, įgijusius įstatymo galią. Tokių teisės aktų yra daugybė ir vargu, ar kiekvienas asmuo gali juos visus žinoti. Kita vertus, asmuo, įgyvendinantis savo subjekcinę teisę, turi numatyti, kad jo subjekcinė teisė turi būti įgyvendinta laikantis įstatymais nustatytos tvarkos. Tai reiškia, kad jis turi numatyti ir tai, kad už elgesį, pažeidžiantį įstatymų nustatytą tvarką, gali būti baudžiamas. Todėl savavaldžiavimo požymis „nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos“, nors ir yra talpus, tačiau konkrečią subjekcinę teisę įgyvendinančiam asmeniui turėtų būti žinomas.

Vertinant savavaldžiavimo dispozicijos blanketinę konstrukciją kaip baudžiamojo įstatymo visumos dalį³¹⁸, ši blanketinė konstrukcija gali būti pateisinama ir siekiu išlaikyti baudžiamąjį įstatymą lakonišką ir dinamišką, būtinybe išvengti baudžiamojo įstatymo „gremėzdiškumo“, baudžiamojo įstatymo formos stabilumo išlaikymu, nekeičiant paties baudžiamojo įstatymo, tik keičiant teisės normas, į kurias nukreipia baudžiamasis įstatymas³¹⁹. Tokia pozicija paaiškintina tuo, kad kai kuriais atvejais yra labai sudėtinga sukurti

³¹⁶ LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu. *Teisė*, 2009, Nr. 73, p. 38–54.

³¹⁷ BOTT, Ingo; KRELL, Paul. Der Grundsatz „*nulla poena sine lege*“ im Lichte verfassungsgerichtlicher Entscheidungen [interaktyvus]. *Zeitschrift für das Juristische Studium*, 2010, Ausgabe 6 [žiūrėta 2011 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zjs-online.com/dat/artikel/2010_6_393.pdf>.

³¹⁸ Daugiau kaip trečdalis LR BK specialiosios dalies straipsniuose įtvirtintų teisės normų turi blanketines dispozicijas [ŠVEDAS, Pranas. Blanketinės dispozicijos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, 2010, Nr. 77, p. 181–193].

³¹⁹ БОРОВИКОВ, Никита Сергеевич. *Бланкетные нормы в уголовном праве*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва, 2009 [žiūrėta 2011 m. kovo 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1353003>>.

tokias teisės normas, kurios būtų aiškios ir suprantamos be kitų teisės aktų analizės.

Užsienio šalyse savavaldžiavimo nusikalstamos veikos normos taip pat konkrečiai nenurodo tvarkų, kurias turi pažeisti kaltininkas, kad jam grėstų baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą³²⁰. Vienos šalys vartoja tokią

³²⁰ Pagal Rusijos BK 330 straipsnio 1 dalį savavaldžiavimas – savavališkas, nesilaikant įstatymų ar kitų norminių teisės aktų nustatytos tvarkos, veikimas, kurio teisėtumas ginčijamas organizacijų ar asmenų, jei tokia veika padaryta esminė žala [Уголовный кодекс Российской Федерации. От 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 02.11.2013) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ug-kodeks.ru/>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.]. Kazachstane ir Baltarusijoje savavaldžiavimas padaromas pažeidžiant teisės aktais nustatytą tvarką [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Law No. 167, 1997. Amendments up to 09.12.2004 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-code>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.]; Criminal Code of the Republic of Belarus. Amendments up to 27.12. 2010 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/oeur/lxwebu.htm>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.]. Tačiau Baltarusijos Respublikos BK 384 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta ir specialioji savavaldžiavimo sudėtis, numatanti baudžiamąją atsakomybę už privertimą įvykdyti sutartinę prievolę, atlyginti padarytą žalą, grąžinti skolą, baudą ar delspinigius, ar grasinant panaudoti prievartą, sunaikinus ar sugadinus turtą arba paskleidus informaciją, galinčią padaryti didelę žalą nukentėjusio ar jo artimo asmens teisėms ar teisėtiems interesams, jei nėra turto prievartavimo požymių. Armėnijoje, Bulgarijoje, Ispanijoje, Latvijoje, Suomijoje ir Ukrainoje savavaldžiavimas padaromas nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos [Criminal Code of the Republic of Armenia. Law No. ZR-528, 2003. Amendments up to 02.05.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=eng>> [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.]; Уголовный кодекс Украины. С изменениями от 18.09.2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.]; Criminal Code of the Republic of Latvia. Amendments up to 14.03.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2014 m. sausio 15 d.]; Criminal Code of the Republic of Bulgaria. Amendments up to 28.05.2010 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2012 m. kovo 15 d.]; Criminal Code of the Republic of Finland [interaktyvus]. Amendments up to 927/2012. Prieiga per internetą: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf> [žiūrėta 2014 m. sausio 21 d.]; The Spanish Criminal Code. Act No. 10/1995. Prieiga per internetą: <<http://www.scribd.com/doc/139300039/Criminal-Code-Spain>> [žiūrėta 2014 m. sausio 22 d.]. Kita vertus, Ukrainoje numatyta ir specialioji savavaldžiavimo norma – privertimas įvykdyti ar nevykdyti civilines pareigas (Ukrainos BK 355 straipsnis), kai atsakomybė siejama su reikalavimu įvykdyti ar neįvykdyti susitarimą, sutartį ar kitą civilinę pareigą grasinant smurtu, sunaikinant turtą, nesant turto prievartavimo požymių (Ukrainos BK 355 straipsnio 1 dalis). Estijoje vartojamas terminas „neteisėtas vykdymas“ [Criminal Code of the Republic of Estonia. Law No. RT I 2001, 13, 69. Amendments up to 15.07.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.]. Albanijoje savavaldžiavimu laikomas vykdymas tikros ar tariamos teisės, nepripažįstamos kito asmens, kai dėl teisės įgyvendinimo nesikreipiama į kompetentingas valdžios institucijas, t. y. ji vykdoma savavališkai [Criminal Code of the Republic of Albania. Law No. 7895, 1995. Amendments up to 13.10.2009 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2013 m. sausio 15 d.]. Makedonijos Respublikoje savavaldžiavimas taip pat siejamas su savavališkumu, nenurodant, kokia tvarka pažeidžiama [Criminal Code of the Former Yugoslav Republic of Macedonia. Amendments up to 09.2009 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2012 m. vasario 20 d.]. Danijos Karalystėje vartojama dar abstraktesnė formuluotė – „bet kuris asmuo, pats vykdantis įstatymą, baudžiamas <...>“ [Уголовный кодекс Дании. С изменениями от 17 марта 1999 г. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 10 d.]. Vokietijoje baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą kyla asmeniui, kuris neteisėtai savo ar kito asmens kilnojamąjį daiktą paima savininko naudai iš daikto valdytojo, įkaito gavėjo arba kito asmens,

pačią konstrukciją kaip ir Lietuva – nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos (Armėnija, Bulgarija, Ispanija, Latvija, Suomija ir Ukraina), kitos jį sieja su bet kokių tvarkų, įtvirtintų norminiuose teisės aktuose, pažeidimu (Rusija), kitos numato atsakomybę už bet kokiuose teisės aktuose numatytų pareigų pažeidimą (Kazachstanas, Baltarusija), kai kurios šalys savavaldžiavimą bando sieti iš esmės tik su civilinių subjektinių teisių įgyvendinimo tvarkų pažeidimu (Vokietija), kitos apskritai nenurodo, kokios tvarkos turi būti pažeistos (Albanija, Danija, Makedonija), o kai kurios iš nurodytų šalių savavaldžiavimą taip pat sieja ir su tam tikrų civilinių subjektinių teisių įgyvendinimo pažeidimu, padaromu tam tikru, baudžiamajame įstatyme nurodytu būdu (Baltarusija, Ukraina).

Viena vertus, Lietuvoje savavaldžiavimo sudėtis platesnė nei Vokietijoje, kurioje savavaldžiavimas siejamas išimtinai su civilinių subjektinių teisių neteisėtu įgyvendinimu, kita vertus, siauresnė nei daugelyje kitų šalių, kur numatoma atsakomybė už bet kokių tvarkų pažeidimą. Tačiau nė vienoje valstybėje konkreti tvarka nėra detalizuota, o jai rasti būtina pasitelkti ir analizuoti kitus teisės aktus.

Apsiribojimas tik įstatymuose numatytomis tvarkomis, susiaurina baudžiamosios atsakomybės taikymą, todėl yra teigiamas reiškinys. Jei asmuo vykdo savo teisę nesilaikydamas poįstatyminiame teisės akte numatytos tvarkos, tai baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą negalima. Konkretinant požymį „nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos“ baudžiamasis įstatymas taptų labai gremėzdiškas, nes į jį turėtų būti surašytos visos tvarkos, kurias pažeidus asmeniui grėstų baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą, kita vertus, surasti ir surašyti visas valstybės nustatytas teisių įgyvendinimo tvarkas būtų vargu ar įmanoma dėl jų gausos ir nuolat vykstančio įstatymų leidybos proceso. Kiekvieną kartą, keičiant tam tikrą tvarką, reikėtų keisti ir baudžiamąjį įstatymą. Todėl manytina, jog savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties atveju nėra galimybės aiškiau ir konkrečiau apibrėžti požymį

turinčio teisę naudoti ar sulaikyti daiktą (Vokietijos BK 289 straipsnis) Das deutsche Strafgesetzbuch. Zuletzt geändert 10.10.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 1 d.].

„nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos“, o tvarkas būtų galima tik susiaurinti, tačiau tokiu atveju dalis pavojingų veiktų galėtų būti dekriminalizuotos.

Savavaldžiavimo dispozicijos lakoniškumas kelia tam tikrų problemų kvalifikuojant veikas kaip savavaldžiavimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad, kai LR BK straipsnio dispozicija blanketinė, teismo nuosprendyje privalo būti nurodomas įstatymas ar kitas teisės aktas, už kurio reikalavimų ar draudimų pažeidimą nustatyta baudžiamoji atsakomybė. Nuosprendyje nurodomas jo straipsnis, dalis ar punktas, glaustai atskleidžiant turinį ir pažymint pažeidimo esmę³²¹. Tai reiškia, jog esant blanketinei dispozicijai, nuosprendyje privalu nurodyti konkretų teisės aktą, kuris buvo pažeistas, ir jį bei pažeidimo esmę detalizuoti³²².

Minėtas reikalavimas kyla iš LR BK 2 straipsnio 4 dalies, numatančios, jog pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį. Tik nustačius visišką veikos ir savavaldžiavimo sudėties tapatumą asmeniui gali kilti baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą.

Ne visi savavaldžiavimo sudėties požymiai aprašyti baudžiamajame įstatyme, todėl, kvalifikuojant veiką kaip savavaldžiavimą, būtina pasitelkti ir įstatymo straipsnio dalį, į kurią nukreipia savavaldžiavimo dispozicija, bei

³²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamąjo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. *Teismų praktika*, 2003, Nr. 19.

³²² Tokios praktikos Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi nagrinėdamas baudžiamąsias bylas, susijusias su Kelių eismo taisyklių pažeidimais – „nagrinėjamoje byloje S. P. pagal LR BK 281 straipsnio 6 dalį nuteistas už kelių transporto eismo saugumo taisyklių pažeidimus, todėl kvalifikuojant veiką nuosprendžio aprašomojoje dalyje privalo būti nurodyti kaltininko pažeisti Kelių eismo taisyklių punktai, atskleidžiant jų turinį bei pažymint pažeidimo esmę“ [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-237/2009]; baudžiamąsias bylas dėl nusikalstamai aplaidaus buhalterinės apskaitos tvarkymo – „LR BK 223 straipsnyje nustatyta nusikaltimo sudėtis išsiaiškinama remiantis ne vien baudžiamojo įstatymo tekstu, bet ir kitais atitinkamais teisės šaltiniais, o nuorodos į juos motyvuojant teismų sprendimus dėl padarytų veikų kvalifikavimo yra būtinos“ [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 3 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-411/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-106/2009]; baudžiamąsias bylas dėl mokesčių nesumokėjimo – „kvalifikuojant veikas pagal LR BK 219 būtina atsižvelgti į atitinkamus Lietuvos Respublikos teisės aktus, reglamentuojančius mokesčius“ [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 55 „Dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose (BK 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223 straipsniai)“. *Teismų praktika*, 2006, Nr. 24].

nustatyti ir įrodyti joje esančius savavaldžiavimo sudėties požymius. Taigi, esant blanketinei dispozicijai, kvalifikuojant nusikalstamas veikas privalu (būtina) motyvuojamoje nuosprendžio dalyje nurodyti pažeistus teisės aktus, jų normas ir atkleisti jų turinį bei pažymėti pažeidimo esmę.

Kai kuriose kitose bylose kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad kaltinimai turi būti suformuluoti darant nuorodas į galimai pažeistus teisės aktus ir turi būti konstatuota, jog kaltininko elgesys ne apskritai (miglotai) pažeidžia „įstatymų nustatytą tvarką“, agresyvus, baustinas ir pan., bet yra neteisėtas, konkrečiai nurodant, kokie įstatymai ar teisės aktai, nustatantys minėtą tvarką, yra pažeisti³²³. Tokių nuostatų nenurodymas nėra pagrindas pripažinti, kad buvo apribotos kaltinamojo teisės žinoti, kuo yra kaltinamas, ir teisės į gynybą, jei iš pateikto nustatytų nusikalstamos veikos aplinkybių aprašymo akivaizdžiai matyti, kad kokie teisiniai santykiai buvo pažeisti³²⁴.

Pažymėtina, kad pagal Rusijos BK kvalifikuojant veikas, kurių dispozicijos yra blanketinės, privalu nurodyti ne tik konkretų baudžiamąjį įstatymo straipsnį (jo dalį), bet ir aprašyti teisės akto straipsnį (jo dalį), į kurį nukreipia baudžiamasis įstatymas, o tokios nuorodos nepadarymas gali sąlygoti apkaltinamojo nuosprendžio panaikinimą³²⁵.

Tačiau minėtu klausimu kasacinio teismo praktika savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose nėra nuosekli. Kasacinis teismas taip pat yra konstatavęs, jog kaltinime savavaldžiavimu, kuris nesusijęs su psichine ar fizine prievarta, paprastai privalu nurodyti, kokias CK ar kituose įstatymuose numatytas pareigas ar draudimus kaltininkas pažeidė realizuodamas savo tikrą ar tariamą teisę į daiktą, kuo pasireiškė didelė žala nukentėjusiojo teisėms ar

³²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-2/2010.

³²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-492/2012.

³²⁵ БОРОВИКОВ, Никита Сергеевич. *Бланкетные нормы в уголовном праве*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва, 2009. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1353003>> [žiūrėta 2011 m. kovo 17 d.]

teisėtiems interesams³²⁶. Formuluoję „paprastai privalu nurodyti“ reiškia, kad ne visais atvejais teismai privalo nurodyti, kokias įstatymuose numatytas pareigas ar draudimus kaltininkas pažeidė realizuodamas savo tikrą ar tariamą teisę.

Remdamiesi minėta kasacinio teismo praktika, žemesnės instancijos teismai dažnai apsiriboja tik bendrų ir lakoniškų formuluočių pateikimu, be jokių nuorodų į įstatymus, kuriuose įtvirtintos tvarkos nebuvo laikytasi³²⁷. Be to, ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kartais apsiriboja konstatavimu, kad CK nustato, jog įgyvendindami teises ir pareigas asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų. Draudžiama piktnaudžiauti savo teise, t. y. įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai (CK 1.137 straipsnis). Teisės vykdymo savavališkumas reiškia veikimą priešingai šiems įstatymo reikalavimams³²⁸.

Nuoroda į pažeistas teisės normas aktuali tam, kad pakeitus įstatyminį reglamentavimą, į kurį nukreipia blanketinė dispozicija, ir sušvelninus ar sugriežtinus baudžiamąją atsakomybę *inter alia* teisę taikantys subjektai ir nuteistieji bei kaltinamieji žinotų apie tokį pakeitimą³²⁹. Kita vertus, nesant nuorodos, nėra ir vieno būtinojo savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties

³²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-326/2010.

³²⁷ Panevėžio apygardos teismo 2011 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-19-193/2011; Panevėžio apygardos teismo 2010 m. gegužės 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-21-337/2010; Šiaulių apygardos teismo 2010 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-370-135/2010; Kauno apygardos teismo 2010 m. spalio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-112-238/2010; Kauno apygardos teismo 2013 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-48-397/2013 ir kt.

³²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-177/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-323/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-150/2013.

³²⁹ ADICK, Markus. Die Änderung des Krisenmerkmals der Überschuldung in § 19 Abs. 2 InsO – bedeutsam auch für „Altfälle“ im Insolvenzstrafrecht? [interaktyvus]. *Onlinezeitschrift für Höchststrichterliche Rechtsprechung zum Strafrecht*, 2009, Ausgabe 4 [žiūrėta 2011 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.hrr-strafrecht.de/hrr/archiv/09-04/index.php?sz=8>>.

požymio – pažeistos tvarkos. Todėl vienas iš teisingo blanketinių dispozicijų taikymo reikalavimų yra nuorodų į teisės aktus, į kuriuos nukreipia blanketinė dispozicija, pateikimas, o minėtų nuorodų nepateikimo pasekmė yra teisinio tikrumo ir apibrėžtumo principų pažeidimas.

Nesant nuorodos į konkretaus įstatymo straipsnio dalį, kurioje įtvirtintos tvarkos nesilaikė kaltininkas, laikytina, jog nėra nustatytas ir įrodytas vienas iš būtinųjų savavaldžiavimo sudėties požymių – nesilaikymas įstatymų nustatytos tvarkos. Tai reiškia, jog nėra įrodyta, kad kaltininko veika atitinka nusikaltimo sudėtį, ir asmuo pagal baudžiamąjį įstatymą negali atsakyti (LR BK 2 straipsnio 4 dalis). Jei įstatymas nenumato konkrečios tvarkos, kaip asmuo turi vykdyti savo teisę, tai jis gali daryti savo pasirinkimu, laikydamasis bendrųjų teisės principų.

Kita vertus, galbūt įstatymas suteikia asmeniui tokiu būdu vykdyti savo teisę ir jis ją įgyvendina laikydamasis įstatymų nustatytos tvarkos, tačiau dėl teisės normų gausos nei teisės vykdytojas, nei ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras ar teismas tokios normos nesurado. Todėl manytina, kad tiek formuluojant įtarimą dėl savavaldžiavimo, tiek surašant kaltinamąjį aktą, tiek priimant apkaltinamąjį nuosprendį privalu nurodyti ne tik tai, kokią teisės aktą pažeidė kaltininkas, bet ir konkretų atitinkamo teisės akto straipsnį ir jo dalį bei aprašyti pažeidimą.

Tačiau nėra aišku, už kokių tvarkų, reglamentuojančių ginčijamų arba pripažįstamų, bet nerealizuotų teisių įgyvendinimą gali grėsti baudžiamoji atsakomybė. O. Fedosiukas nurodo, jog giliau pažvelgus aiškėja, kad jokių konkrečių tvarkų, kaip turi būti įgyvendinamos atskirų rūšių teisės, dažniausiai nėra ir būti negali – šios neįprastai plačios teisinės erdvės tiesiog neįmanoma sureguliuoti tvarkomis. Juk įstatymas nenurodo būtinai kreiptis į teismą dėl skolos išieškojimo. Toks reikalavimas prieštarautų civilinėje teisėje įtvirtintam dispozityvumo principui, pagal kurį asmenys savo nuožiūra laisvai naudojasi civilinėmis teisėmis, tarp jų ir teise į gynybą. Taigi galima kreiptis į patį skolininką, bandyti vienaip ar kitaip jį paveikti. Lengviau pasakyti, ko turėtų

vengti pažeistos teisės turėtojas (smurto, grasinimų, kitų neproporcingų veiksmų), negu kaip jis turėtų veikti³³⁰.

E. Bieliūnas, atsižvelgdamas į O. Fedosiuko kritiką dėl LR BK 294 straipsnio blanketiškumo, nurodo, kad dėl savavaldžiavimo dispozicijos blanketiškumo atsiranda trukdžių ne tik užbaigti darbą su blanketine dispozicija materialiosios teisės požiūriu, bet ir padarytam sprendimui suteikti reikiamą procesinę formą. Galbūt dėl to savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose tiesiog vengiama pasakyti, kad taikomo straipsnio dispozicija yra blanketinė³³¹. Kaip pagrįstai pažymi E. Bieliūnas, kasacinis teismas vengia pasisakyti, kad LR BK 294 straipsnio dispozicija yra blanketinė. Tai parodo praktinį sudėtingumą ne tik nustatyti, kokiame įstatyme numatyta tvarką pažeidė kaltininkas, bet ir tai įforminti BPK nustatyta tvarka.

Teisės įgyvendinimą galima apibūdinti kaip teisės subjekto faktiškai atliekamus veiksmus, skirtus realizuoti konkrečią teisę. Baudžiamoji atsakomybė už savavališką teisės vykdymą galima tik tuo atveju, jei teisės subjekto faktiškai atliekamiems veiksams yra numatytos privalomos taisyklės, t. y. jų įgyvendinimo tvarka.

Pasak V. Mizaro, įstatymai nurodo ne tik konkrečius teisių gynimo būdus, bet ir jų taikymo sąlygas bei ypatumus³³². Civilinių teisių gynimo formos yra dvi: 1) jurisdikcinė ir 2) nejurisdikcinė. Jurisdikcinė civilinių teisių gynimo forma yra tada, kai dėl civilinių teisių gynimo kreipiamasi į tas institucijas, kurios kompetentingos spręsti ginčus ir taikyti atitinkamus teisių gynimo būdus. Nejurisdikcinė teisių gynimo forma yra tada, kai dėl teisių gynimo neprašoma valstybės pagalbos, o reikalavimai pareiškiami asmeniui,

³³⁰ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamajoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 267.

³³¹ BIELIŪNAS, Egidijus. Baudžiamojo įstatymo blanketinės dispozicijos ir jų taikymas kvalifikuojant nusikalstamas veikas. In ŠVEDAS, Gintaras (vyr. moksl. red.). *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 125.

³³² MIZARAS, Vytautas. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis* (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, p. 549.

kuris pažeidė ar pažeidžia teises³³³. Taigi asmuo pažeistas savo teises gali ginti tiek jurisdikciniu, tiek nejurisdikciniu būdu. Dėl jurisdikcinio būdo iš esmės klausimų nekyla, nes pagrindinė institucija, nagrinėjanti šalių ginčus, yra teismas, o tokia ginčų sprendimo tvarka yra griežtai reglamentuota. Daugiau klausimų kyla dėl nejurisdikcinės ginčų sprendimo tvarkos.

Sutiktina su O. Fedosiuko nuomone, kad kreditorius gali kreiptis į skolininką, bandyti vienaip ar kitaip jį paveikti. Tačiau CK 1.5 straipsnis reglamentuoja, kad civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Remiantis CK 1.137 straipsnio 1 dalimi, asmenys savo nuožiūra laisvai naudojami civilinėmis teisėmis, tarp jų ir teise į gynybą.

Įgyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas, asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisyklės ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų (CK 1.137 straipsnio 2 dalis). CK 1.91 straipsnio 1 dalis reglamentuoja, kad dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo arba dėl vienos šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi sudarytas sandoris, taip pat sandoris, kurį asmuo dėl susidėjusių aplinkybių buvo priverstas sudaryti labai nenaudingomis sąlygomis, gali būti teismo tvarka pripažintas negaliojančiu pagal nukentėjusiojo ieškinį. Tai reiškia, kad CK draudžia naudoti apgaulę, smurtą, ekonominį spaudimą, realius grasinimus ir kt. Minėtus veikimo būdus galima laikyti tuo, ko turėtų vengti kaltininkas. Kita vertus, tai taip pat laikytina tvarka³³⁴ – nenaudoti apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo, realių grasinimų ir kt.

Taigi kreditorius, siekdamas patenkinti savo reikalavimą nejurisdikciniu būdu, bendraudamas su skolininku, turėtų veikti remdamasis *inter alia* minėtais principais. Iš minėtų principų ir iš konkrečių įstatymuose

³³³ MIZARAS, Vytautas. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, p. 546–547.

³³⁴ Nusistovėjęs veikimo, elgesio būdas, norma, paprotys [Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008) [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <www.lkz.lt>].

(tiek BK, tiek ATPK, tiek CK ir kt.) numatytų draudimų kyla reikalavimas vengti tam tikrų veiksmų (smurto, grasinimų, kitų neproporcingų veiksmų).

Jeigu kreditorius naudoja prievartą prieš skolininką, tai akivaizdu, jog minėti principai yra pažeidžiami. Tik kai kreditorius neteisėtai varžo skolininko teises ir laisves, galima kalbėti apie minėtų principų pažeidimą. Jei kreditorius naudoja derybines priemones, pavyzdžiui, nurodo, kokių teisėtų veiksmų jis ims, jei skolininkas nepatenkins jo teisėtų reikalavimų, tai negali būti laikoma minėtų principų pažeidimu³³⁵. Taigi minėti principai irgi yra tam tikra tvarka, reglamentuojanti teisių įgyvendinimo tvarką.

Kitas būdas yra galimybė bandyti priversti skolininką patenkinti kreditoriaus reikalavimą. Teisėtas tokio vertimo būdas yra civilinių teisių savigny. Tačiau civilinių teisių savigny leidžiama tik įstatymų numatytais atvejais (CK 1.139 straipsnio 1 dalis). Jeigu kreditorius, siekdamas patenkinti savo reikalavimą, neteisėtais veiksmais verčia kitą asmenį atlikti tam tikrus veiksmus ar pats imasi veiksmų savo reikalavimus savavališkai patenkinti, tai tokie veiksmai kaip civilinių teisių savigny yra draudžiami.

Atvejai, kai įstatymas nesuteikia asmeniui teisės į civilinių teisių savigny, tačiau jis vis tiek prievartiniais veiksmais patenkina savo

³³⁵ Pavyzdžiui, A. B. buvo kaltinamas tuo, kad jis, sudaręs su advokate R. N. žodinę sutartį dėl teisinės pagalbos ir sumokėjęs advokatei pagal šią sutartį 2 000 Lt (apie 579,24 Eur), manydamas, jog advokatė R. N. netinkamai įvykdė sutartį dėl teisinės pagalbos ir todėl turi jam grąžinti 1500 Lt (apie 434,43 Eur), surašęs vekselį, pagal kurį R. N. išpareigoja sumokėti jam neva gautą 1500 Lt (apie 434,43 Eur) dydžio paskolą, agresyviu ir pakeltu tonu grasindamas R. N., jog praneš Lietuvos advokatų tarybai ir kitoms institucijoms apie tai, kad advokatė R. N. netinkamai įvykdė su juo sudarytą sutartį dėl teisinės pagalbos, ir taip atims teisę dirbti advokatu, taip pat parašys žiniasklaidoje apie advokatę ir neišeis iš K. V. buto, jeigu advokatė R. N. negrąžins jam 1500 Lt (apie 434,43 Eur) ar nepasirašys skolos grąžinimo raštelio, sutrikdydamas R. N. dvasinę ir socialinę gerovę ir sukeldamas grėsmę sutrikdyti jos motinos K. V. sveikatą bei kaimynų ramybę, privertė R. N. pasirašyti paprastą neprotestuotiną vekselį. Tačiau teismas, autoriaus nuomone, pagrįstai išteisino kaltinamąją motyvuodamas, jog nebuvo nustatyta, ar tie grasinimai galėjo būti realiai įgyvendinti ir ar buvo R. N. pagrindo tokius, pasak jos, jai išsakytus grasinimus, laikyti pagrįstais ir įgyvendinamais, ir kokiu būdu A. B. galėjo sukompromituoti nukentėjusiąją ar atleisti iš darbo, jeigu ji buvo įsitikinusi, kad nėra padariusi jokių pažeidimų bei savo pareigas atliko tinkamai? Tokiu būdu, teismas konstatuoja, kad byloje nėra jokių įtikinamų faktų, patvirtinančių, kad R. N. vekselį buvo priversta pasirašyti prieš savo valią. Teismas manė, kad pradėdant ikiteisminį tyrimą pagal nukentėjusiosios pateiktą versiją, be jokio pagrindo buvo kriminalizuoti tarp A. B. ir advokatės R. N. teisinių paslaugų teikimo pagrindu susiklostę privataus pobūdžio santykiai [Ignalinos rajono apylinkės teismo 2012 m. vasario 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-6-286/2012]. Joks teisės aktas nedraudžia asmeniui, manančiam, kad jo teisės ar teisėti interesai pažeisti, paviešinti, jo manymu, esamą jo teisių pažeidimą, taip pat nurodyti, kad jis praneš atsakingoms institucijoms, jeigu asmuo neįvykdys jo ginčijamų reikalavimų, todėl tokie veiksmai negali būti laikomi psichine prievarta ir kvalifikuojami kaip savavaldžiavimas.

reikalavimus, gali būti kvalifikuojami kaip savavaldžiavimas, jei kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaroma didelė žala. Tačiau teismai retai atkreipia dėmesį į teisės normas, reglamentuojančias civilinių teisių savignyą, ir ieško visai kitų normų, kurias pažeidė kaltininkas³³⁶.

Taigi įstatymai numato įvairias tvarkas, kaip asmuo galėtų patenkinti savo reikalavimus ar apginti savo pažeistas teises: 1) geruoju tardamasis su skolininku; 2) įstatymų numatytais atvejais pasinaudodamas civilinių teisių savignyos teise; 3) kreipdamasis į kompetentingas valstybines institucijas. Asmeniui nesilaikant minėtų tvarkų sąlygų ar savo civilines teises ginant kitais būdais, t. y. apeinant minėtas tvarkas, gali kilti baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą. Tai, ko turėtų vengti pažeistos teisės turėtojas, vykdydamas savo teisę, taip pat yra laikytina teisių įgyvendinimo tvarka.

Kitas savavaldžiavimo požymis yra „savavališkai“. Teisinėje literatūroje nurodoma, jog teisės vykdymo savavališkumas reiškia tai, kad kaltininkas piktnaudžiauja savo teise ar pasirenka tokį teisės įgyvendinimo būdą, kuris neatitinka geros moralės, bendro gyvenimo taisyklių gerbimo, sąžiningumo, protingumo ar teisingumo principų. Taip veikdamas asmuo tarsi pats imasi vykdyti teisingumą³³⁷. Kai kurie Rusijos autoriai teigia, kad

³³⁶ Pavyzdžiui, O. P. pirmosios instancijos teismo nuosprendžiu pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį buvo nuteistas už tai, kad nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė ginčijamą, nerealizuotą savo teisę dėl tariamos UAB „D“ direktoriaus V. V. skolos jo vadovaujamai UAB „S“, t. y. iš UAB „D“ teritorijos išvežė ir pardavė UAB „D“ priklausančius 195,741 kubinius metrus akyto betono blokelių, kurių vertė 62 151,17 Lt (apie 18 000,22 Eur), ir padarė UAB „D“ didelę 62 151,17 Lt (apie 18 000,22 Eur) žalą. Pirmosios instancijos teismas nustatė, kad O. P. savavališkai vykdė ginčijamą, nerealizuotą savo teisę dėl tariamos UAB „D“ direktoriaus V. V. skolos jo vadovaujamai UAB „S“. Kadangi nuteistasis O. P. manė, kad nukentėjusysis V. V. yra jam skolingas, tarp jų egzistavo prievoliniai teisiniai santykiai, kurie reglamentuojami CK šeštojoje knygoje. CK 6.4 straipsnis, nustatantis prievolės šalių pareigas, nurodo, kad kreditorius ir skolininkas privalo elgtis sąžiningai, protingai ir teisingai tiek prievolės atsiradimo ir egzistavimo, tiek ir jos vykdymo ar pasibaigimo metu. Todėl, nors nuosprendžio nustatomojoje dalyje nenurodyta, kokias CK nuostatas pažeidė nuteistasis O. P., veikdamas savavališkai, tai neapribojo jo teisės žinoti, kuo yra kaltinamas, ir teisės į gynybą, nes iš nuosprendžio nustatomojoje dalyje pateikto teismo nustatytų nusikalstamos veikos aplinkybių aprašymo akivaizdžiai matyti, kad buvo pažeisti civiliniai teisiniai santykiai dėl tariamos skolos, kuriuos reglamentuoja atitinkamos CK normos [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-492/2012]. Nors teismai pagrįstai konstatavo O. P. veiksmus kaip savavaldžiavimą, tačiau nepagrįstai rėmėsi civilinės teisės principais ir prievolinius teisinius santykius reglamentuojančių nuostatų pažeidimu. Autoriaus nuomone, O. P. pažeidė CK 1.139 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą teisę į civilinių teisių savignyą, nes šiuo atveju ji nebuvo leidžiama.

³³⁷ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. Specialioji dalis (213–330 straipsniai). Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 493.

savavališkumas iš esmės apibūdina savavaldžiavimo požymį nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos³³⁸. Autoriaus nuomone, šie požymiai savo turiniu yra skirtingi.

Lietuvių kalbos žodyne žodis „savavalis“ turi keletą reikšmių: kas nesilaiko įstatymų, privalomų nurodymų, nepaiso kitų valios, elgiasi savo nuožiūra³³⁹. Albanijos Respublikos BK 277 straipsnyje savavališkumo požymis yra sukonkretintas – savavaldžiu laikomas vykdymas tikros ar tariamos teisės, nepripažįstamos kito asmens, kai dėl teisės įgyvendinimo nesikreipiama į kompetentingas valdžios institucijas, t. y. ji vykdoma savavališkai³⁴⁰. Suomijos savavaldžiavimo sudėtyje taip pat įtvirtinta, kad savavaldžiu laikomas savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, gynimas ar vykdymas teisės, nesikreipus į kompetentingas valdžios institucijas³⁴¹.

Manytina, jog Lietuvos savavaldžiavimo sudėtyje šis žodis paaiškintinas kaip „nepaisydamas kitų valios, elgiasi savo nuožiūra“, tačiau šio būdvardžio aiškinimas neatsiejamas nuo LR BK 294 straipsnio pavadinimo – „savavaldžiavimas“. Atsižvelgiant į straipsnio pavadinimą ir lyginamąją analizę, galima daryti išvadą, jog šis požymis reiškia nesikreipimą į kompetentingas valdžios institucijas. Jei savavaldžiavimo sudėtyje būtų tik požymis „nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos“, tai reikštų, jog asmuo už savavaldžiavimą atsako iš esmės padaręs bet kokią teisės pažeidimą, tačiau požymis „savavališkai“ sukonkretina požymį „nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos“ ir reiškia, jog savavaldžiaujantis asmuo pats sureguliuoja iškilusį teisinį ginčą nesikreipdamas į kompetentingas institucijas. Būtent

³³⁸ ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2006, p. 90.

³³⁹ Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008) [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <www.lkz.lt>.

³⁴⁰ Criminal Code of the Republic of Albania. Law No. 7895, 1995. Amendments up to 13.10.2009 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2013 m. sausio 15 d.].

³⁴¹ Criminal Code of the Republic of Finland [interaktyvus]. Amendments up to 927/2012. Prieiga per internetą: <<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>> [žiūrėta 2014 m. sausio 21 d.].

kompetentingos institucijos konkrečiu atveju turi įgaliojimus sureguliuoti šalių ginčą. Savavališkumas taip pat reiškia ir veikimą prieš nukentėjusio asmens valią.

Nustatydamą konkrečią valdymo tvarką, valstybė užtikrina normalų valstybės ir savivaldos institucijų funkcionavimą, valdžios autoritetą, taip pat nustato tam tikras teisinės taikos taisykles. Tai reiškia, kad teisėto kito asmens teisių pažeidimo monopolis priklauso valstybei, bet ne bet kuriam individui. Savavaldžiaudamas asmuo subjektinę teisę įgyvendina prieš kito asmens valią ir pažeidžia kito asmens teises ir teisėtus interesus. Taip kėsinausi į valdžios turimą monopolį. Todėl savavališkumas reiškia tai, jog asmuo, neturėdamas teisės, pats veikia prieš kito asmens valią ir varžo jo teises (plačiaja prasme naudoja prievartą). Tokios prievartos naudojimą gali sankcionuoti tik įgalios valstybės institucijos (teismai, prokuratūra, mokesčių administratorius ir kt.), o vykdyti įgalios pareigūnai (antstoliai, ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir kt.). Asmuo prievartos prieš kitą asmenį negali naudoti pats (išskyrus įstatymų numatytus atvejus), tačiau tai gali daryti įstatymų leistinai būdais per įgalios institucijas ir pareigūnus, t. y. naudodamasis valstybės nustatyta valdymo tvarka. Savavaldžiaudamas asmuo neteisėtai prisiima sau minėtų kompetentingų institucijų ir pareigūnų funkcijas, būtent dėl to jo veika yra savavališka.

Šiuo aspektu pažymėtina, kad savavaldžiavimas iš dalies yra panašus į civilinių teisių savigyną, būtinąją gintį ir būtinąjį reikalingumą. CK 1.139 straipsnio 1 dalis reglamentuoja, jog CK nustatytais atvejais, asmuo turi teisę į savigyną³⁴². Civilinių teisių savigynos sąvoka pateikiama CK 6.253 straipsnio 8 dalyje – tai asmens veiksmai, kuriais jis teisėtai priverstinai įgyvendina savo teisę, kai neįmanoma laiku gauti kompetentingų valstybės institucijų pagalbos, o nesiėmus savigynos priemonių teisės įgyvendinimas taptų negalimas arba iš

³⁴² Civilinių teisių savigyna pripažinta teisėtu teisių įgyvendinimo būdu tik įsigaliojus 2000 m. CK. 1964 m. Civiliniame kodekse savigyna buvo draudžiama [MIKELĖNAS, Valentinas; *et al. Civilinė teisė*: vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997, p. 68] ir laikyta savavaldžiavimu [PRANKA, Darius. *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 138–139].

esmės pasunkėtų³⁴³. CK taip pat pateikia kitus savarankiško asmens teisių gynimo būdus – būtinąjį reikalingumą³⁴⁴ ir būtinąją gintį³⁴⁵. CK būtinąjo reikalingumo, būtinąsios ginties ir civilinių teisių savigynos sampratas išskiria ir pateikia skirtingose straipsnio dalyse, tarsi nurodant, jog tai yra skirtingi civilinių teisių gynimo būdai.

Baudžiamasis įstatymas savigynos sampratos nepateikia. Tačiau baudžiamajame įstatyme yra įtvirtinti būtinąsios ginties³⁴⁶ ir būtinąjo reikalingumo institutai³⁴⁷. Minėti institutai yra įtvirtinti ir ATPK³⁴⁸. Kita

³⁴³ Pažymėtina, kad iš esmės panašiai aiškinama darbo teisių savigynos samprata – tai kolektyvinių ar individualių darbo teisių įgyvendinimas teisėtais darbo teisinio santykio subjekto, kurio teisės ar įstatymo saugomi interesai yra pažeisti, veiksmais nesikreipiant į teismą, kitas darbo ginčus nagrinėjančias institucijas [BUŽINSKAS, Gintautas; *et al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Pirmas tomas*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 135–136].

³⁴⁴ CK prasme būtinasis reikalingumas – tai veiksmai, kuriais asmuo priverstas padaryti žalos dėl to, kad siekia pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, išvengdamas gresiančios didesnės žalos atsiradimo žalą patyrusiam ar kitam asmeniui, jeigu žalos padarymas tomis aplinkybėmis buvo vienintelis būdas išvengti didesnės žalos (CK 6.253 straipsnio 6 dalis).

³⁴⁵ Pagal CK būtinąją gintį – tai veiksmai, kuriais siekiama gintis arba ginti kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio neteisėto pavojingo kėsینimosi, jeigu jais nebuvo peržengtos būtinąsios ginties ribos (CK 6.253 straipsnio 7 dalis).

³⁴⁶ Remiantis baudžiamosios teisės teorija, būtinąji gintis apibrėžiama kaip tam tikra situacija, kai baudžiamąjį įstatymo ginamiems interesams žala padaroma ginant save, kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsینimosi, jei tuo nebuvo peržengtos būtinąsios ginties ribos (LR BK 28 straipsnis).

³⁴⁷ Būtinasis reikalingumas apibūdinamas kaip situacija, kai teisėtai padaroma žalos baudžiamąjį įstatymo saugomiems interesams, siekiant pašalinti pavojų, gresiantį Lietuvos valstybės interesams, visuomenės interesams, to asmens ar kitų asmenų teisėms, jei toks pavojus tomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir jeigu padaryta žala yra mažiau reikšminga negu išvengta [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso komentaras. I tomas. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 181, 198].

³⁴⁸ Remiantis ATPK 17 straipsnio 1 dalimi, administraciniu teisės pažeidimu nelaikomas veikimas, kuris, kad ir numatytas ATPK arba kituose normatyviniuose aktuose dėl administracinių teisės pažeidimų, padarytas būtinąjo reikalingumo būklėje, tai yra siekiant pašalinti pavojų, gresiantį valstybinei ar viešajai tvarkai, nuosavybei, piliečių teisėms ir laisvėms bei nustatyti valdymo tvarkai, jei šis pavojus tomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir jeigu padarytoji žala yra mažiau reikšminga negu išvengtoji žala. Remiantis ATPK 18 straipsnio 1 dalimi, administraciniu teisės pažeidimu nelaikomas veikimas, kad ir numatytas ATPK arba kituose normatyviniuose aktuose dėl administracinių teisės pažeidimų, bet padarytas būtinąsios ginties būklėje, tai yra ginant valstybinę ar viešąją tvarką, nuosavybę, piliečių teises ir laisves, nustatytą valdymo tvarką nuo priešingo teisei kėsинimosi tokiu būdu, kad padaroma pasikėsintojui žalos, jeigu tik nebuvo peržengtos būtinąsios ginties ribos.

vertus, LR BK taip pat įtvirtinta ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo institutą³⁴⁹.

Baudžiamasis įstatymas ir ATPK leidžia ginti nuo gresiančio pavojingo kėsینimosi ar pavojaus ne tik savo, bet ir kitų asmenų, valstybės ar visuomenės interesus³⁵⁰. Civilinės, baudžiamosios ir administracinės teisės prasmėmis būtinosios ginties ir būtinojo reikalingumo situacijose, esant įstatymuose įtvirtintoms sąlygoms, asmuo gali gintis ir nuo jam pačiam gresiančio pavojingo kėsینimosi ar gresiančio pavojaus. Civilinių teisių savigynos atveju asmuo gali ginti tik savo teisę. Taigi minėtus institutus sieja tai, jog asmuo jais gali pasinaudoti gindamas savo teises ir teisėtus interesus. Savavaldžiaudamas asmuo įgyvendina savo ar kito asmens teisę.

D. I. Mejeris (rus. *Д. И. Меуер*) rašė, jog savigyna gali pasireikšti būtinąja gintimi, t. y. savarankišku kėsینimosi į teisę atėmimu, arba savavaldžiavimu³⁵¹, t. y. savarankišku atkūrimu pažeistos teisės. Kadangi būtinoji gintis nėra baudžiama, todėl ji yra teisėtas asmens teisių gynimo būdas. Tą patį galima pasakyti ir apie savavaldžiavimą – klausimas, ar savavaldžiavimas yra baudžiamas, sprendžiamas baudžiamosios teisės, tačiau skirtumas tas, jog kai kurias nedraudžiamo savavaldžiavimo formas numato civilinė teisė³⁵². D. I. Mejeris (rus. *Д. И. Меуер*) iš esmės skyrė leistiną savavaldžiavimą (apimančią civilinių teisių savigyną, būtinąją gintį ir būtinąjį reikalingumą) ir draudžiamą (baudžiamą) savavaldžiavimą.

V. I. Sinaiskis (rus. *В. И. Синайский*) nurodė tris civilinės savigynos būdus: būtinąją gintį, būtinąjį reikalingumą ir leidžiamą savavaldžiavimą

³⁴⁹ Remiantis LR BK 29 straipsnio 1 dalimi, asmuo neatsako pagal LR BK už veiksmus, kai vydamasis, stabdydamas, neleidamas ištrūkti ar kitais veiksmais aktyviai bandančiam išvengti sulaikymo nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui padaro turtinės žalos, nesunkų sveikatos sutrikdymą arba sunkų sveikatos sutrikdymą dėl neatsargumo, o sulaikydamas nusikaltimo vietoje asmenį, tyčia nužudžiusį ar pasikėsinusį nužudyti, - sunkų sveikatos sutrikdymą, jeigu nusikalstamą veiką padariusio asmens kitam nebuvo galima sulaikyti.

³⁵⁰ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 226; PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 18.

³⁵¹ Pažymėtina, kad daugelis Rusijos imperijos civilinės teisės mokslininkų (A. F. Koni (rus. *А. Ф. Кони*), V. I. Sinaiskis (rus. *В. И. Синайский*), D. I. Mejeris (rus. *Д. И. Меуер*) savavaldžiavimą laikė viena iš savigynos rūšių.

³⁵² МЕЙЕР, Дмитрий Иванович. *Русское гражданское право (в 2 ч.). Часть 1. По исправленному и дополненному 8-му изд., 1902. Из Классика российской цивилистики*. Москва: Статут, 2003, p. 251–252.

(savivaldą). Leidžiamas savavaldžiavimas yra teisė padėti sau, turint tikslą atkurti teisinę padėtį. Nuo būtiniosios ginties jis skiriasi tuo, kad būtinoji gintis naudojama ginant teisinę padėtį, o leistinas savavaldžiavimas – ją atkuriant³⁵³. P. A. Miškinis, V. Tiažkijus, K. N. Anenkovas (rus. К. Н. Анненков) taip pat nurodo, jog būtinoji gintis ir būtinasis reikalingumas yra savigybos būdai³⁵⁴.

P. Vitkevičiaus nuomone, kaip savignyą reikėtų suprasti visus tuos atvejus, kai asmuo ginasi savo jėgomis ir priemonėmis, nesikreipdamas į teisėsaugos institucijas, o tai yra būdinga ir savignybai, ir būtinajai ginčiai. Jo nuomone, būtinoji gintis kai kuriais požymiais skiriasi nuo savigybos, bet bendra tarp jų yra tai, kad asmuo ginasi pats, pats priima vienokias ar kitokias priemones sau, savo ar kitų asmenų teisėms ginti ar įgyvendinti. Todėl savignyba yra platesnė sąvoka, į kurią įeina ir būtinoji gintis, taip pat būtinasis reikalingumas³⁵⁵. Minėti autoriai savigybos sąvoką aiškina plečiamai. Remiantis jais, į savigybos sampratą galima įtraukti civilinių teisių savignyą, būtinąjį reikalingumą ir būtinąją gintį (CK, BK ir ATPK prasmėmis).

Kitokios nuomonės laikosi V. Mikelėnas ir D. Ambrasienė, teigiantys, jog savignyba nuo būtiniosios ginties skiriasi tuo, kad būtinoji gintis yra gynyba nuo užpuolimo, o savignyba – savo subjektinės teisės įgyvendinimas vienokiomis ar kitokiomis prievartos priemonėmis³⁵⁶. T. Oreškina (rus. Т. Орешкина) nurodo, jog civilinių teisių savignyba gali būti naudojama ir jau pažeidus nukentėjusio asmens teises, todėl naudojantis civilinių teisių savignyą asmuo siekia ne neutralizuoti realų iškilusį pavojų, kaip būna būtinajo

³⁵³ СИНАЙСКИЙ, В. И. *Русское гражданское право*. Киев, 1917, p. 132–133. Iš НОВАК, Денис Васильевич. Институт самозащиты в гражданском праве России досоветского периода. *Журнал российского права*, № 2, 2003, p. 143–152.

³⁵⁴ TIAŽKIJUS, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 232–233; MIŠKINIS, Petras Algirdas. Savignyba Lietuvos civilinėje teisėje. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28(20), p. 17–22; АННЕНКОВ, К. *Система русского гражданского права*. Том I. Введение и Общая часть. Второе издание. Санкт-Петербург: Тип. М.М. Стасюлевича, 1894, p. 565–557.

³⁵⁵ MIKELĖNAS, Valentinas; *et al. Civilinė teisė: vadovėlis*. Kaunas: Vija, 1997, p. 67–68.

³⁵⁶ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmas tomas*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 354; НОВАК, Денис Васильевич. Институт самозащиты в гражданском праве России досоветского периода. *Журнал российского права*, № 2, 2003, p. 143–152; AMBRASIENĖ, Dangutė; *et al. Civilinė teisė: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 203.

reikalingumo situacijose, ir ne nutraukti pavojingą kėsiniimąsi, kaip būna būtinosios ginties atveju, bet atkurti pažeistas teises³⁵⁷.

Dar kitokios nuomonės laikosi V. R. Dolopčiovas (rus. *В. Р. Долочев*), pasak kurio, būtinoji gintis iš esmės yra viena iš savavaldžiavimo pasireiškimo formų. Jo nuomone, savavaldžiavimas galimas kaip atsakas į jau padarytą ar dar tik daromą veiką. Pirmu atveju tai kerštas, antru – savigyna arba būtinoji gintis. V. R. Dolopčiovo (rus. *В. Р. Долочев*) teorija kildinama iš savavaldžiavimo ištakų, kai savavaldžiavimas buvo pagrindinis, o dažnai ir vienintelis, nukentėjusių asmenų teisių gynimo būdas³⁵⁸, todėl savavaldžiavimas buvo teisėtas³⁵⁹.

Galima teigti, jog civilinių teisių savigyna, būtinoji gintis ir būtinasis reikalingumas³⁶⁰ bei savavaldžiavimas yra savo esme panašūs savarankiško teisių gynimo ar įgyvendinimo būdai, kuriais asmuo pats gina savo teises. Taigi juos sieja bendras tikslas – apginti. Lingvistiškai tiek būtinasis reikalingumas, tiek būtinoji gintis, tiek civilinių teisių savigyna gali būti apibrėžti sąvoka „savigyna“. Todėl savigyną galima suprasti plačiaja ir siaurąja prasmėmis.

Plačiaja prasme savigyna laikytini visi aktyvūs asmens veiksmai, ginantis nuo užpuolimo arba įgyvendinant savo subjektinę teisę, kuriais asmuo, siekdamas apsaugoti savo teises ir teisėtus interesus, vienokiomis ar kitokiomis prievartos priemonėmis padaro žalos kito asmens teisėms ar teisėtiems

³⁵⁷ ОРЕШКИНА, Татьяна. Самоуправство: понятие, признаки, соотношение с самозащитой гражданских прав и злоупотреблением правом. *Уголовное право*, 2008, № 2, p. 64–68.

³⁵⁸ Tokios nuomonės laikosi ir E. V. Vitmanas [ВИТМАН, Евгений Владимирович. Разграничение самоуправства и самозащиты права [interaktyvus]. *Журнал Юридические науки*, 2006, № 2, p. 178–184 [žiūrėta 2013 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.yurclub.ru/docs/civil/article163.html>>].

³⁵⁹ Tai paaiškinama centralizuotų valdymo institucijų nebuvimu [ВОЕИМ, Christopher. Retaliatory Violence in Human Prehistory. *British Journal of Criminology*, Vol. 51, Iss. 3, 2011, p. 518–534]. Asmenys savo teises galėjo įgyvendinti ir ginti pasitelkdami savo pasirinktas priemones ir jėgą. Vyruvo stipresniojo teisė, o silpnesnysis turėjo ją pripažinti arba laukti tinkamo momento. Esant tokiai situacijai, bendra valstybės užtikrinama teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarka negalėjo egzistuoti [КОНИ, Анатолий Федорович. *О правь необходимой обороны*. Москва: Университетская типография, 1866, p. 194–195].

³⁶⁰ Kaip minėta, nors būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties sąvokų prasmės civilinėje ir baudžiamojoje teisėje nevisiškai sutampa, tačiau bendra tarp jų yra tai, kad asmuo ginasi pats, pats priima vienokias ar kitokias priemones sau, savo ar kitų asmenų teisėms ginti ar įgyvendinti, todėl šia prasme minėtos sąvokos toliau bus vartojamos kartu.

interesams. Prievarta šiuo atveju suprantama plačiaja prasme ne tik kaip fizinė ar psichinė prievarta, bet ir kaip bet koks kito asmens teisių pažeidimas, darantis žalos kitam asmeniui. Plačiaja prasme į savigynos sampratą patenka civilinių teisių savigyna, CK, ATPK ir BK įtvirtinta būtinoji gintis bei būtinasis reikalingumas. Pažymėtina tai, kad CK nėra įtvirtinta savavaldžiavimo sąvoka. CK vartojama siauroji termino „savigyna“ reikšmė, nurodanti tik vieną iš savigynos įgyvendinimo būdų ir reiškianti savo subjektinės teisės įgyvendinimą vienokiomis ar kitokiomis prievartos priemonėmis³⁶¹. Kadangi baudžiamasis įstatymas nepripažįsta savigynos kaip atskiro instituto, tai siaurąja prasme savigyna vartojama tik civilinėje teisėje ir suprantama CK 6.253 straipsnio 8 dalyje nurodyta prasme, t. y. kaip civilinių teisių savigyna³⁶².

A. M. Vinaveras (rus. *A. M. Винавер*) savigną plačiaja prasme siūlo apibrėžti savigalbos sąvoka, įtraukdamas į ją ir savavaldžiavimą. Savigalba, priklausomai nuo aplinkybių, gali pasireikšti savigynos (siaurąja šio žodžio prasme) arba leidžiamo savavaldžiavimo forma. Savigyna siaurąja prasme skirtina į būtinąją gintį ir būtinąjį reikalingumą³⁶³. Pažymėtina, kad P. A. Miškinis taip pat siūlė CK leidžiamus civilinių teisių gynimo savo jėgomis būdus vadinti savigalba³⁶⁴. Tokiu būdu būtų galima išvengti savigynos sąvokos daugiaprasmiškumo.

Tikslindamas A. M. Vinavero (rus. *A. M. Винавер*) pateiktą klasifikaciją, E. V. Vitmanas (rus. *E. B. Витман*) pateikia savigalbos apibrėžimą – savarankiškai, nesikreipiant į kompetentingas valstybės institucijas, asmens įgyvendinama teisė į gynybą arba pažeistos tikros ar

³⁶¹ MIŠKINIS, Petras Algirdas. Savigyna Lietuvos civilinėje teisėje. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28(20), p. 17–22.

³⁶² Pažymėtina, kad šiame tyrime savigną autorius siaurąja prasme, atsižvelgdamas į pasirinktą tyrimo kryptį, laiko tik civilinių teisių savigną. Tačiau savigyna gali egzistuoti ir kitose teisės šakose, pavyzdžiui, darbo teisėje, todėl į savigynos siaurąja prasme sampratą galėtų patekti ir darbo teisių savigyna.

³⁶³ ВИНАВЕР, Александр Маркович. *На грани уголовной и гражданской неправды*. Iš *Антология уральской цивилистики*. Москва: Статут, 2001. Iš ВИТМАН, Евгений Владимирович. Разграничение самоуправства и самозащиты права [interaktyvus]. *Журнал Юридические науки*, 2006, № 2, p. 178–184 [žiūrėta 2013 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.yurclub.ru/docs/civil/article163.html>>.

³⁶⁴ MIŠKINIS, Petras Algirdas. Savigyna Lietuvos civilinėje teisėje. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28(20), p. 17–22.

tariamoms teisėms atkūrimas arba atkūrimas teisėms, kuriai iškilo pažeidimo pavojus ir kuri priklauso savarankiškai teisė įgyvendinančiam ar trečiajam asmeniui³⁶⁵. Todėl, pasak jo, savivalba, priklausomai nuo to, kada asmuo ją panaudoja, skiriama į: 1) savigyną siaurąja prasme; 2) savavaldžiavimą plačiąja prasme. E. V. Vitmano (rus. *E. B. Витман*) teigimu, savigyna siaurąja prasme apima būtinąją gintį ir būtinąjį reikalingumą, o savavaldžiavimas plačiąja prasme – tiek įstatymų leistinus, tiek draudžiamus prarastos teisės atkūrimo būdus, o tiksliau, baudžiamą savavaldžiavimą (savavaldžiavimą siaurąja prasme), kaip pavojingą veiką, kuria kėsiniama į valdymo tvarką, ir leistiną savigyną, siekiant atkurti pažeistą teisę (kuriai galima vadinti „atkuriamąja savigyna“)³⁶⁶.

Sutiktina su E. V. Vitmanu (rus. *E. B. Витман*), jog visi minėti institutai gali būti apibūdinti kaip savivalba, nes jie patenka į anksčiau nurodytą savigynos plačiąja prasme sąvoką. Taigi savigyna plačiąja prasme gali būti apibūdinama ir terminu savivalba. Remiantis pateiktu apibrėžimu, į savivalbos sąvoką patenka leistina civilinių teisių savigyna (leistinas savavaldžiavimas) ir draudžiama civilinių teisių savigyna (baudžiamas savavaldžiavimas), taip pat būtinoji gintis ir būtinasis reikalingumas. Taigi savigyna gali būti teisėta (būtinasis reikalingumas, būtinoji gintis, civilinių teisių savigyna) ir neteisėta (savavaldžiavimas).

Nuo minėtų institutų skiriasi asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo institutas. Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas yra kiekvieno asmens teisė. Nepasinaudojimas ja neužtraukia atsakomybės. Šia teise asmuo gali pasinaudoti net ir tuo atveju, kai turi realią galimybę kreiptis į atitinkamą teisėsaugos instituciją. Šiuo institutu siekiama nusikalstamą veiką

³⁶⁵ Kaip atkūrimas teisėms, kuriai iškilo jos pažeidimo pavojus, suprantami prevenciniai arba prevenciniai-atkuriamieji veiksmai, kuriais siekiama atkurti dar neprarastą asmens teisę. Pavyzdžiui, atvirosios vagystės atveju nukentėjęs asmuo, dar nepraradęs daikto, panaudoja smurtą prieš kaltininką – tokie veiksmai prevenciniai; jei nusikaltimo metu kaltininkas paima svetimą nukentėjusio asmens daiktą, o nukentėjęs asmuo nusikaltimo vietoje panaudojęs fizinį smurtą jį atsiima – tokie veiksmai prevenciniai-atkuriamieji. Tačiau, jei nukentėjęs asmuo jau prarado valdymo teisę ir nusikalstama veika yra baigta, tai asmuo neturi teisės pats savarankiškai priverstinai įgyvendinti savo teisės į prarastą turtą [ВИТМАН, Евгений Владимирович. Разграничение самоуправления и самозащиты права [interaktyvus]. *Журнал Юридические науки*, 2006, № 2, p. 178–184 [žiūrėta 2013 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.yurclub.ru/docs/civil/article163.html>>].

³⁶⁶ ВИТМАН, Евгений Владимирович. Разграничение самоуправления и самозащиты права [interaktyvus]. *Журнал Юридические науки*, 2006, № 2, p. 178–184 [žiūrėta 2013 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.yurclub.ru/docs/civil/article163.html>>.

padariusį asmenį perduoti teisėsaugos institucijoms, atimti galimybę jam daryti naujas nusikalstamas veikas, užtikrinti kitų žmonių, visuomenės saugumą, viešąją tvarką, teismo paskirtos bausmės įvykdymą ir pan.³⁶⁷.

Taigi sulaikydamas asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, subjektas neįgyvendina savo teisės, kylančios iš teisinio santykio, siejančio jį ir asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, o atlieka savo visuomeninę teisę. Jei asmuo sulaikomas ne dėl anksčiau nurodytų tikslų ir nesilaikant pirmiau nurodytų sąlygų, o siekiant įgyvendinti kaltininko subjekcinę teisę, kylančią iš teisinio santykio, siejančio jį ir nukentėjusį asmenį, tai tokiu atveju kaltininkas veikia ne asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo instituto ribose, o savavaldžiauja. Kita vertus, asmeniui neturėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą, jei jis, siekdamas užtikrinti savo subjekcinės teisės įgyvendinimą, sulaiko asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, laikydamasis asmens sulaikymo sąlygų³⁶⁸.

Apibendrinant galima teigti, jog savigyna gali būti suprantama siaurąja (kaip civilinių teisių savigyna) ir plačiąja (kaip savigalba) prasmėmis. Suprantant savigyną plačiąja prasme, savavaldžiavimas gali būti laikomas viena iš savigynos formų. Tačiau nuo būtiniosios ginties ir būtinąjo reikalingumo savavaldžiavimas skiriasi tuo, kad būtiniosios ginties atveju asmuo ginasi nuo užpuolimo, būtinąjo reikalingumo – nuo iškilusio pavojaus, o savavaldžiavimas – savo subjekcinės teisės įgyvendinimas vienokiomis ar kitokiomis neteisėtomis priemonėmis. Kita vertus, asmuo gali siekti įgyvendinti savo teisę nesilaikydamas nustatytos tvarkos savo teisės gynimo motyvais. Todėl, jei savavaldžiavimas atitinka būtiniosios ginties ar būtinąjo reikalingumo sąlygas, tai tokiu atveju asmeniui baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą neturėtų būti taikoma.

Apibendrinant galima teigti, jog LR BK 294 straipsnio 1 dalyje vartojamas terminas *vykdė teisę*, sistemiškai aiškinant subjekcinės teisės ir

³⁶⁷ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas. Bendroji dalis (1–98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 189.

³⁶⁸ Pavyzdžiui, tokiam asmeniui padaroma nusikalstama veika ir jis, siekdamas perduoti kaltininką teisėsaugos institucijoms ir užtikrinti savo galimybes atgauti žalos atlyginimą, sulaiko nusikalstamą veiką padariusį asmenį.

subjektinės teisės įgyvendinimo sąvokas, gali būti suprantamas kaip naudojosi subjektine teise, turinčia objektyvų pagrindą. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą gali kilti tik tuo atveju, jei veika padaroma veikimu. Kaltininkas, įgyvendindamas kito asmens subjektinę teisę, turi veikti atstovaujamojo naudai.

Ginčijamos teisės požymis reiškia, jog kaltininką ar atstovaujamąjį ir nukentėjusį asmenį turi sieti teisinis santykis. Ginčas kyla dėl kaltininko ar atstovaujamojo teisės, kuri aiškintina kaip konkreti teisė ar kaip teisė patenkinti savo reikalavimą konkrečiu būdu. Savavaldžiavimo pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės požymis pagrindinėje savavaldžiavimo sudėtyje yra perteklinis, nes ginčijamos teisės požymis jį apima.

Kaltininko vykdoma subjektinė teisė, pagrįsta konkrečiu teisiniu pagrindu, suteikiančiu asmeniui konkrečių teisių, yra tikra. Tariama teisė tai objektyvaus pagrindo neturinti ir tik asmens sąmonėje egzistuojanti teisė, siejama su pateisinama klaida. Klaida laikytina pateisinama, jei pagal bylos duomenis kaltininkas negalėjo ir neturėjo galimybės jos išvengti. Tinkamas vykdytos teisės identifikavimas yra svarbus savavaldžiavimui kvalifikuoti – jei nustatoma, kad kaltininkas neturėjo nei tikros, nei tariamos teisės, tai veika neturėtų būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas.

Remiantis lingvistiniu, loginiu ir sisteminiu metodais, LR BK 294 straipsnio 1 dalyje nurodytą sąvoką „įstatymų“ reikėtų suprasti kaip Konstituciją, Lietuvos Respublikos ratifikuotas tarptautines sutartis, Europos Sąjungos teisės reglamentus ir sprendimus, konstitucinius ir kitus įstatymus, taip pat Seimo statutą. Poįstatyminis teisės aktas nepatenka į įstatymo apibrėžimą. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą negalima, jei asmuo nesilaikė poįstatyminiuose teisės aktuose įtvirtintos teisių įgyvendinimo tvarkos.

Kvalifikuojant veiką kaip savavaldžiavimą, privalu nurodyti, kokiame įstatyme numatytas tvarkas kaltininkas pažeidė, nurodant įstatymą, straipsnį, jo dalį ar punktą ir glaustai atskleidžiant turinį bei pažymint pažeidimo esmę. Savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose tai padaryti yra sudėtinga. Tačiau,

nesant nuorodos, nėra ir vieno būtinojo savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties požymio – nesilaikymo įstatymuose nustatytos tvarkos.

1.3. Padariniai ir priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių

Vienas iš žmogaus elgesio pavojingumo kriterijų yra tai, kad toks elgesys sukelia atitinkamus neigiamus padarinius. Žala, kuri atsiranda nusikalstama veika kėsiantis į baudžiamojo įstatymo saugomus teisinius gėrius, vadinama nusikalstamais padariniais³⁶⁹. Kaltininko veika, kai jis nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdo ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę, atitinka savavaldžiavimo pagrindinę sudėtį tik tuomet, kai ja padaroma didelė žala kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams, t. y. kyla baudžiamajame įstatyme numatyti neigiami padariniai, todėl pagrindinė savavaldžiavimo sudėtis yra materialinė.

Didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymiu savavaldžiavimo nusikaltimas skiriasi nuo savavaldžiavimo administracinio teisės pažeidimo, nes pagal ATPK 188 straipsnį asmuo atsako, jei nepadaryta esminės žalos piliečių teisėms ar teisėtiems interesams arba valstybinėms ar visuomeninėms įmonėms, įstaigoms arba organizacijoms. Todėl savavaldžiavimo bylose ypatingą reikšmę turi didelės žalos požymio motyvavimas, taip atskleidžiant padarytos veikos pavojingumą ir atribojant baudžiamąją ir kitų rūšių teises (civilinę, administracinę, drausminę) atsakomybes. Tokios praktikos laikosi ir kasacinis teismas³⁷⁰.

Savavaldžiavimo nusikalstamos veikos sudėties didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis savo esme yra unikalus baudžiamojo įstatymo sistemoje – daugiau jokiam kitame baudžiamojo įstatymo straipsnyje žala nėra apibrėžiama kaip „didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems

³⁶⁹ ALIUKONIENĖ, Rita. Veika kaip vienas iš sunkaus sveikatos sutrikdymo objektyviųjų požymių. *Teisė*, 2013, Nr. 87, p. 23.

³⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.

interesams³⁷¹. Taigi įstatymų leidėjas, konstruodamas baudžiamojo įstatymo normas, vartoja skirtingas lingvistines konstrukcijas. Kai kuriais atvejais jis tai daro, siekdamas išskirti asmenis (Lietuvos Respublika, Europos Sąjunga, tarptautinė viešoji organizacija, juridiniai ar fiziniai asmenys, kreditoriai ir kita) ir (ar) saugomus interesus (gyvūnija, oras, žemės, vanduo, augalai, saugomų rūšių laukinių gyvūnų rūšies apsaugos būklė), kuriems nusikalstama veika gali būti padaroma žala, daugeliu atvejų, palikdamas diskreciją žalos mastą įvertinti veikas kvalifikuojantiems subjektams. Vis dėlto savavaldžiavimo atveju įtvirtinta, jog žala gali būti padaroma asmens teisėms ar teisėtiems interesams, tai reiškia, kad nusikalstama veika turi būti padaryta žala bent vienam kitam asmeniui.

Toks aiškinimas kyla ir iš LR BK 294 straipsnio 3 dalies, kurioje įtvirtinta, kad už šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas³⁷². Iš savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms

³⁷¹ Pavyzdžiui, BK 106 straipsnio 1 dalyje vartojama sąvoka „didelė žala“, BK 1231 straipsnio 1 dalyje – „didelė žala Lietuvos Respublikos interesams“, BK 196 straipsnio 3 dalyje „nedidelė žala“, BK 179 straipsnio 1 dalyje, 186 straipsnio 1 dalyje – „turtinė žala“, BK 179 straipsnio 2 dalyje – „didelė turtinė žala“, BK 179 straipsnio 3 dalyje – „nedidelė turtinė žala“, BK 208 straipsnio 1 dalyje – „turtinė žala likusiems kreditoriams“, BK 208 straipsnio 2 dalyje – „žala kreditoriams“, BK 211 straipsnio 1 dalyje – „didelė turtinė žala nukentėjusiajam asmeniui“, BK 228 straipsnio 1 dalyje – „didelė žala Europos Sąjungai, tarptautinei viešajai organizacijai, juridiniam ar fiziniam asmeniui“, BK 241 straipsnio 2 dalyje – „didelė turtinė žala kalinio laikymo įstaigai“, BK 270 straipsnio 1 dalyje – „žala orui, žemei, vandeniui, gyvūnams ar augalams“, BK 272 straipsnio 1 dalyje – „žala gyvūnijai“, BK 272 straipsnio 3 dalyje – „didelė žala saugomų rūšių laukinių gyvūnų rūšies apsaugos būklei“ ir kita.

³⁷² Pažymėtina, kad tarp LR BK ir BPK sąvokų, apibrėžiančių, kas gali nukentėti nuo nusikalstamos veikos, yra tam tikrų neatitikimų. Pagal BPK 28 straipsnio 1 dalį nukentėjusiuoju pripažįstamas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar moralinės žalos. BPK 110 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad civiliniu ieškovu gali būti pripažįstamas ir juridinis asmuo, kuris baudžiamojoje byloje reikalauja atlyginti dėl įtariamojo arba kaltinamojo nusikalstamos veikos patirtą turtinę ar neturtinę žalą. Sistemiskai aiškinant minėtas nuostatas, nukentėjusiuoju baudžiamojoje byloje gali būti pripažįstamas tik fizinis asmuo. Kita vertus, LR BK 294 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad už šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas. Taigi įstatymų leidėjas vartoja formuluotę ne „nukentėjusysis“, bet „nukentėjęs asmuo“. Sistemiskai aiškinant minėtas nuostatas, nukentėjusiu asmeniu laikytinas ne tik fizinis, bet ir juridinis asmuo. Pažymėtina, kad kasacinis teismas taip pat formuoja praktiką, jog LR BK 294 straipsnio 3 dalyje vartojama sąvoka „nukentėjusysis asmuo“ apima ir juridinį asmenį [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-492/2012]. Kita vertus, nors kasacinis teismas ir tinkamai aiškino LR BK 294 straipsnio 3 dalies nuostatas, tačiau neatsižvelgė, jog joje sąvoka vartojama ne įvardžiuotine forma, kas taip pat būtų patvirtinę tokio aiškinimo pagrįstumą. Autoriaus nuomone, BPK 28 straipsnio 1 dalyje nepagrįstai neįtvirtinta, jog nukentėjusiuoju gali būti ir juridinis asmuo, kuris dėl nusikalstamos veikos patyrė turtinę ar neturtinę žalą. Todėl pritariama autoriams, teigiantiems, kad juridiniai asmenys galėtų turėti nukentėjusiojo procesines teises neapsiribodami civilinio ieškovo procesine padėtimi [ANCELIS,

ar teisėtiems interesams požymio, galime daryti išvadą, kad nukentėjęs asmuo yra būtinas pagrindinės savavaldžiavimo sudėties požymis. Nesant asmens, kurio teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala, kaltininkas pagal baudžiamąjį įstatymą už savavaldžiavimą neatsako.

Didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio turinio įstatymų leidėjas baudžiamojo įstatymo tekste neatskleidė, todėl šiame disertacinio darbo skyriuje bus siekiama ne tik atskleisti minėto požymio turinį, bet ir įvertinti, ar jį įmanoma atskleisti baudžiamojo įstatymo tekste.

Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. BPK 28 straipsnio 1 dalyje reglamentuota, jog nukentėjusiajam, fiziniam asmeniui, gali būti padaroma fizinė, turtinė ar moralinė žala. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nusikalstama veika padarytą žalą apibrėžia kaip baudžiamojo įstatymo saugomų asmeninių ir turtinių vertybių sunaikinimą arba pakenkimą, sukėlusį neigiamų padarinių, kuriuos galima įvertinti turtine išraiška. Žala padaroma baudžiamosios teisės ginamoms vertybėms³⁷³. Pagal BPK 109 straipsnį civilinio ieškinio dalykas baudžiamojoje byloje yra turtinė ir (ar) neturtinė žala.

Sutiktina su P. Veršekiū, jog nusikalstama veika padarytos žalos pobūdis gali būti labai įvairus, tačiau baudžiamajame procese esminę reikšmę turi žalos skirstymas į turtinę ir neturtinę žalą, kadangi neturtinė žala yra platesnė sąvoka nei moralinė žala – ji apima ne tik moralinę, bet ir fizinę ar kitokią neturtinio pobūdžio žalą³⁷⁴. Kasacinis teismas taip pat laikosi praktikos, kad savavaldžiaujant padaroma žala gali būti tiek turtinė, tiek neturtinė. Teisinė kategorija „didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams“ yra platesnė

Petras; JUZUKONIS, Saulius. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 35(27), p. 99–107]. Pažymėtina, jog tokia pati problema buvo ir Rusijos baudžiamajame bei baudžiamojo proceso įstatymuose, tačiau įstatymų leidėjas pripažino, jog nukentėjusiuoju gali būti ir juridinis asmuo [СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты)*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В. П. Татищева (институт), 2006, p. 56].

³⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo 21 d. „Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose“ apžvalga. *Teismų praktika*, 2008, Nr. 29.

³⁷⁴ VERŠEKYS, Paulius. *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 23.

nei kategorija „didelė turtinė žala“ ir apie tokios žalos mastą sprendžiama atsižvelgiant ne tik į padarytos turtinės žalos dydį, bet ir į pažeistų asmens teisėtų interesų svarbą, pažeidimo pobūdį, trukmę ir kitas aplinkybes³⁷⁵.

Savavaldžiavimo sudėtyje vartojamas terminas „didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams“, neišskiriant, kad savavaldžiaujant gali būti padaroma tik turtinė ar tik neturtinė žala. Tai reiškia, jog savavaldžiaujant gali būti padaroma ir turtinė, ir neturtinė žala. Pažymėtina, jog savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams kiekybinis vertinimas siejamas tik su vieno laipsnio (didelė) padarytos žalos įvertinimu.

Baudžiamasis įstatymas nepateikia nei turtinės, nei neturtinės žalos sampratos, todėl jai atskleisti tikslinga pasitelkti CK. CK 6.249 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad turtinė žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų neteisėtų veikų. Turtinė žala gali būti dvejopo pobūdžio: tiek tiesioginė (lot. *damnum emergens*), tiek ir netiesioginė (lot. *lucrum cessans*), pasireiškianti negautomis pajamomis³⁷⁶. Taigi CK turtinę žalą sieja su turto (nuosavybės) sumažėjimu.

Nors CK reglamentuota, kad nuosavybės objektas gali būti ir daiktai, ir kitas turtas, taip pat netiesiogiai pripažįsta nuosavybės teisę į turtines teises, tačiau daugelio rūšių nematerialų turtą įmanoma vadinti nuosavybe tik bendraja, o ne teisine prasme³⁷⁷. Teisine prasme turtu yra laikomi tie civilinių teisių (nuosavybės) objektai, kurie turi vienokią ar kitokią ekonominę ar objektyvią vertę ir civilinio apyvartumo savybę. Vertybės, neatsiejamai susijusios su asmeniu ar neturinčios ekonominės vertės, negali būti laikomos turtu³⁷⁸. Jei žala padaroma objektui, neturinčiam ekonominės vertės, tai ji

³⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-137/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-760/2007.

³⁷⁶ PAUŽAITĖ, Rasa. Turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo santykis. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 11(113), p. 57–65.

³⁷⁷ FEDOSIUK, Oleg. Nuosavybė ir turtas Civiliniame ir Baudžiamajame kodeksuose. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28(20), p. 80–86.

³⁷⁸ JAKUTYTĖ-SUNGAILIENĖ, Asta. Turto samprata Lietuvos civilinėje teisėje. *Socialinių mokslų studijos*, 2009, Nr. 3(3), p. 213–227.

negali būti pripažįstama turtine, nes vien tik subjektyvią vertę turintys objektai, nors ir gali būti nuosavybe, bet negali būti vadinami turto³⁷⁹. Taigi turtinė žala yra siejama su pinigine išraiška turinčiais turтинiais praradimais ar negauta nauda, o žala, padaryta turtui, neturinčiam ekonominės vertės, neturėtų būti laikoma turtine.

Turtinė žala, padaroma savavaldžiaujant, gali pasireikšti įvairiai: turto sugadinimu ar sunaikinimu³⁸⁰, kilnojamojo³⁸¹ ar nekilnojamojo turto užvaldymu, turto aktyvo sumažinimu³⁸², turto pasisavinimu³⁸³ ar panašiai. Jei

³⁷⁹ FEDOSIUK, Oleg. Nuosavybė ir turtas Civiliniame ir Baudžiamajame kodeksuose. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28(20), p. 80–86.

³⁸⁰ Pavyzdžiui, R. J. buvo kaltinamas pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį, kad R. L. žemės sklype, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė tariamą teisę, savavaldžiauvo ir padarė didelę žalą nukentėjusiojo R. L. teisėtiems interesams, nes neturėdamas žemės nuosavybės dokumentų liepė E. Ž. nutempti nuo žemės sklypo savininko R. L. statinius ir suarti žemę, dėl to R. L. priklausantys statiniai (1 068 Lt (apie 309,31 Eur) vertės metalinis garažas, 392 Lt (apie 113,53 Eur) vertės metalinis namelis, 552 Lt (apie 159,87 Eur) vertės metalinis tualetas) buvo nutempti bei apgadinti ir žemė suarta, sugadinant sklypo 893 Lt (apie 258,63 Eur) vertės planą namo statybai, sunaikinant 200 Lt (apie 57,92 Eur) vertės sklypo ir kelio ribų ženklus, taip nukentėjusiajam buvo padaryta didelė 3 105 Lt (apie 899,27 Eur) turtinė ir neturtinė žala [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-137/2005]. Kitoje byloje J. R. buvo kaltinama, jog iš savo sodybos teritorijos ir ūkinio pastato, nepranešusi S. R., į metalo laužo supirkimo punktą pridavė jo turtą – kultivatoriaus KPŠ plunksnas, plūgo PLN-3-35 noragus ir kitus bendros 4 778,82 Lt (apie 1 384,04 Eur) vertės daiktus, taip sunaikindama nukentėjusiojo turtą ir padarydama jam didelę 4 778,82 Lt (apie 1 384,04 Eur) turtinę žalą [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113/2005].

³⁸¹ Pavyzdžiui, V. Z. buvo nuteistas vienerių metų laisvės atėmimo bausme pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį už tai, kad būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, veikdamas su nepilnamečiu A. L., kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio atsako pagal šį baudžiamąjį įstatymą, R. U. neleidus kaip ankstesniais kartais pasivažinėti jam priklausančiu automobiliu, iš R. U. sodybos kiemo savavališkai išstūmė automobilius HONDA CIVIC, kurio vertė 1 500 Lt (apie 434,43 Eur), bei HONDA CIVIC, kurio vertė 1 600 Lt (apie 463,39 Eur), priklausančius R. U., paskui, pasinaudodamas automobiliuose paliktais užvedimo rakteliais, minėtus automobilius užvedė ir, neturėdamas teisės vairuoti transporto priemones, važinėjo R. U. priklausančiais automobiliais, o kitos dienos ryte automobilį HONDA CIVIC (1 600 Lt (apie 463,39 Eur) vertės), sugrąžino į R. U. sodybos kiemą, o automobilį HONDA CIVIC (1 500 Lt (apie 434,43 Eur) vertės) perdavė naudoti G. Z., padarydamas nukentėjusiajam R. U. didelę 1 500 Lt (apie 434,43 Eur) turtinę žalą [Šiaulių apygardos teismo 2010 m. gruodžio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-448-135/2010]. Kitoje byloje nuteistasis grasino užvaldyti nukentėjusiam asmeniui priklausančią lengvąjį automobilį „Peugeot 406“, krovinį automobilį „M-Benz 1834“, priekabą „R-fo c 170“ [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171/2005]. Dar kitoje byloje B. K. buvo kaltinamas tuo, kad būdamas bankrutuojančios UAB „(duomenys neskelbtini)“ direktorius, pažeisdamas Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo 18 straipsnį, neturėdamas teismo leidimo ir negalėdamas disponuoti UAB „(duomenys neskelbtini)“ turto, iš dirbtuvių išvežė 9 796,50 Lt (apie 2 837,26 Eur) vertės laivo dyzelinį variklį 6VD26/20, už kurį UAB „(duomenys neskelbtini)“ buvo neatsiskaičiusi [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-13/2006].

³⁸² Pavyzdžiui, buvo kaltinami pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį, kad, veikdami kartu ir žinodami, kad Kauno miesto apylinkės teisme pagal I. L. ieškinį nagrinėjama civilinė byla dėl sandorio – J. K. testamentu pripažinimo negaliojančiu, nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos, D. R. ir V. L. padėdami iš buto išnešė į kiemą testatoriui J. K. priklausančius daiktus: dvi sofas–lovas, kurių kiekvienos vertė 300 Lt (apie 86,89 Eur), 500 Lt (apie 144,81 Eur) vertės prieškarinį staliuką, apie 70 metų senumo 500 Lt (apie 144,81 Eur) vertės bufetą ir 500 Lt (apie 144,81 Eur) vertės spintą, 100 Lt

toks turtas neturi ekonominės vertės – padaryta žala negali būti pripažinta turtine (tokiu atveju ji gali būti neturtinė). Turtinė žala savavaldžiaujant gali būti padaroma tiek fiziniam, tiek juridiniam asmeniui. Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtina, kad nuosavybė yra neliečiama, todėl bendriausia prasme turtinė žala savavaldžiaujant pasireiškia kito asmens teisės į nuosavybės neliečiamumą pažeidimu, sukeliančiu nukentėjusiam asmeniui ekonominius praradimus.

Kaip minėta, savavaldžiaujant gali būti padaroma ir neturtinė žala. Baudžiamasis įstatymas nepateikia neturtinės žalos sampratos. Pagal CK 6.250 straipsnio 1 dalį neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais.

Neturtines vertybes galima suskirstyti į: 1) asmenines neturtines teises, užtikrinančias fizinį ir psichinį asmenybės vientisumą: gyvybę, sveikata, teisę į fizinę ir psichinę neliečiamybę, teisę į saugią aplinką, teisę laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą ir pan.; 2) teises, užtikrinančias asmens individualumą visuomenėje: garbė, orumas, teisę į vardą, į atvaizdą, dalykinę reputaciją; 3) teises, užtikrinančias privataus gyvenimo neliečiamumą: laisvės, būsto neliečiamumas ir kt.; 4) teises, užtikrinančias intelektualinės veiklos rezultatų

(apie 28,96 Eur) vertės virtuvinę spintelę, 300 Lt (apie 86,89 Eur) vertės dujinę viryklę, tris kėdes, kurių kiekvienos vertė 50 Lt (apie 14,48 Eur), 1 000 Lt (apie 289,62 Eur) vertės prieškarinius ir pokarinius nuotraukų rinkinius, sudėtus į du albumus, 500 Lt (apie 144,81 Eur) vertės indus (lėkštes, lėkštutes, puodelius) ir stalo įrankius, 1 000 Lt (apie 289,62 Eur) vertės J. K. drabužius (du paltus, striukę, daugiau kaip dešimt vienetų baltinių, apatinius, kelnes, švarkus, penkis kostiumus, penkis megztinius), 600 Lt (apie 173,77 Eur) vertės keturis religinio pobūdžio, liaudies meistrų tapytus paveikslus, 200 Lt (apie 57,92 Eur) vertės apie 70 metų senumo sieninį kryžių, 30 Lt (apie 8,69 Eur) vertės šaldytuvą; M. K., tęsdama nusikalstamą veiką, sudarė su D. L. neatlygintino naudojimosi gyvenamosiomis patalpomis panaudos sutartį [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-441/2009].

³⁸³ Pavyzdžiui, O. P. pagal BK 294 straipsnio 1 dalį nuteistas už tai, kad, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė ginčijamą, nerealizuotą savo teisę dėl tariamos UAB „D“ direktoriaus V. V. skolos jo vadovaujamai UAB „S“, t. y. iš UAB „D“ teritorijos išvežė ir pardavė UAB „D“ priklausančius 195,741 kubinius metrus akyto betono blokelių, kurių vertė 62 151,17 Lt (apie 18 000,22 Eur), ir padarė UAB „D“ didelę 62 151,17 Lt (apie 18 000,22 Eur) žalą [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-492/2012].

apsaugą: autorių, gretutinių teisių subjektų (atlikėjų) autorinės teisės ir pan.³⁸⁴ Fiziniam asmeniui neturtinė žala padaroma fizinio ar dvasinio pobūdžio sukrėtimais, kurie sukelia kančių ir išgyvenimų³⁸⁵. Fizinė ar psichinė žala gali būti padaroma ir kaip tiesioginiai fizinės ar psichinės prievartos panaudojimo³⁸⁶, ir kaip kitokių kaltininko atliktų neteisėtų veikų padariniai.

Neturtinė žala pasireiškia fizinio ar moralinio pobūdžio sukrėtimais. Moralinė žala, kaip dvasinis sukrėtimas, pasireiškia įvairiais psichologiniais išgyvenimais, kurie sąlygoja depresiją, dvasinius sukrėtimus, noro gyventi praradimą ir kita. Fizinė žala pasireiškia, kai dėl neteisėto kaltininko veikimo (mušimo, kankinimo, naudojant įvairius ginklus) atsiranda tam tikrų fiziologinių pokyčių (tai gali būti sužalojimai, smegenų sukrėtimas, galvos svaigimas, pykinimas, fizinis skausmas ir kita), sukeliančių tam tikrą fizinį diskomfortą³⁸⁷.

Manytina, jog neturtinę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams pagal jos padarymo formą bendriausia prasme galima skirstyti į: 1) žalą, kuri yra kaltininko panaudotos psichinės ar fizinės prievartos rezultatas; 2) žalą, kuri nėra kaltininko panaudotos fizinės ar psichinės prievartos rezultatas. Žala, kuri yra kaltininko panaudotos psichinės ar fizinės prievartos rezultatas, turėtų kilti, kai padaromas kvalifikuotas savavaldžiavimas.

³⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo 21 d. „Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose“ apžvalga. Teismų praktika, 2008, Nr. 29.

³⁸⁵ RAVLUŠEVIČIUS, Pavelas. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai Europos Bendrijos ir Lietuvos darbo teisėje. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 5(95), p. 32–38.

³⁸⁶ MARCINAUSKAITĖ, Renata. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 11(113), p. 42–49.

³⁸⁷ RUDZINSKAS, Antanas. Nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodikos problemos. *Jurisprudencija*, 1999, Nr. 12(4), p. 41–46.

Neturtinė žala, nesusijusi su psichinės ar fizinės prievartos panaudojimu, gali būti padaryta apribojus asmens judėjimo laisvę³⁸⁸, profesinę veiklą³⁸⁹, sukėlus avarinę grėsmę gyvenamojo statinio konstrukcijoms ir jame gyvenančių asmenų sveikatai bei gyvybei³⁹⁰ ar panašiai. Juridiniam asmeniui neturtinė žala gali būti padaroma pažeidžiant dalykinę reputaciją³⁹¹. Tokiais atvejais savavališku kėsanimusi padaroma žala asmens teisėms į garbę ir orumą, privataus gyvenimo ir būsto neliečiamumą, vardą, atvaizdą (Konstitucijos 22, 24 straipsniai, CK 2.20, 2.22, 2.23, 2.24 straipsniai) ar kitoms teisėms, įtvirtintoms Konstitucijoje ar kituose įstatymuose.

Kad padaryta žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams atitiktų LR BK 294 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymį, turi būti didelė. Už savavaldžiavimą gali būti taikoma ir civilinė bei administracinė atsakomybė. Tai reiškia, kad savavaldžiavimas, kaip civilinės ar administracinės teisės pažeidimas, turi skirtis savo pavojingumo laipsniu nuo savavaldžiavimo nusikaltimo. Savavaldžiavimo administracinio nusižengimo sudėtis yra formali, todėl tam,

³⁸⁸ Pavyzdžiui, S. P. buvo kaltinamas nuteistas už tai, kad, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, t. y. pažeisdamas Lietuvos Respublikos statybos įstatymo 3 straipsnio 2 dalies 1 punkto ir statybos techninio reglamento 1.01.07:2002 „Nesudėtingi (tarp jų laikini) statiniai“, patvirtinto aplinkos ministro 2002 m. balandžio 16 d. įsakymu Nr. 184, 21.1 ir 21.2 punktų reikalavimus, vykdė savo tariamą teisę – savavališkai metaline vielos tvora užtvėrė 420 m bendro naudojimo kelio atkarpą, taip padarė didelės žalos žemės sklypų, valdytojų bei gyventojų teisėms ir teisėtiems interesams, nes buvo apribotas laisvas gyventojų judėjimas jiems įprastu maršrutu, prie gyvenamųjų namų kvartalo negalėjo privažiuoti specialiųjų tarnybų transportas, buvo pasunkintas statybinių medžiagų pristatymas į statomus objektus [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-631/2012].

³⁸⁹ Pavyzdžiui, R. Ž. buvo kaltinamas pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį už tai, kad laidos žurnalistams – redaktorei J. P. ir operatoriui G. K. – atliekant žurnalistinį tyrimą ir filmuojant jo statomą namą, jiems esant prie šio namo, pareikalavo nefilmuoti, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, vykdydamas savo tariamą teisę, kuri yra ginčijama, žurnalistams nesutikus jo reikalavimu pateikti nufilmuotą kasetę, atėmė iš operatoriaus G. K. vaizdo kamerą „SONY UVW-100 BP Betacam“, nunešė ją į savo butą ir ten ištraukė iš vaizdo kameros kasetę; taip jis nutraukė laidos žurnalistų profesinę veiklą ir padarė didelę žalą laidos interesams [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-485/2007].

³⁹⁰ Pavyzdžiui, G. G. buvo kaltinamas pagal BK 294 straipsnio 1 dalį už tai, kad, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė ginčijamą savo tariamą teisę – atliko rūšio, esančio po A. K. priklausančia ir E. S. gyvenamąja patalpa, griovimo, rekonstravimo, statybos darbus. Šiuos darbus atliko neturėdamas reikiamų leidimų, suderinimų, projekto. Dėl neteisėtų G. G. darbų iškilo avarinė grėsmė gyvenamojo statinio konstrukcijoms ir jame gyvenančių asmenų sveikatai bei gyvybei, buvo padaryta didelė žala A. K. ir E. S. teisėms ir teisėtiems interesams [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-215/2009].

³⁹¹ CIRTAUTIENĖ, Solveiga. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 71(63), p. 5–15.

kad asmuo būtų patrauktas atsakomybėn – padariniai nėra būtini. Tačiau administracinė atsakomybė už savavaldžiavimą kyla ir tuo atveju, jei veika nepadaroma esminė žala arba, baudžiamojo įstatymo prasme, padaroma nedidelė žala. Tai reiškia, kad nedidelė žala baudžiamojo įstatymo prasme nėra laikoma pavojinga, kad užtrauktų baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą. Tai vertintina teigiamai, kadangi baudžiamoji atsakomybė yra pati griežčiausia teisinės atsakomybės rūšis, numatanti atsakomybę už pačius pavojingiausius teisės pažeidimus. Kita vertus, kritiškai vertintina, kad administracinė atsakomybė už savavaldžiavimą kyla ir nepadarus jokios žalos. Manytina, jog tokia veika nėra tiek pavojinga, kad už ją reikėtų numatyti vieną griežčiausių teisinės atsakomybės rūšių – administracinę atsakomybę.

Taigi būtent žalos dydis (kiekybine ir kokybine prasme) parodo savavaldžiavimo pavojingumą baudžiamojo įstatymo prasme. Todėl manytina, jog turėtų būti aiškūs didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams vertinimo kokybiniai ir kiekybiniai kriterijai, baudžiamojo įstatymo prasme atribojantys pavojingą ir nepavojingą žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Tačiau, kokia žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams laikytina didele, baudžiamajame įstatyme nekonkretizuota, todėl šis požymis laikytinas vertinamuoju.

Vertinamųjų požymių naudojimas baudžiamuosiuose įstatymuose vertinamas dviprasmiškai. Vertinamieji požymiai yra dinamiški, jų turinį lengviau ir greičiau galima pakeisti, pritaikyti prie pasikeitusių gyvenimiškų aplinkybių. Kita vertus, jų naudojimas gali sąlygoti piktnaudžiavimą taikant baudžiamąją atsakomybę³⁹². Baudžiamosios teisės mokslininkai ypač kritikuoja savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymį, nes iš savavaldžiavimo turinio neaišku, apie kokios rūšies teisės vykdymą ir kokios tvarkos nesilaikymą kalbama, kokia žala yra didelė.

³⁹² ČAIKOVSKIS, Andžejus; *et al.* Baudžiamojo kodekso įtaka asmens ūkinės veiklos laisvei ir iniciatyvai: baudžiamosios teisės normų turinio ir taikymo efektyvumo analizė. Vilnius: Teisės institutas, 2004; GUTAUSKAS, Aurelijus. Korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų baudžiamojo teisinio vertinimo aspektai. *Verslo ir teisės aktualijos*, 2008, Nr. 2, p. 23–33; ŠVEDAS, Gintaras. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 85–88; VERŠEKYS, Paulius. Nusikalstamos veikos sudėties požymio samprata ir ją lemiantys veiksniai. *Teisė*, 2012, Nr. 82, p. 198–214.

Taigi bet kuris asmuo, bandantis savarankiškai įgyvendinti savo teisę ginčo sąlygomis, rizikuoja būti apkaltintas savavaldžiuoju, taip neretai praktikoje ir atsitinka³⁹³. O. Fedosiuko teigimu, pernelyg didelė yra savavališkų veiksmų ir galimų jų padarinių erdvė, kad būtų įmanoma surasti informatyvius ir kartu universalius požymius padariniams įvardyti, todėl daug tinkamiau būtų sukonkretinti savavaldžiavimo sudėtį³⁹⁴.

Savavaldžiavimo sudėties sukonkretinimui pritaria ir D. Pranka, kurio teigimu, siūlytina palikti tik kvalifikuotą savavaldžiavimo nusikalstamos veikos sudėtį, kadangi taip būtų paprasčiau atskirti, kada padarytas savavaldžiavimas, o kada civilinės teisės deliktas³⁹⁵. D. Prankos pasiūlymas yra diskutuotinas, nes tokiu atveju savavaldžiavimo norma būtų nereikalinga: daugeliu atvejų savavaldžiavimas, padarytas panaudojus fizinę ar psichinę prievartą, galėtų būti kvalifikuojamas pagal kitus LR BK straipsnius, numatančius atsakomybę už psichinės ar fizinės prievartos panaudojimą, be to, dalis pavojingų veikų, padarytų nepanaudojus psichinės ar fizinės prievartos, būtų nepagrįstai dekriminalizuotos. Akivaizdu, kad savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis reikalauja išsamios analizės.

Baudžiamoji atsakomybė yra tik viena iš teisinės atsakomybės rūšių. Sprendžiant, ar pripažinti tam tikras veikas nusikalstamomis, reikia turėti omenyje ir tai, kad baudžiamoji atsakomybė yra griežčiausia teisinės atsakomybės rūšis, nes už nusikalstamų veikų padarymą taikomos griežčiausios baudžiamojo teisinio poveikio priemonės, kurios sukelia itin sunkių padarinių tokias veikas padariusiems asmenims. Taigi baudžiamosios

³⁹³ FEDOSIUK, Oleg. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 726.

³⁹⁴ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 276.

³⁹⁵ PRANKA, Darius. *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 136.

atsakomybės už pavojingas veikas nustatymas turi būti pagrįstas objektyviais kriterijais³⁹⁶.

Kaip minėta, iš LR BK 294 straipsnio 1 dalies dispozicijos negalima vienareikšmiškai pasakyti, kokia žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams yra didelė. Teisės doktrinoje ir teismų praktikoje laikomasi nuomonės, kad, jeigu asmuo iš atitinkamo įstatymo teksto neturi galimybės žinoti, kokie jo veiksmai ar neveikimas gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę, tai jis turi sužinoti, bent jau prireikus, pasitelkęs teisminį to įstatymo interpretavimą³⁹⁷.

Svarbu, jog didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio turinį ir jį atskleidžiančius objektyvius kriterijus privalo tinkamai suvokti ir veikas kvalifikuojantys ikiteisminio tyrimo pareigūnai bei prokurorai, tačiau šiam požymiui esant vertinamajam, tai padaryti sudėtinga. Todėl autorius sutinka su E. Bieliūnu, jog nei teisės teoretikas, nei praktikas, nei pagaliau Teisės fakulteto studentas, priverstas aiškintis vertinamųjų požymių turinį, profesiniu atžvilgiu tikrai nesijaučia tvirtai³⁹⁸. Tai suponuoja, kad, didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymiui esant

³⁹⁶ ABRAMAVIČIUS, Armanas; ŠVEDAS, Gintaras. Kai kurios baudžiamosios atsakomybės už nusikaltimus vaikų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui reglamentavimo problemos. *Teisė*, 2008, Nr. 66(1), p. 9.

³⁹⁷ PRAPIESTIS, Jonas; GIRDAUSKAS, Mindaugas. Baudžiamojo kodekso taikymo problemos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 177–214; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 55 „Dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose (BK 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223 straipsniai)“. *Teismų praktika*, Nr. 24, 2006, p. 120–125.

³⁹⁸ BIELIŪNAS, Egidijus. Kvalifikuota nusikaltimo sudėtis. *Teisės apžvalga*, Nr. 3, 1990, p. 9.

vertinamajam, atskleidžiant šio požymio turinį, didžiausias vaidmuo tenka teismų praktikai³⁹⁹.

Vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką, aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus, formuoja Lietuvos Aukščiausiasis Teismas⁴⁰⁰, tačiau teismai yra saistomi ir savo pačių priimtų sprendimų⁴⁰¹. Tai reiškia, kad,

³⁹⁹ Pažymėtina, kad kai kurie teismai klaidingai aiškina savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymį ir laiko jį ne vertinamuoju, bet apibrėžtu konkrečia išraiška. Pavyzdžiui, V. D. buvo kaltinama tuo, kad ji, V. D. ūkininkės ūkio vietoje, nesilaikydama įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė ginčijamą savo tariamą teisę valdyti ir naudoti UAB „(duomenys neskelbtini)“, nuosavybės teise priklausantį teleskopinį krautuvą „JCB 520-50“, kurio vertė 139 150,00 litų, UAB (duomenys neskelbtini) pareikalavus grąžinti krautuvą, neturėdama teisinio pagrindo toliau valdyti ir naudoti krautuvą, jo negrąžino, o vėliau paslėpė, atlikdami ikiteisminio tyrimo veiksmus krautuvą paėmė rajono policijos komisariato pareigūnai, tuo padarė didelės žalos UAB „(duomenys neskelbtini)“ teisėms ir teisėtiems interesams, nes UAB „(duomenys neskelbtini)“ teisės valdyti ir naudoti teleskopinį krautuvą buvo suvaržytos, teisių gynyba civilinio proceso teisinėmis priemonėmis buvo apsunkinama, UAB „(duomenys neskelbtini)“ teisės į krautuvą buvo realizuotos tik atliekant ikiteisminį tyrimą Nr. 96-1-506-11 taikytomis procesinės prievartos priemonėmis, tokiais savo veiksmais padariusi nusikaltimą, numatytą BK 294 straipsnio 1 dalyje. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai konstatavo, kad V. D. veikoje nėra nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, kadangi tarp nukentėjusiojo asmens ir V. D. yra susiklostę civiliniai teisiniai santykiai. Manytina, jog V. D. buvo išteisinta pagrįstai, nes krautuvą V. D. buvo perduotas civilinės sutarties pagrindu, ji neįvykdė civilinės sutarties ir negrąžino krautuvo, tačiau UAB „(duomenys neskelbtini)“ dėl krautuvo susigrąžinimo nesikreipė civilinio, o iškart kreipėsi baudžiamojo proceso tvarka. Krautuvą UAB „(duomenys neskelbtini)“ atgavo. Tačiau apeliacinės instancijos teismo motyvai kritikuotini ne dėl išteisinimo, bet dėl LR BK 294 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio suvokimo. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, jog BPK 28 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nukentėjusiuoju pripažįstamas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar moralinės žalos. UAB „(duomenys neskelbtini)“ – juridinis asmuo, todėl jam nusikalstama veika gali būti padaryta tik turtinė žala. Nagrinėjamoje byloje iš esmės nebuvo nustatyta, kokioms juridinio asmens teisėms ar teisėtiems interesams buvo padaryta didelė žala ir ar apskritai buvo padaryta didelė žala. Šis klausimas kaltinime nurodytas formaliai ir nemotyvuotai. Be to, teismas konstatavo, jog turtinė žala laikytina didele, kai ji viršija 250 MGL dydžio sumą [Šiaulių apygardos teismo 2013 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-1117-309/2013]. Apeliacinės instancijos teismas padarė dvi teisės taikymo ir aiškinimo klaidas: 1) juridiniam asmeniui taip pat gali būti padaryta neturtinė žala; 2) savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis yra vertinamasis ir nėra apibrėžtas 250 MGL pinigine išraiška viršijančia suma.

⁴⁰⁰ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851.

⁴⁰¹ Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina, Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja jurisprudencijos tęstinumą. Konstitucijoje įtvirtinta bendrosios kompetencijos teismų instancinė sistema turi funkcionuoti taip, kad būtų sudarytos prielaidos formuoti vienodai (nuosekliai, neprieštarinčiai) bendrosios kompetencijos teismų praktikai – būtent tokiai, kuri būtų grindžiama su Konstitucijoje įtvirtintais teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui principais (bei kitais konstituciniais principais) neatskiriama susijusia ir iš jų kylančia maksima, kad tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, t. y. jos turi būti sprendžiamos ne sukuriant naujus teismo precedentes, konkuruojančius su esamais, bet paisant jau įtvirtintų. Bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų - sprendimų analogiškose bylose; žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimų – precedentų tų kategorijų bylose; aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, peržiūrėdami žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimus, privalo tuos sprendimus vertinti vadovaudamiesi visuomet tais pačiais teisiniais kriterijais; tie kriterijai turi būti aiškūs ir *ex ante* žinomi teisės subjektams, inter alia žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismams (vadinasi, bendrosios kompetencijos teismų

atskleidžiant savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio turinį, reikia atsižvelgti ne tik į kasacinio teismo, bet ir į žemesnės instancijos teismų praktiką.

Kasacinio teismo suformuotoje gausioje LR BK 294 straipsnio taikymo ir aiškinimo praktikoje konstatuota, kad didelės žalos požymis nurodomas kaip apskritai būtina baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą sąlyga, apibūdinanti šios veikos pavojingumą⁴⁰². Todėl savavališki veiksmai ir jų sukelti padariniai turi būti tiek pavojingi, kad būtų galima konstatuoti nusikalstamos veikos požymius⁴⁰³. Būtent didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis parodo savavaldžiavimo pavojingumą baudžiamojo įstatymo prasme. Jei padaryta žala nelaikytina pavojinga baudžiamojo įstatymo prasme, tai kaltininkui negali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą.

Kasacinis teismas yra konstatavęs, jog baudžiamasis įstatymas nepateikia universalių kriterijų didelės žalos mastui nustatyti, todėl kiekvienu konkrečiu atveju apie jos turinį ir dydį sprendžia teismas. Sprendžiant apie padarytos žalos dydį, turi būti atsižvelgiama į tokius pagrindinius kriterijus:

- 1) savavališkų veiksmų pobūdį (ar padaryti aiškiai neteisėti veiksmai, kokiais teisės aktais ginami interesai pažeidžiami);
- 2) padarytos neturtinės žalos dydį;
- 3) padarytos turtinės žalos dydį;
- 4) pažeistų teisių ir interesų svarbą;
- 5) nukentėjusių asmenų skaičių;

jurisprudencija turi būti prognozuojama). Esami aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sukurti precedentai atitinkamų kategorijų bylose susaisto ne tik žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus, priimančius sprendimus analogiškose bylose, bet ir tuos precedentus sukūrusius aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus (*inter alia* Lietuvos apeliacinį teismą ir Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą) [Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 36-1292].

⁴⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377/2013.

⁴⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.

- 6) nusikalstamos veikos trukmę;
- 7) nukentėjusio asmens patirtus išgyvenimus;
- 8) kitas aplinkybes⁴⁰⁴.

Kitose bylose kasacinis teismas yra nustatęs ir papildomus didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams vertinimo kriterijus: didelę žalą nukentėjusiajam ar jo artimiems asmenims gali sukelti ir pavienis, bet itin šiurkštus, bauginantis ar agresyvus, žeminantis kaltininko veiksmas⁴⁰⁵. Neturtinio pobūdžio žala paprastai pripažįstama didele, jeigu ji patiriama dėl Konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimo. Be to, sprendžiant, ar kaltininkas savo neteisėtais veiksmais padarė didelę neturtinio pobūdžio žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams, reikia įvertinti ne tik objektyvius veikos padarinius, bet ir kaltininko galimybę šiuos padarinius suvokti⁴⁰⁶. Svarbu, kad nukentėjusiųjų elgesys negali daryti įtakos žalos dydžiui, kuris yra objektyvusis BK 294 straipsnio 1 dalyje numatytos veikos požymis. Neatitinkantis teisės reikalavimų nukentėjusių asmenų elgesys gali turėti reikšmės skiriant bausmę (LR BK 59 straipsnio 1 dalies 6 punktas) ar priteisiant žalos atlyginimą CK 6.248 straipsnio 4 dalyje ir 6.282 straipsnio 1 dalyje numatyta tvarka⁴⁰⁷. Pažymėtina, kad žemesnės instancijos teismai ne visuomet vadovaujasi minėtu kasacinio teismo išaiškinimu⁴⁰⁸.

⁴⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-137/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-215/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-323/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-441/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011.

⁴⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-643/2012.

⁴⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-215/2009.

⁴⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-626/2010.

⁴⁰⁸ Pavyzdžiui, Klaipėdos miesto 2-ajame policijos komisariete buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas Nr. 32-1-00860-08 pagal LR BK 156 straipsnio 2 dalį ir LR BK 294 straipsnio 2 dalį, nes 2008 m. spalio 20 d. Vaiko teisių apsaugos tarnyboje turėjo įvykti suplanuotas M. R. pasimatymas su dukra L. R. Pasimatymo metu M. R. savo dukrą išsinešė pro duris. Vaikas buvo paimtas nežinant Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistams, psichologui. Nors Vokietijos Federacinės Respublikos teismų sprendimus M. R. buvo pripažintas vieninteliu mažametės L. R. globėju, o nuo 2007 m. birželio 13 d. nebuvo įvykdytas teismo sprendimas dėl L. R. perdavimo į Vokietijos Federacinę Respubliką, tačiau tokiais veiksmais M. R. pažeidė įstatymais numatytą vaiko perdavimo vykdymo tvarką. Ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas M. R. veikose nesant nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių.

Nors kasacinio teismo praktikoje tiesiogiai nenurodoma, tačiau vienas pagrindinių kriterijų, atribojantis savavaldžiavimo nusikaltimą nuo kitų teisės pažeidimų, yra *ultima ratio* principas⁴⁰⁹. Suvokiant baudžiamųjų įstatymų keliamą riziką, kaip savotiškas „vaistas“, slopinantis populistinę tendenciją kovoti su visomis visuomenės negerovėmis baudžiamaisiais įstatymais, kilo *ultima ratio* idėja⁴¹⁰.

Klaipėdos apygardos teismas, pripažindamas, kad ikiteisminis tyrimas nutrauktas pagrįstai, konstatavo, jog vaiko motina I. R. nevykdė teismo sprendimų. I. R. neruošė vaiko išvykti į Vokietiją ir gyventi kartu su tėvu, nesirūpino, kad L. R. patirtų kuo mažesnę stresą. Ji nieko nesakė vaikui apie tai, jog vaikas turės vykti gyventi į Vokietiją su tėvu. Pas psichologus, kad paruoštų vaiką išvažiavimui ir gyvenimui su tėvu, taip pat nesilankė. Byloje nustatyta, kad ji neketino vykdyti teismo sprendimo perduoti L. R. teisėtam vaiko globėjui. Remdamasis minėtais argumentais, Klaipėdos apygardos teismas konstatavo, kad, nors M. R. veikoje yra savavaldžiavimo požymių, tačiau I. R. M. R. veiksmais nebuvo padaryta didelė žala [Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-119-174/2010]. Taigi minėtoje byloje teismas atsižvelgė į nukentėjusio asmens veiksmus, vertindamas padarytos žalos dydį.

⁴⁰⁹ *Ultima ratio* principo privalo laikytis įstatymų leidyboje [HERLIN-KARNELL, Ester. Subsidiarity in the Area of EU Justice and Home Affairs Law – A Lost Cause? *European Law Journal*, 2009, Vol. 15, No. 3, p. 355–356], o esant įstatymo skirtingo interpretavimo erdvei, – ir teismų praktikoje [FEDOSIUK, Oleg. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 734]. Jis reiškia ir tai, kad baudžiamosios teisės normos konstrukcija turi būti kriminologiškai pagrįsta [PAVILONIS, Vladas. Baudžiamosios politikos pagrindai (1). *Justitia*, Nr. 3, 1996, 22]. Todėl, pasak V. Justickio, prieš taikant kriminalizaciją turi būti išbandyti visi kiti problemos sprendimo būdai. Šiam principui pagrįsti V. Justickis pateikia šiuos argumentus: 1) Ekonominis nepagrįstumas. Kriminalizacija – brangiausias problemos sprendimo būdas, todėl neverta taikyti baudžiamąją represiją, jei problemą galima išspręsti pigesniu būdu. 2) Neefektyvumas. Kriminalizacija neišsprendžia problemos, o tik geriausiu atveju ją paslepia: veikia ne priežastis, o padarinius. 3) Represijos padariniai. Norint, kad visuomenėje būtų santarvė, reikia, kad kuo mažiau būtų taikoma represijų. Taigi prieš taikant represiją reikia išbandyti visus nerepresinius būdus. 4) Pagrindinių žmogaus teisių pažeidimai. Kriminalinės justicijos veikla glaudžiai susijusi su drastiškais žmogaus teisių apribojimais. 5) Politiniai sumetimai. Valstybė turėtų kuo ilgiau susilaikyti nuo kišimosi bei sudaryti galimybę piliečiams patiems spręsti savo problemas [JUSTICKIS, Viktoras. *Kriminologija. I dalis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 121–122]. N. Jareborgas pateikia tokius kriminalizavimo argumentus: 1) Baustinumas. Tai reiškia, kad veika nusipelno kritikos, kuri išreiškiama bausme. 2) Būtinumas. Konkreti priemonė yra reikalinga, nes rezultatas negali būti pasiektas švelnesnėmis ar pigesnėmis priemonėmis. 3) Saikas. Šis kriterijus reiškia, kad kriminalizacija turi būti proporcinga. Jei baustinumas yra neproporcingas, tai veika neturėtų būti kriminalizuota. 4) Neefektyvumas – jei baudžiamosios teisės priemonės negali duoti efektyvių rezultatų, tai tokiu atveju veika neturėtų būti kriminalizuota. 5) Reguliavimo kaštai. Šis argumentas apima du kriterijus. Pirma, alternatyvios, švelnesnės priemonės yra gerokai brangesnės. Tačiau kontraargumentas – baudžiamoji teisė nei pageidauja, nei gaus pakankamai resursų, jog galėtų kovoti su pageidaujamu kriminalizuoti reiškiniais. 6) Aukos interesai. Tam tikrų nusikalstamų veikų atvejais aukai yra pačiai sudėtinga atlikti tyrimo procedūras, todėl paprasčiau arginti jos interesus ir kompensuoti padarytą žalą yra taikant baudžiamosios teisės normas. Minėtus argumentus jis susistemina į tris kriminalizavimo principus: 1) baustinumo vertės principas, reiškiantis, jog tik reikšmingiausios vertybės turi būti ginamos baudžiamosios teisės; 2) naudingumo principas, apimantis būtinumo, reguliavimo kaštų ir neefektyvumo argumentus; 3) humaniškumo principas, apimantis saiko, aukos interesų ir dalį reguliavimo kaštų kriterijų [JAREBORG, Nils. Criminalization as Last Resort (*Ultima Ratio*). *Ohio State Journal of Criminal Law*, 2004, Vol. 2, p. 527–530]. Pažymėtina, kad šioje darbo dalyje *ultima ratio* principas bus nagrinėjamas tik baudžiamojo įstatymo taikymo, bet ne priėmimo kontekste.

⁴¹⁰ FEDOSIUK, Oleg. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 717.

Šis principas reiškia, kad tik kai kitomis teisinės atsakomybės rūšimis negalima užtikrinti ginamų interesų apsaugos, gali būti nustatoma baudžiamoji atsakomybė. Tai nereiškia, kad baudžiamoji teisė turi būti pasitelkiama tik tada, kai kitos socialinės, ekonominės, organizacinės ir panašios priemonės, darančios įtaką tam tikro elgesio priežastims ir sąlygoms, nedavė pozityvių rezultatų. Priešingai – baudžiamoji teisė gali duoti pozityvių rezultatų tik tada, kai ji taikoma kompleksiskai su kitomis priemonėmis, skirtomis tam tikro nepageidaujamo elgesio priežastims ir sąlygoms pašalinti arba neutralizuoti. Be to, baudžiamoji teisė kaip griežčiausia atsakomybės rūšis turi būti orientuota tik į tokį elgesį, kurio pavojingumas asmens, visuomenės ar valstybės egzistencijai nekelia jokių abejonių⁴¹¹.

Panašios nuomonės, jog, kai kitomis teisinės atsakomybės rūšimis galima pakankamai apsaugoti teisinį gerį, valstybė turėtų imtis mažiau asmenų teisės ribojančių atsakomybės rūšių, laikosi ir daugelis kitų baudžiamosios teisės mokslininkų⁴¹². Juk, kaip nurodo J. Bluvšteinas, baudžiamoji teisė turėtų tapti visuomenės gynimo nuo kėsinių į jos egzistavimo pagrindus galutine linija. Negalima pavadinti optimalia strategija pasitraukimo į paskutinę gynybos liniją, jei tas pasitraukimas nėra neišvengiamas⁴¹³.

O. Fedosiukas nurodo, kad *ultima ratio* principu gali būti vadovaujama tiek svarstant taikytinos baudmės klausimus, tiek atribojant baudžiamąją atsakomybę nuo kitos rūšies teisinės atsakomybės, taip pat aiškinant konkretumo stokojančių nusikalstamų veikų definicijų turinį. Kartais šis principas reiškiasi ir kaip reikalavimas nustatyti tinkamą veikos pavojingumą, nes LR BK normoje pateikta definicija kartu su tikrai pavojingu

⁴¹¹ ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 28–29.

⁴¹² FEDOSIUK, Oleg. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 715–738; DUBBER, Markus Dirk. Theories of Crime and Punishment in German Criminal Law. *The American Journal of Comparative Law*, 2005, Vol. 53, No. 3, p. 692; PRANKA, Darius. Lietuvos respublikos baudžiamojo kodekso 179 straipsnyje numatyta nusikalstama veika ir civilinį teisės pažeidimą skirianti riba. *Socialinių mokslų studijos*, 2011, 3(2), p. 649–664; WESSELS, Johannes. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra*. Vilnius, 2003, p. 28–29.

⁴¹³ BAZYLEVAS, Igoris; et al. *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 321.

elgesiu apima ir abejotino pavojingumo veikas⁴¹⁴. Tai, kad *ultima ratio* principas gali būti efektyviai naudojamas ne tik priimant, bet ir taikant baudžiamąjį įstatymą, pripažįsta ir D. Pranka⁴¹⁵.

Šiuo aspektu pažymėtina, jog Konstitucinis Teismas savo praktikoje yra konstatavęs, kad sprendžiant, ar veika pripažintina nusikaltimu, siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms, ne visuomet yra tikslinga tokią veiką pripažinti nusikaltimu ir taikyti pačią griežčiausią priemonę – kriminalinę bausmę, todėl kiekvieną kartą, kai reikia spręsti – pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu, priemonėmis (administracinėmis, civilinėmis sankcijomis ar visuomenės poveikio priemonėmis ir pan.)⁴¹⁶.

Tokiais teiginiais Konstitucinis Teismas iš esmės pripažino *ultima ratio* principą konstituciniu principu. Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio 2 dalimi, Konstitucinio Teismo priimti nutarimai turi įstatymo galią ir yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams. Taigi Konstitucinio Teismo išaiškinimai, kad sprendžiant klausimą, ar padarytas nusikaltimas, būtina įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu, priemonėmis turi įstatymo galią. Vadinasi, iš Konstitucijos kyla *ultima ratio* principas, kuris privalomai taikytinas ir baudžiamojoje teisėje. Todėl teismai, kvalifikuojantys veikas kaip savavaldžiavimą, privalo laikytis šio principo. Taigi padarytai veikai net ir formaliai atitinkant savavaldžiavimo

⁴¹⁴ FEDOSIUK, Oleg. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 733.

⁴¹⁵ PRANKA, Darius. *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 47.

⁴¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 104-2644; Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 163² straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 134-4819.

nusikaltimo požymius, ne visais atvejais ji gali būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimo nusikaltimas.

Tokios praktikos laikosi ir kasacinis teismas, kuris savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose ne kartą konstatavo, kad savavališki veiksmai įgyvendinant tam tikrą teisę dažnai atliekami esant skirtingų interesų sandūrai, civiliniam ginčui, kurio sprendimo pagrindus ir būdus nustato civilinės teisės normos, todėl savavaldžiavimo bylose ypatingą reikšmę turi didelės žalos požymio motyvavimas, taip įvertinant padarytos veikos pavojingumą ir atribojant baudžiamąją ir kitų rūšių teises (civilinę, administracinę, drausminę) atsakomybes⁴¹⁷. Taigi pagal kasacinio teismo praktiką, vienas pagrindinių kriterijų, atribojantis savavaldžiavimo nuo kitų teisės pažeidimų, yra didelės žalos požymis.

Kita vertus, kasacinis teismas taip pat konstatavo, jog nepritartina praktikai, kai įvairūs tarpusavyje kylantys nedidelio pavojingumo konfliktai ir teisiniai ginčai dirbtinai kriminalizuojami kaltinant vieną konflikto dalyvių nusikalstamu savavaldžiavimu, neanalizuojant, ar pakankamas padarytų veiksmų pavojingumas, neįvertinant kitų teisės šakų normų veiksmingumo atkuriant pažeistas teises. Tai neatitinka baudžiamųjų įstatymų paskirties⁴¹⁸.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje taip pat pasisakyta, kad baudžiamosios teisės paskirtis ir bendrieji teisės principai, įtvirtinti demokratinių teisinių valstybių jurisprudencijoje, suponuoja tai, jog negalimas tokios teisinės praktikos formavimas, kai sprendžiant civilinius ginčus taikomos baudžiamosios teisės normos ir asmens elgesys esant išimtinai civiliniams teisiniams santykiams vertinamas kaip atitinkamos nusikalstamos veikos padarymas⁴¹⁹. Pagal kasacinio teismo praktiką, šios nuostatos yra aktualios aiškinant ir nustatant nusikalstamo savavaldžiavimo požymius⁴²⁰. Tai

⁴¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011.

⁴¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-2/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-383/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.

⁴¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-409/2011.

⁴²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-P-267/2011.

reiškia, jog kasacinis teismas pripažino, jog savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose taip pat turi būti taikomas *ultima ratio* principas.

Taigi pirmiausia turėtų būti įvertinama, ar negalima teisinės taikos atkurti pasitelkus kitas teisės normas, ir tik minėtų normų nepakankant turėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą, nes nusikalstamomis pripažįstamos ne šiaip pavojingos, o pačios pavojingiausios – veikos, kuriomis kėsinama į didžiausias vertybes⁴²¹. Kai kurie autoriai laikosi dar radikalesnės pozicijos – baudžiamosios teisės sankcijos turėtų būti taikomas tik tuomet, kai žalai atlyginti nepakanka deliktinės teisės nuostatų⁴²². Tai iš esmės reikštų, kad, jei nusikalstama veika padaryta žala gali būti atlyginama civilinės teisės normomis, baudžiamojo įstatymo taikyti nereikia. Manytina, jog toks pasiūlymas yra pernelyg radikalus, kadangi baudžiamoji atsakomybė neeliminuoja civilinės atsakomybės.

Kai kurie autoriai nurodo, kad viena pagrindinių priežasčių, kodėl savavaldžiavimas yra kriminalizuotas, – nebuvimas kitų teisinių priemonių, kurios padėtų kovoti su savavaldžiavimu, kai padaryta didelė žala⁴²³. Su tuo taip pat galima sutikti tik iš dalies. Įstatymai numato ir civilinę atsakomybę už deliktu padarytą žalą. Tai reiškia, kad didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams gali būti atlyginta ir civilinio proceso tvarka. Žinoma, civilinė atsakomybė ne visais atvejais gali padėti atkurti teisinę taiką.

Vienoje byloje kasacinis teismas padarė išvadą apie civilinę nuteistosios ir nukentėjusiosios konflikto prigimtį⁴²⁴, nes namo, dėl kurio kilo konfliktas, atskiros dalys priklausė keliems bendrasavininkiams, tarp jų ir

⁴²¹ PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. 2-ras papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 13.

⁴²² FLETCHER, P. George. *Political Theory and Criminal Law. Criminal Justice Ethics*, 2006, Vol. 25, No. 1, p. 20; FREEDMAN, C. David. *The Extension of the Criminal Law to Protecting Confidential Commercial Information: Comments on the Issues and the Cyber-Context. International Review of Law, Computers & Technology*, 1999, Vol. 13, No. 2, p. 147–162, p. 155.

⁴²³ ТИТЕНКОВ, Игорь Петрович. *Уголовная ответственность за самоуправство*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Красноярск: Сибирский юридического институт МВД России, 2009, p. 16.

⁴²⁴ A. P. žemesnės instancijos teismo nuteista už tai, kad nesilaikydama įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdydama savo ginčijamą tariamą teisę į nukentėjusiajai S. P. priklausančias patalpas – tris kambarius, koridorių ir virtuvę name, tyrimo nenustatytam asmeniui nurodė užmūryti duris, taip savavališkai uždraudė S. P. naudotis jai priklausančiomis patalpomis, dėl to ši iki 2008 m. vasario 1 d. neturėjo savo gyvenamosios vietos, be to, ji užvaldė bute buvusį S. P. priklausančią 16 330 Lt (apie 4 729,49 Eur) vertės turtą, taip nukentėjusiajai padarė didelę turtinę ir neturtinę žalą.

nuteistajai A. P. bei nukentėjusiajai S. B. Bendrasavininkiai tarpusavyje nesutarė, namo patalpos nepadalytos; todėl atsakyti į klausimą, kokios konkrečiai patalpos kam priklauso, nagrinėjamojoje baudžiamojoje byloje nėra galimybės. Be to, S. P. kreipusis į teismą su ieškiniu dėl ginčo patalpų padalijimo ir naudojimosi tvarkos nustatymo, tačiau į teismo posėdį neatvykus, ieškinys paliktas nenagrinėtas. Taigi civilinėmis teisinėmis galimybėmis nebuvo pasinaudota, o ilgai trukusio baudžiamojo proceso priemonėmis nukentėjusiosios teisė naudotis savo nuosavybe taip ir liko neatkurta. Taip atsitiko ir dėl to, kad nei BK numatytos bausmės, nei BPK numatytos procesinės prievartos priemonės pagal savo pobūdį negali atkurti nukentėjusiosios pažeistų teisių⁴²⁵. Remdamasis anksčiau išdėstytais motyvais ir atsižvelgdamas į tai, kad įrodymai dėl padarytos žalos dydžio buvo prieštaringi, kasacinis teismas konstatavo, kad nukentėjusio asmens teisėms ar teisėtiems interesams nebuvo padaryta didelė žala.

Iš anksčiau nurodytos teismo nutarties galima daryti prielaidą, kad *ultima ratio* principas savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose yra taikomas ne savarankiškai vertinant, kokia atsakomybė asmeniui taikytina, bet pasitelkiamas vertinant, ar asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala ir ar padaryta veika yra pavojinga baudžiamojo įstatymo prasme⁴²⁶. Šiuo aspektu atsižvelgiama ne tik į tai, kokios normos reglamentuoja ginčo teisinius santykius, bet ir į nukentėjusio asmens elgesį bei baudžiamosios teisės galimybes atkurti nukentėjusio asmens teises.

Apibendrinami galime teigti, kad vertinant, ar padarytas savavaldžiavimo nusikaltimas, ir vertinant savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymį, reikia remtis ir *ultima ratio* principu. Šis principas turėtų būti naudojamas tik kaip papildomas

⁴²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-P-267/2011.

⁴²⁶ Pažymėtina, kad tokios praktikos kasacinis teismas laikosi ir kitose bylose, pavyzdžiui, vienoje byloje buvo konstatuota, kad nagrinėjamos bylos aplinkybės leidžia daryti išvadą apie civilinę nuteistosios ir nukentėjusiųjų konflikto prigimtį. Kartu kolegija pritarė apeliacinės instancijos teismo išvadai, kad kapinių taisyklių pažeidimas, t. y. be leidimo paminklo nukėlimas ir jo perstatymas kitoje kapinių vietoje, negali būti vertinamas kaip didelės žalos padarymas nukentėjusiųjų teisėms ar teisėtiems interesams [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143/2013]. Šioje byloje kasacinės instancijos teismas per *ultima ratio* principą taip pat vertino, ar kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala.

savavaldžiavimo didelės žalos požymio vertinimo kriterijus. Remiantis juo, galima paprasčiau atriboti savavaldžiavimo nusikaltimą nuo kitų rūšių teisinės teisės pažeidimų. Šiuo aspektu reikia įvertinti, ar kitomis teisinėmis galimybėmis buvo pasinaudota ar ne, jei nebuvo pasinaudota, tai ar jos būtų buvusios efektyvios, be to, ar efektyvios yra baudžiamosios teisės taikytinos priemonės, ar jomis galima sureguliuoti kilusį teisinį ginčą. Jei tokios galimybės būtų buvusios efektyvios, o apskritai negalima teigti, kad kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala, tai tokiu atveju baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą neturėtų būti taikoma. Kita vertus, jei vėliau paaiškėtų, kad tokios galimybės nėra efektyvios, galėtų būti svarstomas klausimas dėl baudžiamosios atsakomybės taikymo.

Taigi manytina, kad sprendžiant apie padarytos žalos dydį, turi būti atsižvelgiama ne tik į 1) savavališkų veiksmų pobūdį (ar padaryti aiškiai neteisėti veiksmai, kokiais teisės aktais ginami interesai pažeidžiami); 2) padarytos neturtinės žalos dydį; 3) padarytos turtinės žalos dydį; 4) pažeistų teisių ir interesų svarbą; 5) nukentėjusių asmenų skaičių; 6) nusikalstamos veikos trukmę; 7) nukentėjusio asmens patirtus išgyvenimus, bet ir *ultima ratio* principą.

Vertinant lyginamuoju aspektu, nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams bylose išskirtini tokie pagrindiniai didelės turtinės žalos vertinamojo požymio turinio atskleidimo kriterijai: 1) žalos pinigine išraiška; 2) nukentėjusiojo materialinė padėtis; 3) nusikalstamos veikos dalyko reikšmingumas nukentėjusiajam; 4) pagrobtų (sunaikintų, sugadintų) daiktų kiekis, dydis; 5) nukentėjusiojo išlaikytinių buvimas, skaičius; 6) nukentėjusiojo nuomonė ir pan.⁴²⁷

Teismų praktikos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams baudžiamosiose bylose kasacinis teismas konstatavo, kad, vertinant didelę žalą, reikia atsižvelgti į: 1) žalos pobūdį; 2) kokiais teisės aktais ginami interesai pažeisti, 3) nukentėjusiųjų skaičių;

⁴²⁷VERŠEKYS, Paulius. *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 210.

4) nusikalstamos veikos laiką; 5) trukmę; 6) kaltininko einamų pareigų svarbą; 7) kitas aplinkybes. Sprendžiant klausimą, ar turtinė žala yra didelė, atsižvelgiama ne tik į žalos pinigines išraiškos dydį, bet ir į tai, kiek ji reikšminga tokią žalą patyrusiam asmeniui (pavyzdžiui, nukentėjusiajam, kurio materialinė padėtis yra sunki, didelė žala pripažįstama ir tokia žala, kuri pagal jos piniginę išraišką nėra didelė). Kitokio, t. y. neturtinio, pobūdžio žala paprastai pripažįstama didele, jeigu ji patiriama dėl Konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimo arba piktnaudžiaujant tarnyba dar ir dėl kitos nusikalstamos veikos padarymo⁴²⁸.

Kaip matyti, savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams vertinimo kriterijai yra panašiausi į nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams vertinimo kriterijus.

Autoriaus nuomone, minėtus vertinimo kriterijus galima skirstyti į kiekybinius (turtinės ir neturtinės žalos dydis) ir kokybinius (savavališkų veiksmų pobūdis, nukentėjusių asmenų skaičius, veikos trukmė, nukentėjusio asmens patirtus išgyvenimus, *ultima ratio*). Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad teismų praktika yra suformavusi aiškius kriterijus, iš kurių būtų galima spręsti, kokio dydžio žala yra padaryta. Kiekybinis kriterijus galėtų būti išreikštas konkrečiu piniginiu vienetu. Kokybinį kriterijų taip pat galima išreikšti ir kiekybiniu kriterijumi, įvertinant veiksmų kokybę pinigine išraiška, t. y. veiksmų kokybė taip pat turi įtaką padarytos neturtinės žalos dydžiui. Neišreiškiant kokybinio kriterijaus pinigine išraiška, nusikalstama veika padarytos žalos įvertinimas tampa subjektyvus, nes kokybiniai kriterijai yra labai platūs ir skirtingai interpretuoti.

P. Veršekys, išanalizavęs teismų praktiką nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams bylose, teigia, jog turtinės žalos pinigine išraiška yra pagrindinis didelės turtinės žalos požymio vertinimo kriterijus, bendru atveju vienas savaime nusveriantis

⁴²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 4 d. „Teismų praktikos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams baudžiamosiose bylose (BK 225, 226, 227, 228, 229 straipsniai) apibendrinimo apžvalga“. *Teismų praktika*, 2007, Nr. 26.

likusius: nukentėjusiojo asmens turtinę padėtį; daikto reikalingumą; pataisymo galimybes bei išlaidas ir pan.⁴²⁹ Autoriaus nuomone, ir kai savavaldžiaujant padaryta tik turtinė žala, visiškai pagrįstai žalos piniginė išraiška turėtų būti pagrindinis didelės žalos požymio vertinimo kriterijus. Tik nustačius, kokio dydžio padaryta turtinė žala, galima atsižvelgti į likusius kriterijus. Remiantis kitais kriterijais turėtų būti sprendžiama, ar veika padaryta žala yra pavojinga baudžiamojo įstatymo prasme. Taigi padarytą turtinę žalą galima nustatyti konkrečia pinigine išraiška.

Savavaldžiaujant padarytos turtinės žalos pripažinimo didele ribos yra pernelyg plačios⁴³⁰. Manytina, jog konkrečių ribų, kurias peržengus veika kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas, nebuvimas kelia problemų kvalifikuojant veikas kaip savavaldžiavimą. Konkrečiai apibrėžus didelės turtinės žalos požymius, daugelio tokių problemų būtų galima išvengti. L. Pakštaitis panašiai siūlė spręsti piktnaudžiavimo didelės žalos požymio vertinimo problemas⁴³¹. Todėl siūlytina sukongretinti didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio turtinio pobūdžio žalą.

Rusijos BK 330 straipsnio 1 dalyje numatytos pagrindinės savavaldžiavimo nusikalstamos veikos sudėties būtinasis požymis taip pat yra didelė žala. Šis požymis nustatomas kiekvienu konkrečiu atveju pagal visas bylos aplinkybes⁴³², todėl kai kurie Rusijos Federacijos autoriai siūlo

⁴²⁹ VERŠEKYS, Paulius. *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 210, 213–214.

⁴³⁰ Prokurorai bylas, kuriose kaltinamieji kaltinami savavaldžiavimu, perduoda į teismą, pripažinę, kad, pavyzdžiui, 1 386 Lt (apie 401,41 Eur), 2 000 Lt (apie 579,24 Eur) [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-523/2009], 4 778,82 Lt (apie 1 384,04 Eur) [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113/2005], 7 550 Lt (apie 2 186,63 Eur) [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171/2005], 9 796,50 Lt (apie 2 837,26 Eur) [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-13/2006], 38 000 Lt (apie 11 005,56 Eur) [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-760/2007] ar 62 151,17 Lt (apie 18 000,22 Eur) [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-492/2012] turtinė žala yra didelė. Kasacinis teismas yra konstatavęs, kad, pavyzdžiui, 4 778,82 Lt (apie 1 384,04 Eur) ir 7 550 Lt (apie 2 186,63 Eur) turtinė žala konkrečiose bylose nebuvo didelė, tačiau teismams ir toliau buvo perduodamos bylos, kuriose savavaldžiavimu kaltinami asmenys, padarę panašaus dydžio turtinę žalą.

⁴³¹ PAKŠTAITIS, Laurynas. Piktnaudžiavimo kriminalizavimo, vertinimo bei normos tobulinimo problemos. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 7(85), p. 95–10.

⁴³² Уголовный кодекс Российской Федерации. № 63-ФЗ. По состоянию на декабрь 2011 г. Prieiga per internetą: <<http://www.legis.ru/misc/doc/3362>> [žiūrėta 2011 m. gruodžio 10 d.].

sukonkretinti šį požymį, apibrėžiant jį konkrečia pinigų suma⁴³³, taip išsprendžiant požymio abstraktumo problemą.

S. V. Artiuškina (rus. *С. В. Артюшкина*) siūlo sukonkretinti Rusijos BK 330 straipsnį ir diferencijuoti baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą pagal padarytos turtinės žalos dydį. Jos nuomone, pagrindinė savavaldžiavimo sudėtis papildytina įvedant „pakankamos žalos“ požymį. Pakankama žala – ne mažesnė kaip 2 500 rublių žala fiziniam asmeniui, o juridiniam asmeniui – 100 000 rublių. Kvalifikuotina savavaldžiavimo sudėtis papildytina įvedant „didelės žalos“ požymį. Fiziniam asmeniui didelė žala būtų laikoma 50 000 rublių viršijanti žala, juridiniam – 250 000 rublių. S. V. Artiuškinos (rus. *С. В. Артюшкина*) nuomone, tikslinga įtvirtinti ir itin kvalifikuotą savavaldžiavimo sudėtį, kurios vienas iš požymių būtų ypač didelė žala – 1 000 000 rublių viršijanti žala⁴³⁴.

Vargu, ar S. V. Artiuškinos (rus. *С. В. Артюшкина*) pateiktas skirstymas galėtų būti pritaikytas Lietuvoje. Pirma, autorė siūlo skirtingą žalos dydį fiziniams ir juridiniams asmenims. Tai, jog asmuo yra juridinis, nereiškia, kad jo turtinė padėtis yra geresnė už fizinio asmens. Tai patvirtina ir trečiasis autorės pasiūlymas, kuriame 1 000 000 rublių laikoma ypač didelė žala tiek nukentėjusiam fiziniam, tiek juridiniam asmeniui. Antra, 2 500 rublių (apie 52,13 Eur) riba savavaldžiavimo atveju iš esmės panaikina administracinės atsakomybės už savavaldžiavimą reikalingumą ir nesudaro tokio pavojingumo, kad būtų taikoma baudžiamoji atsakomybė.

⁴³³ ЧУЧАЕВ, Александр Иванович; *et al.* *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный)*. 2-е издание. Москва: „КОНТРАКТ“; „ИНФРА-М“, 2010, p. 498–499; ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08) [interaktyvus]. Москва: Институт междунар. права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2006 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.dissercat.com/content/ugolovnaya-otvetstvennost-za-samoupravstvo-po-zakonodatelstvu-rossiiskoi-federatsii>>; САПРОНОВ, Юрий Викторович. *Уголовная ответственность за самоуправство*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08) [interaktyvus]. Москва, 2002 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1233890>>.

⁴³⁴ АРТЮШКИНА, Светлана Викторовна. *Самоуправство: теоретические и правоприменительные аспекты*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Саратов: Саратовский юридический институт МВД России, 2012, p. 9–10.

Lietuvos kontekste priimtinesnis atrodo I. K. Surkovo siūlymas didelę turtinę žalą apibrėžti kaip 100 000 rublių (apie 2 089,03 Eur) viršijančią žalą⁴³⁵, tačiau šis mokslininkas siūlo dekriminalizuoti savavaldžiavimą, kuriuo padaryta didelė neturtinio pobūdžio žala. Kitas mokslininkas S. U. Vanejevas siūlo palikti vertinamąjį didelės neturtinės žalos požymį, o didelės turtinės žalos požymį apibrėžti 250 000 rublių (apie 5 222,14 Eur) pinigų suma⁴³⁶.

Tačiau I. P. Titenkovas (*И. П. Титенков*) nesutinka su mokslininkais, siūlančiais sukonkretinti pagrindinės savavaldžiavimo sudėties didelės žalos vertinamąjį požymį. Jo nuomone, tokiu atveju savavaldžiavimas prarastų savo, kaip nusikaltimo valdymo tvarkai, pobūdį⁴³⁷. Iš dalies sutiktina su I. P. Titenkovu (*И. П. Титенков*), nes pagrindinis savavaldžiavimo objektas yra įstatymais nustatyta teisių įgyvendinimo tvarka, todėl pirmiausia žala daroma valstybės autoritetui. Kita vertus, už savavaldžiavimą Lietuvoje taip pat yra numatyta administracinė atsakomybė, kuri gali būti taikoma nenustačius didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Tai visiškai atitinka *ultima ratio* principo esmę: baudžiamųjų įstatymų draudimų ir sankcijų turi būti imamasi tik tada, kai tai neišvengiama, t. y. neįmanoma kitomis teisinėmis ir socialinėmis priemonėmis apginti pažeidžiamų teisinių gėrių⁴³⁸.

Kaip minėta, Baltarusija ir Latvija jau yra atsisakiusios vertinamojo turtinės žalos požymio ir apibrėžusios jį konkrečiomis piniginėmis išraiškomis. Pagal Baltarusijos Respublikos BK 383 straipsnį savavaldžiavimas yra savavališkas tikros ar tariamos teisės vykdymas, pažeidžiant teisės aktų nustatytą tvarką ir padarant didelę turtinę ar didelę žalą asmens teisėms ar

⁴³⁵ СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты)*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В. П. Татищева (институт), 2006, p. 140–141.

⁴³⁶ ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2006, p. 171.

⁴³⁷ ТИТЕНКОВ, Игорь Петрович. *Уголовная ответственность за самоуправство*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Красноярск: Сибирский юридического институт МВД России, 2009, p. 16.

⁴³⁸ FEDOSIUK, Oleg. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 717.

teisėtiems interesams ar valstybės arba visuomenės interesams⁴³⁹. Baltarusijoje išaiškintas didelės turtinės žalos požymis. Didelė turtinė žala yra šimtą ir daugiau kartų viršijanti bazinį dydį⁴⁴⁰ pinigų suma, t. y. apie 1 110 Eur. Kita vertus, asmeniui kyla baudžiamoji atsakomybė ir už savavaldžiavimą, kai padaroma ir didelė neturtinė žala, tačiau šis požymis yra vertinamas bei įrodinėjamas kiekvienu konkrečiu atveju.

Latvijoje turtinės žalos požymiai taip pat yra išaiškinti. Didele žala Latvijoje laikoma padaryta ne mažesnė kaip 50 minimalių mėnesinių atlyginimų⁴⁴¹, t. y. 16 000 Eur, žala, esmine žala – kai padaryta ne tik ženkli finansinė žala, bet ir žala kitoms įstatymo saugomoms vertybėms ar kai tokioms vertybėms iškilo realus pavojus. Ženkli finansinė žala yra ne mažiau kaip 5 minimalius mėnesinius atlyginimus, t. y. 1 600 Eur, viršijanti žala⁴⁴². Jei padaryta ženkli finansinė žala ir jei padaryta žala kitoms įstatymo saugomoms vertybėms, savavaldžiavimas Latvijoje laikomas baudžiamuoju nusižengimu. Manytina, jog pagrindai galima remtis Baltarusijos ir Latvijos patirtimi išaiškinant didelės turtinės žalos požymį ir apibrėžiant jį konkrečia pinigų suma.

Vertinant padarytos turtinės žalos dydį, kai kuriuose kituose LR BK skyriuose esantys didelės vertės turto ar didelės turtinės žalos požymiai yra konkrečiai apibrėžti ir įtvirtinti: XXVIII skyriuje numatytas turtas yra didelės

⁴³⁹ Criminal Code of the Republic of Belarus. Amendments up to 27.12. 2010 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/oeur/lxwebu.htm>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].

⁴⁴⁰ 2014 m. balandžio 1 d. 1 bazinis dydis sudarė 150 000 Lt Baltarusijos rublių [OAO „АСБ Беларусбанк“. Размер базовой величины в Республике Беларусь [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://belarusbank.by/ru/press/spravочно/bazovaya_velichina [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 5 d.].

⁴⁴¹ 2014 m. antrąjį ketvirtį minimali mėnesinė alga sudarė 320 Eur [Eurostat. Monthly minimum wages - bi-annual data [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>> [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 18 d.].

⁴⁴² On the Procedures for the Coming into Force and Application of the Criminal Law. Amendments up to 16.05.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/Coming_into_force_of_the_criminal_law.doc> [žiūrėta 2014 m. rugpjūčio 15 d.].

vertės, kai jo vertė viršija 250 MGL⁴⁴³, t. y. 9 415 Eur, dydžio sumą (LR BK 190 straipsnio 1 dalis), XXXI skyriuje didelė turtinė žala yra 150 MGL, t. y. 5 649 Eur, dydžio sumą viršijanti žala (LR BK 212 straipsnio 1 dalis), XXXIV skyriuje numatytas turtas yra didelės vertės, kai jo vertė viršija 250 MGL (9 415 Eur) dydžio sumą (LR BK 248 straipsnio 4 dalis).

Taigi daugeliu atvejų didelės vertės turto ar didelės turtinės žalos požymiai, skirtingai nei didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio turtinio pobūdžio žala, baudžiamajame įstatyme yra konkretizuoti ir aiškiai apibrėžti, o jų pinigine išraiška dažnai gerokai viršija savavaldžiaujant padarytos turtinės žalos pinigine išraišką, pripažįstamą sukėlusia didelę žalą

⁴⁴³ 2014 m. liepos 23 d. Europos Sąjungos Taryba priėmė sprendimą, kad Lietuva atitinka būtinas euro įvedimo sąlygas, todėl, remiantis Lietuvos Respublikos euro įvedimo Lietuvos Respublikoje įstatymo 33 straipsnio 1 dalimi, nuo 2015 m. sausio 1 d. minėtas įstatymas įsigaliojo Lietuvos Respublikoje. Pagal Euro įvedimo Lietuvos Respublikoje įstatymo 3 straipsnio 1 dalį, nuo euro įvedimo dienos *euro* tampa teisėta mokėjimo ir atsiskaitymo priemone Lietuvos Respublikoje. Pagal šio įstatymo 26 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublikos piniginis vienetas litas kaip teisėta ir privaloma priimti mokėjimo priemonė atsiskaitant grynaisiais pinigais naudojamas penkiolika kalendorinių dienų nuo euro įvedimo dienos. Tai reiškia, kad nuo 2015 m. sausio 16 d. vienintelė teisėta mokėjimo priemonė atsiskaitant grynaisiais pinigais Lietuvoje yra euras. Vadovaujantis Euro įvedimo įstatymo Lietuvos Respublikoje 32 straipsnio 1 dalies 2 punktu, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ar jos įgaliotos institucijos ne vėliau kaip likus dviem mėnesiams iki euro įvedimo pagal savo kompetenciją parengia ir patvirtina arba pateikia tvirtinti teisės aktų, kuriuose nustatytas *inter alia* bazinis bausmių ir nuobaudų dydis litais, nuo euro įvedimo dienos įsigaliosiančios nuostatos, numatančios pinigines išraiškas eurai, projektus. Tais atvejais, kai nurodytus dydžius perskaičiuojant į eurus trečias skaitmuo po kablelio yra didesnis negu 0, prie antro skaitmens po kablelio pridedamas vienetas arba nustatomas naujas dydis, kuris turi būti ne mažesnis už buvusį litais nustatytą dydį, perskaičiuotą į eurus pagal perskaičiavimo kursą. Pagal to paties įstatymo 7 straipsnio 4 dalį, ATPK, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo ir kitų įstatymų nustatyta tvarka paskirtos piniginės baudos ar nustatytos piniginės prievolės po litų perskaičiavimo į eurus apvalinamos vieno euro tikslumu visais atvejais paliekant perskaičiuotą skaičių eurai nepakitusį. 2014 m. rugsėjo 3 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 897 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 14 d. nutarimo Nr. 1031 „Dėl bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio patvirtinimo“ pakeitimo“, kuriuo nusprendė patvirtinti bazinį bausmių ir nuobaudų dydį – 37,66 Eur (apie 130,03 Lt). Pažymėtina, kad iki 2015 m. sausio 1 d. bazinis bausmių ir nuobaudų dydis sudarė 37,65 Eur. Taigi įvedus eurą šis dydis padidėjo 0,01 Eur. Manytina, jog toks apvalinimas, kai 130 Lt suapvalinta iki 37,66 Eur atitinka *in dubio pro reo* principą. Pažymėtina, kad pagal Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos išmokų atskaitos rodiklių ir bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio nustatymo įstatymo 4 straipsnio 2 dalį teisės aktuose, reglamentuojančiuose nusikalstamų veikų ir administracinių teisės pažeidimų kvalifikavimą bei bausmių ir nuobaudų dydžių apibrėžimą ir apskaičiavimą, vartojamas rodiklis „minimalusis gyvenimo lygis“ arba „MGL“ yra tapatus ir lygus baziniam bausmių ir nuobaudų dydžiui. Bazinis bausmių ir nuobaudų dydis – rodiklis, taikomas nusikalstamoms veikoms ir administraciniams teisės pažeidimams kvalifikuoti bei bausmių ir nuobaudų dydžiams apibrėžti ir apskaičiuoti. Taigi pirminė sąvoka yra ne „minimalusis gyvenimo lygis“ arba „MGL“, bet „bazinis bausmių ir nuobaudų dydis“ arba „BBND“. Tačiau baudžiamajame įstatyme vis dar vartojamos sąvokos „minimalus gyvenimo lygis“ arba „MGL“ (*inter alia* LR BK 47 straipsnio 2 dalis). Autoriaus nuomone, baudžiamajame įstatyme vartojamos sąvokos, atitinkančios kituose įstatymuose nurodytas sąvokas, turėtų būti vartojamos taip pat. Todėl baudžiamajame įstatyme turėtų būti vartojama sąvoka ne „MGL“, bet „BBND“.

asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Kadangi LR BK yra vientisas teisės aktas, konkrečiai apibrėžti piniginiai dydžiai turėtų būti panašūs.

Kaip matyti, Latvijoje ir Baltarusijoje savavaldžiavimas pripažįstamas nusikaltimu, kai atitinkamai padaroma ne mažesnė kaip 16 000 Eur ir 1 100 Eur žala. Rusijoje yra siūlymų didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams laikyti ne mažesnę kaip 52,13 Eur, 2 089,02 Eur, 5 222,13 Eur ar kt. dydžio žalą. Minėti dydžiai tarpusavyje yra labai skirtingi, o bendras jų vidurkis sudaro 4 892,65 Eur. Ši suma yra artimiausia XXXI skyriuje įtvirtintai didelės turtinės žalos sąvokai, kuri sudaro ne mažiau kaip 150 MGL, t. y. 5 649 Eur.

Minėtai pinigų sumai taip pat artimas vidutinio metinio darbo užmokesčio (neto) dydis. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (neto) 2013 m. sudarė apie 501,13 Eur⁴⁴⁴. Taigi vienas asmuo per metus vidutiniškai uždirba (neto) 6 013,56 Eur, tai sudaro apie 160 BBMD. Didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams apibrėžiant konkrečiu dydžiu ir siekiant išlaikyti baudžiamąjį įstatymą vientisą ir nuoseklų, savavaldžiaujant padaryta 150 BBMD viršijanti žala galėtų būti pripažįstama didele. Tokia suma sudaro dažno fizinio asmens metines pajamas, o daugiau nei pusė turinčių darbo santykius asmenų per metus uždirba mažiau, todėl galima teigti, kad ji yra didelė daugumai asmenų, o tokios žalos padarymas yra pavojingas baudžiamojo įstatymo prasme⁴⁴⁵.

⁴⁴⁴ Lietuvos statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. Darbo užmokestis (mėnesinis, valandinis, metinis). Neto. Šalies ūkis su individualiomis įmonėmis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/>> [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 5 d.].

⁴⁴⁵ O. Fedosiukas nurodo, kad reikėtų kuo greičiau atsisakyti MGL kaip nusikalstamos veikos pavojingumo kriterijaus ir susieti su vienetu, labiau atitinkančiu gyvenimo realijas, kad ir su minimaliu mėnesiniu atlyginimu (MMA) [FEDOSIUK, Oleg. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso galiojimo dešimtmetis: pamąstymai apie nepasiteisėjusius lūkesčius, esamą būklę ir tolesnę raidą. Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2014, p. 30]. Ir MMA, ir MGL yra statiniai dydžiai, keičiami įstatymų nustatyta tvarka, o jų pakeitimas priklauso nuo politinės valios. Todėl manytina, kad šie dydžiai ne visuomet atitinka gyvenimo realijas. Autoriaus nuomone, pagrindinė problema yra įstatymų leidėjo prisiderinimas prie mažiausios MGL reikšmės ir nepaisymas dinamiinių gyvenimo realijų, pavyzdžiui, vidutinio darbo užmokesčio kaitos. Jei įstatymų leidėjas pakankamai greitai reaguotų į gyvenimo realijas, tai MGL didesnių problemų nekeltų. Tačiau sutiktina, kad daugeliu atvejų baudžiamajame įstatyme numatytas MGL vienetų dydis neatitinka veikos pavojingumo baudžiamosios teisės prasme.

Siekiant išvengti dažnai pasitaikančio skirtingo savavaldžiavimu padarytos turtinės žalos vertinimo pripažįstant ją didele žala, sprendžiant savavaldžiavimu padarytos žalos nustatymo ir įrodinėjimo klausimą, siūlytina didele turtinio pobūdžio žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams laikyti tokius atvejus, kai galima nustatyti ne mažesnę kaip 150 BBND dydžio turtinio pobūdžio žalą.

Sutiktina su G. Lastauskiene, kad galimos situacijos, kai įstatymų leidėjas tiesiog suklydo, nustatė neprotingas taisykles, neįvertino būsimų teisinio reguliavimo pasekmių arba nenumatė vienokios ar kitokios gyvenimiškos situacijos ir nenustatė jai reguliavimo. Tokiu atveju teismai turėtų pasinaudoti savo kompetencija bylas spręsti teisingai ir ištaisyti netinkamą teisinį reguliavimą⁴⁴⁶. Plečiamasis aiškinimasis neprieštarauja baudžiamosios teisės principams, kai požymis aiškinamas įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo naudai⁴⁴⁷. Anksčiau nurodytas didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis būtų plečiamai aiškinamas įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo naudai, todėl toks aiškinimas neprieštarauja baudžiamosios teisės principams.

Anksčiau nurodyti pasiūlymai dėl savavaldžiavimo didelės turtinės žalos požymio sukonkretinimo pašalintų pernelyg plačias savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams vertinamojo požymio vertinimo ribas, apsaugotų asmenis nuo nepagrįsto baudžiamąjį persekiojimo, taip pat užtikrintų ir nukentėjusių asmenų teises į greitesnį savo interesų patenkinimą civilinio proceso tvarka. Nesant aiškių vertinimo ribų, nukentėję asmenys, atsižvelgdami į baudžiamąjį įstatymo netobulumą, dažnai naudojami baudžiamuoju procesu kaip priemone savo interesams patenkinti ir tik įsiteisėjus išteisinamajam nuosprendžiui ar nutraukus baudžiamąją bylą

⁴⁴⁶ LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(4), p. 1343–1359.

⁴⁴⁷ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 105–106.

kreipiasi civilinio proceso tvarka⁴⁴⁸. Manytume, jog siekiant savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymį sukonkretinti nėra tikslinga keisti LR BK 294 straipsnio turinį, nes tokių kriterijų suformavimas teismų praktikoje jau būtų pakankamas.

Kaip minėta, savavaldžiaujant gali būti padaroma ir neturtinė žala, todėl vieno padarinių požymio sukonkretinimas neužtikrintų savavaldžiavimo esmės. Neturtinė žala taip pat gali būti didelė ir pavojinga, net jei veika padaryta turtinė žala yra nedidelė ar ji apskritai nepadaryta. Todėl nesutiktina su I. K. Surkovu, siūlančiu palikti tik didelės turtinės žalos požymį, dekriminalizuojant savavaldžiavimą, sukėlusį didelę neturtinio pobūdžio žalą. Pažymėtina tai, kad Baltarusijos ir Latvijos baudžiamuosiuose įstatymuose apibrėžus turtinės žalos požymį konkrečia pinigų suma, paliktas ir vertinamasis neturtinės žalos požymis.

Remiantis CK 6.250 straipsnio 1 dalimi, neturtinė žala teismo įvertinama pinigais. Neturtinės žalos įvertinimo pinigais kriterijai pateikti to paties straipsnio 2 dalyje, atsižvelgiama į: 1) jos pasekmes, 2) padariusio asmens kaltę, 3) turtinę padėtį, 4) padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias bylai reikšmės aplinkybes, 5) sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Nors CK 6.250 straipsnis ir pateikia neturtinės žalos sampratą bei jos atlyginimo atvejus, tačiau tiksliau ir detaliau nereglamentuoja jos

⁴⁴⁸ Tai galima paaiškinti tuo, jog baudžiamasis procesas nukentėjusiam asmeniui yra gerokai pigesnis nei civilinis: remiantis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksu ieškiniai dažniausiai yra apmokestinami žyminiu mokesčiu, be to, pagal šio kodekso 178 straipsnį kiekviena šalis turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus. Pradėdamas baudžiamąjį procesą, nukentėjęs asmuo neturi mokėti žyminio mokesčio, o duomenis, kurie patvirtina arba paneigia aplinkybę, kad buvo padaryta nusikalstama veika, renka prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Tokiu būdu baudžiamojoje byloje nukentėjęs asmuo gali siekti surinkti duomenų, kuriuos galėtų panaudoti civilinėje byloje kaip įrodymus. Valstybė dėl nepagrįsto baudžiamojo proceso patiria didelių kaštų – prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūnų, teismo darbo išlaidos ir pan., be to, užuot sutelkus dėmesį į padarytų nusikalstamų veikų tyrimą, laikas ir lėšos skiriamos ne baudžiamojo proceso tikslams pasiekti. Pažymėtina, kad galiojančio LR BK 235 straipsnis numato baudžiamąją atsakomybę už melagingo skundo, pareiškimo ar pranešimo pateikimą, tačiau, manytina, kad tais atvejais, kai asmuo nurodo tikras faktines aplinkybes, baudžiamoji atsakomybė pagal minėtą straipsnį nukentėjusiam asmeniui negali ir neturi būti taikoma. Todėl už piktnaudžiavimą baudžiamuoju procesu, kai nukentėjęs asmuo pateikia teisingus duomenis, bet siekia ne baudžiamojo proceso tikslų, o įrodymų surinkimo civiliniam procesui, atsakomybė asmeniui nėra numatyta. Autoriaus nuomone, tokios atsakomybės nenumatymas iš esmės yra pagrįstas, nes piktnaudžiavimą baudžiamuoju procesu būtų sudėtinga įrodyti, be to, tokios atsakomybės numatymas galėtų skatinti nusikalstamumo latentiskumą. Manytina, jog minėtą problemą daugeliu atveju būtų galima išspręsti ar gerokai sumažinti sukonkretinant nusikalstamų veikų sudėčių požymius.

apskaičiavimo, nenustato nei minimalios, nei maksimalios atlygintinos neturtinės žalos dydžio⁴⁴⁹.

Sutiktina su P. Veršėkiu, kad didelė neturtinė žala, palyginus su didele turtine žala, yra atskiras, abstraktesnio pobūdžio ir dėl to žymiai sudėtingiau inkriminuojamas vertinamasis požymis. Priešingai nei didelės turtinės žalos atveju, kur pagrindinis kriterijus – turtinės žalos pinigine išraiška, tarp didelės neturtinės žalos turinio atskleidimo kriterijų paprastai nėra vieno dominuojančio ir užgožiančio kitus. Nesant formalios atramos, teisės taikymo subjektai susiduria su didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio inkriminavimo sunkumais. Dėl šios priežasties teismų praktika precedentų pagrindu dalį didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams turinio atskleidimo kriterijų formalizuoja, taip palengvindama teismų darbą, bet kartu susiaurindama jų diskreciją atskleisti vertinamojo nusikalstamos veikos sudėties požymio turinį *ad hoc*⁴⁵⁰.

Neturtinės žalos dydžio įrodinėjimo specifika yra ta, kad jos dydį kiekvieną kartą nustato teismas remdamasis trimis pagrindais: vadovaudamasis įstatyme nustatytais kriterijais (CK 6.250 straipsnio 2 dalis, 6.282 straipsnis⁴⁵¹); atsižvelgdamas į konkrečioje byloje teismo reikšmingais pripažintus kriterijus; pagal bylos aplinkybes atsižvelgdamas į jau suformuotą teismų praktiką⁴⁵². Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pažymėta, kad įstatyme nustatytas neturtinės žalos dydžiui reikšmingų kriterijų sąrašas laikytinas pagrindiniu (universalium), todėl jame įtvirtinti kriterijai turėtų būti teismo ištirti ir įvertinti kiekvienoje byloje, kurioje sprendžiamas klausimas dėl

⁴⁴⁹ RUDZINSKAS, Antanas. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujame civiliniame kodekse. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28(20), p. 119–123; RUDZINSKAS, Antanas. Neturtinės žalos, atsiradusios dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo klausimai. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 37(29), p. 73–78.

⁴⁵⁰ VERŠEKYS, Paulius. *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 218.

⁴⁵¹ CK 6.282 straipsnis reglamentuoja, kad 1) kai paties nukentėjusio asmens didelis neatsargumas padėjo žalai atsirasti arba jai padidėti, tai atsižvelgiant į nukentėjusio asmens kaltės dydį (o kai yra žalos padariusio asmens kaltės, – ir į jo kaltės dydį) žalos atlyginimas, jeigu įstatymai nenustato ko kita, gali būti sumažintas arba reikalavimas atlyginti žalą gali būti atmestas; 2) į nukentėjusio asmens kaltę neatsižvelgiama išieškant dėl maitintojo gyvybės atėmimo atsiradusią žalą ir atlyginant laidojimo išlaidas; 3) teismas gali sumažinti atlygintinos žalos dydį, atsižvelgdamas į žalą padariusio asmens sunkią turtinę padėtį, išskyrus atvejus, kai žala padaryta tyčia.

⁴⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-523/2012.

neturtinės žalos atlyginimo dydžio. Tačiau CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas kriterijų sąrašas nėra baigtinis, be to, šioje normoje nepateikiama joje išvardytų kriterijų taikymo taisyklių ar prioritetų, todėl reikšmingas aplinkybes teismas turi nustatyti pats, nagrinėdamas konkrečią bylą⁴⁵³.

Vertinant padarytos neturtinės žalos dydį, turėtų būti atsižvelgiama ne tik į anksčiau nurodytus kriterijus, bet ir į kasacinio teismo praktiką, suformuotą savavaldžiavimo bylose vertinant padarytos žalos dydį. Vadinas, reikėtų atsižvelgti ir į pažeistų asmens teisėtų interesų svarbą, pažeidimo pobūdį, nukentėjusių asmenų skaičių, nusikalstamos veikos trukmę ir kitas reikšmingas aplinkybes. Panašūs kriterijai taikomi ir sprendžiant dėl piktnaudžiavimo padarytos žalos dydžio⁴⁵⁴. Europos deliktų teisės principų 10:301 straipsnio 2 dalis taip pat įpareigoja, sprendžiant dėl padarytos neturtinės žalos dydžio, įvertinti pažeidimo sunkumą, trukmę ir pasekmes⁴⁵⁵.

Įvertinus visas anksčiau nurodytas bylos aplinkybes, teismas turi nuspręsti, ar padaryta neturtinė žala yra didelė. Neturtinio pobūdžio žala paprastai pripažįstama didele, jeigu ji patiriama dėl Konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimo⁴⁵⁶. Tai reiškia, kad Konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimu iš esmės konstatuojama, jog padaryta didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Tai grindžiama tuo, kad teisė į gyvybę, sveikatą, laisvę yra konkrečios, aiškios absoliutinės teisės, jų apsauga turi būti plačiausia ir jos yra teisės vertybių skalės viršuje⁴⁵⁷. Su tuo iš dalies galima sutikti, kadangi Konstitucijoje įtvirtintos pačios svarbiausios ginamos vertybės. Kita vertus, daugelis kitų vertybių yra išvestinės iš Konstitucijoje įtvirtintų

⁴⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-59/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-90/2012.

⁴⁵⁴ JOVAIŠAS, Karolis. Baudžiamųjų įstatymų komentaras. Nusikaltimai valstybės tarnybai. *Teisės problemos*, 1996, Nr. 1, p. 76; GIRDENIS, Tomas. Didelės žalos darymas valstybei, tarptautinei viešajai organizacijai, juridiniam arba fiziniam asmeniui kaip piktnaudžiavimo sudėties požymis. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 7(85), p. 102–108.

⁴⁵⁵ European Group on Tort Law; European Centre of Tort and Insurance Law. *Principles of European tort law: text and commentary* [interaktyvus]. Wien, New York: Springer, 2005 [žiūrėta 2012 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://civil.udg.es/tort/principles>>.

⁴⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-215/2009.

⁴⁵⁷ SELELIONYTĖ-DRUKTEINIENĖ, Simona. Grynai ekonominio pobūdžio žala kaip specifinė žalos kategorija Lietuvos respublikos deliktų teisėje. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 4(118), p. 123–146.

vertybių, todėl jų pažeidimas taip pat lemia Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pažeidimą. Todėl šis kriterijus neturėtų būti pagrindinis sprendžiant, ar asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala, o turėtų būti atsižvelgiama į visų kriterijų visumą ir konkrečias bylos aplinkybes.

Manytina, jog didesnių didelės neturtinės žalos vertinimo problemų pavyktų išvengti, jei neturtinė žala būtų išreiškiama konkrečia pinigine išraiška. Tačiau teisės mokslininkų ir praktikų nuomonės šiuo klausimu dažnai išsiskiria.

Konstitucinio Teismo doktrinoje konstatuota, jog moralinė žala yra dvasinė skriauda, kurią tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai; padarytos moralinės žalos, kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos, neretai apskritai niekas (*inter alia* jokia materialinė kompensacija) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti. Materialios kompensacijos už moralinę žalą paskirtis – sudaryti materialias prielaidas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai apskritai niekas – jokie pinigai, joks materialus turtas – negali atstoti⁴⁵⁸.

Tokioms išvadoms iš esmės pritaria ir R. Volodko, teigianti, kad, pavyzdžiui, atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos atlyginimo sužalojus sveikatą atveju nukentėjusysis negali būti grąžintas į tą padėtį, kurioje jis buvo iki teisės pažeidimo (objektyviai neįmanoma taikyti visiško nuostolių atlyginimo principo), atitinkamo dydžio priteista pinigine kompensacija turi būti siekiama teigiamų emocijų, kurios, kiek įmanoma labiau, sušvelnintų patirtas fizines ir dvasines kančias, jų sukeltus negatyvius pokyčius asmens psichikai ir kitoms gyvenimo sritims. R. Volodko nuomone, kiekvieno sveikatos sutrikdymo veika yra unikali, todėl lemia nevienodą piniginių neturtinės žalos įvertinimą, ir pagaliau teisingumo, sąžiningumo ir protingumo

⁴⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90-3529.

principai neleidžia taikyti vienodų neturtinės žalos vertinimo standartų esant analogiškiems ar panašiams savo esme, pobūdžiu ir padariniais sveikatos sutrikdymams⁴⁵⁹.

Tačiau A. Rudzinsko manymu, padarytai neturtinei žalai apskaičiuoti reikia taikyti vienodus kriterijus⁴⁶⁰. S. Bikelis taip pat teigia, kad bylose nustatčius analogiškus priteistinos pinigų sumos dydžiui reikšmingus kriterijus, šis dydis skirtingiems asmenims turėtų būti toks pats⁴⁶¹. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog iš Konstitucijos kylančios maksimos, kad tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, nepaisymas reikštų ir Konstitucijos nuostatų dėl teisingumo vykdymo, konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui principų nepaisymą⁴⁶². Kasacinis teismas taip pat pažymėjo, kad nustatydami neturtinės žalos atlyginimo dydį, teismai turi ne tik vadovautis teisės normose ir teismų praktikoje suformuotais neturtinės žalos dydžio kriterijais, bet ir atsižvelgti į teismų analogiškose bylose priteistus žalos dydžius⁴⁶³. Tai suponuoja nuomonę, kad neturtinė žala analogiškose bylose turi būti įvertinama vienodai, ir reiškia, kad padaryta neturtinė žala galėtų ir turėtų būti apskaičiuojama pinigine išraiška.

Tai nereiškia, jog kiekvienu atveju nukentėjusiam asmeniui turėtų būti atlyginama vienodo dydžio neturtinė žala, nes priteisiama suma, atsižvelgus į atsakomybės prigimtį, šalių turtinę padėtį ir jų tarpusavio santykius, gali būti sumažinta, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir

⁴⁵⁹ VOLODKO, Renata. Neturtinės žalos dydžio nustatymo sveikatos sužalojimo bylose ypatumai remiantis Lietuvos teismų praktika. *Teisė*, 2007, Nr. 63, p. 130–131.

⁴⁶⁰ RUDZINSKAS, Antanas. Nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodikos problemos. *Jurisprudencija*, 1999, Nr. 12(4), p. 41–46; RUDZINSKAS, Antanas. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*, 2001, Nr. 21(13), p. 69–79; RUDZINSKAS, Antanas. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujame civiliniame kodekse. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28(20), p. 119–123.

⁴⁶¹ BIKELIS, Skirmantas. Neturtinės žalos atlyginimas (?) baudžiamosiose bylose dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo. *Teisės problemos*, 2011, Nr. 4(74), p. 46–47.

⁴⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės Žinios*, 2007, Nr. 111-4549.

⁴⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-59/2010.

sunkių pasekmių (CK 6.251 straipsnio 2 dalis). Tačiau tai keičia tik nukentėjusiam asmeniui priteisiamos neturtinės žalos dydį, bet nekeičia jos masto, t. y. padarytos žalos dydžio įvertinimo. Konkretūs neturtinės žalos dydžiai, išreikšti pinigine išraiška, galėtų būti įtvirtinti įstatymų leidėjo ar teismų praktikoje.

Manytina, jog neturtinė žala visais atvejais galėtų būti įvertinama pinigine išraiška, tačiau tai gali būti padaryta tik tuomet, kai teismų praktikoje ar teisės aktuose bus suformuluoti aiškūs padarytos neturtinės žalos dydžiai už konkrečios vertybės pažeidimą. Atsiradus anksčiau nurodytoms aplinkybėms, būtų galima sukonkretinti ir savavaldžiavimo didelės neturtinės žalos požymį, apibrėžiant jį konkrečia pinigų suma. Kita vertus, nesant anksčiau nurodytų kriterijų, tai padaryti vargu ar įmanoma.

Esant dabartinei teismų praktikai ir įstatyminiam neturtinės žalos vertinimo reglamentavimui, neturtinės žalos dydis turi būti įvertinamas atsižvelgiant į teismų praktikoje pateiktus kriterijus, remiantis įstatyme nustatytais kriterijais (CK 6.250 straipsnio 2 dalis, 6.282 straipsnis), taip pat neturtinės žalos dydį, priteistą už panašių ar analogiškų vertybių pažeidimą. Tai turėtų būti padaryta dar ikiteisminio tyrimo metu, kadangi nuo žalos dydžio įvertinimo priklauso tolesnė bylos eiga, o teismas nuosprendžiu galutinai nustato padarytos žalos dydį ir priteistiną kompensaciją, kuri, kaip minėta, gali būti mažesnė už padarytą žalą.

Jei savavaldžiaujant padaroma ir turtinė žala, mažesnė nei 150 BBND (5 649 Eur) pinigų suma, ir neturtinė žala, tai tokiu atveju žala pripažintina didele, atsižvelgus į padarytos turtinės žalos piniginę išraišką ir įvertinus padarytą neturtinę žalą. Visais kitais atvejais asmuo už savavaldžiavimą,

nepadarius didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams, atsako pagal ATPK 188 straipsnį ir (ar) CK⁴⁶⁴.

Kita vertus, teismų praktikoje konstatuota, jog didelę žalą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui gali sukelti ir pavienis, bet itin šiurkštus, bauginantis ar agresyvus, žeminantis kaltininko veiksmas ar ilgai trukę kelių epizodų savavališki veiksmai, sutrukę nukentėjusiam asmeniui disponuoti jam priklausančiu turto⁴⁶⁵. Tokiais atvejais pagrindinę reikšmę vertinant, ar asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala, turi kokybinis minėto požymio vertinimo kriterijus.

Sutiktina, kad, kai savavaldžiaujant pažeisti svarbūs Konstitucijos ir baudžiamojo įstatymo saugomi teisiniai gėriai, padaryta žala turėtų būti pripažįstama didele. Pažymėtina, kad civiliniai ar kiti įstatymai taip pat saugo svarbius gėrius, tačiau svarbiausi jų įtvirtinti Konstitucijoje, o už svarbiausiųjų pažeidimą baudžiamajame įstatyme numatyta atsakomybė.

Vadinasi, asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta žala pripažintina didele tuomet, kai, pavyzdžiui, kaltininkas savavaldžiaudamas sutrikdo sveikatą (LR BK 135, 138, 140 straipsniai)⁴⁶⁶, grasina nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą (LR BK 145 straipsnis), neteisėtai atima laisvę (LR BK 146 straipsnis), sunaikina ar sugadiną turtą (LR BK 187 straipsnis). Taip padaroma materialinė žala. Toks elgesys jau savaime yra neteisėtas,

⁴⁶⁴ Pažymėtina, kad tokiu būdu būtų išvengta nepagrįsto veikų kvalifikavimo kaip savavaldžiavimo. Pavyzdžiui, Klaipėdos apygardos teismas 2012 m. spalio 8 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 1A-574-417/2012 konstatavo, jog D. D. pagrįstai pripažinta kalta ir nuteista pagal BK 294 str. 1 d. už tai, kad pagal sudarytą tarpusavio nuomos sutartį, kurioje ji Ž. S. išnuomojo Tauragės rajono savivaldybei priklausančią socialinę būstą, ji šio susitarimo nevykdė, ir Ž. S. nesant namuose, savavališkai išnešė jos asmeninius daiktus (baldus, rūbus, indus) į kiemą ir sudėjo ant šaligatvio, dalis baldų buvo sugadinti ir sulaužyti, tokiu būdu ji padarė didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams, dėl to nukentėjusioji Ž. S. patyrė 800 Lt (apie 231,70 Eur) turtinę ir 700 Lt (apie 202,73 Eur) neturtinę žalą. Teismas nepagrįstai konstatavo, kad 1 500 Lt (apie 434,43 Eur) dydžio žala yra didelė, tačiau esant apibrėžtiems dydžiams, kada padaryta žala laikytina didele žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams, tokių nepagrįsto kvalifikavimo atvejų būtų galima išvengti.

⁴⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-643/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548/2011.

⁴⁶⁶ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2012 m. spalio 2 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-432/2012 konstatavo, kad kaltinamasis padarė didelę žalą nukentėjusiojo teisėms ir teisėtiems interesams panaudodamas prieš jį fizinį smurtą ir taip sukeldamas sunkų sveikatos sutrikdymą.

baustinas⁴⁶⁷. Tokia padaryta žala turėtų būti pakankama pripažįstant, jog savavaldžiaujant padaryta didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams.

Kai yra nustatoma savavaldžiavimo ir kitos nusikalstamos veikos idealioji sutaptis ar kai savavaldžiavimo sudėties požymiai apima kitos nusikalstamos veikos požymius, padariniai (kitos nusikalstamos veikos padarymas) turėtų būti pakankami, jog būtų konstatuota didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams.

Sudėtingesnė situacija yra tuomet, kai baudžiamasis įstatymas nesaugo konkretaus gėrio ar saugo jį tik nuo tam tikrų pažeidimų. Kaltininkas, siekdamas patenkinti savo reikalavimą, gali prieš nukentėjusį asmenį naudoti apgaulę, grasinti paskleisti tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo, ar net tikrovę atitinkančią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas. Atlikus tokius veiksmus nukentėjusio asmens teisėms ar teisėtiems interesams taip pat gali būti padaryta didelė žala. Pažymėtina, kad civilinis įstatymas tokius pažeidimus laiko ypač pavojingais, o už jų pažeidimą gali grėsti griežčiausia civilinė atsakomybė – sandorio pripažinimas negaliojančiu ir įpareigojimas kaltininką atlyginti žalą⁴⁶⁸. Manytina, kad tokie veiksmai yra pakankamai pavojingi, tačiau jais padaryta žala turėtų būti pripažįstama didele tik

⁴⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.

⁴⁶⁸ CK 1.91 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo arba dėl vienos šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi sudarytas sandoris, taip pat sandoris, kurį asmuo dėl susidėjusių aplinkybių buvo priverstas sudaryti labai nenaudingomis sąlygomis, gali būti teismo tvarka pripažintas negaliojančiu pagal nukentėjusiojo ieškinį. To paties straipsnio 2 dalyje – jeigu sandoris pripažintas negaliojančiu dėl vienos iš šio straipsnio 1 dalyje nurodytų priežasčių, tai antroji šalis privalo grąžinti nukentėjusiajam visa, ką ji yra gavusi pagal sandorį, o kai to negalima grąžinti, – atlyginti to vertę pinigais. Be to, kaltoji šalis turi atlyginti nukentėjusiajam visas turėtas išlaidas. Šiame straipsnyje vartojama samprata „realus grasinimas“ reiškia kitos sandorio šalies ar trečiojo asmens nepateisinamus ir neteisėtus prieš sandorio šalį, jos tėvus, vaikus, sutuoktinį, senelius, vaikaičius arba kitus artimuosius šalies giminaičius, arba jų turtą ar reputaciją nukreiptus veiksmus, kurie duoda pagrindą manyti, kad gali būti padaryta žalos šiems asmenims, jų turtui ar reputacijai, ir šaliai nelieka kitos protingumo kriterijus atitinkančios alternatyvos, kaip tik sudaryti sutartį. Realiu grasinimu taip pat laikoma kitos sandorio šalies ar trečiojo asmens grasinimas panaudoti ekonominio spaudimo priemones: ekonomiškai silpnesnę ar iš esmės ekonomiškai priklausomą sandorio šalį priversti, kad ši sudarytų jai ypač ekonomiškai nenaudingą sandorį. Apgaulė taip pat gali būti sandorio šalies tylėjimas, t. y. aplinkybių, kurias žinodama kita sandorio šalis nebūtų sudariusi sandorio, nuslėpimas, jeigu, vadovaujantis protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principais, tos aplinkybės turėjo būti atskleistos kitai šaliai, arba aktyvūs veiksmai, kuriais siekiama suklaidinti kitą sandorio šalį dėl sandorio efekto, jo esminių sąlygų, sandorį sudarančio asmens civilinio teisinio subjektiškumo bei kitų esminių aplinkybių.

atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, kasacinio teismo praktikoje nustatytus didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams ir įstatyme numatytus neturtinės žalos vertinimo kriterijus.

Didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose turi būti pagrįstas išsamia įrodymų analize, tiriant, ar pakankamas padarytų veiksmų pavojingumas, įvertinant kitų teisės šakų normų veiksmingumą atkuriant pažeistas teises⁴⁶⁹. Tik išimtiniais atvejais, kai yra aišku, jog padarius nusikalstamą veiką yra sunaikinti ar pažeisti didelės vertės, svarbūs baudžiamojo įstatymo saugomi teisiniai gėriai, gali būti daroma išvada, kad nusikalstamos veikos padariniai yra sunkūs, kad padaryta žala yra didelė, nors jos tikslus apskaičiavimas pinigais ir nėra galimas, neatlikus papildomo tyrimo⁴⁷⁰. Anksčiau nurodyti argumentai reiškia, kad teismai, nagrinėdami bylas dėl savavaldžiavimo, privalo įvertinti, ar asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala, ir nustatyti, kokio dydžio žala padaryta. Panašios praktikos laikosi ir kasacinis teismas⁴⁷¹. Priešingu atveju nėra nustatomas vienas iš būtinųjų savavaldžiavimo sudėties požymių – didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Nenustačius vieno iš būtinųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių, baudžiamoji atsakomybė asmeniui negalima.

Visgi manytina, kad toks įvertinimas ne visada yra įmanomas ar tikslus. Kai kuriais atvejais gali būti padaryta ir tokio dydžio turtinė žala,

⁴⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-2/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-383/2011.

⁴⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-631/2012.

⁴⁷¹ Pavyzdžiui, vienoje byloje sprendimą pirmosios instancijos teismo nuosprendį pakeisti, panaikinant jo dalį, kurioje buvo išspręstas civilinio ieškinio klausimas, apeliacinės instancijos teismas motyvavo ir tuo, kad byloje yra nevienodų duomenų apie UAB „*duomenys neskelbtini*“ turto vertę. Plėtodamas šią mintį teismas skundžiamoje nutartyje nurodė, kad neatidedant bylos nagrinėjimo, negavus papildomų dokumentų ir nepakvietus kompetentingų specialistų, kurie galėtų duoti išvadas dėl „*duomenys neskelbtini*“ turto vertės apskaičiavimo teisingumo, nėra galimybės tiksliai apskaičiuoti civilinio ieškinio dydį. Padaręs tokias išvadas, apeliacinės instancijos teismas bylos nagrinėjimo neatidėjo, papildomų dokumentų nepareikalavo, reikiamų specialistų neiškvietė. Todėl nuteistojo S. B. išreikalauto turto vertė liko nenustatyta. Ta vertė, priešingai nei skundžiamoje nutartyje teigia apeliacinės instancijos teismas, turi esminę reikšmę ne tik sprendžiant apie civilinio ieškinio dydį, bet ir kvalifikuojant nuteistojo nusikalstamą veiką [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-457/2006].

kurios pinigais neįmanoma įvertinti, pavyzdžiui, sunaikinus ar sugadinus didelės mokslinės, istorinės arba kultūrinės reikšmės turinčias vertybes. Kaip minėta, neturtinę žalą pinigine išraiška įvertinti taip pat yra labai sudėtinga. Tokiais atvejais teismas turėtų motyvuoti, kodėl tokią žalą pripažįsta didele, o padarytos žalos piniginės išraiškos galėtų neapskaičiuoti.

Vertinant, ar padaryta didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams, didelę reikšmę turi ir nukentėjusio asmens elgesys. Pavyzdžiui, Trakų rajono apylinkės teismo 2010 m. balandžio 30 d. nuosprendžiu T. S. buvo nuteistas už tai, kad, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai, vykdydamas ginčijamą, bet nerealizuotą savo teisę, nuo benzovežio GAZ-3307, priklausančio P. A. L., nuėmė 3 000 Lt (apie 868,86 Eur) vertės filtruojantį benzino siurblių FZA, 1 200 Lt (apie 347,54 Eur) vertės pildomo benzino kiekio skaitiklį su žarnom ir pistoletu, kurie iki šiol yra laikomi T. S. priklausančiame garaže, taip padarė didelės žalos P. A. L. teisėms ir teisėtiems interesams, t.y. padarė nusikaltimą, numatytą BK 294 straipsnio 1 dalyje. Vilniaus apygardos teismas nuteistąjį išteisino, neįrodžius, kad padaryta veika, turinti BK 294 straipsnio 1 dalies nusikaltimo požymių. Apeliacinės instancijos teismas nurodė, kad didelės žalos požymis pirmosios instancijos teismo nuosprendžiu nustatytas nepagrįstai. Kasacinis teismas, pritardamas apeliacinės instancijos teismo motyvams, papildomai nurodė, kad nukentėjusysis P. A. L. negalėjo pagrįsti nei turtinės, nei neturtinės žalos dydžio⁴⁷². Taigi galima daryti išvadą, kad padarytos turtinės ir neturtinės žalos dydį pagrįsti turi pats nukentėjęs asmuo.

Paprastas savavaldžiavimas laikomas baigtu atsiradus baudžiamajame įstatyme numatytiems padariniams – didelei žalai asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Todėl nusikaltimo baigtumui nėra būtina, kad asmuo būtų visiškai įvykdęs savo tikrą ar tariamą teisę. Pakanka to, kad kaltininkas būtų pradėjęs savavališkai vykdyti veiksmus, nukreiptus savo ar kito asmens tikrai ar

⁴⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30/2011.

tariamai teisei įgyvendinti, jeigu dėl jų kilo didelė žala kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams⁴⁷³.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta šiame skyriuje, galima padaryti tam tikras išvadas. Iš savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio galima daryti išvadą, kad nukentėjęs asmuo yra būtinas pagrindinės savavaldžiavimo sudėties požymis.

Savavaldžiovimu gali būti padaroma ir turtinė, ir neturtinė žala. Turtinė žala yra siejama su pinigine išraiška turinčiais turtiniais praradimais ar negauta nauda. Neturtinė žala pasireiškia fizinio ar moralinio pobūdžio sukrėtimais. Žalos dydis parodo savavaldžiavimo pavojingumą baudžiamojo įstatymo prasme. Didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams vertinamojo požymio turinio įstatymų leidėjas LR BK tekste neatskleidė, todėl žalos įvertinimas paliktas veikas kvalifikuojantiems subjektams.

Kasacinio teismo praktikos analizė leidžia teigti, kad sprendžiant padarytos žalos dydį turi būti atsižvelgiama į tokius pagrindinius kriterijus: savavališkų veiksmų pobūdį (ar padaryti aiškiai neteisėti veiksmai, kokiais teisės aktais ginami interesai pažeidžiami); padarytos neturtinės žalos dydį; padarytos turtinės žalos dydį; pažeistų teisių ir interesų svarbą; nukentėjusių asmenų skaičių; nusikalstamos veikos trukmę; nukentėjusio asmens patirtus išgyvenimus. Nors kasacinio teismo praktikoje tiesiogiai nenurodoma, tačiau sprendžiant apie padarytos žalos dydį turi būti remiamasi ir *ultima ratio* principu. *Ultima ratio* principas savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose taikomas ne savarankiškai vertinant, kokia atsakomybė asmeniui taikytina, bet šis principas pasitelkiamas vertinant, ar asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala ir ar padaryta veika yra pavojinga baudžiamojo įstatymo prasme. Šiuo aspektu atsižvelgiama ne tik į tai, kokios normos reglamentuoja ginčo teisinius santykius, bet ir į nukentėjusio asmens elgesį bei baudžiamosios teisės galimybes atkurti nukentėjusio asmens teises.

⁴⁷³ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 97.

Savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose didelių keblumų kelia didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio turtinio pobūdžio žala. Teismai skirtingai kvalifikuoja veikas, kai savavaldžiaujant padaryta tik turtinė žala. Tai reiškia, kad padarytos turtinės žalos pripažinimo didele ribos yra pernelyg plačios. Šią problemą galima būtų išspręsti, remiantis Latvijos ir Baltarusijos patirtimi, sukonkretinus savavaldžiavimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio turtinio pobūdžio žalą. Siekiant išvengti dažnai pasitaikančio skirtingo savavaldžiavimu padarytos turtinės žalos vertinimo, pripažįstant ją didele žala, sprendžiant savavaldžiavimu padarytos žalos nustatymo ir įrodinėjimo klausimą, siūlytina didele turtinio pobūdžio žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams laikyti tokius atvejus, kai galima nustatyti ne mažesnę kaip 150 BBND dydžio turtinio pobūdžio žalą. Tokia pinigų suma sudaro vidutinio asmens metines pajamas, ji atitinka užsienio šalių ir kitų mokslininkų siūlomos sukonkretinti sumos vidurkį. Svarbiausia, kad tokia žala atitinka ir baudžiamojo įstatymo sistemą – ji atitinka artimiausią XXXI skyriuje įtvirtintą didelės turtinės žalos sąvoką. Baudžiamojo įstatymo tam keisti nereikėtų, nes minėta žalos išraiška galėtų būti apibrėžta teismų praktikoje.

Savavaldžiaujant gali būti padaroma ir neturtinė žala, todėl vieno padarinių požymio sukonkretinimas neužtikrintų savavaldžiavimo esmės. Neturtinė žala taip pat gali būti didelė ir pavojinga, net jei veika padaryta turtinė žala yra nedidelė ar ji apskritai nepadaryta. Todėl atsakomybė turėtų išlikti ir už savavaldžiavimu padarytą didelę neturtinio pobūdžio žalą ir žalą, turinčią tiek turtinės, tiek neturtinės žalos požymių. Neturtinės žalos dydis turėtų būti vertinamas pasitelkiant anksčiau pateiktus pagrindinius vertinimo kriterijus, suformuotus kasacinio teismo praktikoje, taip pat CK 6.250 straipsnio 2 dalyje ir CK 6.282 straipsnyje bei analogiškose bylose. Neturtinio pobūdžio žala paprastai turėtų būti pripažįstama didele, jeigu ji patiriama dėl Konstitucijoje ir LR BK įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimo. Kitais atvejais turėtų būti atsižvelgiama į anksčiau nurodytus kriterijus.

1.4. Subjektas

LR BK 13 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad pagal baudžiamąjį įstatymą atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika metų, o šio straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais – keturiolika metų. Todėl už savavaldžiavimą gali atsakyti ne mažiau kaip šešiolikos metų sulaukęs asmuo, nes savavaldžiavimo straipsnis ir jo dalys nėra nurodyti LR BK 13 straipsnio 2 dalyje. Kita vertus, remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, asmuo laikomas sulaukęs įstatymo nustatyto amžiaus ne jo gimimo dieną, o kitą dieną, einančią po gimimo dienos⁴⁷⁴. Tai reiškia, kad baudžiamojo įstatymo prasme asmuo laikomas sulaukęs šešiolikos metų amžiaus ne savo šešioliktojo gimtadienio dieną, bet kitą dieną. Todėl asmuo, padaręs savavaldžiavimą savo šešioliktojo gimtadienio dieną, baudžiamojon atsakomybėn už savavaldžiavimą negali būti traukiamas⁴⁷⁵.

Minimali baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba nustatoma pagal preziumuojamą minimalią bendrą vaiko brandą, kuri jam pačiam leidžia suvokti savo veiksmų žalingumą, o valstybei suteikia galimybę reikalauti už tai atsakyti⁴⁷⁶. Minimalaus savavaldžiavimo subjekto amžiaus sumažinimas iki keturiolikos metų būtų nepagrįstas. Įstatymo leidėjo požiūriu keturiolikos metų sulaukęs asmuo turi gebėti suvokti LR BK 13 straipsnio 2 dalyje įrašytų veikų pavojingumą bei galimų jam taikyti baudžiamojo pobūdžio suvaržymų reikšmę, be to, daugelis sąraše nurodytų nusikalstamų veikų yra sunkūs ar labai sunkūs nusikaltimai didžiausią socialinę reikšmę turintiems gėriams⁴⁷⁷. Savavaldžiavimas nėra tokio sunkumo nusikalstama veika, kuri keltų pavojų didžiausią socialinę reikšmę turintiems gėriams.

⁴⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-493/2005. *Teismų praktika*, 2005, Nr. 24.

⁴⁷⁵ Atsižvelgus į anksčiau nurodytą kasacinio teismo praktiką, toliau, nagrinėjant amžiaus, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, klausimus, bus laikoma, kad asmuo tam tikro amžiaus sulaukia ne savo gimimo dieną, bet kitą dieną.

⁴⁷⁶ SAKALAUSKAS, Gintautas. Minimalios baudžiamosios atsakomybės ribos dilema. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 229.

⁴⁷⁷ ABRAMAVIČIUS, Armanas; et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 101.

Teoretikai dažnai diskutuoja, kokia nustatytų amžiaus ribų įtaka nepilnamečių pažeidėjų teisiniam poveikiui. Rengiant LR BK projektą buvo siūloma nustatyti kitokias amžiaus ribas: visišką baudžiamąją atsakomybę (baudžiamosios atsakomybės amžių) aštuoniolikos metų, išimtiniais atvejais – šešiolikos metų, o už pavojingiausių veikų padarymą – keturiolikos metų. Projekto rengėjai savo poziciją grindė tuo, „kad perėjimas iš vaikystės ir tapimas suaugusiuoju jauniems žmonėms yra toks gyvenimo tarpsnis, kuriam būdinga vidinė ir išorinė įtampa, dažnai lemianti delinkventinį jų elgesį“⁴⁷⁸. Šiuo aspektu diskutuotina, ar baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą neturėtų būti taikoma nuo aštuoniolikos metų.

Kaip minėta, baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą galima tik tuo atveju, jei kaltininką ar atstovaujамąjį ir nukentėjusį asmenį sieja koks nors teisinis santykis. CK 2.5 straipsnio 1 dalis reglamentuoja, kad fizinio asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas (civilinis veiksnumas) atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t. y. kai jam sueina aštuoniolika metų. Nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų sandorius sudaro, turėdami tėvų arba rūpintojų sutikimą. Sutikimo forma turi atitikti sudaromo sandorio formą. Sandoriai, sudaryti be atstovų pagal įstatymą sutikimo, galioja, jeigu tokį sutikimą atstovas pagal įstatymą duoda po sandorio sudarymo (CK 2.8 straipsnio 1 dalis).

Nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų turi teisę savarankiškai sudaryti sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai, taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų lėšų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų suteiktų lėšų panaudojimu, jeigu šiems sandoriams nėra nustatyta notarinė ar kita speciali forma, taip pat savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgytu už šias pajamas, įgyvendinti autorių teises į savo kūrinius, išradimus, pramoninį dizainą, taip pat sudaryti smulkius buitinius sandorius. Nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų

⁴⁷⁸ PAKŠTAITIS, Laurynas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo bei taikymo problemos. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 8(98), p. 15.

patys atsako pagal savo sutartines prievoles (CK 2.7 straipsnio 3 dalis, CK 2.8 straipsnio 2 ir 5 dalys).

Nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų be tėvų ar rūpintojų sutikimo sudarytas sandoris, išskyrus sandorius, kuriuos toks nepilnametis pagal šį kodeksą ar kitus įstatymus turi teisę sudaryti savarankiškai, gali būti teismo tvarka pripažintas negaliojančiu pagal to nepilnamečio tėvų ar rūpintojų ieškinį (CK 1.88 straipsnio 1 dalis).

Kita vertus, remiantis CK 2.9 straipsnio 1 dalimi, nepilnametis, sulaukęs šešiolikos metų, jo tėvų, globos (rūpybos) institucijų, jo rūpintojo ar jo paties pareiškimu gali būti teismo tvarka pripažintas visiškai veiksniu (emancipuotas), jeigu yra pakankamas pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas. Teismas gali nepilnamečio tėvų, rūpintojo ar globos (rūpybos) institucijų pareiškimu panaikinti tokį visiško veiksnio pripažinimą, jeigu nepilnametis, savarankiškai įgyvendindamas savo teises ar vykdydamas pareigas, daro žalos savo ar kitų asmenų teisėms ar teisėtiems interesams (CK 2.9 straipsnio 2 dalis).

CK 2.5 straipsnio 2 dalyje reglamentuota, kad tais atvejais, kai įstatymai leidžia fiziniam asmeniui sudaryti santuoką anksčiau, nei sueis aštuoniolika metų, asmuo, kuriam nėra suėjęs šis amžius, įgyja visišką civilinį veiksnumą nuo santuokos sudarymo momento. Jeigu vėliau ši santuoka nutraukiama ar pripažįstama negaliojančia dėl priežasčių, nesusijusių su santuokiniu amžiumi, nepilnametis įgyto visiško veiksnio nenustoja.

Tai reiškia, kad nepilnametis įstatymų nustatytais atvejais visišką veiksnumą gali įgyti ir nesulaukęs aštuoniolikos metų amžiaus. Tokio nepilnamečio įgytas visiškas veiksnumas lemia tai, jog jam nebetaikomi specialūs apribojimai dėl dalyvavimo teisiniuose santykiuose. Tai suponuoja nuomonę, jog jis gali būti savarankiškas teisinių santykių subjektas ir savarankiškai juose dalyvauti. Darytina išvada, jog, emancipuotam nepilnamečiui įgyvendinant subjektines teises, iš jo galima reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio, suvokti savo veiksmų pavojingumą bei juos valdyti.

Akivaizdu, jog nepilnamečių nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų savarankiškumas dalyvauti teisiniuose santykiuose dažniausiai yra apribotas (išskyrus atvejus, kai nepilnametis yra emancipuotas ar sudaręs santuoką), o jie turi teisę sudaryti tik tokius sandorius, kuriuos sudaryti jiems leidžia įstatymai. Nepilnamečio sudaryti sandoriai, kurių jis neturi teisės sudaryti, gali būti nuginčyti tik pagal nepilnamečio tėvų ar rūpintojų ieškinį. Tai reiškia, kad pats nepilnametis neturi teisės ginčyti tokių sandorių. Darytina išvada, jog nepilnametis savarankiškai negali būti tam tikrų teisinių santykių dalyvis, nes visišką veiksnumą jis įgyja tik nuo aštuoniolikos metų (išskyrus emancipaciją arba santuokos sudarymą).

Kaltininkas savavaldžiaudamas nesilaiko įstatymų nustatytos tvarkos, t. y. jis turi būti bent iš dalies patyręs, kaip nustatoma valdymo tvarka ir ką ji reguliuoja. Viršutinė, arba bendroji, amžiaus riba reiškia, kad taikoma visiška baudžiamoji atsakomybė be jokių išimčių⁴⁷⁹. Vyresniojo paauglystės amžiaus nepilnamečiai įstatymo požiūriu yra pakaltinami ir gali būti visų nusikaltimų subjektai, išskyrus tuos atvejais, kai LR BK specialiosios dalies normose yra nurodyti konkrečiai nusikaltimo sudėčiai būtini specialūs subjekto požymiai⁴⁸⁰. O. Fedosiuk nurodo, jog blanketinė norma turi būti skirta tik specialiajam subjektui, preziumuojant, kad jis žino normoje nurodyto teisės akto turinį⁴⁸¹.

Už savavaldžiavimą atsakyti gali tik asmuo, kuris nusikalstamos veikos darymo metu galėjo suvokti savo veiksmų pavojingumą ir juos valdyti. Remiantis LR BK 2 straipsnio 3 dalimi, asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio.

Manytina, jog iš šešiolikos metų sulaukusio, bet neturinčio aštuoniolikos metų asmens, atitinkamai neturinčio visiško veiksnumo

⁴⁷⁹ DRAKŠIENĖ, Anna; DRAKŠAS, Romualdas. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 46.

⁴⁸⁰ DRAKŠIENĖ, Anna; DRAKŠAS, Romualdas. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 46

⁴⁸¹ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamajoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 266.

konkrečiuose teisiniuose santykiuose (išskyrus, kai jis emancipuotas ar sudaręs santuoką) ir gyvenimiškos patirties, negalima reikalauti įstatymus visa apimtimi atitinkančio elgesio ir suvokti savo veiksmų pavojingumą bei juos valdyti. Todėl toks asmuo už savavaldžiavimą atsakyti neturėtų, nes veikos padarymo metu iš jo negalima reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio. Nepilnamečiui negalint būti tam tikrų teisinių santykių dalyviu, jam neturėtų kilti ir baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą, padarytą įgyvendinus subjektnes teises, kylančias iš teisinių santykių, kur jo veiksnmas yra apribotas.

Pažymėtina, kad pagal CK 3.14 straipsnio 3 dalį nėštumo atveju teismas gali leisti tuoktis asmeniui, nesulaukusiam šešiolikos metų. Toks asmuo, sudaręs santuoką, laikomas įgijusiu visišką veiksnumą. Tačiau, kaip minėta, savavaldžiavimo straipsnis ir jo dalys nėra nurodyti LR BK 13 straipsnio 2 dalyje, todėl nepilnametis iki šešiolikos metų amžiaus, net ir įgijęs visišką veiksnumą, už savavaldžiavimą atsakyti negali.

Remiantis LR BK 17 straipsnio 2 dalimi, pagal baudžiamąjį įstatymą neatsako asmuo, teismo pripažintas nepakaltinamu, todėl savavaldžiavimo subjektas gali būti tik pakaltinamas asmuo⁴⁸². Tai reiškia, kad už savavaldžiavimą atsakyti gali tik asmuo, kuris nusikalstamos veikos darymo metu galėjo suvokti savo veiksmų pavojingumą ir juos valdyti. Taigi pakaltinamumas yra būtinas savavaldžiavimo subjekto požymis.

⁴⁸² Pažymėtina, kad baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma, kad tik tuo atveju, kai fizinis asmuo yra pakaltinamas, galima kalbėti apie sąmoningą asmens psichinį santykį su padaryta ir jam inkriminuota veika [PIESLIAKAS, Vytautas. *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 119]. Tik iš pakaltinamų asmenų galima reikalauti daryti tam tikrus veiksmus arba nuo jų susilaikyti. Gebėjimas vadovauti savo veiksmams rodo, kad asmuo turi tam tikrus veiklos tikslus ir siekia juos įgyvendinti, arba, atvirkščiai, savo valios pastangomis susilaiko nuo tam tikrų veiksmų, neapgalvotų poelgių, kad nepakenktų sau ir galėtų įgyvendinti savo siekius [DRAKŠIENĖ, Anna. Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida. *Teisė*, 2006, Nr. 58, p. 55]. Pakaltinamumas yra viena iš fizinio asmens neatskiriamų savybių, be kurios asmuo negali būti pripažįstamas kaltu padaręs nusikaltimą. Pakaltinamumas yra tampriai susijęs su kitu subjektyviuoju nusikaltimo požymiu – kalte, nes tik dėl pakaltinamo asmens galima kelti klausimą, ar jis kaltas padaręs LR BK uždraustą veiką, t. y. pakaltinamumas yra būtina kaltės sąlyga. Nepakaltinamas asmuo negali būti baudžiamosios teisės prasme laikomas kaltu, nes tik atitinkamos psichinės būklės asmuo, suvokiantis savo veiksmus ir galintis juos valdyti, gali būti pripažintas kaltu [ŠVEDAS, Pranas. *Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 223].

Jei kaltininkas savavaldžiaudamas yra ribotai pakaltinamas, t. y. dėl psichikos sutrikimo, kuris nėra pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu, negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų⁴⁸³, tai pagal baudžiamąjį įstatymą jis atsako, tačiau jam gali būti švelninama bausmė ar jis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ir jam gali būti taikomos LR BK 67 straipsnyje numatytos baudžiamojo poveikio priemonės arba LR BK 98 straipsnyje numatytos priverčiamosios medicinos priemonės (LR BK 18 straipsnio 2 dalis).

LR BK 20 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad juridinis asmuo atsako tik už nusikalstamas veikas, už kurių padarymą baudžiamojo įstatymo specialiojoje dalyje numatyta juridinio asmens atsakomybė. Specialiojoje dalyje nenumatytais atvejais atsako tik fizinis asmuo. LR BK 294 straipsnyje nėra numatyta, kad už savavaldžiavimą atsako juridinis asmuo. Tai reiškia, jog savavaldžiavimo subjektas gali būti tik fizinis asmuo. Taigi savavaldžiavimo subjektas gali būti tik pakaltinamas ar ribotai pakaltinamas ir šešiolikos metų amžiaus sulaukęs fizinis asmuo, išskyrus atvejus, kai jo veiksnumas konkrečiuose teisiniuose santykiuose yra apribotas.

Diskutuotina, ar įstatymų leidėjas pagrįstai nenumatė juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą. Šiuolaikinė įmonių teisė pirmumą teikia realistinei juridinių asmenų doktrinai. Realistinė juridinio asmens sampratos koncepcija vyrauja ir yra visuotinai pripažįstama. Juridiniai asmenys nėra laikomi teisine fikcija. Teisė juridinius asmenis „laiko“ subjektais, dalyvaujančiais visuomeniniuose ir teisiniuose santykiuose tapačiais pagrindais, kokiais dalyvauja fiziniai asmenys⁴⁸⁴.

⁴⁸³ Atvejais, kada asmuo neturėdamas jokio psichikos sutrikimo, negali visiškai suvokti savo atliekamų veiksmų ar jų valdyti, pavyzdžiui, bendrininkų apgaulė, prievarta ir t. t., nepriskiriami riboto pakaltinamumo institutui. Tas pats pasakytina ir apie atvejus, kada asmuo, turintis psichikos sutrikimų, visiškai suvokia savo veiksmų esmę ir sugeba juos valdyti. Tokiu atveju psichikos sutrikimas nedaro jokios įtakos asmens veiksams ir jo valiai [MEŠKA, Arūnas. Riboto pakaltinamumo sąvoka. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 243].

⁴⁸⁴ SOLOVEIČIKAS, Deividas. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai)*: monografija. Vilnius: Justitia, 2006, p. 93.

Baudžiamoji teisė numato, jog juridiniai asmenys už nusikalstamų veikų padarymą gali atsakyti tik tais atvejais, kai tai numatyta baudžiamojo įstatymo specialioje dalyje. Taigi Lietuvos baudžiamoji teisė pripažįsta, jog juridiniai asmenys gali dalyvauti visuomeniniuose ir teisiniuose santykiuose bei padaryti tam tikras nusikalstamas veikas. Juridiniai asmenys gali būti pavojingi valstybei, visuomenei ir žmogui. Pavojingos įmonių veiklos objektai gali būti įvairios teisinės vertybės: žmogaus sveikata ar gyvybė, aplinkos apsauga, nuosavybė, finansų bei mokesčių sistema ir pan.⁴⁸⁵. Juridinio asmens, kaip nusikalstamos veikos subjekto, specifika, t. y. tai, kad jis yra savarankiškas teisinių santykių subjektas, turintis teisinį veiksnumą ir teisnumą, savarankišką pavadinimą, organizacinį vientisumą, jo turtas yra atskirtas nuo jo dalyvių turto, tačiau jis yra teisinių santykių dalyvis per jo vardą veikiančius fizinius asmenis, suponuoja ir jo kaltės specifiskumą. Juridinio asmens kaltė sietina su fizinio asmens, veikiančio juridinio asmens naudai ar jo interesais, kalte⁴⁸⁶.

Manytina, jog įstatymų leidėjas, neįtvirtindamas juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą, neturėjo kažkokių konkrečių ketinimų, nes, kaip nurodo G. Švedas, įgyvendinama tarptautinių sutarčių ir Europos Sąjungos teisės aktų reikalavimus dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės pagrindų ir sąlygų, Lietuvos Respublika rėmėsi pažodiniu tarptautinių teisės aktų reikalavimų perkėlimu į nacionalinę baudžiamąją teisę, t. y. baudžiamajame įstatyme numatytos tik tokios juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos ir pagrindai, kurie tiesiogiai kyla iš Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ir Europos Sąjungos teisės aktų reikalavimų⁴⁸⁷. Nuo naujojo BK įsigaliojimo įstatymų leidėjas plėtė

⁴⁸⁵ SOLOVEIČIKAS, Deividas. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai)*: monografija. Vilnius: Justitia, 2006, p. 91.

⁴⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

⁴⁸⁷ ŠVEDAS, Gintaras. Kai kurie probleminiai juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės aspektai Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje ir baudžiamosios justicijos doktrinoje. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 95.

nusikalstamų veikų, už kurias baudžiamojon atsakomybėn traukiamas juridinis asmuo, sąrašą. Toks sąrašo plėtimas taip pat buvo susijęs *inter alia* su įstatymų leidėjo siekiu LR BK nuostatas suderinti su iš tarptautinių dokumentų, *inter alia* ES teisės, kylančiais reikalavimais⁴⁸⁸. Tarptautinių teisės aktų reikalavimai tiesiogiai neįpareigojo Lietuvos įstatymų leidėjo numatyti juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą.

Kita vertus, Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1988 m. spalio 20 d. rekomendacijose Nr. R(88)18 valstybėms narėms dėl juridinių asmenų atsakomybės už padarytas nusikalstamas veikas vykdant savo veiklą priedo I skyriaus „Atsakomybė“ 1 pastraipa rekomenduojama valstybėms narėms taikyti baudžiamąją atsakomybę juridiniams asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas vykdant ūkinę veiklą, net ir prieštaraujančią jų tikslams⁴⁸⁹.

Teismų praktikoje pasitaiko bylų, kuriose kaltinamieji fiziniai asmenys veikė nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos ir savavališkai įgyvendino juridiniams asmenims priklausančias teises, ginčijamas nukentėjusių asmenų, ir veikė juridinių asmenų naudai. Pavyzdžiui, nuteistasis A. N., būdamas UAB „(duomenys neskelbtini)“ akcininku, žinodamas, jog teisinėmis priemonėmis nukentėjusiajam priskiriama skola įmonei negali būti išieškota, nes su nukentėjusiuoju nebuvo pasirašyta materialinės atsakomybės sutartis, panaudodamas fizinę prievartą reikalavo grąžinti 13 000 Lt (apie 3 765,06 Eur) skolą ir nešiojamąjį kompiuterį⁴⁹⁰. Kitoje byloje nuteistieji, veikdami bendrininkų grupėje, panaudodami psichinę prievartą, nesilaikydami įstatymų

⁴⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

⁴⁸⁹ Recommendation No. R (88) 18 Concerning Liability of Enterprises Having Legal Personality for Offences Committed in the Exercise of Their Activities [interaktyvus]. Committee of Ministers of the Council of Europe, 1988. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=233230&SecMode=1&DocId=698704&Usage=2>> [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 10 d.].

⁴⁹⁰ Kėdainių rajono apylinkės teismo 2013 m. gegužės 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-26-673/2013.

nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė ginčijamą, bet nerealizuotiną įmonės „M.“ teisę, atvirai vertė D. M. įmonei „M.“ grąžinti skolą⁴⁹¹.

Dar kitoje byloje nuteistas M. P., manydamas, kad turi teisę reikalauti R. B. priimti atliktų darbų rezultatą ir už atliktus statybos darbus atlyginti UAB „(duomenys neskelbtini)“, veikdamas kartu su A. O., nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos ėmėsi savavališkai įgyvendinti šią tariamą ir ginčijamą teisę, ir panaudodamas fizinę ir psichinę prievartą liepė R. B. pasirašyti parengtus dokumentus⁴⁹². O. P. pagal BK 294 straipsnio 1 dalį buvo nuteistas už tai, kad nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė ginčijamą, nerealizuotą savo teisę dėl tariamos UAB „D“ direktoriaus V. V. skolos jo vadovaujamai UAB „S“, t. y. iš UAB „D“ teritorijos išvežė ir pardavė UAB „D“ priklausančius 195,741 kubinius metrus akyto betono blokelių, kurių vertė 62 151,17 Lt (apie 18 000,22 Eur), ir padarė UAB „D“ didelę 62 151,17 Lt (apie 18 000,22 Eur) žalą⁴⁹³.

Kaip matyti iš teismų praktikos, juridinių asmenų atstovai, siekdami patenkinti juridinių asmenų kreditorinius reikalavimus, kylančius iš juridinių asmenų vykdomos ūkinės veiklos, gali savavališkai, nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos, įgyvendinti atstovaujamaam juridiniam asmeniui priklausančias subjektines teises. Tai reiškia, jog ir juridiniai asmenys galėtų padaryti savavaldžiavimą veikdami per savo atstovus, t. y. siejant juridinio asmens kaltę su fizinio asmens, veikiančio juridinio asmens naudai ar interesais, kalte. Tačiau juridiniams asmenims baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą LR BK nėra numatyta.

LR BK specialiojoje dalyje numatyta, kad juridinis asmuo atsako už tokias nusikalstamas veikas kaip grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas (LR BK 145 straipsnis), žmogaus veiksmų laisvės varžymas (LR BK 148 straipsnis), privertimas

⁴⁹¹ Šiaulių apygardos teismo 2013 m. gegužės 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-64-300/2013.

⁴⁹² Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2010 m. kovo 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-88-503/2010.

⁴⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-492/2012.

lytiškai santykiauti nepilnametį asmenį (LR BK 151 straipsnio 2 dalis), lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą (LR BK 151¹ straipsnis), neteisėtas naudojimas energija ir ryšių paslaugomis (LR BK 179 straipsnis), turto pasisavinimas, išskyrus nedidelės vertės (LR BK 183 straipsnis), turto, išskyrus nedidelės vertės, iššvaistymas (LR BK 184 straipsnis) ir kitas įvairaus pavojingumo nusikalstamas veikas.

Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas gali būti laikomi ir atitinkančiais kvalifikuoto savavaldžiavimo sudėties psichinės prievartos panaudojimo požymį. Savavaldžiavimu, kaip ir žmogaus veiksmų laisvės varžymu ar privertimu lytiškai santykiauti nepilnametį asmenį, ar lytinės aistros tenkinimu pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą, iš esmės varžomos kito asmens veiksmų laisvės. Tai reiškia, kad už kai kurias nusikalstamas veikas, susijusias su kito asmens veiksmų laisvės varžymu, baudžiamasis įstatymas jau yra numatęs juridinio asmens atsakomybę. Be to, juridinis asmuo gali būti ir kai kurių nusikalstamų veikų valdymo tvarkai subjektas⁴⁹⁴.

Taigi, pirma, Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1988 m. spalio 20 d. rekomendacijos Nr. R(88)18 valstybėms narėms dėl juridinių asmenų atsakomybės už padarytas nusikalstamas veikas vykdant savo veiklą netiesiogiai rekomenduojama įstatymų leidėjui įtvirtinti baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą. Antra, sistemiškai vertinant baudžiamojo įstatymo specialiąją dalį, už kai kurias kitas nusikalstamas veikas, susijusias su kito asmens veiksmų laisvės varžymu, įstatymų leidėjas jau yra numatęs juridinio asmens atsakomybę. Trečia, juridinis asmuo gali būti kai kurių nusikalstamų veikų valdymo tvarkai subjektas. Ketvirta, teismų praktikos analizė parodo, jog pasitaiko bylų, kai kaltinamieji fiziniai asmenys veikė

⁴⁹⁴ Neteisėto žmonių gabenimo per valstybės sieną (LR BK 292 straipsnis), Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbo (LR BK 292¹ straipsnis), Lietuvos Respublikos piliečių kelionių į užsienį nelegaliai ten jiems pasilikti arba palikti be pagalbos organizavimo (LR BK 293 straipsnis).

nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos ir savavališkai įgyvendino juridiniams asmenims priklausančias teises, veikdami pastarųjų naudai, t. y. numačius juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą, ji galėtų būti taikoma praktiškai. Atsižvelgus į anksčiau nurodytus argumentus, konstatuotina, jog baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą galėtų būti numatyta ir juridiniam asmeniui. LR BK 294 straipsnis galėtų būti papildytas, numatant, jog už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo⁴⁹⁵.

Daugeliu atveju savavaldžiavimo subjektas turi teisę pareikšti nukentėjusiam asmeniui reikalavimus, kylančius iš tikros ar tariamos teisės. Tačiau tai nereiškia, kad tai yra specialaus subjekto požymiai, nes, kaip nurodo I. P. Titenkovas (*И. П. Титенков*), pirma, tokią teisę gali įgyti kiekvienas asmuo, antra, baudžiamajame įstatyme nėra įtvirtinti specialaus savavaldžiavimo subjekto požymiai⁴⁹⁶. Su tokia pozicija galima sutikti, papildomai pažymint, kad nusikaltimo subjektas gali įgyvendinti ne tik sau, bet ir kitam asmeniui priklausančią tikrą ar tariamą teisę. Tokiais atvejais savavaldžiavimo subjekto ir nukentėjusio asmens gali nesieti jokie teisiniai santykiai. Todėl savavaldžiavimo subjektas nepasižymi specialaus subjekto požymiais.

⁴⁹⁵ Pažymėtina, kad pagal LR BK 20 straipsnio 5 dalį pagal baudžiamąjį įstatymą neatsako valstybė, savivaldybė, valstybės ir savivaldybės institucija ir įstaiga bei tarptautinė viešoji organizacija. LR BK 20 straipsnio 5 dalies numatytų juridinių asmenų, trauktinų baudžiamojon atsakomybėn, subjektų ratas ribojamas dėl to, kad valstybė, kaip ir savivaldybės bei valstybės ir savivaldybių institucijos ar jų įstaigos, yra specifiniai juridiniai asmenys, kurie garantuoja viešąjį interesą, turi veikti visos visuomenės labui (jie yra steigiami visuomenei svarbiems tikslams įgyvendinti), dažniausiai neužsiima ūkine veikla, o jų teisės ir pareigos negali prieštarauti valstybės tikslams ir uždaviniams. R. Drakšas šį argumentą kritikuoja, nurodydamas, jog nėra jokių svarbių priežasčių, kad savivaldybėms, jų įstaigoms ir institucijoms būtų numatytos LR BK 20 straipsnio 5 dalyje juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės išimtys, nes *inter alia* savivaldybių, jų įstaigų ir institucijų baudžiamosios atsakomybės atveju, jų mokamos baudos patektų ne į jų pačių, bet į valstybės biudžetą ir būtų realų praktinį poveikį turinčios bausmės, tačiau, R. Drakšo teigimu, vienintelė bausmė, kurią būtų galima skirti savivaldybėms, jų įstaigoms ir institucijoms yra bauda [DRAKŠAS, Romualdas. Ar pagrįstai ribojamas juridinių asmenų, kurie gali būti laikomi baudžiamosios atsakomybės subjektais, ratas? *Jurisprudencija*, 2011, Nr. 18(4), p. 1514]. Visgi, atsižvelgiant į aktualų teisinį reglamentavimą, net ir įtvirtinus baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą juridiniam asmeniui, valstybė, savivaldybė, valstybės ir savivaldybės institucija ir įstaiga bei tarptautinė viešoji organizacija už savavaldžiavimą negalėtų atsakyti.

⁴⁹⁶ ТИТЕНКОВ, Игорь Петрович. *Уголовная ответственность за самоуправство*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Красноярск: Сибирский юридического института МВД России, 2009, p. 17.

Kaip matyti iš savavaldžiavimo sudėties, kaltininkas gali įgyvendinti tiek savo, tiek ir kito asmens tikrą ar tariamą subjekcinę teisę, turinčią objektyvų pagrindą. Vokietijos teisinėje literatūroje nurodoma, kad nusikaltimo subjektas gali būti ne tik savininkas, bet ir kitas asmuo, veikiantis jo naudai, taip pat ir bendraturtis⁴⁹⁷. Pažymėtina, kad Lietuvoje taip pat pasitaiko bylų, kuriose savavaldžiovimu kaltinami bendraturčiai⁴⁹⁸, todėl nusikaltimo subjektas gali būti ir bendraturtis. Kitais asmenimis gali būti ir fiziniai (draugai, artimieji, pažįstami, įgaliotieji atstovai ar bet kuris kitas asmuo), ir juridiniai asmenys (įmonė, įstaiga ar organizacija). Kam iš tiesų atstovauja kaltininkas, savavaldžiavimo kvalifikavimui reikšmės neturi.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, teigtina, jog savavaldžiavimo subjektas gali būti tik pakaltinamas ar ribotai pakaltinamas ir šešiolikos metų amžiaus sulaukęs fizinis asmuo. Nepilnametis nuo šešiolikos iki aštuoniolikos metų, neturintis visiško veiksnio įgyvendinti konkrečią subjekcinę teisę, t. y. neturintis teisės savarankiškai dalyvauti konkrečiuose teisiniuose santykiuose, už savavaldžiavimą neturėtų atsakyti. Iš tokio asmens negalima reikalauti išmanyti, kaip konkrečiai jis gali įgyvendinti savo subjekcinę teisę, kurios jis neturi teisės savarankiškai įgyvendinti. Tačiau savavaldžiavimo subjektas nepasižymi specialaus subjekto požymiais.

Nors baudžiamasis įstatymas už savavaldžiavimą nenumato juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės, tačiau ji galėtų būti numatyta. Baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą numatymas netiesiogiai rekomenduojamas tarptautinių teisės aktų. Be to, už kai kurias panašaus pavojingumo ir su asmens laisvės varžymu susijusias veikas LR BK jau yra įtvirtinta juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė. Todėl, sistemiškai

⁴⁹⁷ KÜHL, Kristian; *et al. Strafgesetzbuch: StGB*. 28, neu bearbeitete Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014, StGB § 289 Rn. 1–6 [žiūrėta 2014 m. birželio 10 d]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>.

⁴⁹⁸ Pavyzdžiui, J. A. buvo kaltinamas už tai, kad bendrosios nuosavybės teise priklausančiame A. V. ir J. A. name, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė ginčijamą savo tariamą teisę į namo dalį, kurioje gyvena A. V. ir S. V., t. y. siekdamas įbauginti, kad jie išsikraustytų iš šios namo dalies, panaudodamas psichinę prievartą, tyčia užkišo A. V. ir S. V. kūrenamos krosnies dūmtraukį, dėl to pro krosnyje esančias landas pradėjo skliti dūmai į V. gyvenamąsias patalpas [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-111/2011].

vertinant baudžiamąjį įstatymą, juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą įtvirtinimas būtų vertintinas teigiamai. Tad pasitaikančiose gyvenimiškose situacijose, kai kaltininkas, fizinis asmuo, veikia juridinio asmens interesais ar naudai, individualiai ar juridinio asmens vardu, esant LR BK 20 straipsnyje numatytoms sąlygoms, baudžiamojon atsakomybėn būtų galima patraukti ne tik fizinį, bet ir juridinį asmenį. Todėl LR BK 294 straipsnis galėtų būti papildytas 4 dalimi, reglamentuojančia, kad „už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo“.

1.5. Subjektyvioji pusė

Asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas⁴⁹⁹ padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio (LR BK 2 straipsnio 3 dalis). Baudžiamajame įstatyme skiriamos dvi kaltės formos: tyčia ir neatsargumas (LR BK 14 straipsnio 1 dalis). Savo ruožtu tyčia skiriama į tiesioginę ir netiesioginę (LR BK 15 straipsnio 1 dalis), o neatsargumas – nusikalstamą pasitikėjimą ir nusikalstamą nerūpestingumą (LR BK 16 straipsnio 1 dalis).

Savavaldžiavimas yra tyčinė veika, pasireiškianti tiesiogine arba netiesiogine tyčia⁵⁰⁰, tai parodo jo požymis „savavališkai“, kurio, kaip minėta,

⁴⁹⁹ Kaltė pagal baudžiamosios teisės teoriją apibrėžiama kaip asmens santykis su daroma pavojinga veika (veikimu ir neveikimu) ir padariniais. Kaltė apima tiek asmens intelekto, tiek valios procesus, tarp kurių egzistuoja glaudus ryšys: bet kuris valingas veiksmas neįmanomas be intelektualinio asmens vertinimo bei būdų, kuriais gali būti pasiektas norimas rezultatas, antra vertus, intelektualinis procesas negali duoti rezultatų be asmens valios išraiškos [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 103].

⁵⁰⁰ Tiesioginei tyčiai būdingi šie požymiai: 1) pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio suvokimas; 2) numatymas, kad gali atsirasti baudžiamajame įstatyme numatyti padariniai; 3) norėjimas, kad dėl veikimo atsirastų padariniai. Pirmieji du požymiai apibūdina tiesioginės tyčios intelektualųjį elementą, o trečiasis – valinį. Netiesioginę tyčią nusako šie požymiai: 1) pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio suvokimas; 2) numatymas, kad gali atsirasti baudžiamajame įstatyme numatyti padariniai; 3) padarinių nenorėjimas, bet sąmoningas leidimas jiems atsirasti [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 106–107; ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 205–207].

viena reikšmių yra elgiasi savo nuožiūra⁵⁰¹, todėl savavaldžiavimas negali būti padaromas dėl neatsargumo. Tokios praktikos laikosi ir kasacinis teismas⁵⁰². Pažymėtina, kad Rusijoje savavaldžiavimas taip pat negali būti padaromas dėl neatsargumo⁵⁰³.

Atsižvelgiant į tai, kad savavaldžiavimas aprašytas kaip materialioji sudėtis (būtinai sudėties požymis yra ir padariniai), ir remiantis tyčinės kaltės samprata veikose, aprašytose materialiosiomis sudėtimis (BK 15 straipsnio 2 dalies 2 punktas), inkriminuojant savavaldžiavimą būtina nustatyti ir tai, kad asmuo suvokė savo veiksmų neteisėtą ir savavališką pobūdį, numatė, kad dėl to bus padaryta didelė žala kito asmens teisėms bei teisėtiems interesams, ir šių padarinių norėjo (tiesioginė tyčia), arba jų nenorėjo, bet sąmoningai leido jiems atsirasti (netiesioginė tyčia)⁵⁰⁴.

Intelektinis tiesioginės tyčios elementas savavaldžiavimo atveju pasireiškia kaltininko suvokimu savavališko, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, vykdymo ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės, numatymu, jog gali būti padaryta didelė žala kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams ar jog ji neišvengiamai bus padaryta (tiesioginė tyčia), arba numatymu, jog didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams gali būti padaryta (netiesioginė tyčia). Valinis – norėjimu, kad kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams būtų padaryta didelė žala (tiesioginė tyčia) arba nenorėjimu, bet sąmoningu leidimu padariniams kilti ar tiesiog būnant abejingam padariniams (netiesioginė tyčia). Taigi savavaldžiavimo subjekto kaltę reikia nustatyti ne tik veikos, bet ir jos padarinių atžvilgiu⁵⁰⁵.

⁵⁰¹ Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008) [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <www.lkz.lt>.

⁵⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113/2005.

⁵⁰³ ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2006, p. 106.

⁵⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143/2013.

⁵⁰⁵ KLIMKA, Alfonsas. *Nusikaltimų kvalifikavimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1970, p. 57.

Kaltininkas suvokia veikos pavojingumą, numato, jog gali kilti baudžiamajame įstatyme numatyti padariniai – didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams – ir jų nori arba sąmoningai leidžia jiems atsirasti, todėl inkriminuojant savavaldžiavimą būtina nustatyti minėtus požymius⁵⁰⁶. Kaltininkas gali numatyti neišvengiamą savo poelgio baigtį, bet gali juos numatyti ir tik kaip tikėtinus. Bet kuriuo atveju tyčiai visada reikia pakankamai didelio padarinių kilimo tikėtinumo⁵⁰⁷. Savavaldžiavimo kvalifikavimui reikšmės neturi tyčios susiformavimo momentas.

Baudžiamojoje teisėje iš esmės vieningai sutariama, kad nustatant tyčinės kaltės intelektinį momentą yra būtina, kad kaltininkas suvoktų visas aplinkybes, sudarančias nusikaltimo objektyviąją pusę⁵⁰⁸. Asmens, tyčia darančio nusikalstamą veiką, suvokimo dalykas yra visi baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje įvardyti objektyvieji požymiai ir iš įstatymo kylančios jų ypatybės. Tačiau nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių suvokimo nereiktų tapatinti ir su baudžiamajame įstatyme vartojamų sąvokų supratimu. Kaltininko padarytos įstatymo aiškinimo klaidos negali šalinti jo tyčios, jeigu jis, nepaisant padarytos klaidos, teisingai suprato įstatyme aprašytos faktinės aplinkybės turinį⁵⁰⁹.

Iš esmės tai reiškia, jog kaltininkas turi suvokti, kad savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, vykdydamas ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens teisę, kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams gali padaryti didelę žalą. Kaltininkui negalint suvokti padarytos žalos dydžio, t. y. jog ji bus didelė, veika neturėtų būti

⁵⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-492/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.

⁵⁰⁷ PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. 2-ras papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 343–355.

⁵⁰⁸ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 205–207.

⁵⁰⁹ BIKELIS, Skirmantas. *Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 56–57, 81.

kvalifikuojama kaip savavaldžiavimo nusikaltimas⁵¹⁰. Be to, kaltininkas turi suvokti ne tik savo veiksmų faktinę pusę, bet ir tai, jog elgiasi neteisėtai – savo ar kito asmens teisę įgyvendina nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos. Kaltininkas taip pat turi suvokti, jog jį ir nukentėjusį asmenį sieja tam tikras teisinis santykis.

Kaltininko veikos kvalifikavimą kaip savavaldžiavimą gali lemti ir subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai, tiksliau, pagrįstas manymas, kad jis paimdamas turtą įgyvendina tikrą ar tariamą savo teisę į šį turtą. Todėl, jei paimdamas svetimą turtą, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, kaltininkas mano, kad atsiima savo turtą, ar yra įsitikinęs, jog veikia vykdydamas kito asmens turtines teises, minėti veiksmai, atsižvelgiant į subjektyvius veikos požymius bei kitas veikos aplinkybes, gali būti kvalifikuojami pagal LR BK 294 straipsnį⁵¹¹.

Kaltininko manymas turi būti objektyviai pagrįstas. Jei kaltininko manymas nėra objektyviai pagrįstas, veika nekvalifikuojama kaip

⁵¹⁰ Pavyzdžiui, vienoje byloje kasacinis teismas konstatavo, jog iš bylos duomenų matyti, kad UAB „(duomenys neskelbtini)“ akcijų rinkos vertė buvo nustatyta tik trečią kartą nagrinėjant bylą apeliacine tvarka. Byloje nėra jokių duomenų apie tai, kad reikalaujamų perduoti akcijų rinkos vertę S. B. žinojo nusikalstamos veikos darymo metu. Todėl kasatoriaus argumentas, kad tos vertės jis nežinojo ir negalėjo žinoti, nes jai nustatyti prireikė specialių žinių (teismas tam paskyrė ekspertizę), yra pagrįstas. BK 15 straipsnio nuostatos, jog tyčios atveju kaltininkas turi suvokti daromos veikos pavojingumą, reiškia, kad jis turi suvokti visus veikai kvalifikuoti pagal atitinkamą LR BK specialiosios dalies normą būtinus elementus. Tam, kad būtų pagrindas S. B. veiksmus, išreikalaujant UAB „(duomenys neskelbtini)“ akcijas, kvalifikuoti taip, kaip tai padarė apeliacinės instancijos teismas (kaip turto prievartavimo ir savavaldžiavimo idealiąją sutaptį), buvo būtina nustatyti, jog kaltininkas suvokė, kad reikalauja perduoti turtą (akcijas), kurių vertė aiškiai viršija jo investicijas į bendrą verslą, t. y. kad akcijų vertė yra žymiai didesnė už pinigų sumą, kurią jis sumokėjo tas akcijas pirksdamas. Nežinodamas reikalaujamų akcijų rinkos vertės, aptariamoms aplinkybėms S. B. suvokti negalėjo. Nenustačius vieno iš nusikaltimo sudėties požymių (subjektyviosios pusės – tyčios) S. B. nusikalstama veika negalėjo būti kvalifikuota pagal LR BK 181 straipsnio 3 dalį [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-392/2010].

⁵¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-476/2006.

savavaldžiavimas⁵¹². Taigi konkrečios bylos kontekste turi būti vertinama, ar kaltininkas objektyviai turi pagrindą manyti, kad jo reikalavimas yra pagrįstas. Jei kaltininko pasisavintas turtas ženkliai viršija jo reikalavimo apimtį, tai tokia veika negali būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas, o kvalifikuojama kaip atitinkamas nusikaltimas nuosavybei.

Akcentuotina, jog subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai padeda atriboti turto prievartavimą nuo savavaldžiavimo. Paneigiant turto prievartavimą ir veiką kvalifikuojant kaip savavaldžiavimą, būtina nustatyti, kad kaltininkas, reikšdamas turtines pretenzijas, iš tikrųjų turėjo teisinį pagrindą (realios teisės įgyvendinimas) arba sąžiningai klydo, manydamas, kad toks pagrindas egzistuoja (tariamoms teisėms įgyvendinimas). Tačiau neleistina, jog kvalifikavimo pagrindas būtų vien tik kaltininko subjektyvus gyvenimo taisyklių ir teisingumo suvokimas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamoje praktikoje taip pat pripažįstama, kad būtina nustatyti, jog kaltininkas sąžiningai klydo, t. y. negalėjo arba neturėjo suprasti, kad jokios realiai egzistuojančios teisės nėra⁵¹³.

Turto prievartavimą ir savavaldžiavimą vienija reikalavimas perduoti turtą ar turtinę teisę ir galbūt tolesni veiksmai, nukeipti į tariamos reikalavimo teisės įgyvendinimą. Taigi išoriškai objektyvieji ir turto prievartavimo, ir savavaldžiavimo požymiai yra panašūs. Esant savavaldžiavimui, kaltininkas (pagrįstai ar dėl klaidos) suvokia, kad jis turi reikalavimo teisę į pas kitą asmenį esantį turtą. O esant turto prievartavimui, kaltininkas suvokia, kad

⁵¹² Pavyzdžiui, E. R. buvo nuteistas už tai, kad, veikdamas kartu su D. S., iš nukentėjusiajam L. Š. priklausančio buto pagrobė turtą, kurio bendra vertė 456 Lt (apie 132,07 Eur). Nors nukentėjusysis L. Š. pripažino, kad jis buvo skolingas nuteistajam E. R., tačiau pripažino tik 4 Lt (apie 1,16 Eur) skolą, kai tuo tarpu buvo užvaldytas 456 Lt (apie 132,07 Eur) vertės turtas. Be to, pavogti daiktai neturi jokio ryšio su tariama teise. Šie daiktai buvo nukentėjusiojo nuosavybė ir jo teisės į šiuos daiktus niekas, tarp jų ir kasatorius, neginčijo. Nukentėjusysis, skirtingai nei teigė nuteistasis, nurodė, kad jis buvo skolingas E. R. ne 30 Lt (apie 8,69 Eur), o 4 Lt (apie 1,16 Eur), taigi, akivaizdu, kad nuteistojo pagrobto svetimo L. Š. priklausančio turto vertė, t. y. 456 Lt (apie 132,07 Eur), žymiai viršijo tiek nuteistojo, tiek nukentėjusiojo nurodytą skolos sumą. Šios objektyvios aplinkybės atskleidžia nuteistojo E. R. nusikalstamo sumanymo turinį – jo tikslą neteisėtai ir neatlygintinai užvaldyti svetimą turtą, o ne realizuoti savo tikrą ar tariamą teisę [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-476/2006]. Kaip matyti, E. R. neturėjo jokio pagrindo manyti, kad turi teisę reikalauti 456 Lt (apie 132,07 Eur), be to, jis pats patvirtino, kad skola sudarė tik 30 Lt (apie 8,69 Eur), tai reiškia, jog jis žinojo, kad jo reikalavimas nėra skirtas įgyvendinti jo turimą teisę.

⁵¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-53/2014.

jokios teise pagrįstos teisės reikalauti iš kito asmens perduoti jam turtą jis neturi. Esant savavaldžiavimui, kaltininkas suvokia, kad jis, nors ir neteisėtomis priemonėmis, tačiau įgyvendina jam ar kitam asmeniui, jo manymu, realiai priklausančią teisę. O turto prievartautojas suvokia savo turtinio reikalavimo neteisėtumą ir nepagrįstumą⁵¹⁴.

Vienoje byloje, atribodamas turto prievartavimą nuo savavaldžiavimo, kasacinis teismas konstatavo, jog esminis skirtumas yra tas, ar turtas iš nukentėjusiųjų buvo prievartaujamas, ar pinigai nuteistiesiems buvo mokami kitais pagrindais⁵¹⁵. Taigi savavaldžiautojo psichiniam santykiui su daroma nusikalstama veika būdingas įsitikinimas, kad jis, nors ir neteisėtomis priemonėmis, tačiau įgyvendina jam ar kitam asmeniui priklausančią teisę. Tuo tarpu turto prievartautojas suvokia savo turtinio reikalavimo neteisėtumą⁵¹⁶.

Kaltės klausimas taip pat aktualus nustatant, ar teisės turėtojas bendrininkavo su asmeniu, įgyvendinusių teisės turėtojo, t. y. kito asmens,

⁵¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-296/2013.

⁵¹⁵ Kasacinis teismas konstatavo, jog žemesnės instancijos teismai pagrįstai sprendė, kokiu pagrindu – savanorišku ar prievartiniu – susiformavo piniginės duoklės ryšiai tarp nukentėjusiųjų ir nuteistųjų. Byloje surinkti įrodymai patvirtina, to iš esmės neneigia ir V. T. bei A. L., kad jie susirado nukentėjusiąsias ir pasiūlė savo „apsaugos“ paslaugas, patys nustatė kainą, mokėjimo periodiškumą, o taip pat ir atskiras sąlygas dėl galimybės pasitraukti iš prostitucijos veiklos ir pan. Šie klausimai su nukentėjusiomis nebuvo derinami, juos nuteistieji nustatė savo iniciatyva ir nuožiūra. Tokiu atveju negalima kalbėti apie susitarimo savanoriškumą ar veiklos partnerystę. Atsakant į kasatorių argumentus, kad nukentėjusiosios beveik dvejus metus sutiko su tokiomis sąlygomis ir bendradarbiavo su jais naudodamosi jų „apsaugos“ paslaugomis, pažymėtina tai, jog šiai situacijai negalima taikyti tipinių sandorių galiojimo bei jų nutraukimo taisyklių. Nukentėjusiosios vertėsi nelegalia veikla, todėl situacija joms nebuvo palanki, kad kreiptųsi į teisės saugos institucijas dėl neteisėtų nuteistųjų veiksmų su jomis. Šią aplinkybę suprato ir nuteistieji, pasinaudodami situacija, kad nukentėjusiosios užsiima veikla, kuri yra uždrausta ir, savaime suprantama, tokia veikla yra už visuomenės teisinio reguliavimo ribų. Prostitucija besiverčiančioms nukentėjusiosioms vien „apsaugos“ paslaugų pasiūlymo faktas bei vienašališkas duoklės ir kitų sąlygų nustatymas buvo suprantamas kaip vertimas perduoti turtą [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-306/2006]. Galima teigti, jog kasacinis teismas teisingai atriboja savavaldžiavimą nuo turto prievartavimo. Minėtoje byloje atribojimas buvo atliktas pinigų mokėjimo pagrindu. Kaip teisingai konstatavo kasacinis teismas, nukentėjusiosios neturėjo jokio pagrindo mokėti nuteistiesiems pinigų „už apsaugą“, o pinigų mokėjimas buvo nulemtas pačių nuteistųjų veiksmų, pasinaudojus situacija, jog nukentėjusiosios užsiima neteisėta veikla.

⁵¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-432/2009.

tikrą ar tariamą teisę, ar veikoje yra vykdytojo ekscesas⁵¹⁷. Šio klausimo aktualumą patvirtina tai, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė parodo, kad daugiau nei trečdalis visų savavaldžiavimų padaroma bendrininkaujant, o kvalifikuotų – apie pusę.

Pagal LR BK 24 straipsnio 1 dalį bendrininkavimas yra tyčinis bendras dviejų ar daugiau tarpusavyje susitarusių pakaltinamų ir sulaukusių baudžiamojo įstatymo 13 straipsnyje nustatyto amžiaus asmenų dalyvavimas darant nusikalstamą veiką. Tai reiškia, kad atstovaujajam baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą turėtų kilti tuo atveju, jei jis yra susitaręs su kaltininku padaryti savavaldžiavimą. Tuo atveju, jei atstovaujамasis ir kaltininkas nėra susitarę dėl savavaldžiavimo, tai atstovaujамasis už savavaldžiavimą neturėtų atsakyti, nes jo veikoje nėra tyčios.

Jei teisės turėtojas nesuvokia, jog kaltininkas neišvengiamai ar tikėtinai įgyvendins teisės turėtojo tikrą ar tariamą teisę savavališkai nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos ir padarys didelę žalą kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams (paprastas savavaldžiavimas) ar atlikdamas minėtus veiksmus panaudos fizinę ar psichinę prievartą ir taip pat padarys didelę žalą kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams (kvalifikuotas savavaldžiavimas), tai teisės turėtojui neturėtų kilti baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą.

Kita vertus, jei teisės turėtojas tiesiogiai dalyvauja darant nusikalstamą veiką, tačiau neatlieka jokių aktyvių veiksmų, tai tam, kad jam kiltų baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą, jis turi suvokti, jog kaltininkas įgyvendins teisės turėtojo teisę nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos ir

⁵¹⁷ Vykdytojo ekscesas – veiksmai, kurie nors kartais ir turi ryšį su bendrai daroma veika, bet nebuvo apimti bendrininkų tyčia [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 282]. Kitaip tariant, vykdytojo ekscesas yra bendrininkų susitarimo ribų peržengimas, kai vykdytojas padaro tokių veiksmų, kurie savo pobūdžiu, apimtimi arba padarymo būdu neatitinka susitarimo turinio ir sudaro kvalifikuotą to nusikaltimo rūšį, arba kai jis padaro dar kokį nors kitą nusikaltimą, dėl kurio su kitais bendrininkais nebuvo susitarta [KLIMKA, Alfonsas; APANA VIČIUS, Martynas; MISIŪNAS, Jonas. *Tarybinė baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mintis, 1972, p. 169]. Pažymėtina, kad A. Gutauskas siūlo vykdytojo ekscesą vadinti bendrininko ekscesu, nes susitarimą gali pažeisti ne tik vykdytojas, bet ir kiti bendrininkai [GUTAUSKAS, Aurelijus. Vykdytojo eksceso problema baudžiamosios teisės teorijoje ir praktikoje. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 7(85), p. 49].

jog kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams tikėtina ar neišvengiamai bus padaryta didelė žala ir norėti tokios žalos arba sąmoningai leisti jai kilti.

Kitu atveju veikoje gali būti konstatuotas bendrininko ekscesas. Nustatant, ar buvo ekscesas ar ne, siūlytina vadovautis dviem kriterijais: pirma, koks buvo bendrininkų susitarimas ir ar tiksliai apibrėžtas ar ne; ir antras kriterijus – jei susitarimas nebuvo tiksliai apibrėžtas, reikėtų nustatyti, ar vykdytojo veiksmai buvo tikėtini ar ne⁵¹⁸. Svarbu ir tai, kad bendrininkas suvokia, jog kitas bendrininkas savavaldžiauja, pritaria bendrininko ketinimams ir dalyvauja realizuojant nusikaltimo sudėtį⁵¹⁹.

Prie subjektyviųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių priskiriami ir nusikalstamos veikos padarymo motyvas ir tikslas⁵²⁰. Lietuvos baudžiamosios teisės literatūroje nėra nurodoma, kad būtinieji savavaldžiavimo požymiai yra tikslas ir motyvas⁵²¹, todėl šie požymiai, kaip ir Rusijoje, yra fakultatyvūs⁵²². Tačiau kaltininko tikslas ir motyvas turi reikšmės sprendžiant bausmės skyrimo klausimus ir individualizuojant bausmę (LR BK 54 straipsnio 2 dalies 3 punktas)⁵²³, todėl turi būti išnagrinėti kiekvienoje byloje.

Dažniausiai savavaldžiavimas padaromas iš savanaudiškų motyvų. Savavaldžiavimas taip pat gali būti padaromas dėl skriaudos, klaidingai

⁵¹⁸ GUTAUSKAS, Aurelijus. Vykdytojo eksceso problema baudžiamosios teisės teorijoje ir praktikoje. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 7(85), p. 49.

⁵¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-150/2013.

⁵²⁰ Nusikalstamos veikos motyvas pagal baudžiamosios teisės teoriją yra veikos priežastis, paskata, nusikalstamo elgesio varomoji jėga ar savęs pateisinimas [KLIMKA, Alfonsas; APANAVIČIUS, Martynas; MISIŪNAS, Jonas. *Tarybinė baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mintis, 1972, p. 182; PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. 2-ras papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 411–415]. Kitaip tariant, tai suvoktos vidinės paskatos, kurios nulemia asmens pasiryžimą padaryti nusikalstamą veiką. Nusikalstamos veikos padarymo tikslas – asmens įsivaizduojami objektyvios tikrovės pasikeitimai, kurie turi atsirasti dėl nusikaltimo padarymo [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 214].

⁵²¹ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 98–100; ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. Specialioji dalis (213–330 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 493–494.

⁵²² СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты)*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В. П. Татищева (институт), 2006, p. 88.

⁵²³ GAVRILOVIENĖ, Marta. Asmenų, priklausomų nuo narkotikų, bausmės vykdymo atidėjimo teisiniai aspektai: patirtis Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 70(62), p. 100.

suvokto būtinumo veikti, įsitikinimo savo teisumu, religinių ar anarchistinių motyvų⁵²⁴. Savavaldžiavimas dažniausiai padaromas siekiant susigrąžinti skolą, atlyginti nusikalstama veika ar deliktu padarytą žalą⁵²⁵.

Apibendrinant galima teigti, jog savavaldžiavimas yra tik tyčinė veika, pasireiškianti tiesiogine arba netiesiogine tyčia. Savavaldžiavimo subjekto kaltę reikia nustatyti ne tik veikos, bet ir jos padarinių atžvilgiu. Kaltininkui negalint suvokti padarytos žalos dydžio, t. y. jog ji bus didelė, veika neturėtų būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimo nusikaltimas. Kaltininkas turi suvokti ne tik savo veiksmų faktinę pusę, bet ir tai, jog elgiasi neteisėtai – savo ar kito asmens teisę įgyvendina nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos. Kaltininkas taip pat turi suvokti, jog jį ir nukentėjusį asmenį sieja tam tikras teisinis santykis. Tikslas ir motyvas nėra būtinieji savavaldžiavimo požymiai, tačiau jie turi reikšmės sprendžiant bausmės skyrimo klausimus ir individualizuojant bausmę.

Paneigiant turto prievartavimą ir veiką kvalifikuojant kaip savavaldžiavimą būtina nustatyti, kad kaltininkas, reikšdamas turtines pretenzijas, iš tikrųjų turėjo teisinį pagrindą (realios teisės įgyvendinimas) arba

⁵²⁴ СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты)*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В. П. Татищева (институт), 2006, p. 89.

⁵²⁵ Rusijoje atlikti kriminalistiniai savavaldžiavimo tyrimai parodo, jog savavaldžiavimą pagal veikos padarymo būdą galima skirstyti į tris pagrindines grupes: 1) savavališki veiksmai, susiję su turto užvaldymu (pavyzdžiui, siekiant atgauti skolą); 2) savavališki veiksmai, susiję su privertimu nukentėjusį asmenį atlikti kokius nors kaltininko reikalaujamus veiksmus (pavyzdžiui, savavališkas „užstato“ paėmimas, kad nukentėjęs asmuo atliktų tam tikrus veiksmus); 3) savavališki veiksmai, susiję su keršto demonstravimu už kokias nors, kaltininko nuomone, nukentėjusio asmens padarytas neteisėtas veikas (pavyzdžiui, kaltininko nuomone, savavališkas statinio sunaikinimas ar sugadinimas). Rusijoje savavaldžiavimas dažniausiai padaromas savavališkais veiksmais, susijusiais su svetimo turto užvaldymu, siekiant patenkinti kreditorinį kaltininko reikalavimą [ГРИГОРЬЕВА, Юлия Владимировна. *Методика расследования самоуправства*: автореферат. Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность (12.00.09). Краснодар: Кубанский государственный университет, 2010, p. 10–11]. Išnagrinėjus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką nuo 2005 m. iki 2014 m. galima padaryti išvadą, kad ir Lietuvoje savavaldžiavimas dažniausiai padaromas savavališkais veiksmais, susijusiais su svetimo turto užvaldymu, siekiant patenkinti kreditorinį kaltininko reikalavimą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė rodo, kad kaltinamieji kaltinami dėl savavališkų veiksmų siekiant susigrąžinti skolą (apie 35 % veikų), pavyzdžiui, suteiktą paskolą; dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo (apie 26 % veikų), pavyzdžiui, vagystės; dėl disponavimo nekilnojamoju turtu (apie 13 % veikų), pavyzdžiui, priverstinio nuomininko iškeldinimo; dėl deliktu padarytos žalos atlyginimo (apie 7 % veikų), pavyzdžiui, eismo įvykio metu padarytos žalos automobiliui; siekiant priversti nukentėjusį asmenį atlikti kokius nors kaltininko reikalaujamus veiksmus (apie 8 % veikų), pavyzdžiui, vykdyti jungtinės veiklos sutartį; taip pat dėl kitokių tikslų (apie 11 % veikų).

sąžiningai klydo, manydamas, kad toks pagrindas egzistuoja (tariamoms teisėms įgyvendinimas). Savavaldžiautojo psichiniam santykiui su daroma nusikalstama veika būdingas įsitikinimas, kad jis, nors ir neteisėtomis priemonėmis, tačiau įgyvendina jam ar kitam asmeniui priklausančią teisę. O turto prievartautojas suvokia savo turtinio reikalavimo neteisėtumą.

2. Kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties požymiai

Nusikalstamų veikų sudėtys baudžiamosios teisės teorijoje pagal pavojingumo laipsnį skirstomos į pagrindines, kvalifikuotas ir privilegijuotas⁵²⁶. Pagrindinė nusikalstamos veikos sudėtis neturi nei didinančių, nei mažinančių atitinkamos rūšies nusikalstamos veikos pavojingumą požymių. Todėl LR BK 294 straipsnio 1 dalyje yra aprašyta pagrindinė savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis, nes joje yra nurodytas minimalus kiekis nusikalstamos veikos požymių, parodančių veikos priešingumą teisei.

Kvalifikuota nusikalstamos veikos sudėtis – tai sudėtis, be bendrų atitinkamos rūšies nusikalstamos veikos požymių, turinti požymių, didinančių šios rūšies nusikalstamos veikos pavojingumą. LR BK 294 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis, kadangi fizinės ar psichinės prievartos panaudojimas didina savavaldžiavimo pavojingumą, tai patvirtina ir griežtesnė sankcija už kvalifikuotą savavaldžiavimą (griežčiausia bausmė – laisvės atėmimas iki penkerių metų, kai už paprastą savavaldžiavimą – iki trejų metų).

Privilegijuota nusikalstamos veikos sudėtis – tai sudėtis, be bendrų atitinkamos rūšies nusikalstamos veikos požymių, turinti požymius, mažinančius veikos pavojingumą. Tokia savavaldžiavimo sudėtis baudžiamajame įstatyme nėra įtvirtinta. Taigi įstatymų leidėjas baudžiamajame įstatyme įtvirtino pagrindinę ir kvalifikuotą savavaldžiavimo sudėtis, tokiu

⁵²⁶ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 153–154.

būdu diferencijuodamas atsakomybę už savavaldžiavimą, padarytą nepanaudojus fizinės ar psichinės prievartos ir padarytą panaudojus tokią prievartą.

Kasacinis teismas buvo suformavęs iš esmės vieningą LR BK 294 straipsnio 2 dalies taikymo ir aiškinimo praktiką, kad minėta norma taikoma nustatčius šioje dalyje numatytą požymį, t. y. psichinės ar fizinės prievartos panaudojimą. Tai reiškė, jog veiksmai, kai savavaldžiavimas padaromas panaudojant fizinę ar psichinę prievartą, pripažįstami nusikalstamais ir kvalifikuojami pagal LR BK 294 straipsnio 2 dalį, net ir nenustačius didelės žalos požymio⁵²⁷.

Minėta kasacinio teismo praktika konstatuota, kad fizinės ar psichinės prievartos panaudojimas rodo didesnę veikos pavojingumą, kuris yra pakankamas baudžiamajai atsakomybei už savavaldžiavimą kilti, todėl, kvalifikuojant veiką kaip kvalifikuotą savavaldžiavimą, didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio nustatymas nėra būtinas. Taip kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis apėmė visus pagrindinės savavaldžiavimo sudėties požymius, išskyrus didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymį. Ši kasacinio teismo praktika buvo grindžiama savavaldžiavimo samprata, kildinama iš ATPK 188 straipsnio, numatančio administracinę atsakomybę už savavaldžiavimą, analizės⁵²⁸.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2012 m. lapkričio 29 d. pakeitė anksčiau suformuotą praktiką ir konstatavo, kad būtinas kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties požymis yra ir didelė žala asmens teisėms ar

⁵²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-464/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-778/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-167/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-383/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-79/2012.

⁵²⁸ Kasacinio teismo padaryta ATPK 188 ir LR BK 294 straipsnių analizė leido manyti, kad administracinė atsakomybė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams ar fizinės arba psichinės prievartos panaudojimo nustatymo nereikalauja, o kaip tik akcentuoja, kad administracine prasme savavaldžiavimas yra tada, kai nepadaroma esminė žala. Todėl psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas yra pakankamas baudžiamajai atsakomybei pagal LR BK 294 straipsnio 2 dalį kilti [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-279/2005].

teisėtiems interesams ir kad būtent didelės žalos požymio nustatymas identifikuoja savavališko subjektinės teisės vykdymo pavojingumą, būtiną baudžiamajai atsakomybei už tai kilti: remiantis sisteminiu, loginio teisės aiškinimo metodais, kaltinimas pagal LR BK 294 straipsnio 2 dalį turi būti pagrįstas visų požymių, įtvirtintų LR BK 294 straipsnio 1 dalyje, visuma, taip pat ir to, kad savavaldžiauta panaudojant psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui, nustatymu⁵²⁹. Tačiau tokių argumentų pagrįstumas reikalauja išsamesnės analizės⁵³⁰.

LR BK 294 straipsnio 1 dalies dispozicijoje įtvirtinta ne tik veika, bet ir padariniai bei priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių. Padariniai pasireiškia didele žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams, veika – savavališku, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuotos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės vykdymu, priežastinis ryšys – dėl savavališko teisės vykdymo padaroma didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Šie požymiai apibūdina savavaldžiavimą baudžiamojo įstatymo prasme.

Pagal ATPK 188 straipsnio 1 dalį savavaldžiavimas apibūdinamas kaip – savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, savo tikros ar tariamos teisės, ginčijamos kito asmens, vykdymas, užtraukiantis administracinę atsakomybę, jei nekyla padarinių – esminės žalos piliečių teisėms ar teisėtiems interesams arba valstybinėms ar visuomeninėms įmonėms, įstaigoms arba organizacijoms.

Atlikus LR BK 294 straipsnio 1 dalies ir ATPK 188 straipsnio analizę, matyti, kad minėtos normos pateikia skirtingas savavaldžiavimo sampratas: 1) administracinio teisės pažeidimo sudėtyje reglamentuojama, kad savavaldžiaujant įgyvendinama tik tikra ar tariama teisė, ginčijama kito

⁵²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.

⁵³⁰ Tai argumentuotina tuo, jog kasacinis teismas pakeitė nuo LR BK 294 straipsnio 2 dalies įsigaliojimo suformuotą šios normos taikymo ir aiškinimo praktiką. Be to, iki praktikos pakeitimo žemesnės instancijos teismai jau anksčiau motyvuodavo, kad didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams yra būtinasis kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties požymis, tačiau kasacinis teismas su tokiais motyvais nesutikdavo (pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-464/2007).

asmens, o LR BK 294 straipsnio 1 dalyje – kad savavaldžiaujant gali būti įgyvendinama ir pripažįstama, bet nerealizuota teisė; 2) administracinė atsakomybė už savavaldžiavimą kyla tik įgyvendinant savo, baudžiamoji – ir kito asmens tikrą ar tariamą teisę; 3) savavaldžiavimo administracinio teisės pažeidimo sudėtis yra formali, o pagrindinė savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis yra materialinė, numatanti, kad savavaldžiaujant būtų padaryta didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Taigi minėtose normose pateikiamos iš esmės skirtingos savavaldžiavimo sampratos.

Galima daryti išvadą, jog ankstesnė kasacinio teismo praktika, kuria savavaldžiavimo samprata kildinta iš ATPK 188 straipsnio, buvo ydinga, nes minėtoje normoje pateikiama kitokia nei LR BK 294 straipsnio 1 dalyje savavaldžiavimo samprata. Tai reiškia, kad ATPK 188 straipsnyje pateiktos savavaldžiavimo sampratos, aiškinant LR BK 294 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą požymį „savavaldžiavo“, pasitelkti nederėtų.

LR BK 294 straipsnio 2 dalies dispozicijos požymis „savavaldžiavo“, skirtingai nei pagrindinėje savavaldžiavimo sudėtyje, šioje straipsnio dalyje išsamiai neaprašytas, todėl neaišku, ar LR BK 294 straipsnio 2 dalis nukreipia į savavaldžiavimo sampratą ar tik į veikos požymį, numatytą LR BK 294 straipsnio 1 dalyje.

„Lietuvių kalbos žodyne“ žodžio „savavaldžiavimas“ aiškinimas nukreipia į žodį savivaliauti, kurio viena reikšmė – savavališkai, neteisėtai, neleistinais elgtis⁵³¹. Kaip matyti, lingvistinis metodas neatskleidžia požymio „savavaldžiavo“ turinio, todėl būtina pasitelkti kitus teisės aiškinimo metodus.

Dauguma baudžiamajame įstatyme įtvirtintų nukreipiamųjų dispozicijų nukreipia ne į visą nusikalstamos veikos, numatytos kitoje to paties straipsnio dalyje, sudėtį, bet tik į joje įtvirtintą veikos požymį, vartojant konstrukciją „tas, kas padarė šio straipsnio [...] dalyje numatytą veiką“ (pavyzdžiui, LR BK 157 straipsnio 2 dalis, LR BK 179 straipsnio 2 dalis ir kt.) arba „tas, kas atlikdamas šio straipsnio [...] dalyje numatytus veiksmus [...]“ (LR BK

⁵³¹ Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008) [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 20 d.]. Prieiga per internetą: <www.lkz.lt>.

283 straipsnio 2 dalis). Vartojant panašią konstrukciją yra įtvirtinta baudžiamoji atsakomybė už kvalifikuotą savavaldžiavimą Rusijos BK 330 straipsnio 2 dalyje („ta pati veika, padaryta panaudojant smurtą ar grasinant jį panaudoti“), o tai reiškia, kad nukreipiama tik į veikos požymį, bet ne į savavaldžiavimo sampratą. Tačiau LR BK 294 straipsnio 2 dalies dispozicijoje nevertojamos panašios konstrukcijos, o vartojamas požymis „savavaldžiavo“.

Manytina, kad nagrinėjama problema atsirado būtent dėl minėtos įstatymų leidėjo pasirinktos teisinės technikos. Dar E. Bieliūnas atkreipė dėmesį, kad formuojant kvalifikuotą sudėtį reikėtų rašyti apie „tokią pat veiką“, o jeigu pagrindinė sudėtis turi alternatyvų – „tokias pat veikas“. Numatant nusikaltimus, padaromus tik aktyviu elgesiu, derėtų rašyti konkrečiau: „toks pat veiksmas (veikimas)“, „tokie pat veiksmai“. Tačiau to nepaisoma, todėl gali pasitaikyti, jog sudėtingesniame straipsnyje išdėstytos normos turinys bus suvoktas neteisingai, pernelyg stačiai⁵³².

Įstatymų leidėjui vartojant minėtas formuluotes, teisės praktikai nebūtų susidūrę su minėta problema, o kai kurie asmenys nebūtų buvę nuteisti už kvalifikuotą savavaldžiavimą, nepadarius didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Tačiau įstatymų leidėjas galimai sąmoningai kvalifikuotoje savavaldžiavimo sudėtyje nevertėjo formuluočių „ta pati veika“ ir pan.

Nuo 1995 m. sausio 1 d. iki 2003 m. balandžio 30 d. galiojusioje baudžiamojo įstatymo redakcijoje savavaldžiavimas buvo apibrėžiamas kaip „savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės, kuri yra ginčijama arba pripažįstama, bet nerealizuojama, vykdymas, padaręs didelę žalą asmens, įmonės, įstaigos ar organizacijos teisėms ar teisėtiems interesams, arba grasinant pavartoti fizinį smurtą prieš nukentėjusįjį ar jo artimuosius arba sunaikinti ar sugadinti jų turtą (savavaldžiavimas)“ (214 straipsnio 1 dalis). Įstatymų leidėjas, skliausteliuose įrašydamas žodį „savavaldžiavimas“, buvo įtvirtinęs, jog į savavaldžiavimo sampratą patenka visi minėti nusikalstamos veikos sudėties požymiai.

⁵³² BIELIŪNAS, Egidijus. Kvalifikuota nusikaltimo sudėtis. *Teisės apžvalga*, Nr. 3, 1990, p. 8.

Įsigaliojus naujam baudžiamajam įstatymui, minėtas straipsnis buvo išskaidytas į dvi dalis: LR BK 294 straipsnio 1 dalyje įtvirtinant savavaldžiavimo sampratą, o LR BK 294 straipsnio 2 dalyje terminu „savavaldžiavo“ nukreipiant į savavaldžiavimo sampratą. Taigi anksčiau galiojusioje baudžiamojoje įstatymo redakcijoje savavaldžiavimas buvo veika, kurios padariniai yra didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams, arba veika, kuri padaryta panaudojus psichinę prievartą. Todėl istorinė savavaldžiavimo analizė leidžia daryti prielaidą, jog ir LR BK 294 straipsnio 1 dalyje, ir LR BK 294 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos veikos yra savarankiški, alternatyvūs savavaldžiavimai.

Tačiau tuo metu buvo numatyta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis – savavaldžiavimas, padarytas grupės iš anksto susitarusių asmenų arba asmens, turinčio teistumą už savavaldžiavimą, – kuri per požymį „savavaldžiavimas“ nukreipdavo į savavaldžiavimo sampratą, įtvirtintą 1961 m. LR BK 214 straipsnio 1 dalyje. Taigi iš esmės analogiška situacija buvo ir galiojant 1961 m. LR BK. Vadinasi, istoriškai požymis „savavaldžiavimas“ nukreipia į straipsnio 1 dalį. Tai suponuoja, jog ir LR BK 294 straipsnio 2 dalyje numatytas požymis „savavaldžiavo“ nukreipia į LR BK 294 straipsnio 1 dalį.

E. Bieliūnas ir G. Švedas nurodo, jog LR BK 294 straipsnio 2 dalyje pavartotas modifikuotas terminas „savavaldžiavo“ (o ne tradicinės formuluotės apie padarytą veiką ar veiksmus, numatytus straipsnio 1 dalyje ar panašiai), kuris leidžia teigti, jog prireikus perėjimas iš šio straipsnio 1 dalies į 2 dalį yra netiesioginis, bet per straipsnio pavadinimą kaip tam tikrą norminę jungtį⁵³³.

Taigi LR BK 294 straipsnio pavadinimas, kaip tam tikra norminė jungtis, kartu su istorine analize, patvirtina, jog LR BK 294 straipsnio 2 dalyje vartojamas terminas „savavaldžiavo“ apima visus LR BK 294 straipsnio 1 dalyje įtvirtintus požymius. Todėl LR BK 294 straipsnio 2 dalyje pavartotas terminas „savavaldžiavo“ nukreipia ne į LR BK 294 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą veikos požymį, bet į šioje dalyje įtvirtintą savavaldžiavimo sampratą.

⁵³³ BIELIŪNAS, Egidijus; ŠVEDAS, Gintaras. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnių pavadinimai ir jų reikšmė. *Teisė*, 2013, Nr. 88, p. 49.

Darytina išvada, jog savavaldžiavimo samprata yra pateikta LR BK 294 straipsnio 1 dalyje ir apima visus nusikalstamos veikos sudėties požymius, įtvirtintus šioje straipsnio dalyje. Tai suponuoja, kad savavaldžiavimas, padarytas panaudojus fizinę ar psichinę prievartą, tačiau nepadarius didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams, neužtraukia baudžiamosios atsakomybės pagal LR BK 294 straipsnio 2 dalį⁵³⁴.

Teigtina, kad kaltinimas pagal LR BK 294 straipsnio 2 dalį turi būti pagrįstas visų požymių, įtvirtintų LR BK 294 straipsnio 1 dalyje, visuma, taip pat nustatymu ir to, kad savavaldžiauta panaudojant psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui. Tai reiškia, kad anksčiau atlikta pagrindinės savavaldžiavimo sudėties analizė pritaikoma ir kvalifikuotai savavaldžiavimo sudėčiai, todėl šioje disertacijos dalyje bus nagrinėjami tik skirtingi objektyvieji ir subjektyvieji savavaldžiavimo požymiai.

Bendriausia prasme kvalifikuotas savavaldžiavimas pasireiškia, panaudojus fizinę ar psichinę prievartą, savavališku, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuotos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės vykdymu, padarant didelės žalos kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams.

Baudžiamojo įstatymo specialiojoje dalyje formuluotė „fizinė prievarta“ vartojama tik trijuose straipsniuose⁵³⁵. Dažniausiai vartojama formuluotė „panaudojo smurtą“, „fizinį smurtą“ ar „smurtą ar kitokią prievartą“. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ žodis „smurtas“ apibūdinamas kaip „šturkšti prievarta“, o prievarta – „jėgos vartojimas, vertimas ką daryti“. O

⁵³⁴ Pažymėtina, kad, nepripažinus didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams būtinuaju kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties požymiu, kaip savavaldžiavimas gali būti kvalifikuotas ir baudžiamojo įstatymo prasme nepavojingos veikos. Pavyzdžiui, apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad V. N. panaudojo psichinę prievartą siekdamas priversti įvykdyti reikalavimą – grasino neatiduoti akinių nukentėjusiajam, jei šis nepripūs padangos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2011 m. rugsėjo 27 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-383/2011 panaikino žemesnės instancijos teismų nuosprendžius ir baudžiamąją bylą nutraukė argumentuodamas, jog grasinimas negrąžinti akinių įvykusio konflikto kontekstu negali būti pripažintas psichine prievarta ir rodyti didesnę savavaldžiavimo pavojingumą. Kasacinis teismas bylą nutraukė argumentuodamas ne didelės žalos nepadarymu, bet veikos pavojingumo nebuvimu. Pripažinus didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams būtinuaju kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties požymiu, veikos sankcija labiau atitinka veikos pavojingumą.

⁵³⁵ LR BK 251¹ straipsnio (piratavimas) 1 dalyje, LR BK 294 straipsnio (savavaldžiavimas) 2 dalyje ir LR BK 308 straipsnio (įtraukimas į prostituciją) 2 dalyje.

viena žodžio „fizinis“ reikšmė yra „susijęs su kūnu“⁵³⁶. Todėl ir žodis „smurtas“, ir žodis „prievarta“, vartojant juos su žodžiu „fizinis“, iš esmės turėtų reikšti tą patį. Taigi baudžiamojo įstatymo prasme galime teigti, kad formuluotės „fizinė prievarta“ ir „fizinis smurtas“ yra tapačios. Pažymėtina, kad kasacinio teismo praktikoje savavaldžiavimo bylose žodis smurtas vartojamas kaip apimantis psichinę ar fizinę prievartą⁵³⁷.

Fizinio smurto sąvokos samprata teisės literatūroje traktuojama gana įvairiai: 1) bet koks neteisėtas ir pavojingas tiesioginis ir išorinis poveikis žmogaus organizmui (gyvybei ir sveikatai), žmogaus teisėms ir laisvėms; 2) bet koks fizinės jėgos panaudojimas kito žmogaus atžvilgiu; 3) bet koks fizinis poveikis žmogui, sukeltis skausmą bei atitinkamus padarinius ir pan. Todėl, kaip teigia R. Aliukonienė, fizinis smurtas turi būti nukreiptas į kitą žmogų, neteisėtai panaudojant fizinę jėgą prieš jo valią⁵³⁸. Todėl fizine prievarta yra įvardijamos pavojingos bei priešingos teisei prieš nukentėjusiojo valią realizuojamos veikos, kuriomis yra kėsiniama į jo fizinį neliečiamumą, sužalojant jo kūną arba (ir) pažeidžiant vidaus organų normalų funkcionavimą (mirtis, tam tikro masto sveikatos sutrikdymai, fizinės kančios ir kt.). Ši prievartinė veika pirmiausia yra nukreipta į nukentėjusiojo organizmą (kūną) kaip autonominę biologinę struktūrą, todėl jos nusikalstamu rezultatu yra laikoma sukelta fizinio pobūdžio žala (fiziologiniai organizmo pokyčiai)⁵³⁹.

Kasacinis teismas laikosi praktikos, kad pagal LR BK 294 straipsnio 2 dalį fiziniu smurtu laikytinas tyčinis, neteisėtas, prieš nukentėjusiojo valią jo organizmui daromas fizinis poveikis, siekiant atimti jam gyvybę, sutrikdyti

⁵³⁶ Lietuvių kalbos institutas. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, internetinė versija, 2011 [žiūrėta 2014 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dz.lki.lt>>.

⁵³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-520/2006.

⁵³⁸ ALIUKONIENĖ, Rita. Veika kaip vienas iš sunkaus sveikatos sutrikdymo objektyviųjų požymių. *Teisė*, 2013, Nr. 87, p. 25.

⁵³⁹ MARCINAUSKAITĖ, Renata. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 11(113), p. 42.

sveikatą, sukelti fizinį skausmą ar kitokių fizinių kančių (pavyzdžiui, smūgių nukentėjusiajam sudavimas, jo stumdymas, tąsymas), atimti laisvę ir pan.⁵⁴⁰

Fizinė žala panaudojus fizinę prievartą gali pasireikšti fizinio skausmo sukėlimu ar nežymiu⁵⁴¹, nesunkiu⁵⁴² ar sunkiu⁵⁴³ sveikatos sutrikdymu, nužudymu⁵⁴⁴ ar panašiai. Tokiais atvejais žala padaroma dėl kaltininko pasirinkto savavališko tikros ar tariamos teisės įgyvendinimo būdo, susijusio su fizinės prievartos panaudojimu, pasireiškiančiu fizinio pobūdžio pakenkimais nukentėjusiam asmeniui⁵⁴⁵. Kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties fizinės prievartos panaudojimo požymis apima nesunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą, taip pat fizinio skausmo sukėlimą, kurių atskirai kvalifikuoti nereikia. Tačiau sunkus sveikatos sutrikdymas ir nužudymas su kvalifikuotu savavaldžiavimu sudaro idealiąją nusikalstamų veikų sutaptį.

Psichine prievarta pirmiausia yra kėsiamasi į asmens psichinį neliečiamumą, nes tai yra tyčinis pavojingas bei priešingas teisei poveikis kito asmens psichikai, kuris vykdomas prieš nukentėjusiojo valią informaciniu būdu ir kuriuo yra siekiama apriboti jo valios susiformavimo arba valios įgyvendinimo laisvę. Todėl psichinė prievarta yra siejama su neigiamais nukentėjusiojo psichinės būsenos pokyčiais (baime, psichinėmis kančiomis ir kt.)⁵⁴⁶.

Psichine prievarta LR BK 294 straipsnio 2 dalies prasme laikytini pasikartojantys ar nuolatinio pobūdžio tyčiniai kaltininko veiksmai, pasižymintys aiškiai priešišku, neetišku, žeminančiu ar įžeidžiančiu, agresyviu, užgauliu pobūdžiu. Gali būti gąsdinama susidoroti, pakenkti nukentėjusiojo

⁵⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-643/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-291/2012.

⁵⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-126/2007.

⁵⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-406/2009.

⁵⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-70/2009.

⁵⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-83/2013.

⁵⁴⁵ Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas įtvirtino, jog fizinės ar psichinės prievartos panaudojimas rodo didesnę savavaldžiavimo pavojingumą, todėl šiuos požymius įtvirtino kvalifikuotoje savavaldžiavimo sudėtyje (LR BK 294 straipsnio 2 dalis). Minėti požymiai detaliau bus nagrinėjami nagrinėjant kvalifikuotą savavaldžiavimo sudėtį.

⁵⁴⁶ MARCINAUSKAITĖ, Renata. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 11(113), p. 42.

šeimai. Tai gali būti ir grasinimai panaudoti fizinę jėgą, nuo kurios nukentėjusysis neapsigins, sunaikinti ar sugadinti turtą ar kitokiu būdu padaryti didelę turtinę žalą.

Kaltininkas, siekdamas savo tikslų, nukentėjusį gali įžeidinėti, šmeižti, šantažuoti, persekioti pats ar į tokią veiką įtraukti ir kitus asmenis. Toks psichinis spaudimas (agresija) jau savaime yra neteisėtas, baustinas. Tai gali sukelti nukentėjusiajam bejėgiškumo būseną, įtampą, dvasinius sukrėtimus ar nuolatinį psichologinį diskomfortą, depresiją ar kitokią liguistą būseną, sveikatos pablogėjimą ar net psichikos sutrikimą⁵⁴⁷. Grasinimas gali būti išsakomas ir ramiu tonu, svarbu tai, kokia išsakytų žodžių turinio prasmė ir koks jų sakymo tikslas⁵⁴⁸.

Psichinės prievartos panaudojimo faktas turi būti nustatytas atsižvelgiant į įvairias bylos aplinkybes. Pavyzdžiui, vienoje byloje, reikalaujant atlyginti už sugadintą telefoną, buvo sukurta bauginančio pobūdžio situacija, kurią vienareikšmiškai suvokė nukentėjusysis, kaip psichinę prievartą grasinant šunimi⁵⁴⁹.

Kitoje byloje nuteistasis, kartu su bendrininku reiškęs reikalavimą dėl dingusių daiktų, buvo išsitraukęs peilį ir automatiškai atlenkdamas bei užlenkdamas jį demonstravo nukentėjusiesiems. Tokiu būdu, kaip teisingai įvertino teismai, buvo kuriamas grėsmingas fonas reikiamiems reikalavimams, pasireiškiantis kaip psichologinė prievarta. Teismai pagrįstai atmetė M. K. aiškinimą, kad jis tik nesąmoningai žaidė su peiliu, nes, esant normaliam žmonių tarpusavio bendravimui, niekas svetimame bute asmenims, kuriuos mato pirmą kartą, nedemonstruoja peilio. Be to, M. K. persmeigė peiliu cigarečių pakelį, o nešaunamojo ginklo specialisto išvadoje buvo nurodyta, kad panaudotas peilis yra būtines paskirties lenktinis peilis, turintis

⁵⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.

⁵⁴⁸ Kasacinio teismo praktikoje konstatuota, jog veikos kvalifikavimui jokios reikšmės neturi, kokiu balso tonu nuteistasis išreiškė nukentėjusiajam reikalavimą grąžinti pinigus, bet kuriuo atveju šio reikalavimo esmė taip paveikti nukentėjusį, kad šis perduotų savo pinigus [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-79/2012]. Tai reiškia, kad reikalavimo esmė yra priversti nukentėjusį asmenį patenkinti kaltininko reikalavimą.

⁵⁴⁹ Šiaulių apygardos teismo 2010 m. vasario 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-51-282/2010.

automatiškai atsilenkiančią ir užsifiksuojančią geležtę, kurios ilgis 83 mm, todėl tai yra pakankamai grėsmingas įrankis, kuriuo galima padaryti kūno sužalojimus⁵⁵⁰. Akivaizdu, kad tokiais veiksmais nuteistasis siekė sukurti bauginantį foną, o jo psichinės prievartos panaudojimo tikslas buvo priversti nukentėjusį asmenį grąžinti neva dingusius daiktus.

Dar kitoje byloje nuteistasis sistemingai baugino nukentėjusįjį: vykdydamas savo tikrą teisę dėl 300 Lt (apie 86,89 Eur) skolos grąžinimo, grasino kirviu panaudoti fizinį smurtą – padaryti kūno sužalojimus, tęsdamas nusikalstamą veiką grasino virtuviniu peiliu bei medine lazda panaudoti fizinį smurtą⁵⁵¹. Kaip matyti, minėtoje byloje buvo grasinama sistemingai, o grasinimas buvo realus, nes nuteistasis su savimi turėjo žmogui žaloti pritaikytus daiktus. Tai, jog grasinimas turi būti realus, kasacinis teismas yra konstatavęs ir kitose bylose.

Pasitaiko ir ne visiškai pagrįstų situacijų, kai teismai pripažįsta kaltininkų veiksmus kaip psichinę prievartą. Tačiau tokias teisės aiškinimo klaidas dažniausiai ištaiso kasacinis teismas. Pavyzdžiui, vienoje byloje kasacinis teismas konstatavo, jog ne kartą, nors ir nekorektiškai, išsakyti nurodymai nukentėjusiajam nieko sklype nestatyti iki teismo sprendimo, nes bus blogai, vis tiek reiks nugriauti, nelaikytini psichine ar fizine prievarta, kuri yra būtinas LR BK 294 straipsnio 2 dalyje nustatytos nusikalstamos veikos sudėties elementas⁵⁵². Manytina, jog tokie grasinimai negali būti laikomi bauginančio pobūdžio ir sukuriančiais nukentėjusiam asmeniui didelius neigiamus išgyvenimus, nes jie iš esmės yra teisėti – jei statinys bus savavališkas, teismas įpareigos jį nugriauti. Taigi, vertinant, ar panaudota

⁵⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-765/2007.

⁵⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-789/2007.

⁵⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548/2011.

psichinė prievarta, būtina atsižvelgti, kaip yra pateikiami grasinimai, kokio jie yra pobūdžio ir ar realiai įvykdomi. Be to, grasinimai privalo būti pavojingi⁵⁵³.

CK 6.250 straipsnio 1 dalyje nėra pateiktas psichinės žalos pasireiškimo formų baigtinis sąrašas. Tokia žala, panaudojus psichinę ar fizinę prievartą, gali pasireikšti dvasiniais išgyvenimais, emocine depresija ar kitokiais nepatogumais. Psichinė žala savavaldžiaujant gali būti padaroma grasinant neteisėtai užvaldyti turtą⁵⁵⁴, sutrikdyti sveikatą⁵⁵⁵, nužudyti⁵⁵⁶, išvežti į dėl ginkluotų konfliktų nestabilią ir gyventojams pavojingą situaciją pasižyminčią šalį⁵⁵⁷ ar panašiai. Tačiau tokia psichinė žala patiriama būtent dėl kaltininko pasirinkto savavališko tikros ar tariamos teisės įgyvendinimo būdo, susijusio su psichinės prievartos panaudojimu, pasireiškiančiu dvasinio pobūdžio pakenkimais nukentėjusiam asmeniui.

Kasacinis teismas savo praktikoje yra konstatavęs, kad kvalifikuotam savavaldžiavimui (LR BK 294 straipsnio 2 dalis) konstatuoti svarbu nustatyti, dėl ko buvo naudojama fizinė ar psichinė prievarta – ar tam, kad įgyvendintų savo ar kito asmens teisę, ar keršto, ar kitais tikslais⁵⁵⁸. Teisės mokslininkai

⁵⁵³ Pavyzdžiui, žemesnės instancijos teismai nuteisė L. Č. už kvalifikuotą savavaldžiavimą už tai, jog A. P. papasakojo L. Č., kad D. G. negrąžina jam skolos, bei paprašė L. Č. pasikalbėti su skolininku, ir šiam sutikus A. P. perdavė L. Č. duomenis apie D. G. – nuotrauką, mobiliojo ryšio telefono numerį, gyvenamosios ir darbo vietos adresus. L. Č. paskambino D. G., primygtinai reikalaujantis susitikti dėl A. P. skolos, teigdamas, kad jeigu reikės, tai ir naktį atvažiuos, taip naudodamas prieš D. G. psichinę prievartą. D. G. atsisakius susitikti, tą pačią dieną nuvyko į D. G. darbovietę, tačiau čia jo neradęs, nuvyko į D. G. namus. Gyvenamojo namo kieme L. Č. sutiko D. G. artimuosius – motiną M. G. bei žmoną S. G. – ir prieš jas naudodamas psichinę prievartą reikalavo perduoti D. G., jog šis grąžintų 20 000 Lt (apie 5 792,40 Eur) skolą A. P. gražiuoju, teigdamas, kad jeigu jis to nepadarys, tai D. G. ir jo turtui gali atsitikti kažkas blogo. Kasacinio teismo plenarinė sesija, atsižvelgdama į nusikalstamo savavaldžiavimo esmę, teismų praktiką bylose dėl nusikalstamų veikų, kuriose psichinė prievarta nukentėjusiajam ar jo artimam asmeniui yra tokių veikų padarymo būdas, taip pat, įvertinusi sankcijos už kvalifikuotą savavaldžiavimą griežtumą, padarė išvadą, kad nukentėjusysis turi ne tik išgirsti grasinimus, bet ir suprasti jų realų pavojingumą, didelę tikimybę, kad kaltininkas juos įgyvendins, todėl L. Č. veiksmų nepripažino tokiais pavojingais, kad juos būtų galima vertinti kaip psichinę prievartą nukentėjusiesiems LR BK 294 straipsnio 2 dalies prasme [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2013].

⁵⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171/2005.

⁵⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293/2011.

⁵⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-641/2007.

⁵⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122/2010.

⁵⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-389/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-291/2012.

taip pat nurodo, kad fizinė ir psichinė prievarta savavaldžiaujant naudojama kaip priemonė priversti nukentėjusį asmenį įvykdyti tikrą ar tariamą prievolę⁵⁵⁹. Su minėtomis išvadomis galima visiškai sutikti.

Jei tarp nukentėjusio asmens ir kaltininko nėra jokio ginčo dėl teisės įgyvendinimo ir nukentėjęs asmuo nevensia įvykdyti kaltininko reikalavimų, tai kaltininkas, savavališkai įgyvendinantis tokią teisę, parodo nepagarbą įstatymams, bet nedaro žalos valdymo tvarkai, nes nėra teisinio ginčo. Net jei tarp kaltininko ar jo atstovaujamo ir nukentėjusio asmens yra ginčas, tačiau kaltininkas fizinę ar psichinę prievartą panaudoja ne tam, kad priverstinai įvykdytų sau ar kitam asmeniui priklausančią tikrą ar tariamą teisę, tai tokiu atveju veika negali būti kvalifikuota kaip kvalifikuotas savavaldžiavimas, kadangi prievarta panaudota ne dėl tikros ar tariamos teisės įvykdymo. Tai reiškia ir tai, kad savavaldžiavimo atveju būtina atsižvelgti ir į tai, kad asmuo veikia tam tikro ginčo sąlygomis ir savo teisės gynimo motyvais⁵⁶⁰.

Pavyzdžiui, vienoje byloje A. M. nuteistas už tai, kad, panaudodamas fizinį smurtą prieš G. R., nežymiai sutrikdė šio sveikatą, savavališkai vykdė pripažįstamą, bet nerealizuotą savo teisę – priversti G. R. sugrąžinti 700 Lt (apie 202,73 Eur) skolą už telekomunikacijų paslaugas. Nuteistasis teigė, kad smurtą jis panaudojo ne siekdamas atgauti pinigų, o iš pykčio, kad ilgai buvo žadama grąžinti skolą. Kolegijos nuomone, teismai padarė teisingą išvadą, kad A. M. vykdė pripažįstamą, bet nerealizuotą teisę, t. y. priversti G. R. grąžinti skolą – 700 Lt (apie 202,73 Eur) ir tam tikslui panaudojo fizinį smurtą prieš nukentėjusįjį. Taigi kasatoriaus teiginys atmestinas kaip nepagrįstas, o jo veika teismų teisingai kvalifikuota pagal BK 294 straipsnio 2 dalį kaip savavaldžiavimas⁵⁶¹. Minėtoje byloje teismai pagrįstai konstatavo, jog kasatoriaus argumentas, kad prievartą panaudojo iš pykčio, buvo tik siekis išvengti griežtesnės atsakomybės, nes kaltininkas veikė teisės gynimo

⁵⁵⁹ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. Specialioji dalis (213–330 straipsniai). Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 495.

⁵⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-383/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-446/2012.

⁵⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-309/2006.

motyvais. Tai reiškia, kad, vertinant, kokiam tikslui buvo panaudota prievarta, negalima atsižvelgti vien tik į kaltininko parodymus.

Fizinė ar psichinė prievarta gali būti panaudota ir prieš nukentėjusį, ir prieš jam artimą asmenį. LR BK tekste „artimo asmens“, skirtingai nei „artimojo giminaičio“ ar „šeimos nario“, sąvoka nėra išaiškinta. LR BK 248 straipsnio 1 dalyje išaiškinta, kad artimieji giminaičiai yra tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai ir vaikaičiai, 2 dalyje – nusikaltimą padariusio asmens šeimos nariai yra kartu su juo gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, taip pat nusikaltimą padariusio asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo nusikaltimą padaręs asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystė), sutuoktinio tėvai.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse išaiškinta, kad LR BK 129 straipsnio 2 dalies 3 punkte, LR BK 135 straipsnio 2 dalies 3 punkte esančios sąvokos „artimasis giminaitis“, „šeimos narys“ aiškinamos ir taikomos pagal LR BK 248 straipsnio 1, 2 dalių nuostatas⁵⁶². Sistemiskai vertinant, sąvokos „artimieji giminaičiai“ ir „šeimos nariai“ gali būti pasitelkiamos aiškinant ir kitus LR BK straipsnius.

Tačiau manytina, kad sąvoka „artimas asmuo“ yra platesnė už sąvokas „artimieji giminaičiai“ ir „šeimos nariai“, nors minėtos sąvokos taip pat patenka į nagrinėjamą sąvoką. Ši sąvoka gali apimti bet kurį asmenį, kuris yra artimas nukentėjusiam asmeniui. Manytina, jog sąvoka „artimas asmuo“ LR BK 294 straipsnio 2 dalies kontekste turėtų būti aiškinama kaip apimanti bet kurį asmenį, prieš kurį panaudota fizinė ar psichinė prievarta galėtų padaryti tokią įtaką nukentėjusiam asmeniui, jog šis patenkintų kaltininko reikalavimus.

Kaip minėta, kvalifikuoto savavaldžiavimo atveju taip pat būtina, kad nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui būtų padaryta didelė žala. Pagrindžiant kaltinimą pagal LR BK 294 straipsnio 2 dalį nepakanka tik konstatuoti, jog

⁵⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 8 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-551/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. sausio 26 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-49/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 2 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-510/2010.

nukentėjusysis patyrė psichinę ar fizinę prievartą. Turi būti atskleistas ir tokios prievartos padarinių pobūdis, turinys. Kartu turi būti analizuojamas ir prievartos pobūdis⁵⁶³. Visais atvejais tarp veikos ir kilusių padarinių turi būti nustatytas priežastinis ryšys⁵⁶⁴.

Tai reiškia, kad asmeniui baudžiamoji atsakomybė už kvalifikuotą savavaldžiavimą gali kilti tik tuo atveju, jei dėl jo savavališkai, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, įgyvendintos ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuotos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės, panaudojus fizinę ar psichinę prievartą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui, kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala.

Kvalifikuoto savavaldžiavimo atveju kaltininkas turi suvokti, jog kitas asmuo, dalyvavęs darant nusikalstamą veiką, panaudos ar gali panaudoti psichinę ar fizinę prievartą prieš nukentėjusį ar jo artimą asmenį⁵⁶⁵. Jei kitas asmuo, dalyvavęs darant nusikalstamą veiką, pažeidė susitarimą (nepadaryti didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams ar nenaudoti psichinės ar fizinės prievartos), tai teisės turėtojo veika pirmu atveju neturėtų būti kvalifikuojama nei kaip paprastas, nei kaip kvalifikuotas savavaldžiavimas,

⁵⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.

⁵⁶⁴ Priežastinis ryšys tarp veikos ir nusikalstamų pasekmių yra toks santykis, kuriam esant veika sukelia ir nulemia nusikalstamas pasekmes [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 181].

⁵⁶⁵ Pavyzdžiui, M. K., nors tiesiogiai fizinės ar psichinės prievartos nenaudojo, bet, suvokdamas kitų bendrininkų veiksmų neteisėtą pobūdį ir tikslą, pritarė tokiems veiksams, savo dalyvavimu prisidėjo prie kitų vykdytojų veiksmų sumanymo ir nėra nustatyta, kad būtų išreiškęs nepritarimą atliekamiems neteisėtiems reikalavimams iš nukentėjusiojo. Be to, byloje nustatyta, kad jis nukentėjusiajam taip pat išsakė reikalavimą grąžinti pinigus. Veikos kvalifikavimui neturi jokios reikšmės, koku balso tonu nuteistasis išreiškė reikalavimą nukentėjusiajam grąžinti pinigus, bet kuriuo atveju šio reikalavimo esmė buvo taip paveikti nukentėjusį, kad šis perduotų savo pinigus A. P. [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-79/2012]. Minėtoje byloje bendrininkų eksceso nebuvo, kadangi M. K., nors pats prievartos ir nenaudojo, tačiau atliko aktyvius veiksmus – pareikalavo grąžinti pinigus po to, kai kiti bendrininkai naudojo prievartą, tai patvirtina, kad savo veiksmais jis patvirtino bendrininkų veiksmus, ir taip išreiškė jiems pritarimą. Kitoje byloje teisės turėtojas E. J. pats tiesiogiai darant nusikalstamą veiką nedalyvavo, tačiau bylos aplinkybės patvirtino, kad bendrininko T. R. veiksmai buvo tikėtini, todėl E. J. nuteistas už tai, kad, veikdamas kartu su T. R., savavaldžiavo panaudodami psichinę prievartą prieš nukentėjusius asmenis. Nuteistųjų E. J. ir T. R. veiksmai parodė, kad tarp jų buvo susitarimas veiką padaryti bendrai. Tokio susitarimo buvimą patvirtina ir nuteistųjų naudotos psichinės prievartos turinys, tiesiogiai susijęs su E. J.: T. R. visuose pokalbiuose su nukentėjusiais nurodė, kad smurtą prieš juos ir jų nuosavybę panaudos E. J., kad nukentėjusysis T. K. skolingas būtent nuteistajam E. J., galiausiai išreikalautas iš nukentėjusiųjų turtas ir buvo perduotas nuteistajam E. J. [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-291/2012].

antru atveju, jei susitarimas apėmė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams padarymą – teisės turėtojo veika kvalifikuojama tik kaip paprastas savavaldžiavimas.

Kasacinio teismo praktikoje konstatuota, kad kvalifikuotoje savavaldžiavimo sudėtyje psichinė prievarta apima tik pačius pavojingiausius grasinimus – panaudoti fizinį smurtą, sunaikinti ar sugadinti turtą ar kitokiu būdu padaryti didelę turtinę žalą⁵⁶⁶. Tokia praktika iš dalies kritikuotina.

Remiantis anksčiau nurodyta teismų praktika, grasinimas padaryti didelę turtinę žalą yra pavojingesnė veika už didelės turtinės žalos padarymą. Manytina, jog grasinimas padaryti tik didelę turtinio pobūdžio žalą nėra pavojingesnė veika už didelės turtinės žalos savavaldžiaujant padarymą. Todėl ne kiekvienas savo tariamos ar tikros teisės realizavimo būdas turėtų būti pripažįstamas kaip psichinės prievartos panaudojimas, o turėtų būti vadovaujamas prieš tai nurodytais kasacinio teismo vertinimo kriterijais, nes priešingu atveju savavaldžiaujant ir padarant didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams pagrindinė šios nusikalstamos veikos sudėtis niekada

⁵⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-291/2012.

nebūtų inkriminuojama⁵⁶⁷. Anksčiau aprašyta situacija parodo, kad savavaldžiavimas, padarytas panaudojus psichinę prievartą, nebūtinai yra pavojingesnis už savavaldžiavimą, padarytą nepanaudojus tokios prievartos.

Kai kurios veikos, padarytos įgyvendinant teisę, įstatymų leidėjo nuomone, įgauna didesnę pavojingumą ir kvalifikuojamos pagal griežtesnę savavaldžiavimo normą. Nesant savavaldžiavimo požymių, už fizinio skausmo sukėlimą ar nežymų sveikatos sutrikdymą griežčiausia sankcija – laisvės atėmimas iki vienerių metų (LR BK 140 straipsnio 1 dalis); už neteisėtą laisvės atėmimą (LR BK 146 straipsnio 1 dalis), nesunkų sveikatos sutrikdymą (LR BK 138 straipsnio 1 dalis) – iki trejų metų laisvės atėmimo; už

⁵⁶⁷ Pavyzdžiui, R. B. inkriminuotas psichinės prievartos prieš nukentėjusiuosius panaudojimas kaltinimo buvo atskleistas, pabrėžiant, kad R. B., būdamas gyvenamųjų namų kvartalo infrastruktūros įrenginių savininkas, du kartus skirtingais laikotarpiais išjungė geriamojo vandens tiekimą visiems kvartalo gyventojams, siekdamas, kad jie pasirašytų sutartis dėl geriamojo vandens tiekimo ir atliktų mokėjimus. Kaltinimas buvo suformuluotas taip, kad veika (tariamais R. B. turimos teisės realizavimas) ir veikos padarymo būdas (psichinės prievartos panaudojimas) buvo analogiški. Kasacinis teismas pagrįstai konstatavo, kad R. B. du kartus geriamojo vandens išjungimas kvartalo gyventojams nėra ir negali būti traktuojamas kaip psichinės prievartos prieš juos panaudojimas. Nukentėjusiuji patirti nepatogumai – negalėjimas paruošti maisto, būtinybė važiuoti praustis kitur ir pan. – negali būti vertinama tokio masto žala, kurią būtų galima traktuoti kaip didelę [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-159/2014]. Kitoje byloje pirmosios instancijos teismas M. S. nuteisė už savavaldžiavimą pagal LR BK 294 straipsnio 2 dalį, tačiau apeliacinės instancijos teismas nuteistąjį išteisino, o kasacinės instancijos teismas paliko minėtą nuosprendį nepakeistą. 2010 m. vasarą pas išteisintąjį M. S. gyveno žmonos sūnėnas E. S., kuris norėjo įsigyti mobilųjį telefoną, todėl internetinėje erdvėje ieškojo, kas parduoda tokį telefoną; surado A. B., kuris pažadėjo parduoti telefoną „Samsung S530“ už 190 Lt (apie 55,03 Eur). Nepilnametis padavė 190 Lt (apie 55,03 Eur) savo tetai A. S., kuri juos pervedė į A. B. sąskaitą, tačiau A. B. žadėto telefono neatsiuntė, į skambučius neatsiliepė. Nepilnametis E. S. internete sužinojo, kad A. B. sukčiauja: „parduoda“ mobiliojo ryšio telefono aparatą, gauna pinigus, o pirkėjai neatgauna nei pinigų, nei telefono aparatų. Dėl to kreipėsi į policiją, bet jam pasakė, kad atgauti pinigus beviltiška. Esant tokiai situacijai, jis kreipėsi pagalbos į dėdę, rado skelbimą, kad A. B. ruošiasi pirkti motociklo variklį. Apsimesdama variklio pardavėja, A. S. paskambino A. B. ir sutarė susitikti. A. S. savo automobiliu atvežė M. S. ir E. S. į sutartą vietą ir ten juos išleido. Į sutartą vietą atvažiavo A. B. ir R. G. šiam priklausančiu automobiliu. Prie jų priėjo M. S. su E. S., pareikalavo atiduoti pinigus už telefoną arba telefono aparatą arba važiuoti į policijos komisariatą. M. S. iš R. G. automobilio ištraukė automobilio raktelius, kad jie nenuvažiuotų, kol neišsiaiškins situacijos. Nukentėjusysis A. B. pripažino apgavęs E. S., nes, gavęs pinigus, telefono neišsiuntė, paaiškino, kad turi pinigų, bet jų duoti negali, nes pinigai jam nepriklauso, juos turi grąžinti. Su savimi jis turėjo du telefono aparatus, vieną (senesnį, 150 Lt (apie 43,44 Eur) vertės) sutiko atiduoti E. S., taip pat iš automobilio paėmė ir atidavė butelį brendžio. Po to M. S. automobilio raktelius grąžino R. G., o pats su E. S. nuėjo prie jų laukiančio automobilio ir A. S. juos parvežė namo. Teismai nenustatė, kad M. S. žodžiu ar gestais būtų grasinęs nukentėjusiajam. Kita vertus, teismai konstatavo, kad telefono aparato paėmimas iš A. B. kvalifikuotinas kaip savavališkas teisės vykdymas, tačiau neįgijęs nusikalstamo pobūdžio. Kasacinis teismas konstatavo, kad paties nukentėjusiojo A. B. neteisėti apgavikiški veiksmai sukūrė konfliktinę situaciją ir paskatino M. S. savarankiškai jo ieškoti ir bandyti apginti žmonos nepilnamečio sūnėno teises. M. S. veiksmai (automobilio raktelių paėmimas ir reikalavimas grąžinti nukentėjusiajam sumokėtus pinigus arba telefoną), nors ir pripažintini netinkamais siekiant įgyvendinti nerealizuotą teisę, tačiau nėra tiek pavojingi, kad juos būtų galima laikyti psichine prievarta, užtraukiančia baudžiamąją atsakomybę [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-446/2012].

kvalifikuotą ir itin kvalifikuotą fizinio skausmo sukėlimą ar nežymų sveikatos sutrikdymą (LR BK 140 straipsnio 2 ir 3 dalys), už grasinimą nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą (LR BK 145 straipsnio 1 dalis) – laisvės atėmimas iki dvejų metų. Taigi, įstatymų leidėjo nuomone, savavaldžiaujant panaudota fizinė ar psichinė prievarta yra gerokai pavojingesnė, nei tokia prievarta panaudota neįgyvendinant tikros ar tariamos subjektinės teisės.

Sutiktina su O. Fedosiuko nuomone, kad vargu ar įmanoma surasti loginį pagrindimą situacijai, kai nesąžiningam skolininkui grasinęs kreditorius maksimaliai gali būti nubaustas iki penkerių metų laisvės atėmimo (LR BK 294 straipsnio 2 dalis), o asmuo, grasinęs nužudyti kitą žmogų iš keršto ar pavydo, – tik iki dvejų metų (LR BK 145 straipsnio 1 dalis)⁵⁶⁸. Manytina, kad minėtos veikos nesiskiria savo pavojingumu tokia apimtimi, kad savavaldžiavimas, padarytas panaudojus fizinę ar psichinę prievartą, būtų baudžiamas griežčiau. Be to, baudžiamasis įstatymas nenumato konkrečios nusikalstamos veikos sudėties, kurios požymiai būtų tik grasinimas sukelti fizinį skausmą, nežymiai ar nesunkiai sutrikdyti sveikatą.

Kaip minėta, psichinės prievartos panaudojimo požymis pagal teismų praktiką apima ne tik grasinimą panaudoti fizinę prievartą, bet ir kitokio pobūdžio prievartą. Tokia realizuota kitokio pobūdžio prievarta, prieš tai neišreiškus grasinimo ją panaudoti, būtų kvalifikuojama pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį, jei padarytų didelę žalą kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Tai reiškia, jog įstatymų leidėjas grasinimą laiko pavojingesniu už grasinimuose numatytų veikų realizavimą be grasinimo. Darytina išvada, jog kvalifikuoto savavaldžiavimo psichinės ar fizinės prievartos panaudojimo požymiai apima labai skirtingo pavojingumo veikas.

LR BK 294 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta atsakomybė už bet kokio sunkumo fizinės prievartos panaudojimą. Tai reiškia, kad veika galėtų būti kvalifikuojama pagal LR BK 294 straipsnio 2 dalį nepriklausomai nuo to, kokia fizinė prievarta panaudota ir kokius padarinius ji sukėlė nukentėjusio

⁵⁶⁸ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamajoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 265–266.

asmens sveikatai. Kvalifikuoto savavaldžiavimo dispozicijoje apskritai nėra įtvirtinta, kad tokia veika būtų sukeltas bent fizinis skausmas nukentėjusiam asmeniui ar bent apribota jo laisvė. Tai reiškia, jog kvalifikavimui pakaktų bet kokios fizinės prievartos panaudojimo.

Pats požymis „didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams“ parodo, kad nukentėjusiam asmeniui padaromas ženklus neigiamas poveikis. Tam tikrais atvejais padaryta didelė turtinio pobūdžio žala gali būti pavojingesnė už sukeltą fizinį skausmą, nežymų sveikatos sutrikdymą ir pan. Kai kuriais atvejais nukentėjusiam asmeniui sveikata gali būti sugrąžinta per trumpą laikotarpį, tačiau padaryta didelė turtinė žala gali būti apskritai neatlyginta. Tai rodo, jog savavaldžiavimas, padarytas panaudojus fizinę prievartą ir padarant didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams, ne visais atvejais yra pavojingesnis už savavaldžiavimą, padarius didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams, nepanaudojus fizinės ar psichinės prievartos.

Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkai taip pat atkreipia dėmesį, kad Rusijos Federacijos BK 330 straipsnio 2 dalyje numatytoje kvalifikuotoje savavaldžiavimo sudėtyje yra įtvirtinta atsakomybė už bet kokio sunkumo fizinės prievartos panaudojimą, dėl ko nėra diferencijuota atsakomybė už skirtingo pavojingumo veikas. S. V. Artiuškina (rus. *С. В. Артюшкина*) siūlo spręsti šią problemą pakeičiant kvalifikuotą savavaldžiavimo sudėtį ir numatant tokius kvalifikuojančius požymius kaip fizinės prievartos, nepavojingos asmens sveikatai ir gyvybei, panaudojimas arba grasinimas panaudoti tokią prievartą, taip pat įtvirtinti itin kvalifikuotą savavaldžiavimo sudėtį – prievartos, pavojingos asmens sveikatai ar gyvybei, panaudojimas, numatant laisvės atėmimo nuo ketverių iki aštuonerių metų bausmę⁵⁶⁹. Be to, kai kurių užsienio šalių patirtis rodo, kad ne visur savavaldžiavimas, padarytas panaudojus fizinę ar psichinę prievartą, laikomas pavojingesniu už

⁵⁶⁹ АРТИУШКИНА, Светлана Викторовна. *Самоуправство: теоретические и правоприменительные аспекты*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Саратов: Саратовский юридический институт МВД России, 2012, p. 3, 21.

savavaldžiavimą, padarius didelę turtinio pobūdžio žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams⁵⁷⁰.

Sprendžiant anksčiau nurodytas problemas, vienas iš O. Fedosiuko siūlymų yra apskritai dekriminalizuoti savavaldžiavimą. Neleistini veiksmai vykdant teisę būtų kvalifikuojami pagal kitus baudžiamojo įstatymo straipsnius, numatančius atsakomybę už smurtą, grasinimus, turto sunaikinimą ir pan., kaip paprastai daroma Vakarų valstybių teisinėje praktikoje. Tokiam žingsniui galima surasti nemažai argumentų: pirma, būtų išvengta civilinių teisinių santykių ir ginčų nepagrįsto kriminalizavimo pavojaus, įvairių teisinių manipuliacijų savavaldžiavimo norma ir tai, ko gero, būtų svarbiausias teigiamas rezultatas; antra, būtų panaikinta baudžiamosios ir administracinės atsakomybių už savavaldžiavimą atribojimo problema; trečia, būtų atsisakyta koncepcinio prieštaravimo, kurį sukuria savavaldžiavimo norma, kai teisės vykdymo aplinkybė dažniausiai ne lengvina, bet sunkina veikos teisinį vertinimą; ketvirta, nebeliktų prielaidų įvairiems teismų praktikoje pasitaikantiems nukrypimams, kai plėšikų ar turto prievartautojų veiksmai nepagrįstai perkvalifikuojami į savavaldžiavimą⁵⁷¹. Kitos nuomonės laikosi D. Pranka: tikslinga atsisakyti pagrindinės ir palikti tik kvalifikuotą savavaldžiavimo sudėtį⁵⁷².

Minėtas problemas būtų galima spręsti ir S. V. Artiuškinos (rus. *C. B. Артюшкина*) siūlomu būdu, diferencijuojant atsakomybę už skirtingo pavojingumo savavaldžiavimą. Tačiau tokiu atveju savavaldžiavimo norma taptų labai gremėzdiška, nes reikėtų išskirti tokius požymius kaip savavaldžiavimas, padarytas atimant laisvę, grasinant panaudoti fizinę prievartą, pavojingą asmens sveikatai, grasinant panaudoti fizinę prievartą,

⁵⁷⁰ Estijoje alternatyvūs savavaldžiavimo požymiai: fizinės ar psichinės prievartos panaudojimas, turto sunaikinimas ar sugadinimas ar grasinimas tai padaryti, apribojimas asmens laisvės ar grasinimas tai padaryti ar padarymas didelės žalos – įstatymų leidėjo yra pripažįstami kaip vienodo pavojingumo. Latvijoje prievartos panaudojimas ir dideli nuostoliai (*aut. past.* didelė turtinė žala) yra taip pat pripažįstami kaip vienodo pavojingumo alternatyvūs požymiai.

⁵⁷¹ FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 265–266, 276–277.

⁵⁷² PRANKA, Darius. *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 149.

nepavojingą asmens sveikatai, grasinimas paskleisti kompromituojančią informaciją, fizinio skausmo sukėlimas, nesunkus sveikatos sutrikdymas ar panašiai. Tačiau, kaip minėta, grasinimas ne visuomet yra pavojingesnis už savavaldžiavimą, sukeliant didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams, prieš tai neišreiškus grasinimo tai padaryti.

O. Fedosiukas pateikia ir kitą galimą sprendimą – maksimalią laisvės atėmimo bausmę už kvalifikuotą savavaldžiavimą numatyti ne didesnę nei nustatytos bausmės už pavojingus veiksmus, nesusietus su teisės vykdymu, kadangi pavojingi veiksmai, nesusieti su teisės vykdymu, daugeliu atvejų užtraukia mažesnę bausmę nei padaryti vykdant tikrą ar tariamą teisę. Tačiau tokiu būdu maksimali sankcija už kvalifikuotą savavaldžiavimą galėtų būti vieneri metai laisvės atėmimo, kaip yra numatyta, pavyzdžiui, už fizinio skausmo sukėlimą ar nežymų sveikatos sutrikdymą (LR BK 140 straipsnio 1 dalis).

Tai reikštų, kad savavaldžiaujant panaudojus fizinę prievartą ir padarius nesunkų sveikatos sutrikdymą (LR BK 138 straipsnio 1 dalis), asmeniui grėstų dvejais metais mažesnė didžiausia laisvės atėmimo bausmė. Tokiu atveju veika turėtų būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimo (LR BK 294 straipsnio 2 dalis) ir atitinkamo nusikaltimo asmens sveikatai sutaptis. Todėl toks situacijos sprendimas iš esmės neduotų laukiamų rezultatų, atvirkščiai, paprastas ir kvalifikuotas savavaldžiavimas taptų vienodo pavojingumo veikomis, o atsakomybė už savavaldžiavimą, padarytą panaudojus fizinę prievartą ir padarius nukentėjusiam asmeniui nežymų ar nesunkų sveikatos sutrikdymą, nebūtų diferencijuota. Kita vertus, dekriminalizavus pagrindinę savavaldžiavimo sudėtį, tokia atsakomybės už paprastą ir kvalifikuotą savavaldžiavimą diferencijavimo problema išnyktų. Tačiau kvalifikuotas savavaldžiavimas, pagal baudžiamąjį įstatymą dažniausiai būtų ir taip jau baudžiamas kaip atitinkama nusikalstama veika asmens sveikatai. Taigi būtų nepagrįsta palikti normą vien tam, kad ji su kita nusikalstama veika būtų kvalifikuojama kaip sutaptis.

Autoriui priimtinesnis kompleksinis minėtų problemų sprendimo būdas – kvalifikuoto savavaldžiavimo dalinis dekriminalizavimas, panaikinant savavaldžiavimo kvalifikuotą sudėtį. Sutiktina, kad valstybės požiūris į *inter alia* nusikalstamos veikos dekriminalizavimą turi būti labai atsargus, todėl bet kuriam pasiūlymui priimti, panaikinti arba pakeisti baudžiamąjį įstatymą būtina atlikti nepriklausomą ekspertinį vertinimą. Toks vertinimas turėtų pagrįsti arba paneigti pasiūlymą panaikinti arba pakeisti baudžiamąjį įstatymą; atskleisti siūlomos baudžiamosios teisės normos turinio bei redakcijos privalumus bei netikslumus⁵⁷³. Pagrindiniai kriterijai, kuriuos būtina įvertinti priimant tam tikros veikos dekriminalizavimo sprendimą, yra veikos pavojingumas, jos paplitimas, *ultima ratio* principas, baudžiamosios teisės veikimo sritis ir ribos⁵⁷⁴.

Dalinis kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėties dekriminalizavimas reiškia tai, jog, panaikinus kvalifikuoto savavaldžiavimo sudėtį, kaltininkai turėtų atsakyti už paprastą savavaldžiavimą ir kitą baudžiamojo įstatymo straipsnį, numatantį atsakomybę už fizinės ar psichinės prievartos panaudojimą (idealią sutaptį). Kaip minėta, psichinės prievartos panaudojimas ne visais atvejais didina savavaldžiavimo pavojingumą. Be to, panaudota fizinė prievarta, nesukėlus asmeniui sveikatos sutrikdymo, ir nežymus sveikatos sutrikdymas taip pat ne visais atvejais yra pavojingesni už didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams sukėlusį turtinį savavaldžiavimą. Manytina, kad ir fizinio skausmo sukėlimas, ir nežymus sveikatos sutrikdymas, ir didelę kitokio pobūdžio neturtinę žalą ar turtinę žalą sukėlęs savavaldžiavimas gali padaryti asmens teisėms ar teisėtiems interesams didelę žalą.

Už didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams padariusį savavaldžiavimą asmuo atsako pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį. Todėl teigtina, jog įstatymų leidėjas nepagrįstai pripažįsta savavaldžiavimą, padarytą panaudojus fizinę prievartą (sukėlusią fizinį skausmą ar nežymų sveikatos sutrikdymą) ar psichinę prievartą (grasinant sugadinti turtą), skirtingo

⁵⁷³ ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 26.

⁵⁷⁴ ŠVEDAS, Gintaras. Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. *Teisė*, 2012, Nr. 82, p. 23.

pavojingumo veikomis. Žinoma, savavaldžiavimas, padarytas panaudojus fizinę prievartą ir sukėlęs nesunkų ar sunkų sveikatos sutrikdymą, yra pavojingesnis už anksčiau nurodytus. Tačiau įtvirtinant tokius kvalifikuojančius požymius, reikėtų diferencijuoti savavaldžiavimo sudėtį S. V. Artiuškinos (rus. *С. В. Артюшкина*) siūlomą būdu. Toks diferencijavimas iš esmės neatitiktų baudžiamojo įstatymo darnos, nes LR BK veikos taip skrupulingai pagal pavojingumą nėra diferencijuojamos.

Taigi, nors tam tikrais atvejais fizinės prievartos panaudojimas savavaldžiaujant didina veikos pavojingumą, tačiau, dekriminalizavus kvalifikuotą savavaldžiavimą, pavojingą veiką padaręs kaltininkas neliktų nenubaustas. Pavyzdžiui, savavaldžiautojas, panaudojęs fizinę prievartą ir padaręs nukentėjusiam asmeniui nesunkų sveikatos sutrikdymą, turėtų atsakyti pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį ir LR BK 138 straipsnio 1 dalį. Tokiu būdu būtų žengta dalies Šiaurės ir Vakarų Europos valstybių (Danijos, Švedijos, Norvegijos, Vokietijos) pasirinktu keliu, kai už savavaldžiavimą, padarytą panaudojus fizinę ar psichinę prievartą, numatyta atsakomybė kaip už paprastą savavaldžiavimą ir atitinkamą nusikalstamą veiką asmens sveikatai. Taip būtų pašalintas mišrus (sunkinantis ar švelninantis) savavaldžiavimo normos pobūdis, o panaudota fizinė ar psichinė prievarta galėtų būti vertinama kaip sukėlus didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams.

Pažymėtina ir tai, jog 1961 m. LR BK redakcijoje, galiojusioje iki 1995 m. sausio 1 d., atsakomybė už savavaldžiavimą nebuvo siejama su fizinės ar psichinės prievartos panaudojimu. Psichinės prievartos panaudojimo požymis atsirado tik nuo 1995 m. sausio 1 d. ir buvo alternatyvus pagrindinės savavaldžiavimo sudėties požymis, o fizinės ar psichinės prievartos panaudojimas kvalifikuoto savavaldžiavimo požymiais tapo tik nuo 2003 m. gegužės 1 d. Taigi autorius siūlo ne įvesti ką nors naujo, bet grįžti prie seno.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta šiame skyriuje, galima teigti, jog savavaldžiavimo samprata pateikta LR BK 294 straipsnio 1 dalyje ir ji apima visus nusikalstamos veikos sudėties požymius, įtvirtintus šioje straipsnio dalyje. LR BK 294 straipsnio 2 dalies požymis „savavaldžiavo“ nukreipia į

LR BK 294 straipsnio 1 dalyje pateiktą savavaldžiavimo sampratą. Savavaldžiavimas, padarytas panaudojus fizinę ar psichinę prievartą, tačiau nepadarius didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams, nekvalifikuotinas pagal LR BK 294 straipsnio 2 dalį.

LR BK 294 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas psichinės prievartos panaudojimo požymis apima ne bet kokią psichinę prievartą. Grasinimai atitinka minėtą psichinės prievartos požymį tik tuo atveju, jei jie yra realūs ir pavojingi.

Veika gali būti kvalifikuojama kaip kvalifikuotas savavaldžiavimas tik tuo atveju, jeigu fizinė ar psichinė prievarta panaudota savo ar kito asmens teisės įgyvendinimo tikslu. Tokia prievarta naudojama kaip priemonė priversti nukentėjusį asmenį įvykdyti tikrą ar tariamą kaltininko ar atstovaujamojo teisę.

LR BK 294 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta sąvoka „artimas asmuo“ apima sąvokas „artimieji giminaičiai“ ir „šeimos nariai“ turėtų būti aiškinama kaip apimanti bet kurį asmenį, prieš kurį panaudojus fizinę ar psichinę prievartą tai gali padaryti tokią įtaką nukentėjusiam asmeniui, jog šis patenkintų kaltininko reikalavimus.

LR BK 294 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti psichinės ar fizinės prievartos panaudojimo požymiai apima skirtingo pavojingumo veikas. Psichinės prievartos panaudojimas grasinant padaryti didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams (ne fizinio pobūdžio) nepagrįstai laikomas pavojingesniu už padarytą didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams (ne fizinio pobūdžio). Panaudojus fizinę prievartą sukeltas fizinis skausmas ar padarytas nežymus sveikatos sutrikdymas neturėtų būti laikomi pavojingesniais už didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams padariusį savavaldžiavimą, padarytą nepanaudojus fizinės prievartos.

Siūlytina panaikinti kvalifikuotą savavaldžiavimo sudėtį. Tokiu atveju savavaldžiavimas, padarytas panaudojus fizinę ar psichinę prievartą ir sukėlęs didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams, galėtų būti kvalifikuojamas kaip LR BK 294 straipsnio 1 dalies ir atitinkamo nusikaltimo asmens sveikatai ar gyvybei sutaptis.

3. Požymiai, atribojantys baudžiamąją ir administracinę atsakomybę už savavaldžiavimą

Griežčiausia teisinė atsakomybė už savavaldžiavimą yra baudžiamoji. Tačiau LR BK 294 straipsnio 1 dalyje už savavališką, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuotos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės vykdymą, padariusį didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams, ir LR BK 294 straipsnio 2 dalyje už savavaldžiavimą panaudojus psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui baudžiamoji atsakomybė numatyta tik kaip *ultima ratio*. Taip yra todėl, kad už savavaldžiavimą yra numatyta *inter alia* ir administracinė atsakomybė.

Pagal ATPK 188 straipsnio 1 dalį savavaldžiavimas yra savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, savo tikros ar tariamos teisės, ginčijamos kito asmens, vykdymas, nepadaręs esminės žalos piliečių teisėms ar teisėtiems interesams arba valstybinėms ar visuomeninėms įmonėms, įstaigoms arba organizacijoms. Taigi siekiant patraukti asmenį atsakomybėn už savavaldžiavimą reikia nustatyti – administracinės ar baudžiamosios teisės pažeidimas buvo padarytas. Tam reikia atriboti administracinę ir baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą.

Administraciniu teisės pažeidimu (nusižengimu) laikomas priešingas teisei, kaltas (tyčinis arba neatsargus) veikimas arba neveikimas, kuriuo kėsinama į valstybinę arba viešąją tvarką, nuosavybę, piliečių teises ir laisves, į nustatytą valdymo tvarką, už kurią įstatymai numato administracinę atsakomybę (ATPK 9 straipsnio 1 dalis). Kaip matyti iš sąvokos, ji tiesiogiai pateikia tik priešingumo teisei, kaltės ir veikos požymius.

Remdamiesi ATPK 9 straipsnio 1 dalimi, kai kurie autoriai teigia, kad ta pati veika negali būti ir baudžiamosios, ir administracinės atsakomybės objektas, todėl įstatymų leidyboje turėtų būti aiškiai atribojamos nusikalstamos ir nenusikalstamos veikos, nustatant baudžiamąją atsakomybę už pirmąsias ir

administracinę už antrąsias. Minėti autoriai, remdamiesi ATPK 9 straipsniu, numatančiu, kad administraciniu teisės pažeidimu (nusižengimu) laikomas priešingas teisei, kaltas (tyčinis arba neatsargus) veikimas arba neveikimas, kuriuo kėsiniama į valstybinę arba viešąją tvarką, nuosavybę, piliečių teises ir laisves, į nustatytą valdymo tvarką, už kurį įstatymai numato administracinę atsakomybę, teigia, kad baudžiamoji atsakomybė turi būti nustatoma tik už pavojingas veikas, o administracinė – už socialiai žalingų, bet nepavojingų veikų (nusižengimų) padarymą⁵⁷⁵.

Iš esmės tokios pačios nuomonės ir P. Švedas, nurodantis, kad baudžiamosios atsakomybės ribos turėtų būti griežtai apibrėžtos, o tokie kriterijai kaip pavojingumo pobūdis ir laipsnis turėtų būti svarbūs tik individualizuojant bausmę, bet ne atribojant administracinę ir baudžiamąją atsakomybę⁵⁷⁶.

G. Švedas teigia, jog tiek nusikalstama veika, tiek administracinės teisės pažeidimas yra pavojingos veikos, tik skiriasi jų pavojingumo pobūdis ir laipsnis, todėl už juos ir nustatoma skirtinga atsakomybės rūšis. Kita vertus, G. Švedo nuomone, reikalavimas, kad įstatymas nustatytų aiškius bei tikslus nusikalstamą veiką ir administracinį teisės pažeidimą atribojančius požymius, yra pagrįstas pasiūlymas⁵⁷⁷.

Sutiktina, kad administracinis nusižengimas, civilinės teisės pažeidimas irgi yra pavojingos veikos, nes jomis irgi pažeidžiami atitinkami teisiniai gėriai. Tačiau šie pažeidimai yra mažiau pavojingi nei nusikalstamos veikos. Todėl, manytina, jog teisus G. Švedas, teigiantis, jog minėti pažeidimai skiriasi pavojingumo pobūdžiu ir laipsniu. Būtent šis kriterijus turi esminę reikšmę atribojant administracinį nusižengimą ir nusikalstamą veiką.

⁵⁷⁵ ČAPLINSKAS, Albertas; DAPŠYS, Antanas; MISIŪNAS, Jonas. Baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atribojimo teorinės problemos. *Teisės problemos*, 2004, Nr. 4(46), p. 60, 75–76.

⁵⁷⁶ ŠVEDAS, Pranas. *Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 188.

⁵⁷⁷ ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 131–132.

Kiti baudžiamosios teisės mokslininkai taip pat nurodo, jog nusikaltimų bei kitų teisės pažeidimų atskyrimas turėtų remtis tokiais trimis pagrindiniais kriterijais: 1) pavojingumo laipsniu ir pobūdžiu; 2) priešingumu teisei; 3) sukeliomomis teisinėmis pasekmėmis⁵⁷⁸. Konstitucinis Teismas taip pat yra išaiškinęs, kad administracinio teisės pažeidimo ir nusikaltimo sampratos panašios, tačiau jos skiriasi ir pagal a) padarytų veikų pavojingumą, b) priešingumą teisei, c) teises pasekmes⁵⁷⁹ ir kad konstitucinis teisinės valstybės principas būtų pažeistas, jeigu įstatyme būtų nustatyta teisinė atsakomybė už tokią veiką, kuri nėra pavojinga visuomenei ir dėl to teisiškai nedraustina⁵⁸⁰.

Iš administracinio teisės pažeidimo sąvokos taip pat galime matyti, jog veika kėsinamasi į valstybinę arba viešąją tvarką, nuosavybę, piliečių teises ir laisves, į nustatytą valdymo tvarką, tai taip pat parodo veikos pavojingumą. Taigi galima teigti, kad pavojingumas yra ir savavaldžiavimo administracinio nusižengimo, ir savavaldžiavimo nusikaltimo požymis. Kita vertus, minėtų teisės pažeidimų pavojingumas skiriasi.

Tačiau priešingumas teisei ir sukeliama teisinė pasekmė ne visada gali padėti atskirti konkretų nusikaltimą nuo administracinės ar civilinės teisės pažeidimų. Sprendžiant praktines situacijas, kai ATPK, CK ar LR BK numatyta atsakomybė už panašias ar analogiškas veikas, minėti požymiai gali nepadėti atriboti veikų.

Pavyzdžiui, civilinė atsakomybė gali būti taikoma tik esant būtinoms jos atsiradimo sąlygoms: neteisėtiems veiksams (CK 6.246 straipsnis), kaltei (CK 6.248 straipsnis), žalai (CK 6.249 straipsnis) ir priežastiniam ryšiui (CK

⁵⁷⁸ ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 129.

⁵⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 104-2644.

⁵⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 163² straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 134-4819.

6.247 straipsnis)⁵⁸¹. Pagal CK 6.246 straipsnio 1 dalį civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai. Tai reiškia, kad civilinė atsakomybė atsiranda dėl teisės pažeidimo. Taigi civilinė atsakomybė yra įstatymu nustatyta valstybės neigiama reakcija dėl civilinės teisės pažeidimo⁵⁸².

Todėl priešingumas teisei būdingas ir baudžiamosios, ir administracinės, ir civilinės teisės pažeidimams. Sukeliamos teisinės pasekmės ne visada gali padėti tinkamai kvalifikuoti veiką ir nuspręsti, ar ji užtraukia civilinę, administracinę ar baudžiamąją atsakomybę, nes visos minėtos teisės šakos numato atskiras teisinės atsakomybės rūšis, o teisinių pasekmių klausimas sprendžiamas tik išanalizavus, kokios teisės pažeidimas padarytas, ir tinkamai kvalifikavus veiką.

Kita vertus, savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose priešingumas teisei tarsi turėtų padėti atskirti, ar padarytas savavaldžiavimo nusikaltimas ar administracinės teisės pažeidimas, kadangi baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą kyla tik tuo atveju, jei kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala, o administracinė – jei nepadaryta esminė žala. Deja, kaip minėta anksčiau, įstatymai neapibūdina nei didelės žalos, nei neesminės žalos sąvokų. Todėl pagrindinis kriterijus, atskiriantis savavaldžiavimo nusikaltimą nuo administracinės teisės pažeidimo, yra padarytos žalos dydis, kuris parodo veikos pavojingumą.

Sprendžiant baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atribojimo problemą, tam tikrų keblumų kelia ir ATPK 9 straipsnio 2 dalis, įtvirtinanti, kad administracinė atsakomybė už ATPK numatytus teisės pažeidimus kyla, jeigu savo pobūdžiu šie pažeidimai pagal galiojančius įstatymus neužtraukia baudžiamosios atsakomybės. O. Fedosiukas nurodo, kad, priešingai teisinei logikai, pagal ATPK įtvirtintą nuostatą (9 straipsnio 2 dalis) pirmenybė

⁵⁸¹ MIZARAS, Vytautas. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, p. 562.

⁵⁸² MIKELĖNAS, Valentinas; *et al.* *Civilinė teisė*: vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997, p. 425.

formaliai suteikiama būtent baudžiamajai atsakomybei⁵⁸³. D. Pranka taip pat nurodo, kad ATPK 9 straipsnio 2 dalis gana aiški ir nedviprasmiška: „administracinė atsakomybė už šiame kodekse numatytus teisės pažeidimus atsiranda, jeigu savo pobūdžiu šie pažeidimai pagal galiojančius įstatymus neužtraukia baudžiamosios atsakomybės“. Jo nuomone, tai reiškia, kad iš esmės visais atvejais už nedidelio kiekio narkotinių ar psichotropinių medžiagų įgijimą arba laikymą neturint tikslo jų platinti turi būti taikoma baudžiamoji atsakomybė⁵⁸⁴. Kita vertus, anksčiau nurodyti autoriai pripažįsta, jog ATPK 9 straipsnio 2 dalis turėtų būti „apeinama“ taikant *ultima ratio* principą.

Kasacinis teismas laikosi praktikos, kad kai LR BK ir ATPK dispozicijose numatytos veikos apibūdintos panaudojant iš esmės tuos pačius vertinamuosius požymius, apibrėžtų baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atribojimo kriterijų nėra, todėl atribojant reikėtų vadovautis ne vien LR BK ir ATPK normų tekstais, bet ir ATPK 9 straipsnio 2 dalies nuostata, reikalaujančia atsižvelgti į konkrečios veikos pobūdį, t. y. kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgti į kaltininko veiksmų ypatybes, intensyvumą, trukmę, kilusius padarinius, viešosios tvarkos specifiką⁵⁸⁵. ATPK 9 straipsnio 2 dalies formalus suvokimas, t. y. aiškinimas taip, kad be veikos pavojingumo vertinimo visais atvejais turėtų būti taikomas BK (taip iš esmės eliminuojant galimybę taikyti ATPK), neatitiktų ATPK 9 straipsnio 2 suformuluotos nuostatos prasmės⁵⁸⁶.

Autoriaus nuomone, O. Fedosiukas ir D. Pranka bei kasacinis teismas iš esmės teisūs aiškindami ATPK 9 straipsnio 2 dalies prasmę, kaip neturinčią suteikti baudžiamajai atsakomybei pirmenybės prieš administracinę atsakomybę. Tačiau, autoriaus nuomone, problema yra dirbtina,

⁵⁸³ FEDOSIUK, Oleg. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2), p. 725.

⁵⁸⁴ PRANKA, Darius. Nusikalstamos veikos ir administracinio teisės pažeidimo atribojimo problemos: teisės pažeidimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis. *Jurisprudencija*, 2013, Nr. 20(4), p. 1512.

⁵⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-178/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-452/2011.

⁵⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76/2012.

neatskleidžianti tikrosios ATPK 9 straipsnio 2 dalies prasmės. Manytina, jog ši nuostata apskritai nekalba apie kokią nors baudžiamosios teisės pirmenybę prieš administracinę, o joje yra įtvirtintas draudimas bausti asmenį antrą kartą už veiką, už kurią asmuo jau yra nubaustas baudžiamąja tvarka.

Draudimą antrą kartą bausti už tą pačią nusikalstamą veiką įtvirtina Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis, LR BK 2 straipsnio 6 dalis, taip pat Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolo Nr. 7 4 straipsnis, skelbiantis, kad niekas negali būti tos pačios valstybės institucijų vėl persekiojamas ar baudžiamas už nusikaltimą, dėl kurio jis jau buvo išteisintas arba nuteistas nuosprendžiu pagal tos valstybės įstatymus ir baudžiamąjį procesą. Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką šios nuostatos tikslas yra uždrausti ne tik nubaudimą už tą pačią veiką, dėl kurios baudžiamasis procesas buvo baigtas galutiniu sprendimu, bet ir baudžiamojo proceso dėl tokios veikos pakartojimą apskritai.

Minėto teismo praktikoje pripažįstama, kad administracinės teisės pažeidimai savo prigimtimi yra baudžiamojo pobūdžio, o *non bis in idem* principo pažeidimui konstatuoti pakanka, jog sutaptų bent vienas esminių veikos požymių⁵⁸⁷. Kasacinis teismas suformavo praktiką, kad tuo atveju, kai pagal nacionalinę teisę dėl veikos yra įmanomas tik baudžiamasis procesas, o administracinė nuobauda anksčiau paskirta dėl klaidos arba nepaaiškėjus visoms veikos kvalifikavimui reikšmingoms aplinkybėms, *non bis in idem* principas nelemia baudžiamojo proceso neteisėtumo. Kartu nutartyje pažymėta, kad nuteisus asmenį pagal LR BK, turėtų būti sprendžiamas klausimas dėl nuteistajam paskirtos administracinės nuobaudos panaikinimo⁵⁸⁸.

Taigi tais atvejais, kai asmeniui už savavaldžiavimą pritaikoma administracinė atsakomybė pagal ATPK 188 straipsnio 1 dalį, vėliau baudžiamasis procesas pagal LR BK 294 straipsnio 1 ar 2 dalį yra galimas, tačiau nuteisus asmenį vėliau turi būti panaikinta administracinė nuobauda. Autoriaus nuomone, būtent minėtą teisinę situaciją ir draudžia ATPK

⁵⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-102/2008.

⁵⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-686/2007.

9 straipsnio 2 dalis, o ne teikia baudžiamajai atsakomybei pirmenybę prieš administracinę⁵⁸⁹.

Taigi tais atvejais, kai padaryta veika atitinka ir nusikalstamos veikos ir administracinio nusižengimo sudėtį, baudžiamoji atsakomybė netaikoma automatiškai, o būtina įvertinti padarytos veikos pavojingumo pobūdį ir laipsnį, atsižvelgiant į veikos padarymo aplinkybes, trukmę, asmens kaltę, kaltininko tikslus, teisingumo, protingumo ir proporcingumo bei kitus bendruosius teisės principus ir kitas aplinkybes.

ATPK 188 straipsnio 1 dalyje numatyti padariniai, kurie neturėtų kilti savavaldžiaujant – esminė žala piliečių teisėms ar teisėtiems interesams arba valstybinėms ar visuomeninėms įmonėms, įstaigoms arba organizacijoms. Manytina, jog formuluotė „nepadaręs esminės žalos“ iš esmės reiškia, jog savavaldžiavimo administracinio nusižengimo sudėtis yra formali. Už savavaldžiavimą, kaip administracinės teisės pažeidimą, atsakomybė gali kilti tada, kai jokia žala nepadaroma ar kai padaroma žala, tačiau ji nėra esminė. Todėl pagrindinis požymis, atirbojantis administracinę ir baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą, yra žalos dydis. Tai reiškia, kad būtent didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams parodo veikos pavojingumą baudžiamojo įstatymo prasme.

Kita vertus, įstatymų leidėjas ATPK įtvirtintoje savavaldžiavimo sudėtyje vartoja formuluotę ne didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams, bet esminė žala. Toks sąvokų prieštaravimas suponuoja teisės aktų nenuoseklumą, nes teoriškai žala gali būti esminė, t. y. svarbi, bet nebūtinai didelė, t. y. žymi, gausi, intensyvi⁵⁹⁰. Lingvistiškai aiškinant minėtas normas ir kvalifikuojant veikas gali susidaryti kazuistinių situacijų, kai savavaldžiaujant padaryta žala yra esminė, bet nedidelė. Tokios veikos negalėtų būti kvalifikuojamos kaip savavaldžiavimas nei pagal ATPK, nei

⁵⁸⁹ Tačiau pažymėtina, kad žemesnės instancijos teismai ir prokuratūra kartais suabsoliutina ATPK 9 straipsnio 2 dalies nuostatą ir ją aiškina kaip visuomet baudžiamajai teisei suteikiančią pirmenybę prieš administracinę teisę [Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-788-417/2010].

⁵⁹⁰ Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008) [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 5 d.]. Prieiga per internetą: <www.lkz.lt>.

pagal LR BK: žala būtų esminė, todėl negalėtų būti kvalifikuojama pagal ATPK 188 straipsnio 1 dalį, bet nebūtų didelė, todėl negalėtų būti kvalifikuojama ir pagal LR BK 294 straipsnio 1 ar 2 dalį⁵⁹¹. Tokio nenuoseklumo nenumatyta pašalinti ir naujojo Administracinių nusižengimų kodekso projekte⁵⁹².

Kadangi ATPK ir Administracinių nusižengimų kodekso projekte vartojama sąvoka „nepadaręs esminės žalos“, tai siekiant išlaikyti teisės aktų nuoseklumą ir sistemiškumą tikslinga suvienodinti sąvokas, savavaldžiavimo administracinio nusižengimo sudėtis keistina, išdėstant ją taip: „savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, savo tikros ar tariamos teisės, ginčijamos kito asmens, vykdymas, nepadaręs didelės žalos kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams“. Tokiu būdu būtų išvengta teisės aktų prieštaravimo, kai teoriškai tam tikros veikos negalėtų būti kvalifikuojamos kaip savavaldžiavimas, nors būtų pavojingesnės už ATPK draudžiamą savavaldžiavimą, bet ne tokios pavojingos, kad už jas būtų taikoma baudžiamoji atsakomybė.

Analizuojant baudžiamosios ir administracinės atsakomybės už savavaldžiavimą atribojimą per didelės žalos požymį, tirtose teismų praktikoje toks atribojimas kartais apskritai atrodo neegzistuojantis. Šiuo aspektu tikslinga pateikti keletą pavyzdžių iš teismų praktikos. Pavyzdžiui, R. B. nuteistas už tai, kad jis, atvykęs į S. P. namus, pareikalavo iš Ž. P. gražinti jam skolą – 18 Lt (apie 5,21 Eur), o negražinus jam skolos, paėmė svetimą S. P. priklausančią 500 Lt (apie 144,81 Eur) vertės turtą – televizorių, tuo padarydamas didelę žalą S. P. teisėms ir teisėtiems interesams⁵⁹³. Kitoje baudžiamojoje byloje E. Ž. buvo nuteistas už tai, kad pašalindamas sklype pastatytus ir nukentėjusiajam R. L. nuosavybės teisėmis priklausančius

⁵⁹¹ Pažymėtina, kad ši problema yra teorinė, nes teismų praktikoje didelės žalos ir esminės žalos sąvokos tapatinamos. Kita vertus, autoriaus nuomone, skirtingos sąvokos turėtų būti aiškinamos skirtingai.

⁵⁹² Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. 2011 m. rugsėjo 19 d. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymo projektas, Nr. XIP-3600; Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. 2012 m. balandžio 24 d. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymo projektas, Nr. XIP-3600(2).

⁵⁹³ Panevėžio apygardos teismo 2011 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-775-337-2011.

statinius, šiuos statinius apgadindamas ir padarydamas 2 904 Lt (apie 841,06 Eur) turtinę žalą, padarė R. L. didelę žalą⁵⁹⁴. Taigi asmuo buvo nuteistas už padarytą 2 904 Lt (apie 841,06 Eur) turtinę žalą, nors turtas buvo tik apgadintas ir nukentėjusysis turėjo teisę padarytos žalos atlyginimo reikalauti civilinio proceso tvarka. Dar kitoje byloje R. K. reikalavo I. N. perduoti jam 1 500 Lt (apie 434,43 Eur), kuriuos nukentėjusysis tariamai skolingas L. K. Nukentėjusysis I. N., vykdydamas R. K. valią, perdavė jam 500 Lt (apie 144,81 Eur) kaip dalį tariamos skolos, o už likusią tariamą 1 000 Lt (apie 289,62 Eur) skolą, I. N. atidirbo statybos objekte. Tokius R. K. veiksmus teismas kvalifikavo taip pat kaip paprastą savavaldžiavimą⁵⁹⁵, nors joks teisės aktas nedraudžia reikalauti grąžinti skolą ar skolininkui ir kreditoriui susitarti dėl skolos grąžinimo tvarkos.

Tačiau administracinė atsakomybė pagal teismų praktiką asmenims kyla už, atrodytų, gerokai pavojingesnes veikas: V. D. nubaustas administracine tvarka už tai, kad 2009 m. vasario mėnesį išnešė iš buto bendro naudojimo patalpų (koridoriaus ir vonios) A. M. priklausančius daiktus – šaldytuvą bei skalbimo mašiną, kurie vėliau dingo⁵⁹⁶. Dar kitoje byloje V. Č. buvo nubausta už tai, kad pardavė kitam asmeniui priklausančią garažą⁵⁹⁷. O N. S. buvo nubaustas administracine tvarka už tai, jog savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, t. y. nelaukdamas teismo sprendimo, realizavo savo teisę į ginčijamą turtą, t. y. savavališkai, prieštaraujant savo motinai J. S., iš buto paėmė kompiuterį su kolonėlėmis, muzikinį centrą su kolonėlėmis⁵⁹⁸.

Iš pateiktos teismų praktikos matyti, kad, viena vertus, teismai 500 Lt (apie 144,81 Eur), 2 904 Lt (apie 841,06 Eur) ar 1 500 Lt (apie 434,43 Eur)

⁵⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548/2011.

⁵⁹⁵ Vilniaus apygardos teismo 2011 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-180-211/2011.

⁵⁹⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. gegužės 27 d. nutartis byloje Nr. N-575-4266/2011.

⁵⁹⁷ Šiaulių apygardos administracinio teismo 2011 m. vasario 4 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. II-63-355/2011.

⁵⁹⁸ Klaipėdos apygardos administracinio teismo 2011 m. sausio 28 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. II-26-609/2011.

žalą pripažįsta didele ir kvalifikuoja veikas pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį, nors turtas net nebūna prarastas. Pavyzdžiui, R. K. paimtas 500 Lt (apie 144,81 Eur) televizorius nebuvo sunaikintas. Kita vertus, kai A. M. priklausę šaldytuvas ir skalbimo mašina buvo prarasti, kai V. Č. pardavė kitam asmeniui priklausiusį garažą, garažas dėl to buvo prarastas, ar kai N. S. paėmė kompiuterinę įrangą, tokią žalą traktuoja kaip nedidelę ir veikas kvalifikuoja kaip administracinės teisės pažeidimą. Tarp minėtų veikų vertinimo egzistuoja didelis neproporcingumas ir nenuoseklumas – kai padarytą žalą galima atkurti ar paimtą turtą grąžinti, tokios veikos kvalifikuojamos ir pagal baudžiamąjį įstatymą, ir pagal ATPK, o kai turtas prarandamas, veikos kvalifikuojamos kaip užtraukiančios administracinę atsakomybę.

Manytina, jog anksčiau nurodytų attribojimo problemų sumažėtų, jei būtų suformuota teismų praktika, kad didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaroma, jei turtinės žalos pinigine išraiška viršija konkrečia suma išreikštą dydį. Nepadarius didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams, veika galėtų būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas pagal ATPK 188 straipsnio 1 dalį. Tokie kriterijai būtų objektyvūs bei aiškiau atribotų administracinę ir baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą.

Nors didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis yra pagrindinis kriterijus, nagrinėjant administracinės ir baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą attribojimo klausimus, tačiau ne vienintelis. Pagal ATPK 188 straipsnio 1 dalį atsakomybė negali kilti asmeniui, įgyvendinančiam kito asmens tikrą ar tariamą teisę. Taigi už savavaldžiavimą, kaip administracinės teisės pažeidimą, atsako tik savo tikrą ar tariamą teisę įgyvendinantis asmuo. Administracinio teisės pažeidimo sudėtyje taip pat nėra įtvirtinta, kad kaltininkas gali įgyvendinti pripažįstamą, bet nerealizuotą savo teisę. Tai reiškia, kad kaltininkas atsako tik už ginčijamos teisės įgyvendinimą. Kita vertus, kaip nurodyta aukščiau, ginčijamos teisės požymis turėtų apimti pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės požymį, todėl šis požymis praktiškai neskiria administracinės ir baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta šiame skyriuje, teigtina, jog įstatyme turi būtų nustatyta teisinė atsakomybė už tokią veiką, kuri yra pavojinga visuomenei ir dėl to teisiškai draustina. Iš administracinio teisės pažeidimo sąvokos matyti, jog administraciniu nusižengimu kėsiamasi į konkrečius teisinius gėrius. Todėl savavaldžiavimo administraciniu nusižengimu ir nusikaltimu pažeidžiami konkretūs įstatymų saugomi teisiniai gėriai. Iš to galime daryti išvadą, kad pavojingumas ir priešingumas teisei būdingas ir savavaldžiavimo administraciniam nusižengimui, ir savavaldžiavimo nusikaltimui.

Savavaldžiavimo priešingumo teisei požymis tarsi turėtų padėti atskirti, ar padarytas savavaldžiavimo nusikaltimas ar administracinės teisės pažeidimas, nes baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą kyla tik jei kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala, o administracinė – jei nepadaryta esminė žala. Didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymiui esant vertinamajam, daugeliu atvejų atskirti, ar padarytas savavaldžiavimas yra administracinės ar baudžiamosios teisės pažeidimas, galima tik išnagrinėjus baudžiamąją ar administracinę bylą. Savavaldžiavimo nusikaltimo pagrindinė ir kvalifikuota sudėtys yra materialios, o administracinio nusižengimo – formali. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą kyla, jei kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė žala, administracinė – jei nepadaryta esminė žala. Darytina išvada, jog pagrindinis požymis, atirbojantis savavaldžiavimo nusikaltimą nuo administracinės teisės pažeidimo, yra padarytos žalos dydis, kuris parodo veikos pavojingumą.

Lingvistiškai aiškinant požymius „didelė žala“ ir „esminė žala“ ir kvalifikuojant veikas gali susidaryti kazuistinių situacijų, kai savavaldžiaujant padaryta žala yra esminė, bet nedidelė. Tokį prieštarumą tikslinga pašalinti. ATPK ir Administracinių nusižengimų kodekso projekte siūlytina atitinkamus požymius „esminė žala piliečių teisėms ar teisėtiems interesams arba valstybinėms ar visuomeninėms įmonėms, įstaigoms arba organizacijoms“ ir „esminė žala“ pakeisti į požymį „didelė žala“. Daugelį problemų pavyktų

išspręsti, kaip siūloma kitose šio darbo dalyse, sukonkretinus savivaldžiavimo nusikaltimo didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio turtinio pobūdžio žalą.

Savivaldžiavimo administracinis teisės pažeidimas ir nusikaltimas skiriasi ir tuo, jog ATPK 188 straipsnio 1 dalyje nėra įtvirtinta, kad atsakomybė kyla asmeniui, įgyvendinančiam kito asmens tikrą ar tariamą teisę.

III. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO BAUDŽIAMUMAS

Asmens teisių bei laisvių, visuomenės interesų ir valstybės apsaugai valstybė naudoja įvairias prievartos priemones, iš kurių viena reikšmingiausių yra teisinė atsakomybė⁵⁹⁹. Teisinė atsakomybė⁶⁰⁰ pagal teisinių įsipareigojimų įsisąmoninimą gali būti analizuojama perspektyviu ir retrospektyviu aspektais⁶⁰¹. Šiame darbe baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą nagrinėjama tik retrospektyvine prasme, t. y. kaip asmeniui kylantys neigiami padariniai, pažeidus LR BK 294 straipsnio 1 ar 2 dalį.

Atsižvelgdama į ginamų interesų svarbą bei elgesio taisyklių pažeidimų pobūdį, valstybė gali nustatyti konstitucinę, civilinę, administracinę, baudžiamąją ir kitokią atsakomybę. Baudžiamoji teisė gina ne visus žmonių, visuomenės ar valstybės interesus, kurių pasirinkimą lemia tai, kad baudžiamoji atsakomybė yra valstybės reakcija griežčiausiomis valstybės prievartos priemonėmis į elgesio taisyklių pažeidimus. Todėl ši teisinė

⁵⁹⁹ ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 16.

⁶⁰⁰ J. Šatas teisinę atsakomybę supranta kaip kalto asmens pasmerkimą ir bausmės (sankcijos) jam taikymą už netinkamą elgesį [DAMBRAUSKIENĖ, Genovaitė; *et al.* *Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 53]. S. Vansevičius – kaip valstybės reakciją į padarytą teisės pažeidimą [VANSEVIČIUS, Stasys. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 225]. Tai reiškia, kad tam tikras veiksmas arba susilaikymas nuo veiksmo yra teisės pažeidimas dėl to, kad jis yra siejamas su prievartos aktu [KELSEN, Hans. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 119]. Pasak A. Vaišvilos, teisinė atsakomybė – tai teisės subjektų įsipareigojimas ir teisinis jų įpareigojimas naudotis leidimais (teisėmis) vykdant atitinkamas pareigas, kartu nurodymas, kad tokių pareigų nevykdymas virs atitinkamų teisių praradimu ar susiaurinimu [VAIŠVILA, Alfonsas. *Teisės teorija*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2004, p. 441]. G. Lastauskienė nurodo, jog teisinė atsakomybė gali būti suprantama kaip ypatingas teisinio santykio subjekto teisinis ryšys su visuomene (valstybe), kai subjekto elgesys atitinka teisėje įtvirtintą modelį, ir numatytas valstybės prievartinių institucijų įsikišimas, jam atlikus (neatlikus) veikas, kurios teisiškai uždraustos (teisinė atsakomybė plačiaja prasme) arba kaip privalomos, arba kaip viena iš teisinės atsakomybės stadijų, pasireiškianti valstybės institucijų pareiga atkurti pažeistą teisingumą pažeidusiam teisę asmeniui pritaikius neigiamas teisės normose nustatytas sankcijas (teisinė atsakomybė siaurąja prasme) [LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Požiūrio į teisinę atsakomybę paieška. *Jurisprudencija*, 2001, Nr. 19 (11), p. 166]. Taigi teisinė atsakomybė dažniausiai siejama su valstybės neigiama reakcija į asmens padarytą teisės pažeidimą ir pasireiškia sankcijos taikymu teisę pažeidusiam asmeniui.

⁶⁰¹ Teisinę atsakomybę perspektyviaja prasme galima įvardyti kaip procesą – įsipareigojimą naudotis subjektinėmis teisėmis atliekant atitinkamas pareigas [BAUBLYS, Linas; *et al.* *Teisės teorijos įvadas: vadovėlis*. Vilnius: Leidykla MES, 2010, p. 342]. Jei asmens elgesys atitinka teisės aktų reikalavimus, tai jam negali kilti teisinė atsakomybė. Retrospektyvinė teisinė atsakomybė atsiranda tuomet, kai asmuo pažeidžia teisės normų reikalavimus, ir dėl to asmeniui atsiranda tam tikrų neigiamų padarinių [ŠVEDAS, Pranas. *Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 255].

atsakomybės rūšis taikoma tik už pačius pavojingiausias elgesio taisyklių pažeidimus – nusikalstamas veikas⁶⁰². Todėl šioje disertacinio darbo dalyje, siekiant įvertinti kriminalinės baudmės už paprastą savavaldžiavimą adekvatumą ir teisingą baudimą už savavaldžiavimą, bus nagrinėjami klausimai, susiję su paprasto savavaldžiavimo baudžiamumu. Kadangi autorius pirmesnėje šio darbo dalyje siūlo sąlyginai dekriminalizuoti baudžiamąją atsakomybę už kvalifikuotą savavaldžiavimą, kvalifikuoto savavaldžiavimo baudžiamumas bus nagrinėjamas tik tiek, kiek tai aktualu nagrinėjant paprasto savavaldžiavimo baudžiamumą.

Lietuvos teisinėje literatūroje baudžiamoji atsakomybė apibūdinama įvairiai⁶⁰³. Galime teigti, kad baudžiamąją atsakomybę galima suvokti siaurąją prasme – kaip nusikalstamos veikos pasmerkimą valstybės vardu, pasireiškiantį teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu kaltininkui skiriant bausmę, arba plačiąją prasme – kaip nusikalstamos veikos pasmerkimą valstybės vardu, pasireiškiantį valstybės įgaliotos institucijos priimamu teisės taikymo aktu, kuriuo kaltininkui skiriama bausmė ar kaltininkas atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės arba baudmės. Taigi nuo sudėčių, kaip būtinos ir įprastinės kvalifikavimo norminės prielaidos, įtvirtintos baudžiamajame

⁶⁰² ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 16.

⁶⁰³ V. Pavilionis ją apibūdino kaip asmens ir jo padaryto nusikaltimo pasmerkimą valstybės vardu, kurį vykdo įgaliotos institucijos (teismas) ir kuris pasireiškia baudžiamaisiais įstatymais apibrėžtų asmeninio ir turtinio pobūdžio suvaržymų kaltininkui nustatymu [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 57]. R. Drakšo nuomone, baudžiamoji atsakomybė – tai valstybės prievartos taikymas asmeniui, padariusiam nusikaltimą, ir kartu šio asmens padaryto nusikalstamo elgesio pasmerkimas. Šio pasmerkimo išraiška – kaltinamajame nuosprendyje numatyti asmeninio ar turtinio pobūdžio suvaržymai, taip pat apribojimai, kylantys iš asmens teistumo [DRAKŠAS, Romualdas. Baudžiamosios atsakomybės sampratos formulavimo problemos Lietuvoje. *Teisė*, 2003, Nr. 47, p. 34]. V. Piesliakas nurodo, jog baudžiamoji atsakomybė – tai asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pareigos, kilusios dėl padarytos nusikalstamos veikos, būti patrauktam baudžiamajon atsakomybėn, t. y. būti teismo pasmerktam valstybės vardu priimant apkaltinamąjį nuosprendį, atlikti bausmę ir turėti teistumą, įgyvendinimas [PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 181]. J. Šato teigimu, tai įvairios baudmės, kurias gali skirti tik teismas už kriminalinius nusikaltimus [DAMBRAUSKIENĖ, Genovaitė; *et al. Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 53]. Tačiau bausmė yra tik viena iš baudžiamosios atsakomybės realizavimo priemonių. Baudžiamoji atsakomybė gali būti realizuojama ir atleidus asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės arba baudmės bei paskyrus jam įstatyme numatytas baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemones [ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 263].

įstatyme, vargu ar gali būti atsiejamos sankcijos⁶⁰⁴. Šiuo atžvilgiu baudžiamoji teisė yra retribucinė: asmuo tam tikra prasme atlygina vertybinę žalą, kad atkurtų teisės galiojimą tokiu mastu, koku ji buvo pažeista⁶⁰⁵.

Lietuvos baudžiamasis įstatymas nustato ne tik bausmes, baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemones bei priverčiamąsias medicinos priemones (LR BK 1 straipsnio 2 dalies 2 punktas), bet ir pagrindus ir sąlygas, kuriais nusikalstamas veikas padaręs asmenys gali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės (LR BK 1 straipsnio 2 dalies 3 punktas). LR BK VI skyriuje ir kai kuriuose baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies straipsniuose numatyti atvejai, kada asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės. Manytina, jog baudžiamajame įstatyme vartojama siauroji baudžiamosios atsakomybės samprata, baudžiamąją atsakomybę siejant su įsiteisėjusiu apkaltinamuoju nuosprendžiu skiriama bausmė kaltininkui bei teistumu. Todėl šioje darbo dalyje, nagrinėjant baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą, baudžiamoji atsakomybė toliau bus suprantama siaurąja prasme.

Bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui (LR BK 41 straipsnio 1 dalis). Pagal baudžiamąjį įstatymą bausmės paskirtis yra sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.

Pastaruoju metu populiarėja idėjos, kad pagrindinis bausmės tikslas turėtų būti ne nubausti nusikaltimą padariusį asmenį, o padėti jam atsikratyti polinkio daryti nusikalstamas veikas ir sėkmingai įsilieti į visuomenę, t. y.

⁶⁰⁴ BIELIŪNAS, Egidijus. Sankcijos įtaka nusikalstamų veikų kvalifikavimui. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 517.

Sankcija – tai LR BK specialiosios dalies straipsnio (ar jo dalies) struktūrinė dalis, kurioje numatyta bausmės (bausmių) rūšis ir jos (jų) dydžiai už nusikalstamą veiką. Pirminė sankcijos paskirtis yra teisinės prielaidos skirti proporcingą ir individualizuotą bausmę sudarymas [ŠVEDAS, Gintaras. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnių sankcijų sudarymo probleminiai aspektai. *Teisė*, 2011, Nr. 79, p. 19]

⁶⁰⁵ NAMAVIČIUS, Justas. Bausmės legitimavimas Vokietijos baudžiamosios teisės doktrinoje. *Teisė*, 2007, Nr. 62, p. 82.

resocializuoti⁶⁰⁶. Resocializacija suprantama kaip žmogaus prisitaikymo prie socialinio gyvenimo įgūdžių atstatymas⁶⁰⁷. Dar A. Dziegoraitis pažymėjo, kad Lietuvoje apskritai (ten, kur tai objektyviai galima) būtina humanizuoti teisės pažeidėjams taikomas kriminalinės bausmės poveikio priemonės, tikslingai mažinant jų represinį poveikį bei nuosekliai didinant resocializacijos ir adaptacijos visuomenėje teikiamas galimybes⁶⁰⁸.

G. Švedas kriminalinei bausmei kaip bendrinei sąvokai kelia pagrindinį tikslą – individuali prevencija, t. y. siekimas, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo, atlikęs bausmę, nebedarytų naujų nusikalstamų veikų⁶⁰⁹. Resocializacijos tikslas, nors ir nėra savaime suprantamas ir visuotinai pripažįstamas, tačiau kaip tik toks tikslas geriausiai atspindi visuomenės ir šia bausme nuteistų asmenų interesus, leidžia formuoti plačią ir esminėmis konstitucinėmis vertybėmis paremtą idėjų ir jų praktinio įgyvendinimo sistemą, neužkimbant ant trumparegiškų keršto, atpildo, atgailos, skausmo ar trumpalaikio ir tik tariamo saugumo kabliukų⁶¹⁰.

Kita vertus, R. Drakšas nurodo, kad bausme siekiama įgyvendinti ne vieną kurį nors tikslą, o kelis susijusius tikslus: ir atpildo, ir apsaugos nuo nusikaltimų, ir auklėjamosios priemonės. Todėl negalima išskirti paties svarbiausio ar aukščiausio bei nesikeičiančio bausmės tikslo. Tik tikslų kombinacija visiškai apibūdina bausmės paskirtį⁶¹¹.

Visgi, neatmesdami ir nepaneigdami kitų bausmės tikslų reikšmės, pritartume idėjoms, kad pagrindinis bausmės tikslas turėtų būti ne nubausti

⁶⁰⁶ ŠVEDAS, Pranas. *Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 257–258.

⁶⁰⁷ ŠVEDAS, Gintaras. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 73.

⁶⁰⁸ DZIEGORAITIS, Algimantas. Kriminalinė bausmė ir probacija teisinėje valstybėje. *Justitia*, 1998, Nr. 5(17), p. 11.

⁶⁰⁹ ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 146; ŠVEDAS, Gintaras. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 69.

⁶¹⁰ SAKALAUŠKAS, Gintautas. Įkalinimo tikslų labirintuose. Iš *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų bausmių vykdymo problematikai, rinkinys (vyr. moksl. red. G. Švedas). Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2010, p. 147.

⁶¹¹ DRAKŠAS, Romualdas. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Teisė*, 2004, Nr. 52, p. 37–38.

nusikaltimą padariusį asmenį, bet padėti jam atsikratyti polinkio daryti naujas nusikalstamas veikas ir sėkmingai įsilieti į visuomenę (resocializuoti). Bausmė, kuri nepadeda asmeniui resocializuotis ir atstatyti jo socialinio gyvenimo įgūdžių, iš esmės užtikrina tik nubaudimo funkciją. Tačiau nubaustas asmuo, atlikęs bausmę, vėl gali nusikalsti, nes gyvenimas socialioje visuomenėje jam gali būti nepriimtinas ar nepatogus. Tai reiškia, kad nubaudimo tikslas, nors ir būtų pasiektas, tačiau liktų didelė tikimybė, kad vėl teks pasitelkti baudžiamojo įstatymo normas. Tokiu būdu baudžiamoji atsakomybė būtų ne kaip *ultima ratio*, bet kaip laikina ir įprasta priemonė. Pirmiausia turėtų būti taikomos tokios bausmės, kurios labiausiai padėtų asmeniui resocializuotis, o tai reiškia ir tai, kad teismams turėtų būti suteikiama platesnė galimybė taikyti įvairias bausmes. Todėl šioje darbo dalyje bus laikomasi nuostatos, kad už paprastą savavaldžiavimą turi būti numatytos tokios bausmės, kurios labiausiai padeda asmeniui resocializuotis, ir kad teismams turi būti suteiktas didelis instrumentų, padedančių asmeniui resocializuotis, kiekis, t. y. teismas turi turėti galimybę pasirinkti iš didesnio skaičiaus skirtingų bausmių.

Pažymėtina ir tai, kad dar Č. Bekarija rašė, kad bausmė kiek galima labiau turi atitikti nusikaltimą⁶¹². Įstatymų leidėjas, numatydamas priemones įstatymų pažeidėjams, privalo paisyti ir proporcingumo principo⁶¹³. Proporcingumo principas įpareigoja nustatyti ne per mažas ir ne per dideles bausmes⁶¹⁴.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra konstatavęs, jog Konstitucijoje įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas suponuoja tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos. Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai *inter alia* reiškia, kad valstybės taikomos priemonės turi būti adekvačios siekiamam tikslui. Taigi bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms, už kurias jos nustatytos; už nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie

⁶¹² BEKARIJA, Čezarė. *Apie nusikaltimus ir bausmes*. Vilnius: Mintis, 1992, p. 74.

⁶¹³ BIKELIS, Skirmantas. Permažstant sankcijas už kontrabandą: proporcingumo problema (I). *Proporcingumo principas ir bausmės už kontrabandą. Teisės problemos*, 2012, Nr. 4, p. 7.

⁶¹⁴ JAREBORG, Nils. Criminalization as Last Resort (*ultima ratio*). *Ohio State Journal of Criminal Law*, 2004, Vol. 2, p. 532.

būtų akivaizdžiai neadekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai. Bausmės ir jų dydžiai baudžiamajame įstatyme turi būti diferencijuojami atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumą⁶¹⁵.

Konstitucinis Teismas proporcingumo principo kontekste yra išaiškinęs, kad teismo už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti; konstitucinis teisingumo principas reikalauja nustatomas nuobaudas diferencijuoti taip, kad jas taikant būtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, į atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes⁶¹⁶.

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad kriminalinė bausmė turėtų derinti bausmę su žmogiškumo, pagarbos žmogui, jo orumui išsaugojimu, o bausmės tikslas būtų atkurti nusikaltimu pažeistą tvarką bei užtikrinti žmonių saugumą. Svarbu yra nusikaltimą padariusio asmens resocializacija, jo pagarbos įstatymui ugdymas per bausmės atlikimo laiką. Reikšmingas baudžiamųjų įstatymų principas yra tas, jog juose įtvirtintos

⁶¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 57-2552; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.

⁶¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 4 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija), 2 straipsnio 1 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto (1995 balandžio 18 d. redakcija), 4 straipsnio 2 dalies (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija), 13 straipsnio (2000 m. liepos 18 d. redakcija), 30 straipsnio 1 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) bei 44 straipsnio 4 dalies (2002 m. birželio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 67 „Dėl Alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių 7 bei 9 punktų (2001 m. sausio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 15-465; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 26 straipsnio 5 dalies (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija), 17 dalies (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija), 33 straipsnio (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. balandžio 7 d. nutarimu Nr. 383 „Dėl mažmeninės prekybos tabako gaminiais licencijavimo taisyklių ir tabako gaminių pardavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų mažmeninės prekybos tabako gaminiais licencijavimo taisyklių 39 punkto (2006 m. gruodžio 18 d. redakcija), 40 punkto (2006 m. gruodžio 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 108-4136.

bausmės neturi būti griežtesnės negu reikia, kad padaręs nusikaltimą asmuo pasitaisytų⁶¹⁷. Įstatymų leidėjas turi paisyti ir iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo imperatyvų⁶¹⁸.

Taigi Konstitucinis Teismas taip pat pripažįsta, jog nusikaltimą padariusio asmens resocializacija yra svarbi. Kita vertus, Konstitucinis Teismas taip pat didelę reikšmę skiria bausmių adekvatumui (proporcingumui) padarytai nusikalstamai veikai. Bausmės turi būti proporcingos ir atitikti veikos pavojingumą bei bausmės paskirtį, o baudžiamoji atsakomybė turi būti diferencijuota, išlaikant baudžiamojo įstatymo nuoseklumą, vidinį neprieštaringumą. Šioje disertacinio darbo dalyje baudžiamoji atsakomybė už paprastą savavaldžiavimą bus analizuojama didelį dėmesį skiriant sankcijų vertinimui proporcingumo principo ir baudžiamojo įstatymo neprieštaringumo bei darnos kontekste.

Remiantis LR BK 42 straipsnio 1 dalimi, padariusiam nusikaltimą asmeniui gali būti skiriamos šios bausmės: 1) viešieji darbai; 2) bauda; 3) laisvės apribojimas; 4) areštas; 5) terminuotas laisvės atėmimas; 6) laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Bausmės vardijamos pradedant nuo švelniausios ir baigiant griežčiausia bausme⁶¹⁹. Pažymėtina, kad nustatyti darnią ir teisingą sankcijų sistemą yra sudėtingas uždavinys, nes būtina įvertinti daug tarpusavyje susijusių ir nesusijusių veiksnių, pavyzdžiui: bausmių sistemą ir atskiras jų rūšis, administracines nuobaudas, nusikalstamos veikos

⁶¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.

⁶¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254

⁶¹⁹ PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 211.

pavojingumą, kaltininko asmenybę, bausmių skyrimo taisykles, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės bei bausmės institutus ir t. t.⁶²⁰.

Nagrinėjamoje LR BK 294 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad asmuo, savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, vykdęs ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę ir padaręs didelę žalą kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams, baudžiamas bausme arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų. Taigi už paprastą savavaldžiavimą yra numatytos trys skirtingos bausmės. Paprastas savavaldžiavimas laikomas nesunki nusikaltimu, nes tai yra tyčinis nusikaltimas, už kurį baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė neviršija trejų metų laisvės atėmimo (LR BK 11 straipsnio 3 dalis).

Įstatymų leidėjas už paprastą savavaldžiavimą nenumatė viešųjų darbų, laisvės apribojimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmių. Visiškai suprantama, kodėl už savavaldžiavimą nėra numatyta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė – ji gali būti skiriama tik už kai kuriuos pačius pavojingiausias labai sunkius nusikaltimus. Tačiau įstatymų leidėjas paprastą savavaldžiavimą laiko pavojingesniu nusikaltimu už kai kuriuos kitus nesunkius nusikaltimus, kadangi už jį švelniausia bausmė yra bausmė, o laisvės atėmimas numatytas iki trejų metų⁶²¹.

Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, savavaldžiavimo sudėtys ir sankcijos už savavaldžiavimą buvo keistos du kartus. Toliau pateikiamoje lentelėje Nr. 1 pateikiama bausmių už savavaldžiavimą dinamika nuo 1990 m. kovo 11 d.

⁶²⁰ ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 154.

⁶²¹ Pažymėtina, kad asmuo, kuris savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, panaudodamas fizinę ar psichinę prievartą, vykdė ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę ir padarė didelę žalą kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams, baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki penkerių metų (LR BK 294 straipsnio 2 dalis). Taigi už kvalifikuotą savavaldžiavimą yra numatytos dvi skirtingos bausmės. Kvalifikuotas savavaldžiavimas laikomas apysunki nusikaltimu, nes už jį numatyta griežčiausia bausmė yra laisvės atėmimas iki penkerių metų (LR BK 11 straipsnio 4 punktas). Už kvalifikuotą savavaldžiavimą, skirtingai nei už paprastą, nenumatytos ne tik viešųjų darbų, laisvės apribojimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, bet ir bausmė. Tai paaiškinama tuo, jog kvalifikuotas savavaldžiavimas yra pavojingesnė veika už paprastą savavaldžiavimą ir turi būti baudžiamas griežčiau. Griežtesnę bausmę parodo ne tik baudos, kaip vienos iš alternatyvių bausmių, nenumatymas, bet ir maksimali terminuoto laisvės atėmimo bausmės riba (penkeri metai).

Lentelė Nr. 1

Požymiai	1961 m. LR BK 214 straipsnis ⁶²²	1961 m. LR BK 214 straipsnis ⁶²³	LR BK 294 straipsnis
	Alternatyvios sankcijos		
Didelė žala	- bauda; - pataisos darbai; - viešas papeikimas; - visuomeninio poveikio priemonių taikymas.	- laisvės atėmimas iki trejų metų ir bauda; - bauda.	- bauda; - areštas; - laisvės atėmimas iki trejų metų.
Fizinės ar psichinės prievartos panaudojimas	Požymis nenumatytas.	Numatytas tik psichinės prievartos panaudojimo požymis, pagrindinėje savavaldžiavimo sudėtyje.	- areštas; - laisvės atėmimas iki penkerių metų.

Kaip matyti iš pateiktos lentelės, iki 1995 m. sausio 1 d. baudžiamajame įstatyme nebuvo numatyta laisvės atėmimo bausmė už paprastą savavaldžiavimą, o psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas nebuvo numatytas nei kaip paprasto, nei kaip kvalifikuoto savavaldžiavimo požymis. Tik nuo 1995 m. sausio 1 d. už paprastą savavaldžiavimą įtvirtinta laisvės atėmimo iki trejų metų bausmė, minėtu laikotarpiu pagrindinėje savavaldžiavimo sudėtyje įtvirtintas ir alternatyvus psichinės prievartos panaudojimo požymis (grasinimas pavartoti fizinį smurtą prieš nukentėjusįjį ar jo artimuosius arba sunaikinti ar sugadinti jų turtą). Šiuo laikotarpiu fizinės prievartos panaudojimas nebuvo numatytas kaip būtinas savavaldžiavimo požymis.

Tik nuo 2003 m. gegužės 1 d. numatytas kvalifikuotas savavaldžiavimo požymis – fizinės prievartos panaudojimas, o psichinės prievartos panaudojimas taip pat pripažintas kvalifikuoto savavaldžiavimo požymiu. Galima teigti, jog baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą

⁶²² Savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis, galiojusi iki 1995 m. sausio 1 d. Pažymėtina, kad šioje baudžiamojo įstatymo redakcijoje buvo vartojama formuluotė ne didelė žala, bet esminė žala.

⁶²³ Savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis, galiojusi nuo 1995 m. sausio 1 d. Pažymėtina, kad šioje baudžiamojo įstatymo redakcijoje buvo vartojama formuluotė ne didelė žala, bet esminė žala.

dinamika parodo, jog įstatymų leidėjas iš esmės griežtino baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą, išskyrus tai, kad už paprastą savavaldžiavimą aktualioje baudžiamojo įstatymo redakcijoje numatyta ir alternatyvi arešto bausmė.

Šiam tyrimui toliau yra aktualu įvertinti, ar už paprastą savavaldžiavimą numatytos sankcijos yra teisingos ir dera su kitomis baudžiamojo įstatymo nuostatomis. Nagrinėjant bausmes už paprastą savavaldžiavimą, tikslinga įvertinti: 1) ar įstatymų leidėjas pagrįstai nenumatė viešųjų darbų ar laisvės apribojimo bausmių ir 2) ar laisvės atėmimo iki trejų metų bausmės maksimali riba yra pagrįsta.

Toliau esančioje 2 lentelėje pateikiama teismų paskirtų 25 bausmių už paprastą savavaldžiavimą analizė, kuri atlikta išanalizavus apygardų ir kasacinio teismo praktiką savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose nuo 2004 m. iki 2015 m.

Lentelė Nr. 2

Bausmių už paprastą savavaldžiavimą analizė			
Bausmė	Asmenų skaičius, kuriems skirta atitinkama bausmė	Paskirtos bausmės dydis	Paskirtų bausmių vidurkis
Bauda	10	Nuo 10 BBND iki 70 BBND	40,5 BBND
Areštas	4 ⁶²⁴	Nuo 20 iki 30 parų	27,5 paros
Laisvės atėmimas	10 ⁶²⁵	Nuo 6 mėn. iki 2 m.	1 m. 3 mėn.

Kaip matyti iš 2 lentelės, už paprastą savavaldžiavimą dažniausiai skiriamos baudos ir laisvės atėmimo bausmės. Taigi teismai dažnai už paprastą savavaldžiavimą taiko griežčiausią laisvės atėmimo bausmę. Kita vertus, realia laisvės atėmimo bausme už paprastą savavaldžiavimą nuteisti septyni asmenys. Paskirtų laisvės atėmimo bausmių analizė parodo, kad už paprastą savavaldžiavimą paskirtų laisvės atėmimo bausmių vidurkis (1 metai ir 3

⁶²⁴ Iš jų vienam asmeniui atidėtas arešto bausmės vykdymas.

⁶²⁵ Iš jų trimis asmenims atidėtas laisvės atėmimo bausmės vykdymas

mėnesiai) yra šiek tiek mažesnis už laisvės atėmimo bausmės medianą (vieneri metai septyni mėnesiai ir penkiolika dienų).

Už savavaldžiavimą, padarytą panaudojus psichinę ar fizinę prievartą, gresia areštas arba laisvės atėmimas iki penkerių metų. 3 lentelėje pateikiama teismų paskirtų 146 bausmių už kvalifikuotą savavaldžiavimą analizė, kuri atlikta išnagrinėjus apygardų ir kasacinio teismo praktiką savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose ir kuri toliau aktuali nagrinėjant paprasto savavaldžiavimo baudžiamumą.

Lentelė Nr. 3

Bausmių už kvalifikuotą savavaldžiavimą analizė			
Bausmė	Asmenų skaičius, kuriems skirta atitinkama bausmė	Paskirtos bausmės dydis	Paskirtų bausmių vidurkis
Areštas	21 ⁶²⁶	Nuo 30 iki 90 parų	54 paros
Laisvės atėmimas	124 ⁶²⁷	Nuo 3 mėn. iki 3 m.	1 m. 7 mėn. laisvės atėmimo

Kaip matyti iš 3 lentelės, už kvalifikuotą savavaldžiavimą dažniausiai skiriama griežčiausia laisvės atėmimo bausmė. Paskirtų laisvės atėmimo bausmių analizė rodo, kad už kvalifikuotą savavaldžiavimą paskirtų laisvės atėmimo bausmių vidurkis (1 metai ir 7 mėnesiai) yra gerokai mažesnis už laisvės atėmimo bausmės medianą (dveji metai septyni mėnesiai ir penkiolika dienų).

Švelniausia ir, kaip galima spręsti iš teismų praktikos analizės, viena iš labiausiai taikomų bausmių už paprastą savavaldžiavimą yra bauda. Bauda yra efektyvi ir ekonomiška bausmė, ja nubausti asmenys nėra izoliuojami nuo visuomenės, todėl neiškyla socializacijos problemų⁶²⁸. Paprastą

⁶²⁶ Iš jų vienam asmeniui atidėtas arešto bausmės vykdymas.

⁶²⁷ Iš jų keturiasdešimt vienam asmeniui atidėtas laisvės atėmimo bausmės vykdymas.

⁶²⁸ ŠULIJA, Gintautas. Baudos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Teisės problemos*, 2001, Nr. 3, p. 74.

savavaldžiavimą padariusiam pilnamečiam kaltininkui gali būti skiriama iki 500 BBND dydžio bauda (LR BK 47 straipsnio 3 dalies 2 punktas)⁶²⁹.

Atlikti moksliniai tyrimai rodo, kad nuteistieji turtinio pobūdžio bausmės priima daug lengviau nei tikisi įstatymų leidėjas. Praradę turtą ar jo dalį asmenys patiria laikiną nusivylimą, tačiau psichologinė asmens būklė prie pasikeitusios turtinės padėties greitai prisitaiko ir jis iš esmės nebepatiria neigiamų emocijų⁶³⁰. Todėl manytina, jog bauda turėtų būti taikoma kartu su baudžiamojo poveikio priemonėmis, taip darant didesnę poveikį asmens elgsenai ir jam pataisyti.

Skiriant baudą ir parenkant jos dydį būtina įvertinti tai, ar nuteistasis turės galimybę ją sumokėti. Tokiu atveju reikėtų atsižvelgti į asmens turimą kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, gaunamas pajamas, turimas lėšas banko sąskaitose, turimus vertybinius popierius ir pan. Tačiau savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose dažniausiai atsižvelgiama tik į nuteistojo turimą darbą, dėl ko bausmė netinkamai individualizuojama.

Skiriant baudą būtina atsižvelgti į asmens turtinę padėtį ir gaunamas pajamas, nes, paskyrus gerokai viršijančią asmens finansines galimybes baudą, asmuo neturi galimybės jos sumokėti ir resocializuotis⁶³¹. Tokiu atveju baudos įvykdymo laikotarpis gali gerokai viršyti už sunkesnius nusikaltimus ar už paprastą savavaldžiavimą paskirtos realios laisvės atlikimo bausmės terminą. Todėl kartais bauda savo griežtumu gali prilygti laisvės atėmimo bausmei⁶³².

Jei nuteistasis neturi galimybės sumokėti baudą iškart ar per tęstinį laikotarpį, tai skirti baudą nėra tikslinga – bausmė nebus įvykdyta, o bus nuolatiniame vykdymo procese. Be to, baudos skyrimas asmeniui, kuris neturi pinigų, gali jį paskatinti pakartotinai nusikalsti⁶³³. Nesant galimybės sumokėti

⁶²⁹ Pažymėtina, jog iki 2011 m. balandžio 28 d. baudos dydis sudarė iki 100 MGL.

⁶³⁰ BRONSTEEN, John; BUCCAFUSCO, Christopher; MASUR, Jonathan. Happiness and Punishment. *The University of Chicago Law Review*, Vol. 76, 2009, No. 3, p. 1038.

⁶³¹ BECKETT, Katherine; HARRIS, Alexes. On cash and conviction: Monetary sanctions as misguided policy. *Criminology & Public Policy*, 2011, Vol. 10(3), p. 520–525.

⁶³² MARINOS, Voula. Equivalency and interchangeability: the unexamined complexities of reforming the fine (fines instead of imprisonment in U.S. and Canada). *Canadian Journal of Criminology*, 1997, Vol. 39 (1), p. 30.

⁶³³ ŠULIJA, Gintautas. Baudos bausmė ir jos paplitimas Europos Sąjungos valstybėse. *Teisė*, 2004, Nr. 52, p. 113

baudos, ši bausmė neskirtina, nes apytikriai nustatytas baudos dydis gali neturėti baudžiamojo poveikio ar iš esmės apriboti nuteistojo šeimos narių ar kitų asmenų turtines teises⁶³⁴. Tokiu atveju teismas turėtų paskirti kitą bausmę.

Tačiau už paprastą savavaldžiavimą numatytos kitos alternatyvios bausmės yra tik areštas arba laisvės atėmimas iki trejų metų, t. y. griežtesnės už baudą bausmės. Jei asmuo nėra pakankamai turtingas, kad galėtų iškart ar per tęstinį laikotarpį sumokėti jam paskirtą baudą, teismas neturi kito pasirinkimo kaip tik skirti nuteistajam areštą arba laisvės atėmimą⁶³⁵.

Neatrodo pateisinama situacija, jei teismas asmeniui, pirmą kartą teisiama už paprastą savavaldžiavimą, t. y. nesunkų nusikaltimą, skirtų areštą ar laisvės atėmimo bausmę⁶³⁶ ir savo sprendimą motyvuotų tuo, jog nuteistasis neturi pakankamai turto, kad galėtų sumokėti baudą, todėl jam turi būti skiriamas areštas arba laisvės atėmimas. Taip pasiturintys asmenys būtų palankesnėje padėtyje už nepasiturinčius ir galėtų „išsipirkti“ arešto ar laisvės atėmimo bausmę, o griežtesnė bausmė būtų skiriama vien dėl asmens turinės padėties, taip diskriminuojant asmenį ir pažeidžiant lygiateisiškumo principą. Todėl šis argumentas leidžia teigti, kad už paprastą savavaldžiavimą galėtų būti numatyta ir alternatyvi, švelnesnė už baudą bausmė.

Kita vertus, pagal LR BK 47 straipsnio 6 dalį, jeigu asmuo neturi lėšų sumokėti teismo paskirtą baudą, teismas, vadovaudamasis LR BK 65 straipsnyje nustatytomis taisyklėmis, nuteistojo sutikimu šią bausmę gali pakeisti viešaisiais darbais. Taigi už savavaldžiavimą paskirtą baudą teismas gali pakeisti viešaisiais darbais. Tai reiškia, kad tam tikrais atvejais už savavaldžiavimą gali būti skiriami viešieji darbai, nors ši bausmė ir nėra numatyta straipsnio sankcijoje.

⁶³⁴ ŠULIJA, Gintautas. Baudos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Teisės problemos*, 2001, Nr. 3, p. 76.

⁶³⁵ Pažymėtina, kad autorius nenagrinėja baudžiamojo įstatymo nuostatų, kurios suteikia diskrecijos teisę teismui paskirti švelnesnę bausmę, jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui (LR BK 54 straipsnio 3 dalis). Minėtos nuostatos nenagrinėjamos, nes tai turėtų būti išimtiniai atvejai, be to, tai teismo diskrecijos teisė ir ji privalo būti papildomai motyvuojama.

⁶³⁶ Pažymėtina, kad pagal LR BK 55 straipsnio 1 dalį asmeniui, pirmą kartą teisiama už nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismas paprastai skiria su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes, o, skirdamas laisvės atėmimo bausmę, teismas privalo motyvuoti savo sprendimą

Remiantis LR BK 65 straipsnio 1 dalies 4 punktu, vieno BBND dydžio bauda prilyginama šešioms viešųjų darbų valandoms. Maksimali bauda už paprastą savavaldžiavimą pilnamečiam asmeniui sudarytų 500 BBND, kas sudarytų 3 000 viešųjų darbų valandų. Tačiau viešieji darbai gali būti skiriami ne ilgiau kaip iki vienerių metų, o už nusikaltimą atliekamų viešųjų darbų laikas negali būti ilgesnis kaip 480 valandų (LR BK 46 straipsnio 2 ir 3 dalys).

Keičiant bausmę negalima skirti didesnės bausmės nei yra numatytas maksimalus konkrečios rūšies bausmės dydis. Nors iš atliktos bylų analizės matyti, kad didžiausia paskirta bauda už savavaldžiavimą sudarė 70 BBND, tačiau teoriškai už savavaldžiavimą gali būti skirtos ir didesnės bausmės (iki 500 BBND). Galima daryti išvadą, jog, keičiant paskirtą baudą į viešuosius darbus, galutinė didžiausia bausmė, lyginant su bauda, asmeniui už paprastą savavaldžiavimą sudarytų ne daugiau kaip 80 BBND, o nuo likusios baudos bausmės dalies (iki 420 BBND) įvykdymo nuteistasis būtų savotiškai „atleistas“.

Asmeniui vengiant savo noru sumokėti baudą ir nesant galimybių ją išieškoti, teismas baudą gali pakeisti į ne daugiau kaip devyniasdešimt parų arešto, kas sudarytų 180 BBND (LR BK 65 straipsnio 1 dalies 2 punkto a papunktis). Taigi neturtingiems asmenims net ir paskyrus nuo 80 BBND iki 500 BBND baudą, reali bausmė, lyginant su bauda, sudarytų ne daugiau kaip 80 ar 180 BBND, priklausomai nuo baudos bausmės nevykdymo priežasčių. Taip didelės teismo baudos paskyrimas asmeniui, neturinčiam galimybių ją sumokėti, galiausiai gali sudaryti tik mažą dalį pirminės baudos. Todėl būtų racionaliau teismui turėti galimybę pačiam iškart rinktis tarp viešųjų darbų ir baudos bausmių, o ne skirti baudą ir vėliau ją „konvertuoti“ į viešuosius darbus.

Baudos pakeitimas į viešuosius darbus ar areštą po nuosprendžio pakeitimo valstybei sudaro ir papildomų kaštų – baudos išieškojimas vykdomas per antstolį, kuris pradeda išieškojimą. Antstolis turi nustatyti, kiek nuteistasis turi turto, jei turto neturi, tai ar baudos negalima išieškoti dėl to, kad asmuo vengia savo noru sumokėti baudą, ar jos negali sumokėti dėl objektyvių

priežasčių. Įvertinęs minėtas aplinkybes, antstolis gali kreiptis į teismą, prašydamas pakeisti baudą viešaisiais darbais arba areštu, dėl ko teismai ir prokuroras susiduria su papildomu darbo krūviu.

Pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, mažesnės negu įstatymo nustatytos piniginės baudos skyrimas turi būti ne taisyklė, bet išimtis – ją teismas gali skirti tik esant ypatingoms atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms, kitoms aplinkybėms, į kurias neatsižvelgus įstatyme nustatyto dydžio pinigine bauda, jeigu ji būtų paskirta, būtų akivaizdžiai neteisinga. Teismas, skirdamas mažesnes negu įstatymo numatytas pinigines baudas, tai turi daryti itin atidžiai ir atsargiai, kad nebūtų pažeisti asmens, visuomenės, valstybės interesai⁶³⁷. Tai reiškia, kad baudos pakeitimas viešaisiais darbais, jei jie nėra numatyti straipsnio sankcijoje, turėtų būti ne taisyklė, bet išimtis.

Viešieji darbai, kaip laisvės atėmimo alternatyva, užsienio valstybėse yra populiarūs ir plačiai taikoma sankcija⁶³⁸, tačiau Lietuvoje ši bausmė yra retai skiriama⁶³⁹. Alternatyvi viešųjų darbų bausmė už paprastą savavaldžiavimą taip pat įtvirtinta Rusijoje, Azerbaidžane, Ukrainoje, Baltarusijoje, Latvijoje ir kai kuriose kitose šalyse. Taigi tarptautinė praktika rodo, kad viešųjų darbų bausmė už paprastą savavaldžiavimą plačiai taikoma. Viešųjų darbų bausmė, kaip alternatyvi bausmė baudai, areštui ir laisvės atėmimui, numatyta kai kuriuose kituose LR BK straipsniuose⁶⁴⁰.

Remiantis anksčiau nurodytais argumentais, kritikuotinas LR BK 294 straipsnio 1 dalies sankcijoje alternatyvios viešųjų darbų bausmės nenumatymas. Kaip minėta, bauda, kaip švelniausia bausmė už savavaldžiavimą, asmeniui, neturinčiam galimybių ją sumokėti, neturėtų būti

⁶³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 163² straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 134-4819.

⁶³⁸ MACKEVIČIUS, Tomas. Viešieji darbai: teisiniai ir socialiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 70 (62), p. 87.

⁶³⁹ BIKELIS, Skirmantas. *Baudžiamosios politikos orientavimo į su laisvės atėmimu nesusijusių poveikio priemonių taikymą galimybes* [interaktyvus]. Vilnius: Teisės institutas, 2010, p. 20 [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/Baudziamoji_justicija.html>.

⁶⁴⁰ Pavyzdžiui, LR BK 126 straipsnio 1 dalyje už valstybės paslapties praradimą; LR BK 144 straipsnio 1 dalyje už palikimą be pagalbos, kai gresia pavojus žmogaus gyvybei; LR BK 185 straipsnio 1 dalyje už radinio pasisavinimą ir kt.

skiriama – tai suponuoja, jog tokiam asmeniui turėtų būti skirta kita bausmė, kuri jau yra griežtesnė už baudą. Kita vertus, paskyrus baudą asmeniui, neturinčiam galimybių jos sumokėti (nors, kaip minėta, tai neturėtų būti daroma), todėl neturint galimybių ir įvykdyti šią bausmę, bauda gali būti pakeista į viešuosius darbus. Taigi viešieji darbai, kaip bausmė už paprastą savavaldžiavimą, tam tikrais atvejais jau gali būti skiriami.

Tačiau baudos pakeitimas viešaisiais darbais jau priėmus teismo nuosprendį reikalauja papildomų lėšų. Todėl racionaliau būtų, jei teismas iškart galėtų skirti viešųjų darbų bausmę, kaip sankcijoje numatytą alternatyvią bausmę už paprastą savavaldžiavimą. Kaip minėta, tokia bausmė už paprastą savavaldžiavimą yra taikoma ir užsienio šalyse, o kai kuriuose kituose baudžiamojo įstatymo straipsniuose ji yra alternatyvi arešto ir laisvės atėmimo bausmėms. Todėl už paprastą savavaldžiavimą būtų galima įtvirtinti alternatyvią viešųjų darbų bausmę, o tokios bausmės įtvirtinimas už paprastą savavaldžiavimą nepažeistų baudžiamojo įstatymo darnos.

Kaip minėta, už paprastą savavaldžiavimą taip pat nėra numatyta ir laisvės apribojimo bausmė (LR BK 48 straipsnis), kuri yra griežtesnė už baudą, bet švelnesnė už terminuoto laisvės atėmimo bausmę. Laisvės apribojimo bausmės turinį sudaro nuteistojo pareiga be teismo ar bausmę vykdančios institucijos žinios nekeisti gyvenamosios vietos, vykdyti teismo nustatytus įpareigojimus ir laikytis teismo nustatytų draudimų bei atsiskaityti, kaip

vykdomi draudimai ir įpareigojimai⁶⁴¹. Laisvės apribojimo bausmė gali būti skiriama nuo trijų mėnesių iki dvejų metų⁶⁴².

T. Mackevičius nurodo, jog laisvės apribojimą, kaip alternatyvą laisvės atėmimui, galima laikyti viena svarbiausių baudžiamosios teisenos naujovių ir viena pažangiausių kriminalinių bausmių, veikiančių kaip savotiška nuteistųjų resocializacijos priemonė. Tačiau Lietuvoje nepakankamai panaudojamas šios alternatyvios laisvės atėmimui bausmės potencialas ir galimybės. Ypač svarbu, kad laisvės apribojimo bausmės taikymo metu draudimų ir įpareigojimų skyrimo procese būtų įgyvendinamas bausmės individualizavimo principas, kuris yra glaudžiai susijęs su nusikalstamą veiką padariusio asmens asmeninių savybių įvertinimu⁶⁴³.

G. Švedas taip pat atkreipia dėmesį, kad nuteistojo pataisymo tikslą gali pasiekti tik tam tikrą laiką trunkančios bausmės, pavyzdžiui, laisvės apribojimas⁶⁴⁴. Kaip nurodo A. Drakšienė, laisvės apribojimo bausme siekiama kontroliuoti nuteistąjį ir suteikti jam pagalbą. Tačiau baudžiamajame įstatyme nustatyti draudimai ir įpareigojimai visiškai neapriboja žmogaus laisvės, jo galimybės dirbti, mokytis, gyventi šeimoje ir kt.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 150.

⁶⁴² Pažymėtina, kad asmeniui, kuriam paskirta laisvės apribojimo bausmė, teismas gali nustatyti vieną ar kelis draudimus bei įpareigojimus. Teismas gali uždrausti: 1) lankytis tam tikrose vietose; 2) bendrauti su tam tikrais asmenimis ar asmenų grupėmis; 3) turėti, naudoti, įgyti, saugoti pačiam ar perduoti saugoti kitiems asmenims tam tikrus daiktus. Teismas taip pat gali įpareigoti nuteistąjį: 1) tam tikru laiku būti namuose; 2) atlyginti nusikalstama veika padarytą turtinę žalą ar jos dalį arba tokią žalą pašalinti savo darbu; 3) pradėti dirbti arba užsiregistruoti darbo biržoje, mokytis; 4) gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, kai nuteistasis sutinka; 5) neatlygintinai išdirbti iki 200 valandų per teismo nustatytą, bet ne ilgesnį kaip laisvės apribojimo laiką sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose ar nevalstybinėse organizacijose, kurios rūpinasi neįgaliaisiais, nusenusiais ar kitais pagalbos reikalingais žmonėmis. Įpareigojimų ir draudimų sąrašas yra pavyzdinis [PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 219]. Vietoj minėtų draudimų ar įpareigojimų asmeniui jo ar kitų baudžiamojo proceso dalyvių prašymu teismas gali paskirti kitus baudžiamajame įstatyme nenumatytus draudimus ar įpareigojimus, jeigu, teismo nuomone, tai darytų teigiamą įtaką jo elgesiui (LR BK 48 straipsnio 7 dalis). Teismo nuteistajam skiriamų draudimų ir įpareigojimų skaičius baudžiamajame įstatymas nenustatytas, tačiau jie turi būti tarpusavyje suderinti.

⁶⁴³ MACKEVIČIUS, Tomas. Laisvės apribojimo bausmės įgyvendinimas. *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 4(122), p. 265–266, 273.

⁶⁴⁴ ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 145.

⁶⁴⁵ DRAKŠIENĖ, Anna. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams. *Teisė*, 2006, Nr. 61, p. 42, 44.

Laisvės apribojimo bausmė trunka tam tikrą laiką. Teismas nustato nuteistajam konkrečius įsipareigojimus ir draudimus, kuriais siekia jį kontroliuoti. Tačiau tokia kontrolė neatsiejama ir nuo pagalbos nuteistajam – ja siekiama, jog jis pasitaisytų. Be to, tokia bausmė gali būti siekiama pakeisti asmens gyvenimo būdą, įpareigojant nuteistąjį pradėti dirbti arba užsiregistruoti darbo biržoje, mokytis, gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, kai nuteistasis sutinka, ir kt. Akivaizdu, kad tokia bausmė išties yra viena iš pažangiausių kriminalinių bausmių, padedanti asmeniui resocializuotis. Tenka apgailestauti, jog ši bausmė LR BK XLII skyriuje įtvirtinta tik už vieną nusikalstamą veiką – tarnybos paslapties atskleidimą (LR BK 297 straipsnis), kuri yra laikoma baudžiamuoju nusižengimu.

Nepaisant to, baudžiamajame įstatyme laisvės apribojimo bausmė, kaip viena iš alternatyvių bausmių, numatyta už kai kuriuos kitus nesunkius nusikaltimus⁶⁴⁶. Juo labiau ši bausmė numatyta net ir už kai kuriuos apysunkius nusikaltimus⁶⁴⁷. Atsižvelgiant į šios bausmės specifiką, manytina, jog ji turėtų būti taikoma gerokai plačiau. Vargu, ar galima rasti pateisinimą, kodėl ši bausmė, kaip švelnesnė alternatyva laisvės atėmimo bausmei, gali būti taikoma kai kurių apysunkių nusikaltimų atvejais, bet nėra įtvirtinta kaip alternatyvi laisvės atėmimo bausmei už paprastą savavaldžiavimą, t. y. nesunkų nusikaltimą.

Teismui turėtų būti suteikta teisė parinkti labiausiai kaltininko nusikalstamą veiką atitinkančią ir bausmės paskirtį geriausiai padedančią įgyvendinti bausmę. Kai kuriais atvejais įstatymų leidėjas už nesunkius

⁶⁴⁶ Pavyzdžiui: valstybės paslapties atskleidimą (LR BK 125 straipsnio 1 dalis), valstybės paslapties praradimą (LR BK 126 straipsnio 1 dalis), nesunkų sveikatos sutrikdymą (LR BK 138 straipsnio 1 dalis), privertimą darytis neteisėtą abortą (LR BK 143 straipsnio 1 dalis), žmogaus veiksmų laisvės varžymą (LR BK 148 straipsnio 1 dalis), neteisėtą informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimą (LR BK 167 straipsnio 1 dalis) ir kt.

⁶⁴⁷ Pavyzdžiui: sukurtymą nusižudyti arba privedimą prie savižudybės (LR BK 133 straipsnio 1 dalis), mažamečio asmens tvirkinimą (LR BK 153 straipsnio 1 dalis), trukdymą pasinaudoti rinkimų ar referendumo teise (LR BK 172 straipsnio 1 dalis), kvalifikuotą vagystę (LR BK 178 straipsnio 2 dalis), neteisėtą vertimąsi ūkine, komercine, finansine ar profesine veikla (LR BK 202 straipsnio 1 dalis) ir kt.

nusikaltimus numato visas alternatyvias bausmes⁶⁴⁸, išskyrus laisvės atėmimą iki gyvos galvos, taip sudarydamas teismui visas galimybes parinkti tinkamiausią bausmę. Laisvės apribojimo bausmė, kaip alternatyva baudai, areštui ir laisvės atėmimui, galėtų būti numatyta ir LR BK 294 straipsnio 1 dalies sankcijoje. Tai numačius ir numačius viešųjų darbų bausmę, teismas turėtų daugiau galimybių parinkti nuteistajam tinkamiausią bausmę už paprastą savavaldžiavimą.

Kita problema, susijusi su sankcija už paprastą savavaldžiavimą, yra maksimalios laisvės atėmimo bausmės dydis. LR BK 294 straipsnio 1 dalies sankcijoje numatyta alternatyvi bausmė – laisvės atėmimas iki trejų metų.

Įstatymų leidėjas, nustatydamas laisvės atėmimo ribas už paprastą savavaldžiavimą, galimai atsižvelgė į nusikaltimų klasifikavimą pagal jų sunkumą ir pasirinko laisvės atėmimo bausmės maksimalias ribas – trejus metus už nesunkų nusikaltimą⁶⁴⁹. Remtis tokia klasifikacija siūlė, pavyzdžiui, V. Piesliakas, pasak kurio, sankcijų konstravimą reikėtų kaip įmanoma labiau susieti su nusikaltimų kategorijomis ir tuo remiantis nustatyti standartizuotą laisvės atėmimo laiką už nusikaltimus, priskiriamus vienai ir tai pačiai kategorijai⁶⁵⁰.

Kiti autoriai teigia, kad sankcijos ir bausmių dydžiai jose turi būti suderinti su nusikalstamos veikos objekto vieta konstitucinių vertybių skalėje, šias vertybes pažeidžiančio kėsینimosi žalingumu, besikėsinančiojo kaltumo ir jo baustinumo laipsniais⁶⁵¹, o G. Švedas nurodo, jog bausmių rūšis ir dydžius

⁶⁴⁸ Pavyzdžiui, viešieji darbai arba bauda, arba laisvės apribojimas, arba areštas arba laisvės atėmimas yra numatyti už tokias nusikalstamas veikas kaip palikimas be pagalbos, kai gresia pavojus žmogaus gyvybei (LR BK 144 straipsnio 1 dalis), grasinimas nužudyti arba sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas (LR BK 145 straipsnio 1 dalis), neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas (LR BK 165 straipsnio 1 dalis) ir kt.

⁶⁴⁹ ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 165.

⁶⁵⁰ PIESLIAKAS, Vytautas. Bausmių skyrimo nuostatų tobulinimo problemos. *Teisės problemos*, 1996, Nr. 2, p. 17.

⁶⁵¹ ČAPLINSKAS, Albertas; *et al.* Kriminalinių bausmių sistemos darna ir sankcijų optimizavimas kaip baudžiamosios politikos veiksmingumo prielaidos. *Teisė*, 2000, Nr. 37, p. 9.

LR BK straipsnių sankcijose nulėmė nusikaltimo objekto vieta konstitucinių vertybių skalėje ir šias vertybes pažeidžiančių veikų žalingumo laipsnis⁶⁵².

Baudžiamajame įstatyme už nesunkius nusikaltimus numatytos trys skirtingos maksimalios laisvės atėmimo bausmės ribos: 1) iki vienerių metų; 2) iki dvejų metų ir 3) iki trejų metų. Pažymėtina, kad iki vienerių metų laisvės atėmimo bausmė numatyta tik už penkiolika nesunkių nusikaltimų, o vyrauja iki dvejų arba trejų metų maksimalios laisvės atėmimo bausmės⁶⁵³. Todėl galima manyti, jog įstatymų leidėjas nesunkius nusikaltimus klasifikuoja ir pagal jų pavojingumą – kitaip už visus nesunkius nusikaltimus laisvės atėmimo bausmė turėtų būti numatyta iki trejų metų. Taigi sankcija už paprastą savavaldžiavimą turėtų būti numatyta atsižvelgus į nusikaltimo objekto vietą konstitucinių vertybių skalėje ir šias vertybes pažeidžiančių veikų žalingumo laipsnį.

LR BK specialiojoje dalyje numatytos sankcijos bei bausmių dydžiai turi būti suderinti su nusikalstamos veikos objekto vieta konstitucinių vertybių skalėje, todėl darant LR BK pakeitimus ir papildymus būtinas sisteminis požiūris⁶⁵⁴. Vertinant kitas nusikalstamas veikas, esančias LR BK XLII skyriuje, matyti, jog paprastas savavaldžiavimas yra vienintelis nesunkus nusikaltimas, už kurį įstatymų leidėjas yra numatęs iki trejų metų laisvės atėmimo bausmę, už visus kitus nesunkius nusikaltimus numatyta iki dvejų metų laisvės atėmimo bausmė.

Kaip nurodyta anksčiau, savavaldžiavimas yra susijęs su kito asmens laisvės varžymu. Baudžiamasis įstatymas už nesunkius nusikaltimus, susijusius su asmens laisvės varžymu, numato įvairias bausmes, pavyzdžiui: už neteisėtą laisvės atėmimą, jei nebuvo žmogaus pagrobimo kaip įkaito požymių, gresia bauda arba areštas, arba laisvės atėmimas iki trejų metų (LR BK 146 straipsnio 1 dalis); už išnaudojimą priverstiniam darbui ar paslaugomis – bauda arba laisvės apribojimas, arba areštas, arba laisvės atėmimas iki trejų metų (LR BK

⁶⁵² ŠVEDAS, Gintaras. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnių sankcijų sudarymo probleminiai aspektai. *Teisė*, 2011, Nr. 79, p. 15.

⁶⁵³ 2014 m. vasario 12 d. baudžiamojo įstatymo duomenys.

⁶⁵⁴ ŠVEDAS, Gintaras. Dabartinė baudžiamoji politika Lietuvoje. *Teisės problemos*, 1997, Nr. 4, p. 9.

147¹ straipsnio 1 dalis); už žmogaus veiksmų laisvės varžymą – bauda arba laisvės apribojimas, arba areštas, arba laisvės atėmimas iki trejų metų (LR BK 148 straipsnio 1 dalis). Nurodytos veikos yra susijusios su tam tikros prievartos panaudojimu arba jose numatyti alternatyvūs prievartos panaudojimo požymiai. Baudžiamoji atsakomybė už paprastą savavaldžiavimą gali kilti ir nepanaudojus jokios prievartos. Tai reiškia, kad anksčiau nurodytos veikos gali būti pavojingesnės už paprastą savavaldžiavimą, todėl jos turėtų būti baudžiamos griežčiau. Kita vertus, dekriminalizavus kvalifikuotą savavaldžiavimą, paprastas savavaldžiavimas taip pat galėtų būti padaromas panaudojus fizinę ar psichinę prievartą. Tai suponuoja, kad jo sankcija galėtų būti artima minėtų nusikalstamų veikų sankcijoms.

Vertindami maksimalios laisvės atėmimo sankcijos dydį už konkrečią veiką, mokslininkai siūlo atsižvelgti ir į užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų lyginamosios analizės rezultatus⁶⁵⁵. Daugumoje užsienio šalių didžiausias laisvės atėmimo bausmės už paprastą savavaldžiavimą dydis yra gerokai mažesnis nei Lietuvoje: Rusijoje, Azerbaidžane, Kazachstane, Baltarusijoje, Makedonijoje, Švedijoje ir Suomijoje – iki šešių mėnesių; Albanijoje, Uzbekistane, Armėnijoje, Ukrainoje ir Kazachstane – iki trijų mėnesių; Danijoje, Norvegijoje ir Latvijoje už savavaldžiavimą, nepadarius didelių nuostolių, apskritai nėra numatyta laisvės atėmimo bausmė⁶⁵⁶. Lyginamoji Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamųjų įstatymų analizė rodo, jog Lietuvos įstatymų leidėjas yra numatęs gerokai aukštesnes laisvės atėmimo bausmės ribas už paprastą savavaldžiavimą nei numatyta daugumoje užsienio šalių.

Svarbu, kad valstybės nustatytos ir taikomos priemonės, užkertančios kelią nusikaltimams, ribojančios bei mažinančios nusikalstamumą, būtų

⁶⁵⁵ ČAPLINSKAS, Albertas; *et al.* Kriminalinių bausmių sistemos daroma ir sankcijų optimizavimas kaip baudžiamosios politikos veiksmingumo prielaidos. *Teisė*, 2000, Nr. 37, p. 11–12.

⁶⁵⁶ Lietuvoje baudžiamoji atsakomybė už paprastą savavaldžiavimą panašiausia į NVS šalių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintas pagrindines savavaldžiavimo sudėtis, kita vertus, Skandinavijos šalių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintos savavaldžiavimo sudėtys yra platesnės ir apima daugiau veikų nei Lietuvoje, nors jose sankcija yra mažesnė. Taigi minėtų šalių baudžiamieji įstatymai gali būti naudojami lyginant su sankcija už LR BK 294 straipsnio 1 dalyje numatytą veiką.

veiksmingos⁶⁵⁷. Laisvės atėmimas, kaip kriminalinė bausmė, daro didžiausią įtaką nuteistojo teisei padėčiai. Tai kyla iš pačios bausmės esmės, kurios viena svarbiausių savybių yra laisvės pasirinkti gyvenamąją vietą atėmimas. Uždaras gyvenimo būdas sudaro prielaidas kitiems netiesioginiams apribojimams: pasirinkti darbo pobūdį, jo laiką ir pan.⁶⁵⁸

Realia laisvės atėmimo bausme nuteisti asmenys pakankamai greitai adaptuojasi prie naujų gyvenimo sąlygų. Laisvės atėmimo bausmė, nepriklausomai nuo jos trukmės, neigiamai paveikia asmenų gyvenimus ne tik laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu, bet ir ją atlikus. Juos dažnai palieka jų sutuoktiniai ir draugai, jiems sudėtinga rasti ir išlaikyti darbą, daugelis jų kenčia nuo neišgydomų ligų, kuriomis suserga įkalinimo metu⁶⁵⁹. Taigi laisvės atėmimo bausmės paradoksumas pasireiškia tuo, kad ši bausmė orientuota į nuteistojo resocializaciją, t. y. turi atstatyti sugebėjimą gyventi visuomenėje, bet kartu ilgą laiką izoliuoja jį nuo visuomenės⁶⁶⁰.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad realia laisvės atėmimo bausme nuteisti asmenys pirmuosius kelerius laisvės atėmimo bausmės atlikimo metus patiria iš esmės vienodus išgyvenimus⁶⁶¹. Realiai atliekama laisvės atėmimo bausmė retai kada gali pataisyti nuteistąjį, nes laisvės atėmimo vietose nuteistiesiems

⁶⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105; Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

⁶⁵⁸ PAVILONIS, Vladas; PRAPIESTIS, Jonas. *Kriminalinių bausmių vykdymo teisiniai pradai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990, p. 62.

⁶⁵⁹ BRONSTEEN, John; BUCCAFUSCO, Christopher; MASUR, Jonathan. Happiness and Punishment. *The University of Chicago Law Review*, Vol. 76, 2009, No. 3 p. 1038.

⁶⁶⁰ BAZYLEVAS, Igoris; et al. *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 231.

⁶⁶¹ BRONSTEEN, John; BUCCAFUSCO, Christopher; MASUR, Jonathan. Retribution and the Experience of Punishment. *California Law Review*, Vol. 98, 2010, No. 5, p. 1464.

labai sunku išvengti smurto ir neigiamos kitų nuteistųjų įtakos⁶⁶². Vien tik nuteistųjų uždarymas, ypač ilgiems metams, neturi resocializuojančio efekto, netgi priešingai⁶⁶³. Griežti nuosprendžiai paprastai skatina „nusikalstamą karjerą“. Kaip nurodo I. Michailovič, laisvės atėmimo bausmė neužkerta kelio daugumos asmenų pakartotiniams nusikaltimams, o asmenų adaptavimasis paleidus iš laisvės atėmimo vietų yra labai sudėtingas⁶⁶⁴. Tai reiškia, kad nepriklausomai nuo to, ar asmeniui skiriama pusės ar trejų metų laisvės atėmimo bausmė, asmuo patiria iš esmės vienodo neigiamo pobūdžio bausmės poveikį, o kuo ilgesnis laisvės atėmimo bausmės atlikimo laikas, tuo asmeniui sunkiau resocializuotis. Pažymėtina ir tai, jog ilgesnis įkalinimo laikas reiškia ir didesnes valstybės išlaidas⁶⁶⁵.

Kuo ilgiau trunka laisvės atėmimo bausmė, tuo sunkiau asmeniui sugrįžti į visuomenę, todėl nesunkių nusikalstamų veikų atveju netikslinga įtvirtinti griežtą baudžiamąją atsakomybę – negalintis veiksmingai resocializuotis asmuo taps asocialus, t. y. ne visuomenės nariu, todėl iš esmės nebus pataisytas, atvirkščiai – ir įstatymų, ir moralės normų nustatytos taisyklės tokiam asmeniui įgaus labai subjektyvią vertę. Pažeisdamas nustatytas taisykles, toks asmuo gali nejausti jokios kaltės ir tiesiog ignoruoti teisės normas, t. y. bus labiau linkęs nusikalsti už tą asmenį, kuris reintegravosi į visuomenę, todėl individuali prevencija neduotų rezultatų.

Pažymėtina, kad iki 1995 m. sausio 1 d. laisvės atėmimo bausmė už paprastą savavaldžiavimą apskritai nebuvo numatyta. Sutiktina su G. Švedu, kad visuomenėje ir Seime populiori nuomonė, jog nusikalstamumui kontroliuoti pakanka uždrausti tam tikras veikas arba griežčiau bausti nusikaltėlius, tačiau nemažėjantis nusikalstamumas stumia įstatymų leidėją

⁶⁶² ROSS, Jeffrey Ian. Why a jail or prison sentence is increasingly like a death sentence. *Contemporary Justice Review*, 2012, Vol. 15, No. 3, p. 318.

⁶⁶³ KURY, Helmut; BRANDENSTEIN, Martin. „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? *Teisės problemos*, 2009, Nr. 2(64), p. 51.

⁶⁶⁴ MICHAILOVIČ, Ilona. Laisvės atėmimo bausmės resocializacinio poveikio problemos. *Teisė*, 2001, Nr. 41, p. 132.

⁶⁶⁵ MEŠKYS, Edvinas. Vadovų asmeninės atsakomybės institutas Lietuvos konkurencijos teisėje: naujovės, problemos ir ateitis. *Teisė*, 2012, p. 137.

toliau griežtinti ir taip griežtas bausmes⁶⁶⁶. Prie griežtų bausmių palaipsniui priprantama, todėl visuomenės ima nebetenkinti esamos jų ribos. Taip bausmių griežtinimą ima skatinti pats bausmių griežtumas⁶⁶⁷.

Tyrimai, atlikti Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kitose šalyse, taip pat rodo, kad per pastaruosius 35 metus gyventojai netapo griežtesni baudimo atžvilgiu⁶⁶⁸. Didžiojoje Britanijoje atlikti tyrimai taip pat paneigia stereotipinį požiūrį, kad dauguma žmonių labiausiai pritaria laisvės atėmimo bausmei kaip sankcijai už nusikalstamas veikas. Tik mažuma pritaria dažnesniam laisvės atėmimo bausmių taikymui ar gyvenimo sąlygų įkalinimo įstaigose griežtinimui. Visuomenė laisvės atėmimo bausmę iš esmės sieja su nuteistojo „pataisymu“ ir mažai išmano apie kitas bausmes⁶⁶⁹.

Taigi visuomenės baimės paaiškinamos nežinojimu apie kitas, su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Visuomenė iš esmės mažai ką išmano ne tik apie bausmes, bet ir apie jų skyrimo taisykles, nuteistųjų gyvenimo sąlygas, reintegraciją į visuomenę atlikus laisvės atėmimo bausmę, laisvės atėmimo bausmės įtaką individualiai nuteistojo prevencijai. Politikai dažnai naudojami visuomenės baimėmis ir „baudžiamąjį populizmą“ naudoja savo interesams. Manytina, jog politikai būtų mažiau linkę griežtinti bausmes, jei būtų daugiau dėmesio skiriama visuomenės švietimui.

Vadovaujantis LR BK 61 straipsnio 1 ir 2 dalimis, teismas, skirdamas bausmę, atsižvelgia į tai, ar yra nustatyta tik atsakomybę lengvinančių, ar – tik atsakomybę sunkinančių aplinkybių, ar yra ir atsakomybę lengvinančių, ir atsakomybę sunkinančių aplinkybių, ir įvertina kiekvienos aplinkybės reikšmę. Teismas, įvertinęs atsakomybę lengvinančias ir (ar) atsakomybę sunkinančias aplinkybes, jų kiekį, pobūdį ir tarpusavio santykį, taip pat kitas LR BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytas aplinkybes, motyvuotai parenka švelnesnę ar

⁶⁶⁶ Tai patvirtina ir laisvės atėmimo bausmės už savavaldžiavimą dinamika, pateikta 1 lentelėje.

⁶⁶⁷ ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 239.

⁶⁶⁸ KURY, Helmut; BRANDENSTEIN, Martin. „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? *Teisės problemos*, 2009, Nr. 2(64), p. 44.

⁶⁶⁹ ROBERTS, Julian V.; HOUGH, Mike. The State of the Prisons: Exploring Public Knowledge and Opinion. *The Howard Journal*, 2005, Vol 44, No 3, p. 300–301.

griežtesnę bausmės rūšį, taip pat skiriamos bausmės dydį, skaičiuodamas nuo jos vidurkio⁶⁷⁰. Taigi laisvės atėmimo bausmės mažiausia ir didžiausia ribos turi įtakos skiriant nuteistajam bausmę. Jei minėtos ribos yra nepagrįstos, tai baudžiamoji atsakomybė yra per švelni arba per griežta.

Už paprastą savavaldžiavimą laisvės atėmimo bausmės vidurkis yra vieneri metai šeši mėnesiai ir penkiolika dienų, bet teismai neretai už paprastą savavaldžiavimą, nesant atsakomybę lengvinančių, bet esant sunkinančių aplinkybių, skiria mažesnes nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmes, t. y. gerokai mažesnes nei laisvės atėmimo bausmės už paprastą savavaldžiavimą vidurkis⁶⁷¹. Nevertinant baudžiamųjų bylų, kuriose laisvės atėmimo bausmės vykdymas atidėtas, realios laisvės atėmimo bausmės vidurkis sudarytų 1 metus ir 1 mėnesį.

Būtų galima teigti, jog teismui įstatymų leidėjas palieka pakankamą diskrecijos teisę bausmei parinkti. Tačiau manytina, kad teismai, nesant pakankamų argumentų, skiria gerokai mažesnes bausmes už paprastą savavaldžiavimą nei laisvės atėmimo bausmės vidurkis. Taip teismai galimai siekia pašalinti įstatymų leidėjo klaidas, numatydami laisvės atėmimo bausmės už paprastą savavaldžiavimą ribas, t. y. teismų praktikos analizė rodo, kad įstatymų leidėjas yra numatęs per didelę maksimalią sankciją už paprastą savavaldžiavimą.

⁶⁷⁰ Teisinėje literatūroje bausmės vidurkis dažnai vadinamas sankcijos mediana (lot. *medianus* – esąs viduryje). Tikimybių teorijoje ir matematinėje statistikoje tai reiškia vidutinę (centrinę) atsitiktinio dydžio reikšmę. Taigi tipiniu bausmės dydžiu laikoma visos sankcijos ar bet kurios sankcijoje nurodytos bausmės rūšies mediana. Sankcijos mediana priklauso nuo dviejų veiksnių: a) nuo to, kaip sankcijoje atsispindi bausmės minimumas ir koks yra jos maksimumas; b) nuo bausmės rūšies, nurodytos sankcijoje [DRAKŠIENĖ, Anna. Bausmių skyrimo ribos. *Teisė*, 1995, Nr. 25, p. 19]. Pažymėtina, kad baudžiamasis įstatymas nepilnamečiams, pilnamečiams asmenims ir juridiniams asmenims numato skirtingas bausmių ribas.

⁶⁷¹ Pavyzdžiui, Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. spalio 18 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 1A-744-380/2012 atmetas nuteistojo apeliacinis skundas dėl pirmosios instancijos teismo nuosprendžio, kuriuo R. T. pripažintas kaltu pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį ir, esant sunkinančiai aplinkybei (nusikalstamą veiką padarė apsvaigęs nuo alkoholio ir tai turėjo įtakos veikos padarymui) jam paskirta septynių mėnesių laisvės atėmimo bausmė, bausmę atliekant pataisos namuose. Kretingos rajono apylinkės teismo 2012 m. birželio 28 d. nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. 1-90-824/2012 A. K. ir M. M., turintys neišnykusius teistumus, pripažinti kaltais padarę LR BK 294 straipsnio 1 dalyje numatytą veiką ir, esant vienai lengvinančiai aplinkybei (prisipažino ir nuoširdžiai gailisi) bei vienai sunkinančiai (veika padaryta bendrininkų grupėje), nuteisti devynių mėnesių laisvės atėmimo bausmėmis, atidedant bausmės vykdymą. Šiaulių apygardos teismo 2013 m. birželio 27 d. nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. 1A-219-309/2013 S. M. nuteista pusės metų laisvės atėmimo bausme.

Laisvės atėmimo bausmės už paprastą savavaldžiavimą ribų neproporcingumą parodo ir šios bausmės palyginimas su laisvės atėmimo bausme už kvalifikuotą savavaldžiavimą⁶⁷², kurios maksimalus dydis yra penkeri metai, o mediana – dveji metai septyni mėnesiai ir penkiolika dienų. Už kvalifikuotą savavaldžiavimą teismai neretai skiria vienerių metų ar mažesnes laisvės atėmimo bausmes. Be to, laisvės atėmimo bausmės už kvalifikuotą savavaldžiavimą vidurkis yra 1 metai 7 mėnesiai, t. y. tik 4 mėnesiais didesnis už paprasto savavaldžiavimo vidurkį, kai veikų mediana skiriasi 11 mėnesių. Tokiu būdu teismų skiriamos laisvės atėmimo už paprastą ir kvalifikuotą savavaldžiavimą bausmės dažnai būna panašaus dydžio ar už kvalifikuotą savavaldžiavimą skiriamos net mažesnės bausmės, nors veikų atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės būna panašios⁶⁷³. Minėti argumentai taip pat patvirtina, jog už paprastą savavaldžiavimą numatyta laisvės atėmimo bausmės iki trejų metų riba yra neproporcinga, todėl ji turėtų būti sumažinta.

⁶⁷² Pažymėtina, kad bausmių už kvalifikuotą savavaldžiavimą analizė pateikiama nagrinėjant kvalifikuoto savavaldžiavimo baudžiamumą.

⁶⁷³ Pavyzdžiui, Klaipėdos apygardos teismas 2013 m. sausio 7 d. nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. 1A-57-360/2013 recidyvistui A. A., baustam administracine tvarka, įtraukusiam nepilnametį vaiką į nusikaltimo darymą, esant dviem sunkinančioms aplinkybėms (veikė bendrininkų grupėje ir naudojo šaunamąjį ginklą), abstrakčiai nurodžius, jog A. A. turi rimtų sveikatos problemų, už kvalifikuotą savavaldžiavimą jam paskyrė laisvės atėmimo bausmę vieneriems metams. Vilniaus rajono apylinkės teismo 2011 m. rugpjūčio 19 d. nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. N1-93-626/2011 E. D. pripažintas kaltu padarius LR BK 294 straipsnio 2 dalyje numatytą veiką ir, esant vienai lengvinančiai aplinkybei (prisipažino ir nuoširdžiai gailisi) bei vienai sunkinančiai (veika padaryta bendrininkų grupėje), nuteistas laisvės atėmimu dešimčiai mėnesių. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2013 m. rugpjūčio 16 d. nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. 1-125-284/2013 N. L., esant dviem lengvinančioms aplinkybėms (prisipažino padariusi nusikalstamą veiką ir nuoširdžiai gailisi bei atlygino turtinę žalą) bei dviem sunkinančioms aplinkybėms (nusikalstamą veiką padarė apsvaigusi nuo alkoholio, kas turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui, ir nusikalstamą veiką padarė bendrininkų grupėje), už kvalifikuotą savavaldžiavimą nuteista šešių mėnesių laisvės atėmimo bausme. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. balandžio 27 d. nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. 1A-249-211/2012 recidyvistas V. V. nuteistas už kvalifikuotą savavaldžiavimą ir, nesant lengvinančių aplinkybių ir esant vienai sunkinančiai aplinkybei (nusikaltimą padarė būdamas neblaivus ir tai turėjo įtakos jo nusikalstamos veikos padarymui), jam paskirta devynių mėnesių laisvės atėmimo bausmė, bausmės vykdymą atidedant. D. B. pagal LR BK 294 straipsnio 2 dalį skirta pusės metų laisvės atėmimo bausmė [Kauno apygardos teismo 2013 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-446-383/2013]. Kitose bylose nuteistiesiems skirtos vienerių metų laisvės atėmimo bausmės už kvalifikuotą savavaldžiavimą [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-177/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-318/2013; Vilniaus apygardos teismo 2013 m. balandžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-315-468/2013; Kauno apygardos teismo 2013 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-424-317/2013 ir kt.].

Pažymėtina, kad platus laisvės atėmimo bausmės taikymas yra vienas iš baudžiamosios justicijos trūkumų⁶⁷⁴, kurį galima iš dalies ištaisyti plačiau taikant viešųjų darbų bausmę. Plačiau taikyti alternatyvas (*inter alia* viešųjų darbų bausmę) laisvės atėmimo bausmei rekomenduoja ir tarptautiniai teisės aktai⁶⁷⁵, taip pat reikalaujama kuo rečiau taikyti laisvės atėmimo bausmę⁶⁷⁶. *Ultima ratio* principas taip pat reikalauja, kad kuo daugiau būtų taikomos sankcijos, nesusijusios su laisvės atėmimu⁶⁷⁷. Kaip matyti iš pateiktos 2 lentelės, už savavaldžiavimą laisvės atėmimo bausmė paskirta dešimt kartų, t. y. tiek pat kartų, kiek ir švelniausia – baudos bausmė, bet daugiau kartų nei arešto bausmė. Tai rodo, kad teismai pakankamai dažnai už paprastą savavaldžiavimą skiria griežčiausią bausmę.

Priežastys, lemiančios savavaldžiavimą, yra šios: didelis turtinių ginčų kiekis; nekokybiškas teismo sprendimų vykdymas, pirmiausia bylose, susijusiose su skolų išieškojimu; tendencija atsisakyti pradėti ikiteisminius tyrimus dėl savavaldžiavimo; didelis klaidų skaičius, vertinant, ar asmens veikoje yra savavaldžiavimo požymių⁶⁷⁸. Kita vertus, savavaldžiavimą dažnai skatina ir pačių nukentėjusių asmenų amoralus ar neteisėtas elgesys. Nukentėję asmenys savo veikimu ar neveikimu dažnai provokuoja kaltininkus nusikalsti. Tokios provokacijos pasireiškia vengimu įvykdyti prisiimtus įsipareigojimus,

⁶⁷⁴ MESONIENĖ, Simona. Penitencinės sistemos teisinės raidos perspektyvos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 3 (117), p. 213; PAVILONIS, Vladas. Baudžiamosios politikos pagrindai (2). *Justitia*, 1996, Nr. 4, p. 17.

⁶⁷⁵ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules) [interaktyvus]. General Assembly, resolution No. 45/110, 1990 [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unrol.org/files/UNITED~2.PDF>>; Council of Europe Committee of Ministers. Recommendation On the European Rules on Community Sanctions and Measures, 1992, No. R (92) 16 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=615689>> [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]; Council of Europe Committee of Ministers. Recommendation On improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures, 2000, No. Rec(2000)22 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=388373&Site=COE>> [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.].

⁶⁷⁶ SAKALAUSKAS, Gintautas. Kriminologiniai laisvės atėmimo bausmės aspektai. *Teisė*, 2000, Nr. 35, p. 88.

⁶⁷⁷ DE HERT, Paul. Division of Competences between National and European Levels with Regards to Justice and Home Affairs. Iš *Justice and Home Affairs in the EU: Liberty and Security Issues after Enlargement*. Cheltenham: Edward Elgar, 2004, p. 61.

⁶⁷⁸ АРТИУШКИНА, Светлана Викторовна. *Самоуправство: теоретические и правоприменительные аспекты*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Саратов: Саратовский юридический институт МВД России, 2012, p. 11.

nepagarba teisės aktams, trukdymu kaltininkui įgyvendinti jo teises į nuosavybę ir pan. Todėl nuo savavaldžiavimo dažnai nukenčia „profesionalūs provokatoriai“⁶⁷⁹. Tai asmenys, kurie piktybiškai vengia įvykdyti įsipareigojimus, delsia grąžinti skolą, nesutinka nutraukti neteisėtus veiksmus ir pan. Jei nukentėjusio asmens provokuojantis (pavyzdžiui, tyčia vengia grąžinti skolą) veikimas ar neveikimas turi įtakos nusikalstamos veikos padarymui, tai laikoma baudžiamąją atsakomybę lengvinančia aplinkybe (LR BK 59 straipsnio 1 dalies 6 punktas) ir į ją turi būti atsižvelgiama skiriant kaltininkui bausmę (LR BK 54 straipsnio 1 dalies 7 punktas), tačiau tai nėra baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą šalinanti aplinkybė.

Kaip minėta kitose šio disertacinio darbo dalyse, už savavaldžiavimą yra numatyta ir administracinė atsakomybė. Kai kurių baudžiamosios teisės mokslininkų nuomone, dalis administracinės teisės pažeidimų galėtų būti pripažinti baudžiamuoju nusižengimu⁶⁸⁰. Todėl, nagrinėjant savavaldžiavimo nusikaltimo baudžiamumo klausimus, tikslinga įvertinti, ar savavaldžiavimo administracinio nusižengimo sudėtis neturėtų būti panaikinta, perkeliant ją į baudžiamąjį įstatymą kaip savavaldžiavimo baudžiamojo nusižengimo ar nusikaltimo sudėtį.

Pagal LR BK 12 straipsnio 1 dalį baudžiamasis nusižengimas yra pavojinga ir LR BK uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą. Baudžiamasis nusižengimas yra pavojinga veika, tačiau lyginant su nusikaltimu baudžiamasis nusižengimas yra mažiau pavojinga nusikalstama veika. Didesnį nusikaltimo pavojingumą šiuo atveju lemia jo objektyvūs ir subjektyvūs požymiai. Paprastai nusikaltimo padariniai būna sunkesni nei baudžiamojo nusižengimo⁶⁸¹.

⁶⁷⁹ ГРИГОРЬЕВА, Юлия Владимировна. *Методика расследования самоуправства*: автореферат. Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность (12.00.09). Краснодар: Кубанский государственный университет, 2010, p. 16.

⁶⁸⁰ IVOŠKA, Girius. Baudžiamosios politikos kontrabandos ir muitinės apgaulės kontrolės srityje įgyvendinimo Lietuvos teisinėje sistemoje problemos. *Teisės problemos*, 2011, Nr. 2 (72), p. 44.

⁶⁸¹ ABRAMAVIČIUS, Armanas; et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 98.

Kaip minėta, ATPK 188 straipsnio 1 dalyje ir LR BK 294 straipsnio 1 dalyje numatytų veikų padariniai skiriasi savo pavojingumu, nes savavaldžiavimo nusikaltimo padariniai yra sunkesni – padaroma didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams. ATPK 188 straipsnyje numatytos veikos padariniai yra lengvesni – nepadaroma jokia arba padaroma neesminė žala. Tai reiškia, kad formaliai savavaldžiavimo administracinį nusižengimą būtų galima pripažinti baudžiamuoju nusižengimu, nes minėtos veikos padariniai yra lengvesni nei savavaldžiavimo nusikaltimo.

Kita vertus, tai taip pat reiškia, kad savavaldžiavimo administracinio nusižengimo padariniai yra gerokai lengvesni nei nusikaltimo, todėl nėra pagrindo pripažinti savavaldžiavimo administracinį nusižengimą nusikaltimu. Priešingai, savavaldžiavimas, nepadarus jokios žalos, apskritai neturėtų užtraukti nei administracinės, nei baudžiamosios atsakomybės. Tokia veika asmuo, įgyvendindamas teisę nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, jokios žalos nepadaro. Nors formaliai jis pažeidžia įstatymų nustatytą tvarką, tačiau toks pažeidimas nėra pavojingas administracinės ir baudžiamosios teisės prasme. Manytina, jog tokiu atveju visiškai pakaktų moralinės atsakomybės ar kitų teisinės atsakomybės rūšių, pavyzdžiui, civilinės.

Toliau tikslinga įvertinti, ar savavaldžiavimo administracinį teisės pažeidimą reikėtų pripažinti baudžiamuoju nusižengimu. Remiantis Konstitucinio Teismo doktrina, kiekvieną kartą, kai reikia spręsti – pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu, priemonėmis, *inter alia* administracinėmis sankcijomis⁶⁸².

Remiantis LR BK 42 straipsnio 2 dalimi, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą asmeniui gali būti skiriamos šios bausmės: 1) viešieji darbai; 2) bauda; 3) laisvės apribojimas; 4) areštas. Remiantis ATPK 21 straipsnio 1 dalimi, už administracinių teisės pažeidimų padarymą gali būti skiriamos šios administracinės nuobaudos: 1) įspėjimas; 2) bauda; 3) daikto, kuris buvo

⁶⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 104-2644.

administracinio teisės pažeidimo padarymo įrankis arba tiesioginis objektas, ir pajamų, kurios buvo gautos administracinio teisės pažeidimo padarymu, konfiskavimas; 4) specialiosios teisės (teisės vairuoti transporto priemones, teisės skraidyti orlaivio įgulos nariu, atlikti orlaivių techninę priežiūrą, dirbti skrydžių vadovu, teisės medžioti arba užsiimti žvejyba, teisės eiti žvejybos laivo kapitono pareigas, teisės vairuoti vidaus vandens transporto priemones, teisės valdyti geležinkelių riedmenis, teisės naudoti arba įvežti aparatūrą, įrenginius, radijo siuntimo, radijo ryšio slopinimo arba radijo stebėsenos įrenginius, naudoti elektroninių ryšių išteklius, užsiimti radijo mėgėjų ir kitų radijo stočių naudotojų veikla, teisės eiti tam tikras pareigas jūrų laive, teisės projektuoti statinius ar atlikti statinių projektų ekspertizę) atėmimas; 5) administracinis areštas; 6) nušalinimas nuo darbo (pareigų).

Už savavaldžiavimo administracinį nusižengimą numatytas įspėjimas arba bauda piliečiams nuo dvidešimt aštuonių iki penkiasdešimt septynių eurų ir bauda pareigūnams – nuo penkiasdešimt septynių iki vieno šimto keturiasdešimt keturių eurų. Tai reiškia, kad ATPK už savavaldžiavimą numato dvi švelniausias iš visų galimų administracinių nuobaudų. Taigi, įstatymų leidėjo vertinimu, savavaldžiavimo administracinis nusižengimas yra vienas iš švelniausių administracinės teisės pažeidimų. Be to, ATPK dar yra palikta erdvės galimam bausmės griežtinimui. Todėl, autorius nuomone, esamą savavaldžiavimo administracinio nusižengimo sudėtį pripažinti baudžiamuoju nusižengimu nėra pagrindo.

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, *inter alia* iš jos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo imperatyvų, gali pasirinkti, kurios teisės šakos normomis apibrėžti tam tikrus teisės pažeidimus ir kokias sankcijas (baudžiamąsias, administracines ar kt.) už juos nustatyti. Tačiau pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas turi siekti tarpšakinio administracinių ir baudžiamųjų sankcijų suderinamumo. Nustatant sankcijas už teisės pažeidimus privalu paisyti konstitucinio teisinės valstybės principo, *inter alia* protingumo, teisingumo, proporcingumo reikalavimų. Iš Konstitucijos kylantis proporcingumo principas reiškia, kad nustatytos teisinės priemonės

turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui⁶⁸³. Taigi įstatymų leidėjas savavaldžiavimą, nepadarius esminės žalos, pripažindamas administraciniu, o ne baudžiamuoju nusižengimu įgyvendina diskrecijos teisę. Toks pasirinkimas nepažeidžia iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo imperatyvų.

Kita vertus, kitose šio disertacinio darbo dalyse autorius siūlo sukonkretinti LR BK 294 straipsnio 1 dalyje numatytą didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymio turtinio pobūdžio žalą. Tada daugiau veikų galėtų būti kvalifikuojamos kaip savavaldžiavimo administracinis nusižengimas. Tokių veikų pavojingumas smarkiai skirtųsi – veikos požymiai apimtų tiek savavaldžiavimą, nepadarius jokios žalos, tiek savavaldžiavimą, padarius neesminę žalą, kurios dydis galėtų sudaryti iki 5 649 Eur. Todėl, autoriaus nuomone, siekiant individualizuoti ir paskirti teisingą nuobaudą, ATPK 188 straipsnio 1 dalis galėtų būti papildyta numatant alternatyvią administracinio arešto bausmę. Tokiu atveju visiškai pakaktų savavaldžiavimo administracinio nusižengimo sudėties, nepripažįstant savavaldžiavimo administracinio nusižengimo baudžiamuoju nusižengimu.

Apibendrinami galime teigti, jog už paprastą savavaldžiavimą alternatyvių viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmių numatymas atitiktų tarptautinių teisės aktų reikalavimus ir padėtų mažinti laisvės atėmimo bausmės taikymą, padėtų labiau įgyvendinti resocializacijos tikslą bei laikytis *ultima ratio* principo. Kita vertus, G. Švedas nurodo, kad kuriant naujas arba keičiant esamas alternatyvias sankcijas, į jas reikėtų nuosekliai įtraukti

⁶⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708, Nr. 186.

bausmes, kurios žymiai nesiskiria savo griežtumu⁶⁸⁴. Sankciją už savavaldžiavimą papildžius alternatyviomis laisvės apribojimo ir viešųjų darbų bausmėmis bei sutrumpinus maksimalią terminuoto laisvės atėmimo bausmę iki vienerių metų, bausmės už paprastą savavaldžiavimą žymiai nesiskirtų savo griežtumu, todėl manytina, jog jų numatymas būtų tikslingas bei teismui leistų labiau individualizuoti kaltininkui skiriamą bausmę.

Be to, visos šios alternatyvios bausmės (viešieji darbai, laisvės apribojimas, bauda, areštas ir terminuotas laisvės atėmimas) LR BK kartu jau yra numatytos už vieną neatsargų nusikaltimą⁶⁸⁵, už dvidešimt tris nesunkius nusikaltimus (iš kurių iki vienerių metų laisvės atėmimo bausmė numatyta už vieną⁶⁸⁶, iki dvejų – už septyniolika⁶⁸⁷, iki trejų – už šešis nusikaltimus⁶⁸⁸) ir šešis apysunkius nusikaltimus (iš kurių iki ketverių metų laisvės atėmimo bausmė numatyta už keturis⁶⁸⁹, iki penkerių – už du nusikaltimus⁶⁹⁰).

⁶⁸⁴ ŠVEDAS, Gintaras. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnių sankcijų sudarymo probleminiai aspektai. *Teisė*, 2011, Nr. 79, p. 13.

⁶⁸⁵ Nesunkų sveikatos sutrikdymą dėl neatsargumo (LR BK 139 straipsnio 1 dalis).

⁶⁸⁶ Neteisėtą atliekų gabenimą per Lietuvos Respublikos valstybės sieną (LR BK 270² straipsnio 1 dalis).

⁶⁸⁷ Palikimą be pagalbos, kai gresia pavojus žmogaus gyvybei (LR BK 144 straipsnio 1 dalis), grasinimą nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą (LR BK 145 straipsnio 1 dalis), vaiko pagrobimą (LR BK 156 straipsnio 2 dalis), neteisėtą asmens būsto neliečiamumo pažeidimą (LR BK 165 straipsnio 1 dalis), asmens susižinojimo neliečiamumo pažeidimą (LR BK 166 straipsnio 1 dalis), autorystės pasisavinimą (LR BK 191 straipsnio 1 dalis), literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą (LR BK 192 straipsnio 1 dalis), neteisėtą naminių stiprių alkoholinių gėrimų, nedematūruoto ar denatūruoto etilo alkoholio, jų skiedinių (mišinių) ir aparatų jiems gaminti gaminimą, laikymą, gabenimą ar realizavimą (LR BK 201 straipsnio 1 dalis), komercinės paslapties atskleidimą (LR BK 211 straipsnio 1 dalis), aplaidų apskaitos tvarkymą (LR BK 223 straipsnio 1 dalis), poveikį liudytojui, nukentėjusiam asmeniui, ekspertui, specialistui ar vertėjui (LR BK 233 straipsnio 1 ir 2 dalys), melagingą skundą, pareiškimą, pranešimą, parodymus, išvadą ir vertimą (LR BK 235 straipsnio 1 ir 2 dalys), nusikaltimo ar nusikaltimą padariusio asmens slėpimą (LR BK 237 straipsnio 1 dalis), viešosios tvarkos pažeidimą (LR BK 284 straipsnio 1 dalis), neteisėtą disponavimą ozono sluoksnį ardančiomis medžiagomis ar jų mišiniais (LR BK 270¹ straipsnio 1 dalis).

⁶⁸⁸ neteisėtą informacijos apie asmens privatų gyvenimą rinkimą (LR BK 167 straipsnio 1 dalis), neteisėtą informacijos apie asmens privatų gyvenimą atskleidimą ar panaudojimą (LR BK 168 straipsnio 1 dalis), diskriminavimą dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės (LR BK 169 straipsnio 1 dalis), vagystę (LR BK 178 straipsnio 1 dalis), sukčiavimą (LR BK 182 straipsnio 1 dalis), neteisėtą disponavimą stipriai veikiančiomis ar nuodingosiomis medžiagomis (LR BK 267 straipsnio 1 dalis).

⁶⁸⁹ Trukdymą pasinaudoti rinkimų ar referendumo teise – iki 4 metų (LR BK 172 straipsnio 1 dalis), rinkimų ar referendumo dokumento suklastojimą arba suklastoto rinkimų ar referendumo dokumento panaudojimą – iki 4 metų (LR BK 173 straipsnio 1 dalis), neteisingą rinkimų balsų suskaičiavimą – iki 4 metų (LR BK 174 straipsnio 1 dalis), rinkimų ar referendumo dokumento sunaikinimą, sugadinimą, pagrobimą arba paslėpimą – iki 4 metų (LR BK 175 straipsnio 1 dalis).

Atsižvelgdamas į užsienio valstybių patirtį, savavaldžiavimo pavojingumą, teismų praktikoje skiriamas bausmes už paprastą ir kvalifikuotą savavaldžiavimą bei bausmės įtaką nuteistojo individualiai prevencijai, autorius mano, jog turėtų būti sumažinta maksimalios laisvės atėmimo bausmės už paprastą savavaldžiavimą riba iki vienerių metų. Atlikus tokius pakeitimus, didžiausia laisvės atėmimo bausmė už paprastą savavaldžiavimą būtų vieneri metai, o mažiausia – trys mėnesiai. Už savavaldžiavimą taip pat turėtų būti numatytos alternatyvios viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmės.

⁶⁹⁰ Lytinės aistros tenkinimą pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą – laisvės atėmimas iki 5 metų (LR BK 151¹ straipsnio 2 dalis), neteisėtą aguonų ar kanapių auginimą – iki 5 metų (LR BK 265 straipsnio 1 dalis).

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą Lietuvoje turi galias istorines tradicijas. Savavaldžiavimas Lietuvoje ar dalyje jos teritorijos buvo baudžiamas beveik nepertraukiamai nuo 1398 m. Formuojantis savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtimis, didelę įtaką turėjo Lietuvos teritorijos okupaciją vykdžiusių valstybių baudžiamieji įstatymai. LR BK 294 straipsniu uždraustos veikos laikomos nusikalstamomis daugelio Europos Sąjungos ir beveik visų Nepriklausomų valstybių sandraugos valstybių narių baudžiamuosiuose įstatymuose.
2. LR BK 294 straipsnyje numatytų sudėčių tiesioginis pagrindinis objektas – įstatymais nustatyta ginčijamų arba pripažįstamų, bet nerealizuotų subjektinių teisių įgyvendinimo tvarka. Papildomas savavaldžiavimo objektas yra konkreti asmens teisė ar teisėtas interesas kaip saugoma vertybė. Dalykas nėra būtinas savavaldžiavimo nusikaltimo požymis.
3. Savavaldžiavimo nusikaltimo „ginčijamos teisės“ požymis apima „pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės“ požymį, todėl LR BK 294 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto „pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės“ požymio siūlytina atsisakyti.
4. LR BK 294 straipsnio 1 dalyje nurodytą sąvoką „įstatymų“ reikėtų suprasti kaip apimančią Konstituciją, konstitucinius ir kitus įstatymus, išleistus įstatymų leidybos proceso metu, taip pat Seimo statutą. Ši sąvoka apima ir ratifikuotas tarptautines sutartis, įstatymo galią turinčius Europos Sąjungos teisės aktus – reglamentus ir sprendimus.
5. „Didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams“ požymis apibūdina savavaldžiavimo pavojingumą baudžiamojo įstatymo prasme. Nustatant, ar kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta didelė neturtinė žala, turėtų būti atsižvelgiama į: savavališkų veiksmų pobūdį, padarytos neturtinės žalos dydį, padarytos turtinės žalos dydį, pažeistų teisių ir interesų svarbą, nukentėjusių asmenų

skaičių, nusikalstamos veikos trukmę, nukentėjusio asmens patirtus išgyvenimus, *ultima ratio* principą bei kitas bylai reikšmingas aplinkybes. Didelę turtinio pobūdžio žalą siūlytina apibrėžti konkrečia pinigine išraiška, viršijančia 150 BBND dydžio sumą. Savavaldžiavimu padarius turtinę žalą, kuri siekia mažesnę nei 150 BBND dydžio sumą, ir neturtinę žalą, reikėtų vadovautis anksčiau nurodytais neturtinės žalos vertinimo kriterijais.

6. Baudžiamajai atsakomybei už savavaldžiavimą kilti būtina nustatyti nukentėjusį asmenį ir kaltininką ar jo atstovaujimąjį siejantį teisinį santykį. Nepilnametis nuo šešiolikos iki aštuoniolikos metų amžiaus dažniausiai neturi visiško veiksnio ir negali būti tam tikrų teisinių santykių dalyvis. Savavaldžiavimą padarius nepilnamečiui nuo šešiolikos iki aštuoniolikos metų amžiaus, neturinčiam visiško veiksnio ir teisinio subjektiškumo teisiniuose santykiuose, kurių pagrindu padarytas savavaldžiavimas, baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą neturėtų kilti.
7. LR BK 294 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti savavaldžiavimą kvalifikuojantys fizinės ar psichinės prievartos panaudojimo požymiai apima labai skirtingo pavojingumo veikas, dalis kurių, padarytos panaudojus fizinę ar psichinę prievartą, nėra pavojingesnės už paprastą savavaldžiavimą. Remiantis sisteminė ir istorinė baudžiamojo įstatymo analize bei lyginamuoju metodu, rekomenduotina panaikinti kvalifikuotą savavaldžiavimo sudėtį. Tokiu atveju asmeniui už savavaldžiavimą, padarytą panaudojus fizinę ar psichinę prievartą ir sukėlusį didelę žalą kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams, baudžiamoji atsakomybė kiltų pagal LR BK 294 straipsnio 1 dalį ir kitą baudžiamojo įstatymo normą, įtvirtinančią atsakomybę už fizinės ar psichinės prievartos panaudojimą.
8. LR BK 294 straipsnio 1 dalyje numatytos bausmės, palyginus su užsienio valstybėse taikomomis bausmėmis už analogiškas nusikalstamas veikas ir įvertinus teismų praktikoje skiriamas bausmes

už paprastą ir kvalifikuotą savavaldžiavimą, nėra tinkamos. Rekomenduotina sumažinti didžiausią laisvės atėmimo bausmę už paprastą savavaldžiavimą iki vienerių metų ir papildomai numatyti alternatyvias viešųjų darbų bei laisvės apribojimo bausmes.

NAUDOTŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. *Valstybės žinios*, 1985, Nr. 1-1.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Žinios*, 1961, Nr. 18-147. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 60-1182.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
7. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 64-2569.
8. Lietuvos Respublikos euro įvedimo Lietuvos Respublikoje įstatymas. *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 2014-04875.
9. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-13 „Dėl 1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijos galiojimo atstatymo“. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 9-223.
10. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-14 „Dėl Lietuvos Respublikos laikinojo pagrindinio įstatymo“. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 9-224.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. birželio 17 d. Seimo nutarimo „Dėl žemės reformos pagrindinių kryptų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 7-116.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 9-199.

13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ 7 straipsnio ketvirtosios dalies ir 12 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 86-1949.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 36-915.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 15-314.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 5 d. nutarimo „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos narių paskyrimo“ pripažinimo netekusiu galios ir Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos sudarymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 49-1173, atitaisymas – 1997, Nr. 50.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 104-2644.

18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 57-2552.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 4 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija), 2 straipsnio 1 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto (1995 balandžio 18 d. redakcija), 4 straipsnio 2 dalies (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija), 13 straipsnio (2000 m. liepos 18 d. redakcija), 30 straipsnio 1 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) bei 44 straipsnio 4 dalies (2002 m. birželio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 67 „Dėl Alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių 7 bei 9 punktų (2001 m. sausio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 15-465.

22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-7.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 163² straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 134-4819.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254

25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 36-1292.
26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, ar Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsniui, 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punktas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsniui, 5 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, nutraukimo“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 88-3475.

27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90-3529.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 141-5430.
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 12 d. sprendimas „Dėl pareiškėjo – Kauno miesto apylinkės teismo prašymo (Nr. 1B-31) ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 192 straipsnio 1 dalis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 42 straipsnio 3 daliai. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 98-3984.
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės Žinios*, 2007, Nr. 111-4549.

31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 26 straipsnio 5 dalies (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija), 17 dalies (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija), 33 straipsnio (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. balandžio 7 d. nutarimu Nr. 383 „Dėl mažmeninės prekybos tabako gaminiais licencijavimo taisyklių ir tabako gaminių pardavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų mažmeninės prekybos tabako gaminiais licencijavimo taisyklių 39 punkto (2006 m. gruodžio 18 d. redakcija), 40 punkto (2006 m. gruodžio 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 108-4136.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 69-2798.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. Nr. 118-5564.
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalies (2012 m. kovo 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 105-5330.

35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo (2003 m. lapkričio 11 d. redakcija) 25 straipsnio 5 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 22 d. nutarimu Nr. 309 patvirtintų Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų 103.5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo (2003 m. lapkričio 11 d. redakcija) 27 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 128-6529.
36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 6-120.
37. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos išmokų atskaitos rodiklių ir bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio nustatymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 83-3294.
38. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 60-1948.
39. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 110-5564.
40. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851.
41. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 14 d. nutarimas Nr. 1031 „Dėl bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio patvirtinimo“. Dėl bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 121-4608.
42. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2014 m. rugsėjo 3 d. nutarimas Nr. 897 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 14 d. nutarimo Nr. 1031 „Dėl bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio patvirtinimo“ pakeitimo“. *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 2014-12127.

43. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas. Su pakeitimais, padarytais Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1961 m. liepos 5 d. ir 1961 m. rugsėjo 7 d. įsakais. *Žinios*, 1961, Nr. 18-147.
44. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. aktas Nr. I-12 „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 9-222.
45. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 25 d. nutarimas Nr. I-82 „Dėl priemonių užtikrinant valstybinių ir visuomeninių įmonių, įstaigų ir organizacijų normalų darbą“. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 10-316.
46. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. kovo 25 d. nutarimas Nr. I-80 „Dėl priemonių užtikrinti valstybinių ir visuomeninių įmonių, įstaigų ir organizacijų normalų darbą“. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 11-358.

Tarptautiniai, Europos Sąjungos ir užsienio valstybių teisės aktai

47. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, 2010, Nr. 2010/C 83/401.
48. Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, 2010, Nr. C 083.
49. Europos Sąjungos Tarybos 2014 m. liepos 23 d. sprendimas Nr. 2014/509/ES dėl euro įvedimo Lietuvoje 2015 m. sausio 1 d. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, 2014, Nr. L 228.
50. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.
51. Vienos konvencija „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 13-480.

52. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497.
53. American Declaration of the Rights and Duties of Man [interaktyvus]. Bogotá, 1948 [žiūrėta 2013 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic2.american%20Declaration.htm>>.
54. The Committee of Ministers of the Council of Europe. Recommendation On improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures, 2000, No. Rec(2000)22 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=388373&Site=COE>> [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.].
55. The Committee of Ministers of the Council of Europe. Recommendation On the European Rules on Community Sanctions and Measures, 1992, No. R (92) 16 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=615689>> [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.].
56. The Committee of Ministers of the Council of Europe Recommendation Concerning Liability of Enterprises Having Legal Personality for Offences Committed in the Exercise of Their Activities, No. R (88) 18, 1988 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=233230&SecMode=1&DocId=698704&Usage=2>> [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 10 d.].
57. Criminal Code of the Former Yugoslav Republic of Macedonia. Amendments up to 09.2009 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2012 m. vasario 20 d.].
58. Criminal Code of the French Republic. Amendments up to 06.08.2004 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2012 m. kovo 15 d.].

59. Criminal Code of the Republic of Albania. Law No. 7895, 1995. Amendments up to 13.10.2009 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2013 m. sausio 15 d.].
60. Criminal Code of the Republic of Armenia. Law No. ZR-528, 2003. Amendments up to 02.05.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=eng>> [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.].
61. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. Law No. AZE-1999-L-64893, 1999. Amendments up to 31.01.2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.].
62. Criminal Code of the Republic of Belarus. Amendments up to 27.12.2010 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/oeur/lxwebru.htm>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].
63. Criminal Code of the Republic of Bulgaria. Amendments up to 28.05.2010 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2012 m. kovo 15 d.].
64. Criminal Code of the Republic of Estonia. Law No. RT I 2001, 13, 69. Amendments up to 15.07.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 17 d.].
65. Criminal Code of the Republic of Finland [interaktyvus]. Amendments up to 927/2012. Prieiga per internetą: <<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>> [žiūrėta 2014 m. sausio 21 d.].
66. Criminal Code of the Republic of Hungary. Amendments up to 18.08.2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

- <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2012 m. vasario 22 d.].
67. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Law No. 167, 1997. Amendments up to 09.12.2004 [interaktyvus]. Prieiga per internetą <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-code>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].
68. Criminal Code of the Republic of Latvia. Amendments up to 14.03.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2014 m. sausio 15 d.].
69. Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. Amendments up to 29.08.2001 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 10 d.].
70. Das deutsche Strafgesetzbuch. Zuletzt geändert 10.10.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 1 d.].
71. On the Procedures for the Coming into Force and Application of the Criminal Law. Amendments up to 16.05.2013 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/Coming_into_force_of_the_criminal_law.doc> [žiūrėta 2014 m. rugpjūčio 15 d.].
72. Schweizerisches Strafgesetzbuch. Stand am 1. Januar 2014 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/index.html#a186>> [žiūrėta 2014 m. sausio 21 d.].
73. The General Civil Penal Code. Amendments up to 21.12.2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].

74. The Spanish Criminal Code. Act No. 10/1995. Prieiga per internetą: <<http://www.scribd.com/doc/139300039/Criminal-Code-Spain>> [žiūrėta 2014 m. sausio 22 d.].
75. The Swedish Penal Code. Amendments up to 01.05.1999 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.government.se/sb/d/3926/a/27777/dictionary/true>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].
76. United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules) [interaktyvus]. General Assembly, resolution No. 45/110, 1990 [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unrol.org/files/UNITED~2.PDF>>.
77. Модельный Уголовный кодекс: Рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств. Принят на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств. Постановление № 7-5, 1996 [interaktyvus]. Prieiga per internetą <<http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241285>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].
78. Уголовный кодекс Дании. С изменениями от 17 марта 1999 г. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524>> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 10 d.].
79. Уголовный кодекс Республики Польша. Закон от 6 июня 1997 г. Вести. Зак. 2 августа 1997 г. № 88, ст.553 с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 мая 2001 г. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
80. Уголовный кодекс Российской Федерации. № 63-ФЗ. По состоянию на декабрь 2011 г. Prieiga per internetą: <<http://www.legis.ru/misc/doc/3362>> [žiūrėta 2011 m. gruodžio 10 d.].

81. Уголовный кодекс Российской Федерации. От 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 02.11.2013) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.ug-kodeks.ru/>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].
82. Уголовный кодекс РСФСР редакции 1922 года [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru>> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 13 d.].
83. Уголовный кодекс РСФСР редакции 1926 года [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru>> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 13 d.].
84. Уголовный кодекс Украины. С изменениями от 18.09.2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].

Specialioji ir kita literatūra

85. ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis.* Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001.
86. ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis.* 2 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2000.
87. ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas. Bendroji dalis (1–98 straipsniai).* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
88. ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. II tomas. Specialioji dalis (99–212 straipsniai).* Vilnius: Registrų centras, 2009.
89. ABRAMAVIČIUS, Armanas; *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. Specialioji dalis (213–330 straipsniai).* Vilnius: Registrų centras, 2010.
90. ABRAMAVIČIUS, Armanas; ŠVEDAS, Gintaras. Kai kurios baudžiamosios atsakomybės už nusikaltimus vaikų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui reglamentavimo problemos. *Teisė*, 2008, Nr. 66(1).

91. ADICK, Markus. Die Änderung des Krisenmerkmals der Überschuldung in § 19 Abs. 2 InsO – bedeutsam auch für „Altfälle“ im Insolvenzstrafrecht? [interaktyvus]. *Onlinezeitschrift für Höchstgerichtliche Rechtsprechung zum Strafrecht*, 2009, Ausgabe 4 [žiūrėta 2011 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.hrr-strafrecht.de/hrr/archiv/09-04/index.php?sz=8>>.
92. ALIUKONIENĖ, Rita. Veika kaip vienas iš sunkaus sveikatos sutrikdymo objektyviųjų požymių. *Teisė*, 2013, Nr. 87.
93. AMBRASIENĖ, Dangutė; *et al.* *Civilinė teisė: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
94. ANCELIS, Petras; JUZUKONIS, Saulius. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 35(27).
95. ANDRIULIS, Vytautas; *et al.* *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
96. ANDRUŠKEVIČIUS, Arvydas. *Administracinės teisės principai ir normų ribos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
97. APANAVIČIUS, Martynas; PAVILONIS, Vladas. *Nusikaltimų kvalifikavimo procesas ir jų atribojimas*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1983.
98. ASTRAUSKAS, Algirdas. Vietos savivaldos, savivaldybės ir savivaldybės valdžios samprata. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2002.
99. AVIŽA, Saulius; *et al.* *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis* (moksl. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009.
100. BAKAVECKAS, Audrius. *Lietuvos vykdomoji valdžia*. Vilnius: Eugrimas, 2007.
101. BAKAVECKAS, Audrius; *et al.* *Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
102. BAUBLYS, Linas; *et al.* *Teisės teorijos įvadas: vadovėlis*. Vilnius: Leidykla MES, 2010.

103. BAZYLEVAS, Igoris; *et al.* *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994.
104. BECKEMPER, Katharina. *Beck'scher Online-Kommentar StGB* [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2012, Ed.: 23 [žiūrėta 2014 m. birželio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>.
105. BECKETT, Katherine; HARRIS, Alexes. On cash and conviction: Monetary sanctions as misguided policy. *Criminology & Public Policy*, 2011, Vol. 10(3).
106. BEKARIJA, Čezarė. *Apie nusikaltimus ir bausmes*. Vilnius: Mintis, 1992.
107. BENTON, Lauren. Historical Perspectives on Legal Pluralism. *Hague Journal of the Rule of Law*, 2011, Vol. 3(1).
108. BIELIŪNAS, Egidijus. Baudžiamojo įstatymo blanketinės dispozicijos ir jų taikymas kvalifikuojant nusikalstamas veikas. In ŠVEDAS, Gintaras (vyr. moksl. red.). *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012.
109. BIELIŪNAS, Egidijus. Kvalifikuota nusikaltimo sudėtis. *Teisės apžvalga*, Nr. 3, 1990.
110. BIELIŪNAS, Egidijus. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo lyginamųjų tyrimų perspektyva. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011.
111. BIELIŪNAS, Egidijus. Sankcijos įtaka nusikalstamų veikų kvalifikavimui. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011.
112. BIELIŪNAS, Egidijus; *et al.* *Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989.
113. BIELIŪNAS, Egidijus; ŠVEDAS, Gintaras. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnių pavadinimai ir jų reikšmė. *Teisė*, 2013, Nr. 88.

114. BIKELIS, Skirmantas. *Baudžiamosios politikos orientavimo į su laisvės atėmimu nesusijusių poveikio priemonių taikymą galimybės* [interaktyvus]. Vilnius: Teisės institutas, 2010 [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/Baudziamoji_justicija.html>.
115. BIKELIS, Skirmantas. Neturtinės žalos atlyginimas (?) baudžiamosiose bylose dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo. *Teisės problemos*, 2011, Nr. 4(74).
116. BIKELIS, Skirmantas. Permaštant sankcijas už kontrabandą: proporcingumo problema (I). Proporcingumo principas ir bausmės už kontrabandą. *Teisės problemos*, 2012, Nr. 4.
117. BIKELIS, Skirmantas. *Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
118. BILEIŠIS, Mantas. Viešasis valdymas ar valdysena? Lietuviškasis kontekstas. *Viešojo politika ir administravimas*, 2012, t. 11, Nr. 2.
119. BIRMONTIENĖ, Toma; et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
120. BIRMONTIENĖ, Toma; et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
121. BOCK, Dennis. Pfandkehr als Gewahrsamsverschiebungsdelikt – Die fremdnützige Wegnahme „zugunsten des Eigentümers“ nach § 289 StGB. *Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft*, 2009, Vol. 121, N°. 3.
122. BOEHM, Christopher. Retaliatory Violence in Human Prehistory. *British Journal of Criminology*, Vol. 51, Iss. 3, 2011.
123. BOTT, Ingo; KRELL, Paul. Der Grundsatz „*nulla poena sine lege*“ im Lichte verfassungsgerichtlicher Entscheidungen [interaktyvus]. *Zeitschrift für das Juristische Studium*, 2010, Ausgabe 6 [žiūrėta 2011 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zjs-online.com/dat/artikel/2010_6_393.pdf>.

124. BRAZDEIKIS, Aurimas. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S)*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
125. BRONSTEEN, John; BUCCAFUSCO, Christopher; MASUR, Jonathan. Happiness and Punishment. *The University of Chicago Law Review*, Vol. 76, 2009, No. 3.
126. BRONSTEEN, John; BUCCAFUSCO, Christopher; MASUR, Jonathan. Retribution and the Experience of Punishment. *California Law Review*, Vol. 98, 2010, No. 5.
127. BURBANK, Jane. *Russian Peasants Go to Court: Legal Culture in the Countryside, 1905-1917*. Indiana: Indiana University Press, 2004.
128. BUŽINSKAS, Gintautas; *et al.* *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Pirmas tomas*. Vilnius: Justitia, 2003.
129. CERNOMOREȚ, Sergiu. *Răspunderea penală pentru samavolnicie. Drept penal (12.00.08)*. Chișinău: Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova Academia „Ștefan cel Mare“, 2010.
130. CIRTAUTIENĖ, Solveiga. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 71(63).
131. ČAIKOVSKIS, Andžejus; *et al.* *Baudžiamojo kodekso įtaka asmens ūkinės veiklos laisvei ir iniciatyvai: baudžiamosios teisės normų turinio ir taikymo efektyvumo analizė*. Vilnius: Teisės institutas, 2004.
132. ČAPLINSKAS, Albertas; DAPŠYS, Antanas; MISIŪNAS, Jonas. Baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atribojimo teorinės problemos. *Teisės problemos*, 2004, Nr. 4(46).
133. ČAPLINSKAS, Albertas; *et al.* Kriminalinių bausmių sistemos darba ir sankcijų optimizavimas kaip baudžiamosios politikos veiksmingumo prielaidos. *Teisė*, 2000, Nr. 37.
134. ČELKIS, Tomas. Nuo teritorinio ruožo prie linijos: sienų sampratos pokyčiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2008, Nr. 22.

135. ČIARNIENĖ, Ramunė; *et al.* *Organizacijų vadybos pagrindai*. Kaunas: Technologija, 2011.
136. ČIOČYS, Petras Algirdas. *Teisės pagrindai*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002.
137. DAMBRAUSKIENĖ, Genovaitė; *et al.* *Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2004.
138. DE HERT, Paul. Division of Competences between National and European Levels with Regards to Justice and Home Affairs. Iš *Justice and Home Affairs in the EU: Liberty and Security Issues after Enlargement*. Cheltenham: Edward Elgar, 2004.
139. DEREŠKEVIČIŪTĖ, Miglė. Procedūrinio teisingumo elementai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 2013, Nr. 87.
140. DRAKŠAS, Romualdas. Ar pagrįstai ribojamas juridinių asmenų, kurie gali būti laikomi baudžiamosios atsakomybės subjektais, ratas? *Jurisprudencija*, 2011, Nr. 18(4).
141. DRAKŠAS, Romualdas. Baudžiamosios atsakomybės sampratos formulavimo problemos Lietuvoje. *Teisė*, 2003, Nr. 47.
142. DRAKŠAS, Romualdas. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Teisė*, 2004, Nr. 52.
143. DRAKŠIENĖ, Anna. Bausmių skyrimo ribos. *Teisė*, 1995, Nr. 25.
144. DRAKŠIENĖ, Anna. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams. *Teisė*, 2006, Nr. 61.
145. DRAKŠIENĖ, Anna. Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida. *Teisė*, 2006, Nr. 58.
146. DRAKŠIENĖ, Anna; DRAKŠAS, Romualdas. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas, 2008.
147. DUBBER, Markus Dirk. Theories of Crime and Punishment in German Criminal Law. *The American Journal of Comparative Law*, 2005, Vol. 53, No. 3.
148. DZIEGORAITIS, Algimantas. Kriminalinė bausmė ir probacija teisinėje valstybėje. *Justitia*, 1998, Nr. 5(17).

149. European Group on Tort Law; European Centre of Tort and Insurance Law. *Principles of European tort law: text and commentary* [interaktyvus]. Wien, New York: Springer, 2005 [žiūrėta 2012 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://civil.udg.es/tort/principles>>.
150. Eurostat. Monthly minimum wages - bi-annual data [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>> [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 18 d.].
151. FABER, Wolfgang; LURGER, Brigitta. *National Reports on the Transfer of Movable in Europe: Volume 5: Sweden, Norway and Denmark, Finland, Spain*. Munich: Sellier, 2011.
152. FEDOSIUK, Oleg. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2).
153. FEDOSIUK, Oleg. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso galiojimo dešimtmetis: pamąstymai apie nepasiteisinsius lūkesčius, esamą būklę ir tolesnę raidą. Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2014.
154. FEDOSIUK, Oleg. Nuosavybė ir turtas Civiliniame ir Baudžiamajame kodeksuose. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28(20).
155. FEDOSIUK, Oleg. Patikėtos turtinės teisės pasisavinimo ir iššvaistymo samprata. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 11(113).
156. FEDOSIUK, Oleg. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011.
157. FEDOSIUK, Oleg. Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 60(52).
158. FLETCHER, P. George. Political Theory and Criminal Law. *Criminal Justice Ethics*, 2006, Vol. 25, No. 1.

159. FREEDMAN, C. David. The Extension of the Criminal Law to Protecting Confidential Commercial Information: Comments on the Issues and the Cyber-Context. *International Review of Law, Computers & Technology*, 1999, Vol. 13, No. 2.
160. GAVRILOVIENĖ, Marta. Asmenų, priklausomų nuo narkotikų, bausmės vykdymo atidėjimo teisiniai aspektai: patirtis Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 70(62).
161. GELUMBAUSKIENĖ, Regina. Paveldėjimo institutas baltų paprotinės teisės šaltiniuose (XII–XIV a.). *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 11(89).
162. GIRDENIS, Tomas. Didelės žalos darymas valstybei, tarptautinei viešajai organizacijai, juridiniam arba fiziniam asmeniui kaip piktnaudžiavimo sudėties požymis. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 7(85).
163. GLENDON, Marry Ann. The Rule of Law in the Universal Declaration of Human Rights. *Northwestern Journal of International Human Rights*, 2004, Vol. 2, Iss. 1.
164. GOUBEAUX, Gilles; GHESTIN, Jacques. *Traité de droit civil. Introduction générale*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1977.
165. GUDAVIČIUS, Edvardas; LAZUTKA, Stanislovas; VALIKONYTĖ, Irena. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga, 2001.
166. GUTAUSKAS, Aurelijus. Korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų baudžiamojo teisinio vertinimo aspektai. *Verslo ir teisės aktualijos*, 2008, Nr. 2.
167. GUTAUSKAS, Aurelijus. Vykdytojo eskceso problema baudžiamosios teisės teorijoje ir praktikoje. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 7(85).
168. HEFERMEHL, Roland; *et al.* *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch: StGB. Band 5: §§ 263–358*. 2. Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014 [žiūrėta 2014 m. birželio 11 d]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>.

169. HERLIN-KARNELL, Ester. Subsidiarity in the Area of EU Justice and Home Affairs Law – A Lost Cause? *European Law Journal*, 2009, Vol. 15, No. 3.
170. HOLMES, Oliver Wendell, Jr. The path of law. *Harvard Law Review*, 1997, Vol. 110(5).
171. Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje pagal BK straipsnius. 199-329 straipsniai (Forma 1-G). Užregistruota nusikalstamų veikų. Savavaldžiavimas BK 294 str. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt:8000/asis/>> [žiūrėta 2014 m. kovo 24 d.].
172. IVOŠKA, Girius. Baudžiamosios politikos kontrabandos ir muitinės apgaulės kontrolės srityje įgyvendinimo Lietuvos teisinėje sistemoje problemos. *Teisės problemos*, 2011, Nr. 2 (72).
173. JAKUTYTĖ-SUNGAILIENĖ, Asta. Turto samprata Lietuvos civilinėje teisėje. *Socialinių mokslų studijos*, 2009, Nr. 3(3).
174. JARAŠIŪNAS, Egidijus. Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos. Iš *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.
175. JARAŠIŪNAS, Egidijus. Lietuvos valstybė kaip konstitucinės teisės institutas. Iš BIRMONTIENĖ, Toma; et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
176. JAREBORG, Nils. Criminalization as Last Resort (*Ultima Ratio*). *Ohio State Journal of Criminal Law*, 2004, Vol. 2.
177. JOVAIŠAS, Karolis. Baudžiamųjų įstatymų komentaras. Nusikaltimai valstybės tarnybai. *Teisės problemos*, 1996, Nr. 1.
178. JUSTICKIS, Viktoras. *Kriminologija. I dalis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

179. KAVOLIS, Martynas; BIELIACKINAS, Simonas. *Baudžiamasis Statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934.
180. Kazimiero teisyne (1468 m.) = Судебник Казимира (1468 г.). Spaudai parengė, į lietuvių kalbą išvertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Jurginis, J.; atsakingasis redaktorius Tyla, A. Vilnius: Mintis, 1967.
181. KAIRYS, Jonas; TAMOŠAITIS, Antanas. *Hamurabio įstatymas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto leidinys, 1938.
182. KELSEN, Hans. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
183. KHALID, A. Secular Islam: Nation, State, and Religion in Uzbekistan. *International Journal of Middle East Studies*, 2003.
184. KINDHÄUSER, Urs. *Strafrecht, besonderer Teil II. Straftaten gegen Vermögensrechte*. 6 Auflage. Baden-Baden: Nomos, 2011.
185. KIRŠIENĖ, Julija; et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas*. Antrasis leidimas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
186. KLIMKA, Alfonsas. *Nusikaltimų kvalifikavimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1970.
187. KLIMKA, Alfonsas; APANAVIČIUS, Martynas; MISIŪNAS, Jonas. *Tarybinė baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mintis, 1972.
188. KLIMKA, Alfonsas; APANAVIČIUS, Martynas; MISIŪNAS, Jonas. *Tarybinė baudžiamoji teisė. Ypatingoji dalis*. Vilnius: Mintis, 1974.
189. KÜHL, Kristian; et al. *Strafgesetzbuch: StGB*. 28, neu bearbeitete Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014, StGB § 289 Rn. 1–6 [žiūrėta 2014 m. birželio 10 d]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>.
190. KURY, Helmut; BRANDENSTEIN, Martin. „Naujo poreikio bausti“ klausimu – ar griežtesnės bausmės yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė? *Teisės problemos*, 2009, Nr. 2(64).
191. LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Požiūrio į teisinę atsakomybę paieška. *Jurisprudencija*, 2001, Nr. 19 (11).

192. LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005, Nr. 1(47).
193. LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisinio teksto tyrimo metodologija: teisės normų nustatymas. *Teisė*, 2005, Nr. 56.
194. LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu. *Teisė*, 2009, Nr. 73.
195. LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teisės tikslai – spekuliacijos įrankis ar argumentavimo priemonė? *Teisė*, 2010, Nr. 77.
196. LASTAUSKIENĖ, Giedrė. Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(4).
197. LIEKYTĖ, Živilė. Norminio teisės akto koncepcijos samprata. *Teisė*, 2002, Nr. 43.
198. Lietuvių kalbos institutas. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, internetinė versija, 2011 [žiūrėta 2014 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dz.lki.lt>>.
199. Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2008) [žiūrėta 2014 m. gegužės 31 d.]. Prieiga per internetą: <www.lkz.lt>.
200. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Dvidešimt trečias posėdis: stenograma. *Stenogramos*, 1991, Nr. 4.
201. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. Šimtas devintasis posėdis: stenograma. *Stenogramos*, 1995, Nr. 54.
202. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. gruodžio 19 d. pareiškimas.
203. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. gruodžio 20 d. pareiškimas.
204. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. gruodžio 20 d. kreipimasis į Tarybų Sąjungos prezidentą M. Gorbačiovą.

205. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Konstitucinis teisingumas: funkcijos ir santykiai su kitomis valdžios institucijomis: Europos Konstitucinių Teismų Konferencijos XV kongresui parengtas nacionalinis pranešimas. Vilnius: *Europos Konstitucinių Teismų Konferencija*, 2010.
206. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. 2007 m. rugsėjo 10 d. Lietuvos Respublikos teisėkūros proceso pagrindų įstatymo projektas, Nr. XP-2498.
207. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. 2011 m. rugsėjo 19 d. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymo projektas, Nr. XIP-3600.
208. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. 2012 m. balandžio 24 d. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymo projektas, Nr. XIP-3600(2).
209. Lietuvos Respublikos terminų bankas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://terminai.vlkk.lt>> [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 4 d.].
210. Lietuvos statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. Darbo užmokestis (mėnesinis, valandinis, metinis). Neto. Šalies ūkis su individualiomis įmonėmis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/>> [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 5 d.].
211. MACCORMICK, Neil. *Argumentation and Interpretation in Law. Argumentation*, 1995, Vol. 9(3).
212. MACHOVENKO, Jevgenij. *Teisės istorija: Vilniaus universiteto vadovėlis*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2013.
213. MACKEVIČIUS, Tomas. Laisvės apribojimo baudmės įgyvendinimas. *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 4(122).
214. MACKEVIČIUS, Tomas. Viešieji darbai: teisiniai ir socialiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 70 (62).
215. MAIER, Gideon. *Amtsträger und Herrscher in der Romania Gothica: vergleichende Untersuchungen zu den Institutionen der ostgermanischen Völkerwanderungsreiche*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2005.

216. MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 m.* Vilnius: Justitia, 2001.
217. MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija.* Vilnius: Justitia, 2002.
218. MAKSIMAITIS, Mindaugas. Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(2).
219. MARCINAUSKAITĖ, Renata. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 11(113).
220. MARINOS, Voula. Equivalency and interchangeability: the unexamined complexities of reforming the fine (fines instead of imprisonment in U.S. and Canada). *Canadian Journal of Criminology*, 1997, Vol. 39 (1).
221. MESONIENĖ, Simona. Penitencinės sistemos teisinės raidos perspektyvos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 3 (117).
222. MEŠKA, Arūnas. Riboto pakaltinamumo sąvoka. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys.* Vilnius: Registrų centras, 2011.
223. MEŠKYS, Edvinas. Vadovų asmeninės atsakomybės institutas Lietuvos konkurencijos teisėje: naujovės, problemos ir ateitis. *Teisė*, 2012.
224. MICHAILOVIČ, Ilona. Laisvės atėmimo bausmės resocializacinio poveikio problemos. *Teisė*, 2001, Nr. 41.
225. MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmas tomas.* Vilnius: Justitia, 2003.
226. MIKELĖNAS, Valentinas; *et al.* *Civilinė teisė: vadovėlis.* Kaunas: Vija, 1997.
227. MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999.
228. MIŠKINIS, Petras Algirdas. Savigny Lietuvos civilinėje teisėje. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28(20).
229. MONKEVIČIUS, Eduardas. *Žemės teisė.* Vilnius: Justitia, 2000.

230. MÜLLER, Friedrich Max. *The Science of Thought*. London: Longmans, Green, and Co, 1887.
231. Nacionalinė teismų administracija. 2012 ir 2013 metų statistikos ataskaitos: Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Bylų procesas (I instancijos teismuose) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>> [žiūrėta 2014 m. kovo 24 d.].
232. NAMAVIČIUS, Justas. Bausmės legitimavimas Vokietijos baudžiamosios teisės doktrinoje. *Teisė*, 2007, Nr. 62.
233. PAKARKLIS, Povilas. *Senasis prūsų teisynas*. Chicago: Chicagos lietuvių literatūros draugija, 1960.
234. PAKŠTAITIS, Laurynas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo bei taikymo problemos. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 8(98).
235. PAKŠTAITIS, Laurynas. Piktnaudžiavimo kriminalizavimo, vertinimo bei normos tobulinimo problemos. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 7(85).
236. PAŠUTA, Vladimiras. *Lietuvos valstybės susidarymas*. Vilnius: Mintis, 1971.
237. PAUŽAITĖ, Rasa. Turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo santykis. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 11(113).
238. PAVILONIS, Vladas. Baudžiamosios politikos pagrindai (1). *Justitia*, Nr. 3, 1996.
239. PAVILONIS, Vladas. Baudžiamosios politikos pagrindai (2). *Justitia*, 1996, Nr. 4.
240. PAVILONIS, Vladas; PRAPIESTIS, Jonas. *Kriminalinių bausmių vykdymo teisiniai pradai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990.
241. PETKUVIENĖ, Rūta. Žmogaus teisių samprata teismo ir subjektinės teisės požiūriu. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 6(84).
242. PIESLIAKAS, Vytautas. Bausmių skyrimo nuostatų tobulinimo problemos. *Teisės problemos*, 1996, Nr. 2.

243. PIESLIAKAS, Vytautas. *Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996.
244. PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006.
245. PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008.
246. PIESLIAKAS, Vytautas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. 2-ras papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, 2009.
247. PRANKA, Darius. Lietuvos respublikos baudžiamojo kodekso 179 straipsnyje numatyta nusikalstama veika ir civilinį teisės pažeidimą skirianti riba. *Socialinių mokslų studijos*, 2011, 3(2).
248. PRANKA, Darius. Nusikalstamos veikos ir administracinio teisės pažeidimo atribojimo problemos: teisės pažeidimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis. *Jurisprudencija*, 2013, Nr. 20(4).
249. PRANKA, Darius. *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamajoje teisėje: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
250. PRAPIESTIS, Jonas; GIRDAUSKAS, Mindaugas. Baudžiamojo kodekso taikymo problemos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Registrų centras, 2011.
251. PRAPIESTIS, Jonas; GIRDAUSKAS, Mindaugas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamajoje teisėkūroje. *Teisė*, 2013, Nr. 88.
252. RAGAUSKAS, Petras. Piliečių dalyvavimas leidžiant įstatymus. *Politologija*, 2005, Nr. 1(37).
253. RAULIČKYTĖ, Aušra. Atsakingo valdymo principas ir jo įgyvendinimas. *Politologija*, 2006, 1(40).

254. RAVLUŠEVIČIUS, Pavelas. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai Europos Bendrijos ir Lietuvos darbo teisėje. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 5(95).
255. ROBERTS, Julian V.; HOUGH, Mike. The State of the Prisons: Exploring Public Knowledge and Opinion. *The Howard Journal*, 2005, Vol 44, No 3.
256. ROSS, Jeffrey Ian. Why a jail or prison sentence is increasingly like a death sentence. *Contemporary Justice Review*, 2012, Vol. 15, No. 3.
257. RUDZINSKAS, Antanas. Nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodikos problemos. *Jurisprudencija*, 1999, Nr. 12(4).
258. RUDZINSKAS, Antanas. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*, 2001, Nr. 21(13).
259. RUDZINSKAS, Antanas. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujame civiliniame kodekse. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28(20).
260. RUDZINSKAS, Antanas. Neturtinės žalos, atsiradusios dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo klausimai. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 37(29).
261. SAKALAUSKAS, Gintautas. Kriminologiniai laisvės atėmimo bausmės aspektai. *Teisė*, 2000, Nr. 35.
262. SAKALAUSKAS, Gintautas. Įkalinimo tikslų labirintuose. Iš *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų bausmių vykdymo problematikai, rinkinys (vyr. moksl. red. G. Švedas). Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2010.
263. SAKALAUSKAS, Gintautas. Minimalios baudžiamosios atsakomybės ribos dilema. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011.
264. SAMUEL, Geoffrey. „Le droit subjectif“ and english law“. *Cambridge Law Journal*, 1987, No. 46(2).

265. SCHÖNKE, Adolf; *et al.* *Strafgesetzbuch: StGB. 29*, neu bearbeitete Auflage [interaktyvus]. München: C. H. Beck, 2014 [žiūrėta 2014 m. birželio 11 d]. Prieiga per internetą: <<https://beck-online.beck.de>>.
266. SELELIONYTĖ-DRUKTEINIENĖ, Simona. Grynai ekonominio pobūdžio žala kaip specifinė žalos kategorija Lietuvos respublikos deliktų teisėje. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 4(118).
267. SIMON, Herbert A. *Administracinė elgsena: sprendimų priėmimo procesų administracinėse organizacijose tyrimas*. Vilnius: Knygiai, 2003.
268. SINKEVIČIUS, Vytautas. Poįstatyminis teisės aktas Konstitucinio Teismo nutarimuose. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 46(38).
269. SOLOVEIČIKAS, Deividas. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai)*: monografija. Vilnius: Justitia, 2006.
270. SPRUOGIS, Ernestas. Dar kartą apie subjektines teises: subjektinių teisių sampratos, jų santykio su objektine teise bei prigimties problemos. *Jurisprudencija*, 2011, Nr. 18 (2).
271. ŠILEIKIS, Egidijus. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
272. ŠULIJA, Gintautas. Baudos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Teisės problemos*, 2001, Nr. 3.
273. ŠULIJA, Gintautas. Baudos bausmė ir jos paplitimas Europos Sąjungos valstybėse. *Teisė*, 2004, Nr. 52
274. ŠVEDAS, Gintaras. Kai kurios baudžiamųjų įstatymų dispozicijų konstravimo problemos. *Teisė*, 1991, Nr. 25.
275. ŠVEDAS, Gintaras. Dabartinė baudžiamoji politika Lietuvoje. *Teisės problemos*, 1997, Nr. 4.
276. ŠVEDAS, Gintaras. *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
277. ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.

278. ŠVEDAS, Gintaras. Kai kurie probleminiai juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės aspektai Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje ir baudžiamosios justicijos doktrinoje. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Registrų centras, 2011.
279. ŠVEDAS, Gintaras. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnių sankcijų sudarymo probleminiai aspektai. *Teisė*, 2011, Nr. 79
280. ŠVEDAS, Gintaras. Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. *Teisė*, 2012, Nr. 82.
281. ŠVEDAS, Pranas. Prieštaringi Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 192 straipsnio interpretavimo aspektai. *Teisė*, 2009, Nr. 73.
282. ŠVEDAS, Pranas. Blanketinės dispozicijos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, 2010, Nr. 77.
283. ŠVEDAS, Pranas. *Baudžiamoji atsakomybė už literatūros, mokslo, meno kūrinio ar gretutinių teisių objekto neteisėtą atgaminimą, neteisėtų kopijų platinimą, gabenimą ar laikymą*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
284. *Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law: A Commentary* [inveraktyvus]. Versoix: International Council on Human Rights Policy, 1999 [žiūrėta 2014 m. gegužės 28 d.]. Prieiga per internetą: <www.ichrp.org/files/reports/10/103_report_en.pdf>.
285. The Swedish National Council for Crime Prevention. Tabell 420: Total number of conviction decisions 1, 2, by principal offence and principal sanction, year 2011 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.bra.se/bra/bra-in-english/home/crime-and-statistics/crime-statistics/statistical-tables.html>> [žiūrėta 2012 m. gruodžio 20 d.].
286. The Swedish National Council for Crime Prevention. Tabell 420: Total number of conviction decisions 1, 2, by principal offence and principal sanction, year 2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

- <<http://www.bra.se/bra/bra-in-english/home/crime-and-statistics/crime-statistics/statistical-tables.html>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 3 d.].
287. TIAŽKIJUS, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2005.
288. TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
289. VAIŠVILA, Alfonsas. *Teisės teorija*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2004.
290. VALIKONYTĖ, Irena. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų tarybos vaidmuo valstybiniame ir politiniame gyvenime XV a. antrojoje pusėje (iki 1492 m.). Vilnius: *Istorija*, 1972, Nr. XIII (2).
291. VANSEVIČIUS, Stasys. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
292. VERŠEKYS, Paulius. Nusikalstamos veikos sudėties požymio samprata ir ją lemiantys veiksniai. *Teisė*, 2012, Nr. 82.
293. VERŠEKYS, Paulius. *Nullum crimen sine lege* principo ir vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių koreliacijos problema. *Teisė*, 2012, Nr. 85.
294. VERŠEKYS, Paulius. *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.
295. VIŠINSKIS, Gerardas. Savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis. *Teisė*, 2014, Nr. 90.
296. VIŠINSKIS, Gerardas. Savavaldžiavimo nusikaltimo ir civilinių teisių savignos santykis. *Teisė*, 2014, Nr. 92.
297. VIŠINSKIS, Gerardas. Bausmių už paprastą savavaldžiavimą darnos problemos. Iš *Naujų idėjų beiškant: vadyba, ekonomika ir teisė 2014*: straipsnių rinkinys. Kaunas: Kauno kolegija, 2014.

298. VOLODKO, Renata. Neturtinės žalos dydžio nustatymo sveikatos sužalojimo byloje ypatumai remiantis Lietuvos teismų praktika. *Teisė*, 2007, Nr. 63.
299. VOSYLIŪTĖ, Andželika. *Baudžiamoji atsakomybė už kvalifikuotą vagystę*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.
300. VOSYLIŪTĖ, Andželika. Vagystės kvalifikuotų sudėčių konstravimo Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ypatumai. *Teisė*, 2013, Nr. 88.
301. WATSON, Alan. *Studies in Roman Private Law*. London: The Hambledon Press, 1991.
302. WEILL, Alex; TERRÉ, François. *Droit civil: Introduction générale*. Paris: Dalloz, 1979.
303. WESSELS, Johannes. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra*. Vilnius, 2003.
304. ZWEIGERT, Konrad; KOTZ, Hein. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
305. АННЕНКОВ, К. *Система русского гражданского права*. Том I. Введение и Общая часть. Второе издание. Санкт-Петербург: Тип. М.М. Стасюлевича, 1894.
306. АРТЮШКИНА, Светлана Викторовна. *Самоуправство: теоретические и правоприменительные аспекты*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Саратов: Саратовский юридический институт МВД России, 2012.
307. БАРТОШЕК, Милан. *Римское право. Понятия, термины, определения*. Москва: Юридическая литература, 1989.

308. БОРОВИКОВ, Никита Сергеевич. *Бланкетные нормы в уголовном праве*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва, 2009. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1353003>> [žiūrėta 2011 m. kovo 17 d.]
309. ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Москва: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2006.
310. ВАНЕЕВ, Сослан Умарович. *Уголовная ответственность за самоуправство по законодательству Российской Федерации*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08) [interaktyvus]. Москва: Институт междунар. права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2006 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.dissercat.com/content/ugolovnaya-otvetstvennost-za-samoupravstvo-po-zakonodatelstvu-rossiiskoi-federatsii>>.
311. ВЕРНАДСКИЙ, Владимир Иванович. Мысли о современном значении истории знаний. *Химия и жизнь*, 1983, № 9.
312. ВИЛЕНСКИЙ, Борис Вениаминович. *Российское законодательство X-XX веков. Судебная реформа. Том 8*. Москва: Юридическая литература, 1991.
313. ВИНАВЕР, Александр Маркович. *На грани уголовной и гражданской неправды. Из Антология уральской цивилистики*. Москва: Статут, 2001.
314. ВИТМАН, Евгений Владимирович. Разграничение самоуправства и самозащиты права [interaktyvus]. *Журнал Юридические науки*, 2006, № 2 [žiūrėta 2013 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.yurclub.ru/docs/civil/article163.html>>].

315. ГОЛОДНЮК, Марина Николаевна; *et al.* *Курс уголовного права. Том 5.* Москва: Зерцало, 2002.
316. ГРИГОРЬЕВА, Юлия Владимировна. *Методика расследования самоуправства: автореферат.* Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность (12.00.09). Краснодар: Кубанский государственный университет, 2010.
317. ЖУРАВЛЕВ, Михаил Петрович; *et al.* *Уголовное право России. Части Общая и Особенная: учебник.* Москва: Проспект, 2005.
318. КАПКАНОВ, Владислав Игоревич. *Уголовная ответственность за самоуправство: проблемы законодательной регламентации и квалификации: диссертация.* Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2006.
319. КАТКОВ, Василий Данилович. *К анализу основных понятий юриспруденции.* Харьков: Печатня С.П. Яковлева, 1903.
320. КАЦИЯ, Тимур Вахтангович. *Злоупотребление субъективным гражданским правом.* *Закон*, 2009, № 3.
321. КОНИ, Анатолий Федорович. *О правъ необходимой обороны.* Москва: Университетская типография, 1866.
322. КОЧОИ, Самвел Мамадович. *Уголовное право. Общая и особенная части: учебник.* Москва: Контракт, 2009.
323. МАЛИНОВСКИЙ, Алексей Александрович. *Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование): монография [interaktyvus].* Москва: Юрлитинформ, 2007 [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <www.mgimo.ru/files/33503/33503.pdf>.
324. Межгосударственный статистический комитет Содружества Независимых Государств [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.cisstat.com/>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 4 d.].
325. МЕЙЕР, Дмитрий Иванович. *Русское гражданское право (в 2 ч.). Часть 1.* По исправленному и дополненному 8-му изд., 1902. *Классика российской цивилистики.* Москва: Статут, 2003.

326. НОВАК, Денис Васильевич. Институт самозащиты в гражданском праве России досоветского периода. *Журнал российского права*, № 2, 2003.
327. ОАО „АСБ Беларусбанк“. Размер базовой величины в Республике Беларусь [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://belarusbank.by/ru/press/spravочно/bazovaya_velichina [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 5 d.].
328. ОРЕШКИНА, Татьяна. Самоуправство: понятие, признаки, соотношение с самозащитой гражданских прав и злоупотреблением правом. *Уголовное право*, 2008, № 2.
329. ПЕРЕТЕРСКИЙ, Иван Сергеевич; НОВИЦКИЙ, Иван Борисович. *Римское частное право*. Москва: Волтерс Клувер, 2010.
330. САПРОНОВ, Юрий Викторович. *Уголовная ответственность за самоуправство*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08) [interaktyvus]. Москва, 2002 [žiūrėta 2011 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1233890>>.
331. САРУХАНИЯН, Артур Рафаэлович. *Преступления против порядка управления: Общая характеристика, вопросы квалификации*: автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08) [interaktyvus]. Ставрополь: s. n., 2002 [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1173914>>.
332. СИНАЙСКИЙ, В. И. *Русское гражданское право*. Киев: s. n., 1917.
333. СКОБЛИКОВ, П. А. Самоуправство при решении имущественных споров: Вопросы уголовно-правового противодействия [interaktyvus]. Санкт-Петербург: *Правоведение*, 2000, № 3 [žiūrėta 2013 m. spalio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lawportal.ru/article/article.asp?articleID=157718>>.

334. СОФРОНЕНКО, Ксения Александровна. *Памятники русского права. Вып. 6. Соборное уложение царя Алексея Михайловича 1649 года.* Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1957.
335. СУРКОВ, Игорь Константинович. *Самоуправство (уголовно-правовые и криминологические аспекты):* диссертация. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Тольятти: Волжский университет имени В. П. Татищева (институт), 2006.
336. ТАГАНЦЕВ, Николай Степанович. *Уголовное уложение 22 марта 1903 г.* Санкт-Петербург, 1904.
337. ТАГАНЦЕВ, Николай Степанович. *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года.* 13-е изд., пересмотр. и доп. Санкт-Петербург: Государственная типография, 1908.
338. ТИТЕНКОВ, Игорь Петрович. *Уголовная ответственность за самоуправство:* автореферат. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (12.00.08). Красноярск: Сибирский юридического институт МВД России, 2009.
339. *Уголовное право России. Особенная часть.* 2-е изд. (под редакцией В.П. Ревина). Москва: Юстицинформ, 2010.
340. ЧИСТЯКОВ, Олег Иванович. *Российское законодательство X-XX веков. Законодательство первой половины XIX века. Том 6.* Москва: Юридическая литература, 1988.
341. ЧУЧАЕВ, Александр Иванович; *et al.* *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный).* 2-е издание. Москва: „КОНТРАКТ“: „ИНФРА-М“, 2010.

Teismų praktika ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimai bei apžvalgos

342. European Court of Human Rights 25 May 1993 judgement in the case of Kokkinakis v. Greece (Application no. 14307/88).
343. European Court of Human Rights 22 November 1995 judgement in the case S. W. v. the United Kingdom (Application no. 20166/92).
344. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2004 m. spalio 5 d. sprendimas sujungtose bylose NUO C-397/01 IKI C-403/01.
345. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-384/2001.
346. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-613/2003.
347. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-447/2004.
348. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-648/2004.
349. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-669/2004.
350. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-643/2004.
351. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-63/2005.
352. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-137/2005.
353. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-178/2005.
354. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-113/2005.
355. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171/2005.
356. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-265/2005.

357. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-279/2005.
358. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-673/2005.
359. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-13/2006.
360. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-226/2006.
361. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-306/2006.
362. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-309/2006.
363. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-476/2006.
364. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-457/2006.
365. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-524/2006.
366. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-520/2006.
367. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-397/2006.
368. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-768/2006.
369. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-665/2006.
370. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-480/2006.
371. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-126/2007.

372. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172/2007.
373. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-211/2007.
374. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-381/2007.
375. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-464/2007.
376. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-470/2007.
377. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-462/2007.
378. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-485/2007.
379. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-634/2007.
380. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-641/2007.
381. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-760/2007.
382. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-668/2007.
383. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-686/2007.
384. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-754/2007.
385. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-831/2007.
386. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-765/2007.

387. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-778/2007.
388. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-789/2007.
389. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-111/2008.
390. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. vasario 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-97/2008.
391. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-102/2008.
392. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-167/2008.
393. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-210/2008.
394. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-285/2008.
395. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. liepos 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-177/2008.
396. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2008.
397. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-509/2008.
398. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-19/2009.
399. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2009.
400. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-63/2009.
401. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-65/2009.

402. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-70/2009.
403. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-106/2009.
404. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-215/2009.
405. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-411/2009.
406. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-237/2009.
407. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-223/2009.
408. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-323/2009.
409. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-406/2009.
410. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-499/2009.
411. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 8 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-551/2009.
412. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-432/2009.
413. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-432/2009.
414. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-441/2009.
415. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-523/2009.
416. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-523/2009.

417. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. sausio 26 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-49/2010.
418. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-59/2010.
419. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122/2010.
420. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-182/2011.
421. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-185/2011.
422. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-2/2010.
423. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-150/2010.
424. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-326/2010.
425. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-392/2010.
426. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-389/2010.
427. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-510/2010.
428. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-543/2010.
429. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-626/2010.
430. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-661/2010.
431. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-71/2011.

432. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30/2011.
433. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-49/2011.
434. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-164/2011.
435. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-111/2011.
436. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293/2011.
437. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-383/2011.
438. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-409/2011.
439. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-422/2011.
440. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-452/2011.
441. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-267/2011.
442. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548/2011.
443. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-79/2012.
444. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-90/2012.
445. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-93/2012.
446. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76/2012.

447. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168/2012.
448. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-260/2012.
449. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-288/2012.
450. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-291/2012.
451. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. rugsėjo 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-45/2012.
452. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-432/2012.
453. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-446/2012.
454. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-492/2012.
455. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-523/2012.
456. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.
457. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-604/2012.
458. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-631/2012.
459. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-643/2012.
460. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-83/2013.
461. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-150/2013.

462. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143/2013.
463. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-177/2013.
464. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-296/2013.
465. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-318/2013.
466. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-379/2013.
467. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-377/2013.
468. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2013.
469. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-127/2014.
470. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-53/2014.
471. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-159/2014.
472. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-177/2014.
473. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“. *Teismų praktika*, 1996, Nr. 3.
474. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. *Teismų praktika*, 2003, Nr. 19.

475. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 55 „Dėl teismų praktikos nusikalstamų veikų finansų sistemai baudžiamosiose bylose (BK 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223 straipsniai)“. *Teismų praktika*, 2006, Nr. 24.
476. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. sausio 4 d. „Teismų praktikos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams baudžiamosiose bylose (BK 225, 226, 227, 228, 229 straipsniai) apibendrinimo apžvalga“. *Teismų praktika*, 2007, Nr. 26.
477. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo 21 d. „Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose“ apžvalga. *Teismų praktika*, 2008, Nr. 29.
478. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. gegužės 27 d. nutartis byloje Nr. N-575-4266/2011.
479. Kauno apygardos teismo 2008 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-6-383/2008.
480. Kauno apygardos teismo 2009 m. gegužės 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-278-175/2009.
481. Kauno apygardos teismo 2009 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-539-238-2009.
482. Kauno apygardos teismo 2010 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-164-383/2010.
483. Kauno apygardos teismo 2010 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-185-397/2010.
484. Kauno apygardos teismo 2010 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-184-337/2010.
485. Kauno apygardos teismo 2010 m. gegužės 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-240-133/2010.
486. Kauno apygardos teismo 2010 m. birželio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-259-81/2010.

487. Kauno apygardos teismo 2010 m. liepos 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-172-60-2010.
488. Kauno apygardos teismo 2010 m. spalio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-112-238/2010.
489. Kauno apygardos teismo 2011 m. rugsėjo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-484-238/11.
490. Kauno apygardos teismo 2011 m. spalio 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-92-81/2011.
491. Kauno apygardos teismo 2011 m. spalio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-648-317/2011.
492. Kauno apygardos teismo 2011 m. lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-695-175/2011.
493. Kauno apygardos teismo 2012 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-807-120/2012.
494. Kauno apygardos teismo 2013 m. sausio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-135-383/2013.
495. Kauno apygardos teismo 2013 m. vasario 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-98-397/2013.
496. Kauno apygardos teismo 2013 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-48-397/2013.
497. Kauno apygardos teismo 2013 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-77-485/2013.
498. Kauno apygardos teismo 2013 m. gegužės 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-112-485/2013.
499. Kauno apygardos teismo 2013 m. birželio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-424-317/2013.
500. Kauno apygardos teismo 2013 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-446-383/2013.
501. Kauno apygardos teismo 2013 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-678-397/2013.

502. Kauno apygardos teismo 2014 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-466-238/2014.
503. Klaipėdos apygardos administracinio teismo 2011 m. sausio 28 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. II-26-609/2011.
504. Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. kovo 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A–156-174/2010.
505. Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-119-174/2010.
506. Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. gegužės 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-200-557/2010.
507. Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-788-417/2010.
508. Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. gruodžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-741-174/2010.
509. Klaipėdos apygardos teismo 2011 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-91-174/2011.
510. Klaipėdos apygardos teismo 2011 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-909-462/2011.
511. Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. birželio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-255-380/2012.
512. Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. liepos 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-502-106/2012.
513. Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. spalio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-574-417/2012.
514. Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-744-380/2012.
515. Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-963-174/2012.
516. Klaipėdos apygardos teismo 2013 m. sausio 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-57-360/2013.

517. Klaipėdos apygardos teismo 2013 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-124-174/2013.
518. Klaipėdos apygardos teismo 2013 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-1075-557/2013.
519. Panevėžio apygardos teismo 2008 m. rugsėjo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-409-366/2008.
520. Panevėžio apygardos teismo 2010 m. gegužės 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-21-337/2010.
521. Panevėžio apygardos teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-69-193/2010.
522. Panevėžio apygardos teismo 2011 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-19-193/2011.
523. Panevėžio apygardos teismo 2011 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-38-134/2011.
524. Panevėžio apygardos teismo 2011 m. balandžio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-154-349/2011.
525. Vilniaus apygardos teismo 2011 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-180-211/2011.
526. Panevėžio apygardos teismo 2011 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-478-511/2011.
527. Panevėžio apygardos teismo 2011 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-775-337-2011.
528. Panevėžio apygardos teismo 2013 m. kovo 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-190-350/2013.
529. Panevėžio apygardos teismo 2013 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-285-134/2013.
530. Panevėžio apygardos teismo 2013 m. liepos 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-498-491/2013.
531. Panevėžio apygardos teismo 2013 m. spalio 31 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-725-185/2013.

532. Šiaulių apygardos administracinio teismo 2011 m. vasario 4 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. II-63-355/2011.
533. Šiaulių apygardos teismo 2010 m. vasario 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-51-282/2010.
534. Šiaulių apygardos teismo 2010 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-171-309/2010.
535. Šiaulių apygardos teismo 2010 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-370-135/2010.
536. Šiaulių apygardos teismo 2010 m. gruodžio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-448-135/2010.
537. Šiaulių apygardos teismo 2011 m. balandžio 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-169-116/2011.
538. Šiaulių apygardos teismo 2011 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-218-135/2011.
539. Šiaulių apygardos teismo 2011 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-406-135 /2011.
540. Šiaulių apygardos teismo 2012 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-142-354/2012.
541. Šiaulių apygardos teismo 2012 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-729-152/2012.
542. Šiaulių apygardos teismo 2012 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-1126-116/2012.
543. Šiaulių apygardos teismo 2013 m. gegužės 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-64-300/2013.
544. Šiaulių apygardos teismo 2013 m. gegužės 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-1-300/2013.
545. Šiaulių apygardos teismo 2013 m. birželio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-219-309/2013.
546. Šiaulių apygardos teismo 2013 m. liepos 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-607-519/2013.

547. Šiaulių apygardos teismo 2013 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-831-135/2013.
548. Šiaulių apygardos teismo 2013 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-1045-316/2013.
549. Šiaulių apygardos teismo 2013 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-1117-309/2013.
550. Vilniaus apygardos teismo 2011 m. sausio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-49-120/2011.
551. Vilniaus apygardos teismo 2011 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-180/2011.
552. Vilniaus apygardos teismo 2011 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-967-533/2011.
553. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. kovo 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-287/2012.
554. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. balandžio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-249-211/2012.
555. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. gegužės 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-276/2012.
556. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. rugsėjo 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-850-92/2012.
557. Vilniaus apygardos teismo 2013 m. sausio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-137/2013.
558. Vilniaus apygardos teismo 2013 m. balandžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-315-468/2013.
559. Vilniaus apygardos teismo 2013 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-774-562/2013.
560. Vilniaus apygardos teismo 2014 m. sausio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-46-648/2014.
561. Ignalinos rajono apylinkės teismo 2012 m. vasario 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-6-286/2012.

562. Kėdainių rajono apylinkės teismo 2013 m. gegužės 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-26-673/2013.
563. Kėdainių rajono apylinkės teismo 2014 m. balandžio 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-44-336/2014.
564. Kretingos rajono apylinkės teismo 2012 m. birželio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-90-824/2012.
565. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2013 m. rugpjūčio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-125-284/2013.
566. Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2010 m. kovo 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-88-503/2010.
567. Vilniaus rajono apylinkės teismo 2011 m. rugpjūčio 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-93-626/2011.

AUTORIAUS MOKSLINĖS PUBLIKACIJOS DISERTACIJOS TEMA

1. VIŠINSKIS, Gerardas. Savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis. *Teisė*, 2014, Nr. 90.
2. VIŠINSKIS, Gerardas. Savavaldžiavimo nusikaltimo ir civilinių teisių savigynos santykis. *Teisė*, 2014, Nr. 92.
3. VIŠINSKIS, Gerardas. Bausmių už paprastą savavaldžiavimą darnos problemos. Iš *Naujų idėjų beiėškant: vadyba, ekonomika ir teisė 2014*: straipsnių rinkinys. Kaunas: Kauno kolegija, 2014.